

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΖΩΟΓΟΝΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

επιμείλια
φρανκο μπιανκινι
μαϊκλ παρκινσον

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΤΟΠΙΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Πολιτιστική πολιτική
και αναζωογόνηση των πόλεων

Η εμπειρία της Δυτικής Ευρώπης

*επιμέλεια: Φράνκο Μπιανκίνι
και Μάικλ Πάρκινσον*

Ε.Ε.Τ.Α.Α.

Copyright© Manchester University Press 1993

Εκδόσεις Manchester University Press
Oxford Road, Manchester M13 9PL, UK

ISBN 0 7190 3556 2

Copyright© Ελληνικής έκδοσης Ε.Ε.Τ.Α.Α 1994

Εκδόσεις Ε.Ε.Τ.Α.Α., Ομήρου 19 Αθήνα

Τεχνική επιμέλεια - Παραγωγή έκδοσης:

D.I.A. Διαφημίσεις εκδόσεις, Λουκάρεως 25-27, 114 75 Αθήνα, τηλ. 6454735, 6454757, FAX: 6454757

Περιεχόμενα

1. Η ανάπλαση των Ευρωπαϊκών πόλεων:	17
<i>Φράνκο Μπιανκίνι</i>	
2. Δείτε τη Γλασκώβη, δείτε πολιτισμό	35
<i>Πήτερ Μπούθ και Ρόμπιν Μπούλ</i>	
3. Ρότερταμ: ανασχεδιάζοντας τον δημόσιο χώρο	60
<i>Μάαρτεν Α. Χάγιερ</i>	
4. Μπιλμπάο: πολιτισμός, πολίτες και ποιότητα ζωής	81
<i>Χούλια Μ. Γκονζάλες</i>	
5. Μπολόνια: ένα εργαστήρι για πολιτιστική δραστηριότητα	95
<i>Τζούντι Μπλούμφιλντ</i>	
6. Αμβούργο: πολιτισμός και ανταγωνισμός μεταξύ πόλεων	117
<i>Γιούργκεν Φρίντριχς και Γιενς Ντάνγκσατ</i>	
7. Μομπελιέ: διεθνής ανταγωνισμός και πρόσβαση της κοινότητας	136
<i>Εμανουέλ Νεγκριέ</i>	
8. Λίβερπουλ: μια ιστορία χαμένων ευκαιριών;	154
<i>Μάικλ Πάρκινσον και Φράνκο Μπιανκίνι</i>	
9. Ρεν: Καθολικός ανθρωπισμός και αστική επιχειρηματικότητα	175
<i>Πατρίκ Λε Γκαλέ</i>	
10. Πολιτισμός, σύγκρουση και πόλεις: ζητήματα και προοπτικές για τη δεκαετία του 1990	193
<i>Φράνκο Μπιανκίνι</i>	

Πίνακες

Πίνακας 2.1 : Γλασκώβη : συνόψιση δημογραφικής και οικονομικής στατιστικής (με συγκρίσεις προς τη Σκωτία)

Πίνακας 2.2 : Δαπάνες για τις εκδηλώσεις του 1990

Πίνακας 2.3 : Ενδεικτικά στοιχεία επισκεπτών, 1990 (με βάση τις κρατήσεις μέσω του Τουριστικού Επιμελητηρίου και Γραφείου Συνεδρίων της Μείζονος Γλασκώβης)

Πίνακας 2.4 : Ποσοστά πληρότητας (%) 1990 και (1989) (με βάση την περιοχή του Τουριστικού Επιμελητηρίου της Μείζονος Γλασκώβης)

Πίνακας 2.5 : Αριθμοί προσέλευσης, 1990. Ετήσιες συνολικές προσελεύσεις για τους κύριους χώρους εκθέσεων, εκτός της Glasgow's Glasgow.

Πίνακας 3.1 : Αριθμός εταιριών και απασχόληση κατά τομέα

Πίνακας 3.2 : Ανεργία κατά χώρα προέλευσης ως ποσοστό % τού σχετικού εργατικού δυναμικού, 1978, 1981 και 1987

Πίνακας 5.1 : Πολιτιστική κατανάλωση : μέση πολιτιστική δαπάνη

Πίνακας 5.2 : Ποσοστά ανεργίας στην περιφέρεια Εμίλια-Ρομάνια, στον βορρά και στο κέντρο και εθνικά (%), κατά φύλο, 1977-89

Πίνακας 5.3 : Πολιτιστικές δαπάνες του Δημοτικού Συμβουλίου της Μπολόνια

Πίνακας 6.1 : Πληθυσμός επιλεγμένων πόλεων, 1980, 1985 και 1990

Πίνακας 6.2 : Επιλεγμένοι οικονομικοί δείκτες για τις έξι πόλεις, 1988-90

Πίνακας 6.3 Αριθμός επισκεπτών σε επιχορηγούμενα θέατρα και όπερες

Πίνακας 6.4 : Αριθμός επισκεπτών, συνολικές δαπάνες και δαπάνες ανά επισκέπτη για επιλεγμένα επιχορηγούμενα θέατρα και όπερες, 1988-89.

Πίνακας 6.5 : Επισκέπτες μουσείων, 1908, 1985 και 1989 (απόλυτες τιμές και αναλογία επισκεπτών/κατοίκους

Πίνακας 6.6 : Πολιτιστικές δαπάνες κατά τομέα στο Αμβούργο, 1985 και 1989 (σε χιλιάδες μάρκα)

Πίνακας 6.7 : Επισκέπτες, συνολικές δαπάνες και δαπάνες ανά επισκέπτη για επιλεγμένα κτίρια όπερας και θέατρα (α), 1988-89

Πίνακας 6.8 : Πολιτιστικές δαπάνες από το κρατίδιο της πόλης του Αμβούργου, 1980, 1985 και 1989.

Πίνακας 6.9 : Αριθμός επισκεπτών που διανυκτερεύουν, 1980 και 1989

Πίνακας 6.10 : Αριθμός διανυκτερεύσεων, 1980 και 1989

Πίνακας 6.11 : Βαθμός πληρότητας ξενοδοχειακών κλινών και μέση διάρκεια παραμονής, Αμβούργο, 1980-89

Πίνακας 7.1 : Οι δαπάνες του Δημοτικού Συμβουλίου του Μομπελιέ για τα "Σπίτια για όλους" ως ποσοστό της συνολικής δαπάνης κεφαλαίων για τον πολιτισμό (σε γαλλ. φράγκα)

Πίνακας 7.2 : Θεατρικές ομάδες : επιδοτήσεις του Δημοτικού Συμβουλίου του Μομπελιέ για λειτουργικά έξοδα

Πίνακας 7.3 : Αύξηση των δαπανών του Δημοτικού Συμβουλίου του Μομπελιέ που διατίθενται στον πολιτισμό, (1978-81) (σε φράγκα ανά κάτοικο)

Πίνακας 7.5 : Προϋπολογισμός της ορχήστρας Μομπελιέ/ Λανγκεντόκ-Ρουσιγιόν

Πίνακας 7.6 : Συνεισφορά του διαμερίσματος στο πρόγραμμα πολιτιστικής πολιτικής του Μομπελιέ

Πίνακας 7.7 : Πολιτιστικές επιδοτήσεις από το Δημοτικό Συμβούλιο του Μομπελιέ, 1986-90: τομέας προβολής (σε χιλιάδες φράγκα)

Πίνακας 7.8 : Πολιτιστικές επιδοτήσεις από το Δημοτικό Συμβούλιο του Μομπελιέ, 1986-90: παραδοσιακός τομέας (σε χιλιάδες φράγκα)

Πίνακας 7.9 : Στροφή στη σχέση ανάμεσα στον τομέα προβολής και τον παραδοσιακό τομέα (δαπάνες παραδοσιακού τομέα ως ποσοστό % του τομέα προβολής)

Πίνακας 7.10 : Οι χρηματοδότες πολιτιστικών δραστηριοτήτων στο Μομπελιέ: τομέας προβολής 1985-90 (σε χιλιάδες φράγκα)

Πίνακας 7.11 : Παρακολούθηση των κυριότερων πολιτιστικών εκδηλώσεων που έγιναν στο Μομπελιέ το 1990 κατά γεωγραφική προέλευση των θεατών (%)

Πίνακας 9.1 : Αριθμός συνδρομητών, συνολικό ακροατήριο και δημόσια χρηματοδότηση για τα Πολιτιστικά Κέντρα της Γκρενόμπλ, της Χάβρης και της Ρεν

Γραφήματα

Σχήμα 4.1 : Δαπάνες για τον πολιτισμό στο Μπιλμπάο από την βασκική κυβέρνηση το 1989.

Σχήμα 4.2 : Κατανομή των πολιτιστικών δαπανών της βασκικής κυβέρνησης το 1989

Σχήμα 4.3 : Κατανομή των πολιτιστικών δαπανών από τη βουλή της Βισκάγιας το 1989

Σχήμα 6.1 : Επισκέπτες σε τέσσερα επιλεγμένα μουσεία στο Αμβούργο, τη Στουτγάρδη, και την Κολωνία (1987 και 1988)

Πρόλογος στην Ελληνική έκδοση

Στην Ευρώπη έχουμε πολλά παραδείγματα Πολιτιστικών Παρεμβάσεων, που σε συνδυασμό με άλλες δραστηριότητες του οικονομικού και κοινωνικού τομέα –όπως ο τουρισμός, η απασχόληση, η ενημέρωση, η αναψυχή και το περιβάλλον– δημιουργήσαν δυνατότητες διεξόδου των πόλεων από την κρίση και συνέβαλαν στην αναζωογόνηση του αστικού χώρου.

Για τις παρεμβάσεις αυτές, που επιχειρήθηκαν σε διάφορες Ευρωπαϊκές πόλεις, η πληροφόρηση των Ελληνικών Δήμων είναι ελλιπής.

Η διαπίστωση αυτή οδήγησε την ΕΕΤΑΑ να διοργανώσει, με την συγχρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ), το - καινοτομικού χαρακτήρα - Πρόγραμμα Κατάρτισης Πολιτιστικών Στελεχών: “ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ”.

Στο Πρόγραμμα αυτό επιχειρήθηκε μια συνολική αξιολόγηση της σύγχρονης ελληνικής πόλης, αφενός σε σχέση με την ιστορία της και αφετέρου συγκριτικά με κάποια αντιπροσωπευτικά ευρωπαϊκά μοντέλα αστικής ανάπτυξης και αναγέννησης. Κλήθηκαν ως εισηγητές Έλληνες και Ευρωπαίοι Πανεπιστημιακοί, διευθυντικά στελέχη Ευρωπαϊκών Πολιτιστικών Οργανισμών και κυρίως στελέχη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Εκτιμήθηκε ότι, χωρίς καμία πρόθεση μηχανιστικών μεταφορών, αυτές οι ανταλλαγές εμπειριών καθώς και η πληροφόρηση των ελληνικών δήμων μπορούν να συμβάλουν στη διαμόρφωση πορισμάτων αξιοποιήσιμων και προσαρμόσιμων στις σύγχρονες ανάγκες του πολιτιστικού, κοινωνικού και οικονομικού προγραμματισμού της χώρας μας.

Στα πλαίσια του Προγράμματος αυτού μεταφράστηκε και εκδόθηκε το βιβλίο “Cultural Policy and Urban Regeneration” των Franco Bianchini και Michael Parkinson.

Το βιβλίο αυτό αποτελεί την πρώτη δειγματοληπτική καταγραφή της εμπειρίας της Ευρώπης όσον αφορά στη χρήση Πολιτιστικών Πολιτικών για την αναζωογόνηση των πόλεων.

Οι περιπτώσεις προσεγγίζονται συγκριτικά, κριτικά και απολογιστικά με αναφορές στο ιστορικό-θεωρητικό πλαίσιο.

Με τη χρήση του όρου “Πολιτισμός” με την ευρεία και ανθρωποκεντρική σημασία του, καθώς και με την αναγωγή του ζητήματος του πολιτισμού σε κεντρικό άξονα της ποιότητας ζωής στην πόλη, το βιβλίο αυτό εκφράζει τη σύγχρονη ευρωπαϊκή προβληματική και συνεπώς αποτελεί έργο ευρύτατου ενδιαφέροντος και εξαιρετικής σημασίας.

Η ΕΕΤΑΑ ευχαριστεί τον Franco Bianchini, ο οποίος υπήρξε στενός συνεργάτης της σ’ όλα τα στάδια οργάνωσης και υλοποίησης του Προγράμματος Κατάρτισης “Πο-

λιτιστικές Πολιτικές και Αστικός Χώρος” καθώς και της παρούσας έκδοσης.

*Την ευθύνη της μετάφρασης και επιμέλειας του βιβλίου είχαν εκ μέρους της ΕΕ-
ΤΑΑ η Ζήνα Ραζή και ο Γιάννης Μπαχάρας.*

ΕΕΤΑΑ - Αθήνα, Ιούνιος 1994

Επιμελητές και συγγραφείς

- Ο **Φράνκο Μπιανκίνι** (Franco Bianchini) είναι επικεφαλής (reader) του τομέα Πολιτιστικού Σχεδιασμού και Πολιτικής και υπεύθυνος των μαθημάτων για το πτυχίο μάστερς (M.A.) στην Ευρωπαϊκή Τέχνη και την Πολιτιστική Πολιτική, στο Πανεπιστήμιο Ντε Μονφόρτ του Λέστερ. Από το 1988 έως το 1991 ήταν ερευνητής στο Κέντρο Αστικών Μελετών του Πανεπιστημίου του Λίβερπουλ. Μεταξύ άλλων έργων, έχει γράψει την εργασία "Πολιτιστική πολιτική των πόλεων" (1991) σχετικά με τη Στρατηγική για τις εθνικές τέχνες και τα μέσα επικοινωνίας καθώς και τη μελέτη "Πολιτιστική πολιτική και ανάπτυξη των πόλεων", η οποία εκπονήθηκε στα πλαίσια της έκθεσης "*Η Αστικοποίηση και οι λειτουργίες των πόλεων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα*", την οποία ανέθεσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο Κέντρο Αστικών Μελετών του Πανεπιστημίου του Λίβερπουλ (1992). Επίσης, είναι ένας από τους συγγραφείς του βιβλίου "*City Centres, City Cultures*" (Μάντσεστερ, CLES, 1988, με τους M. Fischer, J. Montgomery, K. Worpole) και της μελέτης "*Out of Hours: A Study of Economic, Social and Cultural Life in twelve Town Centres in the U.K.*" (με την Comedia Consultancy, Λονδίνο).
- Ο **Μάικλ Πάρκινσον** (Michael Parkinson) είναι καθηγητής στο Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Αστικών Υποθέσεων του Πανεπιστημίου Τζον Μούρς του Λίβερπουλ. Υπήρξε επίσης διευθυντής του Κέντρου Αστικών Μελετών του Πανεπιστημίου του Λίβερπουλ, όπου έχει ζήσει και εργαστεί στη διάρκεια των τελευταίων είκοσι χρόνων. Κατά τη δεκαετία του 1970 πέρασε αρκετά χρόνια στις Η.Π.Α. ως επικεφαλής ενός Προγράμματος Αστικών Μελετών. Έχει γράψει εκτενώς για τα προβλήματα και τις προοπτικές του Λίβερπουλ. Έχει ασχοληθεί συστηματικά με τα προβλήματα της συγκριτικής αναζωογόνησης των πόλεων, με χρηματοδότηση από το Λεβερχούλμ Τράστ. Αυτή την περίοδο διευθύνει δύο μεγάλα ερευνητικά προγράμματα: α) για τον Τομέα Περιβάλλοντος, από κοινού με το Πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ, κάνει αξιολόγηση των επιπτώσεων των κυβερνητικών πολιτικών στο εσωτερικό των βρετανικών πόλεων στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. β) για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, είναι επικεφαλής μιας διεθνούς ερευνητικής ομάδας από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, η οποία κάνει αξιολογήσεις για το μέλλον των ευρωπαϊκών πόλεων κατά τη δεκαετία του 1990. Έχει γράψει, μεταξύ άλλων: "*Liverpool on the Brink*", "*Regenerating the Cities*", "*the U.K. Crisis and the U.S. Experience*" και "*Leadership and Urban Regeneration: North American and West European Experience*".
- Η **Τζουντ Μπλούμφιλντ** (Jude Bloomfield) είναι λέκτωρ στις Πολιτικές Επιστήμες (Σύγχρονες Ευρωπαϊκές Σπουδές στον Γερμανικό Τομέα του University College του Λονδίνου. Η διδακτορική της έρευνα με θέμα "Θεωρίες του Φασισμού και Στρατηγικές αντίστασης στη δεκαετία του 1920 στην Ιταλία και τη Γερμανία" είναι υπό έκδοση. Ανέλαβε την έρευνα και την επιμέλεια, μαζί με τους Ρόι Πίτερς και Μπράιαν Χόμερ, μιας έκθεσης για τη μεταπολεμική ανοικοδόμηση του Μπέρμπιγχαμ, με τίτλο "Εικονίζοντας την πόλη"

και συνέβαλε στην ταινία “Τσίρκο του Παραδείσου” με θέμα τις γυναίκες και την πόλη. Έχει κάνει έρευνα σχετικά με τις ευρωπαϊκές πόλεις, την Αριστερά και την πολιτιστική πολιτική για ένα υπό έκδοση βιβλίο με τίτλο “*Staging revival : Cultural Policy in Four European Cities*”, και τώρα προετοιμάζει ένα ερευνητικό πρόγραμμα σχετικά με την εμφάνιση της Ευρωπαϊκής Κοινωνίας Πολιτών.

- Ο **Πίτερ Μπουθ** (Peter Booth) είναι ειδικός στον σχεδιασμό και λέκτωρ στο Κέντρο Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου του Στρατσκλάντ στη Γλασκώβη. Είναι συγγραφέας, μαζί με τον Ντ. Χάρντιγκ, του βιβλίου “*A Strategy for public Art in Glasgow City Centre*” (GlasgowAction, 1987) και συγγραφέας του “*Art in the Environment*” (North West Arts, 1989). Το 1990, όταν η Γλασκώβη ήταν πολιτιστική πρωτεύουσα, διετέλεσε σύμβουλος του τομέα των φεστιβάλ του Συμβουλίου της περιοχής της Γλασκώβης, για τη λαϊκή τέχνη.
- Ο **Ρόμπιν Μ. Μπούλ** (Robin M. Boyle) είναι πρόεδρος και καθηγητής στο Τμήμα Γεωγραφίας και Πολεοδομίας του Κολλεγίου Αστικών, Εργασιακών και Μητροπολιτικών Υποθέσεων του Πανεπιστημίου του Γουέιν, στο Ντιτρόιτ. Είναι συγγραφέας του βιβλίου “*Privatism and Urban Policy in Britain and United States*” μαζί με τους T. Barnekov και D. Rich, Oxford Univeristy Press, 1989).
- Ο **Γιενς Σ. Ντάγκσατ** (Jens S. Dagschat) είναι καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου του Αμβούργου και διευθυντής του Κέντρου Συγκριτικής Πολεοδομικής Έρευνας. Έχει δημοσιεύσει πολυάριθμα άρθρα για τη συγκριτική πολεοδομική ανάπτυξη στη δυτική και την ανατολική Ευρώπη, τις διακρίσεις με βάση την κατοικία, τους νέους τύπους νοικοκυριών, την κοινωνική αναβάθμιση και την πολεοδομική ανάπτυξη του Αμβούργου. Είναι συγγραφέας των εξής : “*Social and Spatial Disparities in Warsaw*” “Displacement by culture ? Causes of the instrumentalisation of culture and its impacts” στο βιβλίο των R. Ebert, F. Gnad και K.R. Kunzmann (eds) “*New Forms of Co-operation of the Local State and the Regional Economy in the Cultural Sector ; Gentrification - Indicator and Result of Economic Restructuring, Social change, local Policies and Shifts in the Inner City Housing Market*” και είναι επιμελητής τριών βιβλίων για την κοινωνική αναβάθμιση (για το Αμβούργο, τη Γερμανία και την Ευρώπη).
- Ο **Γιούργκεν Φρίντριχς** (Jurgen Friedrichs) σπούδασε κοινωνιολογία, ψυχολογία, φιλοσοφία και οικονομικά στο Βερολίνο και το Αμβούργο. Εγινε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Αμβούργου το 1968, καθηγητής το 1974 και πρόεδρος του τομέα Κοινωνιολογίας το 1978. Το 1981 ίδρυσε το Κέντρο Συγκριτικής Πολεοδομικής Έρευνας. Από το 1991 είναι πρόεδρος του τομέα Κοινωνιολογίας της Σχολής Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου της Κολωνίας και διευθυντής του Ινστιτούτου Ερευνών Κοινωνιολογίας. Είναι συνεκδότης του περιοδικού “*Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*”. Οι κυριότερες δημοσιεύσεις του είναι : “*Methods of Empirical Sociological Research*” (1971, 15η έκδοση, 1991)’ “*Urban Analysis*” (1977, 4η έκδοση, 1991)’ “*Urban Change in Capitalist and Socialist Countries*” (ed., 1985)’ “*The Changing Downtown*” (με τον Allen C. Goodman, 1986)’ “*Affordable Housing and Homelessness*” (ed., 1988)’ “*Sociological Urban Research*” (ed., 1988).

Η **Τζούλια Μ. Γκονζάλες Φερέρας** (Julia M. Gonzalez Ferreras) σπούδασε ιστορία και γεωγραφία στο Πανεπιστημιακό Κολλέγιο του Δουβλίνου, και αστική γεωγραφία των πόλεων στο Κολλέγιο Σαιντ Χιούζ της Οξφόρδης. Σήμερα είναι διευθύντρια Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Ντέουστο του Μπιλμπάο, στην Ισπανία, και λέκτωρ στο τμήμα Σπουδών Αναψυχής και στα Προγράμματα Ευρωπαϊκών Σπουδών Αναψυχής (PELS). Έχει λάβει μέρος, μαζί με άλλους συγγραφείς, στην έρευνα με θέμα : “*Leisure as a Transforming Factor in Bilbao, Leisure Research in Europe and Leisure Policies in Europe*”, η οποία πρόκειται σύντομα να εκδοθεί.

Ο **Μάαρτεν Α. Χάγιερ** (Maarten A. Hajer) είναι ερευνητής στο Ινστιτούτο Νομικής και Δημόσιας Πολιτικής του Πανεπιστημίου του Λέυντεν, στην Ολλανδία. Σπούδασε πολιτικές επιστήμες, πολεοδομία και χωροταξία στο Πανεπιστήμιο του Αμστερνταμ και πολιτικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Κυριότερες δημοσιεύσεις του είναι : “*City Politics - Hegemonics Projects and Discourse*” (Avebury, Aldreshot, 1989) και “*De Stadt als Publiek Domein*” (Αμστερνταμ, WBS, 1989).

Ο **Πατρίκ Λε Γκαλέ** (Patrick Le Gales) είναι ερευνητής στο Κοινωνιολογικό Παρατηρητήριο της Αλλαγής (CNRS/FNSP), στο Παρίσι. Στις δημοσιεύσεις του περιλαμβάνονται : “*Villes et économie : l’invention des politiques locales en France et en Grande-Bretagne*”, (Παρίσι, L’Harmattan, 1992) “*Νέες κατευθύνσεις στην αποκέντρωση και την πολεοδομική πολιτική στη Γαλλία : η αναζήτηση ενός μετα-αποκεντρωτικού κράτους*” στο “*Government and Policy (Environment and Planning)*, Ιανουάριος 1992” “*Les facteurs sociaux d’une politique de développement local à Coventry*”, *Sociologie du Travail*, Απρίλιος 1991).

Ο **Εμμανουέλ Νεγκριέ** (Emmanuel Negrier), είναι ερευνητής στο κέντρο CEPPEL του Πανεπιστημίου του Μομπελιέ, επιχορηγούμενος από το CNRS. Είναι συνεργάτης του περιοδικού “*Communication Politique*”, Παρίσι, Les Presses Universitaires de France, 1992. Τα κυριότερα ερευνητικά του ενδιαφέροντα είναι η δημόσια πολιτική για την καλωδιακή τηλεόραση στη Γαλλία και η σχέση ανάμεσα στο περιφερειακό και το ευρωπαϊκό επίπεδο στις τηλεπικοινωνιακές πολιτικές στη νότια Γαλλία.

Πρόλογος

Η αναγνώριση της αυξανόμενης σημασίας της πολιτιστικής πολιτικής ως στρατηγικής που συμβάλλει στην αναζωογόνηση των πόλεων, μας οδήγησε να διοργανώσουμε δύο εκδηλώσεις με αυτό το θέμα, κατά τη διάρκεια του Κέντρου Αστικών Μελετών. Η πρώτη εκδήλωση έγινε στο Λίβερπουλ τον Οκτώβριο του 1989, με τίτλο “Η τέχνη στην πόλη”. Ήταν ένα σεμινάριο για υπεύθυνους λήψης αποφάσεων για το Λίβερπουλ, από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, που έχουν επικεφαλής τον Ρόμπερτ ΜακΝάλτι, πρόεδρο της Εταιρίας για Βιώσιμους Τόπους που εδρεύει στην Ουάσιγκτον, και ηγέτες πόλεων από τις Η.Π.Α. Το θέμα του σεμιναρίου ήταν πώς, και στην πραγματικότητα κατά πόσον, μπορούσε το Λίβερπουλ να διδαχθεί από την αμερικανική εμπειρία και να αρχίσει να αξιοποιεί αποτελεσματικά τους πολιτιστικούς του πόρους ως αιχμή της αναζωογόνησής του.

Η δεύτερη εκδήλωση ήταν η επιστημονική συνάντηση, στην οποία βασίστηκε αυτό το βιβλίο, που πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 1990 στο Λίβερπουλ υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η πρωτοβουλία αυτή ήταν απόρροια του αυξημένου ενδιαφέροντος του Κέντρου για την ανάπτυξη και τις στρατηγικές των πόλεων της Δυτικής Ευρώπης. Θεωρήσαμε επίσης ότι ενώ το βρετανικό κοινό ήταν σχετικά εξοικειωμένο με τα αμερικανικά πρότυπα για τη χρήση της πολιτιστικής πολιτικής στην αναζωογόνηση των πόλεων, — τουλάχιστον μετά τη συνάντηση “Τέχνη και η μεταβαλλόμενη πόλη” που οργανώθηκε τον Οκτώβριο του 1988 στη Γλασκώβη από τον Βρετανο-αμερικανικό Σύνδεσμο Τεχνών και η οποία επηρέασε έντονα τους υπεύθυνους για τη χάραξη πολιτικής — δεν υπήρξε ουσιαστικά καμιά συζήτηση για την εμπειρία της Ευρώπης σ’ αυτό το πεδίο. Αποφασίσαμε λοιπόν για τη συνάντησή μας αυτή να αναθέσουμε μελέτες για ορισμένες πόλεις της Μ. Βρετανίας, της Ολλανδίας, της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Ισπανίας και της Ιταλίας, τις έξι χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας που υπήρξαν οπωσδήποτε οι πιο δραστήριες στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής των πόλεων. Οι συγκεκριμένες μελέτες περιπτώσεων που επιλέχθηκαν δεν αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα του ποικίλου φάσματος χρήσεων πολιτιστικής πολιτικής από τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων σε ευρωπαϊκές πόλεις διαφόρων τύπων. Το βιβλίο αυτό αποτελεί κατά κάποιο τρόπο μια πρώτη απόπειρα να δοθεί το περίγραμμα μιας ημερήσιας διάταξης για μελλοντική έρευνα, και να αρχίσει να καλύπτεται ένα μάλλον μεγάλο έλλειμμα θεωρητικών και εμπειρικών γνώσεων σχετικά με τις στρατηγικές για την ανάπτυξη των πόλεων στη σύγχρονη δυτική Ευρώπη. Πριν από τις μελέτες των συγκεκριμένων πόλεων, υπάρχει ένα εισαγωγικό κεφάλαιο που θέτει το πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να κατανοηθεί η εξέλιξη των πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων στη δυτική Ευρώπη. Το τελευταίο κεφάλαιο διερευνά τις αμφιλεγόμενες επιπτώσεις που προκύπτουν από την πρόσφατα καθιερωμένη χρήση της πολιτιστικής πολιτικής ως μέσο για την αναζωογόνηση των πόλεων, θέτει μια σειρά ερωτημάτων που απευθύνονται τόσο προς τους υπεύθυνους για τη χάραξη πολιτικών, όσο και προς τους ερευνητές, και διατυπώνει εικασίες για το μέλλον της πολιτιστικής πολιτικής στην Ευρώπη των πόλεων της δεκαετίας του 1990.

Φράνκο Μπιανκίνι και Μάικλ Πάρκινσον,
Λίβερπουλ, Δεκέμβριος 1991

Η ανάπλαση των Ευρωπαϊκών πόλεων : ο ρόλος των πολιτιστικών πολιτικών

Φράνκο Μπιανκίνι

Εισαγωγή

Τα τελευταία είκοσι χρόνια, η πολιτιστική πολιτική αποκτά όλο και μεγαλύτερη σπουδαιότητα ως συστατικό των στρατηγικών για την οικονομική και φυσική αναζωογόνηση σε πολλές δυτικοευρωπαϊκές πόλεις. Το κεφάλαιο αυτό παρέχει ένα πλαίσιο γι' αυτό το βιβλίο, εξετάζοντας τους παράγοντες που τοποθετούν δυναμικά τον πολιτισμό στην ημερήσια διάταξη της αστικής ανάπτυξης στη Δυτική Ευρώπη. Όταν κανείς κάνει γενικεύσεις για την εξέλιξη των πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων στη Δυτική Ευρώπη πρέπει να είναι προσεκτικός, γιατί οι συγκριτικές έρευνες σ' αυτό το πεδίο είναι σπάνιες και οι ορισμοί για τον "πολιτισμό" ["culture"], τους οποίους υιοθετούν οι κεντρικές κυβερνήσεις και η τοπική αυτοδιοίκηση, παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Ακόμη, υπάρχουν διαφορές στα ιδεολογικά τους υπόβαθρα, στα επίπεδα των οικονομικών πόρων και εξουσιών, καθώς και στη φύση των σχέσεων ανάμεσα στο δημόσιο, τον ιδιωτικό και τον εθελοντικό τομέα στις πόλεις των Ευρωπαϊκών χωρών. Ωστόσο, παρ' όλες αυτές τις διαφορές, μπορεί κανείς να αναγνωρίσει μερικές κοινές τάσεις στην εξέλιξη των πολιτιστικών πολιτικών αυτών των πόλεων.

Μια βασική τάση, που είναι κοινή στις περισσότερες προηγμένες βιομηχανικές οικονομίες, είναι η μείωση του χρόνου εργασίας και η αύξηση του ποσοστού του εισοδήματος που δαπανάται σε δραστηριότητες αναψυχής. Αυτό οδήγησε τις δημοτικές αρχές να αυξήσουν τις δαπάνες για τον πολιτισμό και να δημιουργήσουν εξειδικευμένες διοικητικές υπηρεσίες και όργανα χάραξης πολιτικής, ώστε να προωθήσουν την παροχή πολιτιστικών υπηρεσιών που να ανταποκρίνονται στην αυξανόμενη, πιο εξειδικευμένη και πολυειδή δημόσια ζήτηση.

Ειδικότερα, η πολιτιστική αναγέννηση των Ευρωπαϊκών πόλεων που δεν είναι πρωτεύουσες, όπως αυτές που περιλαμβάνονται σε τούτη τη συλλογή, ενθαρρύνθηκε από τις εθνικές πολιτικές για την αποκέντρωση εξουσιών από την κεντρική κυβέρνηση προς την περιφερειακή και την τοπική αυτοδιοίκηση, την εμφάνιση τοπικών και κοινωνικών κινημάτων που προβάλλουν καινούργια είδη πολιτιστικών αιτημάτων, και την ανάγκη να προσαρμοστούν προς τους κοινωνικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς, τους οποίους έχουν προκαλέσει οι διαδικασίες οικονομικής ανασυγκρότησης της δεκαετίας του 1970 και των αρχών της δεκαετίας του 1980. Η οικονομική αλλαγή επηρέασε διάφορες πόλεις και περιοχές με διαφορετικούς τρόπους. Ωστόσο, πολλοί υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων για τις πόλεις συνειδητοποίησαν ότι η ανάπτυξη πολιτιστικών πολιτικών αποτελεί πολύτιμο εργαλείο για την ποικιλομορφία της τοπικής οικονομικής βάσης και την επίτευξη μεγαλύτερης κοινωνικής συνοχής. Πρόσεξαν ιδιαίτερα τους αναπτυσσόμενους οικονομικούς τομείς, όπως η αναψυχή, ο τουρισμός, τα μέσα επικοινωνίας και άλλες "πολιτιστικές βιομηχανίες", όπως η μόδα

και το ντιζάιν, σε μια προσπάθεια να αντισταθμίσουν την απώλεια θέσεων εργασίας σε παραδοσιακούς βιομηχανικούς τομείς. Θεωρούσαν, όλο και περισσότερο, πως μια δραστήρια, κοσμοπολίτικη πολιτιστική ζωή αποτελεί βασικό συστατικό για το μάρκετινγκ των πόλεων και τις στρατηγικές “διεθνοποίησης”, οι οποίες χαράσσονταν με σκοπό να προσελκύσουν το μετακινούμενο διεθνές κεφάλαιο και το ειδικευμένο προσωπικό, ιδιαίτερα στους τομείς της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας και των προηγμένων υπηρεσιών. Προωθήθηκε επίσης η συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες ως τρόπος ένταξης στην τοπική κοινότητα άνεργων νέων, νέων κατοίκων, μεταναστών και κοινωνικών ομάδων που εκτοπίστηκαν εξαιτίας της οικονομικής αναδιάρθρωσης.

Από την άποψη των στρατηγικών στόχων της πολιτιστικής πολιτικής, η σημαντικότερη ιστορική τάση είναι η μεταστροφή από το ενδιαφέρον για τα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, που επικρατούσε στη δεκαετία του 1970, προς τις προτεραιότητες της οικονομικής ανάπτυξης και της αναζωογόνησης των πόλεων στη δεκαετία του 1980. Στη διάρκεια της περασμένης δεκαετίας, η δεξιά στροφή της πολιτικής ζωής στις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες και οι αυξανόμενες πιέσεις στους οικονομικούς πόρους της τοπικής αυτοδιοίκησης συνέβαλαν στην άμβλυνση της έμφασης που δινόταν προηγουμένως στη σημασία της πρόσβασης στον πολιτισμό, ειδικά των μειονεκτουσών ομάδων. Επίσης, υπονόμωσε τη θεώρηση του πολιτισμού ως επίδικου πολιτικού ζητήματος και της πολιτιστικής πολιτικής ως εναλλακτικής επιλογής έναντι των παραδοσιακών στρατηγικών για πολιτική επικοινωνία και κινητοποίηση. Οι στρατηγικές της δεκαετίας του 1980 έδιναν έμφαση στην πολιτική συναίνεση, τη σημασία της εταιρικής σχέσης ανάμεσα σε ιδιωτικές επιχειρήσεις και φορείς του δημόσιου τομέα, την αξία των “παραδειγματικών” πολιτιστικών προγραμμάτων για την προβολή της εικόνας μιας πόλης και τη συμβολή του πολιτισμού στην οικονομική ανάπτυξη. Πράγματι, οι περιπτώσεις που εξετάζονται σ’ αυτό το βιβλίο αποκαλύπτουν ότι οι άμεσες επιπτώσεις των πολιτιστικών πολιτικών της δεκαετίας του 1980 στη δημιουργία απασχόλησης και πλούτου ήταν σχετικά μέτριες, σε σύγκριση με το ρόλο του πολιτισμού στη δημιουργία θετικών εικόνων για τις πόλεις, την ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας, την προσέλκυση επενδύσεων, και την ενίσχυση της ανταγωνιστικής θέσης των πόλεων.

Η εμπέδωση του ρόλου της πολιτιστικής πολιτικής ως στρατηγικής για την οικονομική ανάπτυξη, το μάρκετινγκ των πόλεων και τη φυσική αναζωογόνηση, δεν σημαίνει ότι εγκαταλείπονται τα παλαιότερα επιχειρήματα για επεμβάσεις σ’ αυτό το πεδίο της χάραξης πολιτικής. Τα επιχειρήματα, παλαιά και καινούργια, κοινωνικά και οικονομικά, στράμμένα προς την κοινότητα ή την ελίτ, συνυπάρχουν, συχνά άβολα, μέσα στην ημερήσια διάταξη των δημοτικών αρχών. Η συγκατοίκηση αυτή προφανώς προκαλεί αντιθέσεις και εντάσεις, οι οποίες διερευνώνται σ’ αυτό το βιβλίο, τόσο στα κεφάλαια για τις διάφορες πόλεις όσο και στο κεφάλαιο των συμπερασμάτων.

Η ποικιλία της δυτικοευρωπαϊκής παράδοσης στη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής για τις πόλεις.

Οι παρεμβάσεις των δημοτικών αρχών στο πολιτιστικό πεδίο επηρεάζονται από ορισμένους παράγοντες των οποίων η σημασία ποικίλλει από χώρα σε χώρα. Οι μετα-

βλητές αυτές είναι : οι εθνικές στάσεις απέναντι στον πολιτισμό και την πολιτιστική πολιτική, καθώς και στις ιδεολογίες των πολιτικών κομμάτων που βρίσκονται στην τοπική ή την εθνική εξουσία: τα επίπεδα της τοπικής αυτονομίας: η δέσμευση της “επενδυτικής τάξης” σε επαρχιακές πόλεις: η διαμόρφωση της γεωγραφίας των εθνικών πολιτιστικών οικονομιών: το μέγεθος και η φύση της τοπικής αγοράς για πολιτιστικές δραστηριότητες: και τέλος, η επίδραση ξένων μοντέλων χάραξης πολιτικής.

Κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, στις ευρωπαϊκές πόλεις υπήρχαν σημαντικές διαφορές ως προς τις έννοιες του “πολιτισμού”^(*) με βάση τις οποίες διαμορφώνονταν οι πολιτικές. Οι Άγγλοι, για παράδειγμα, είχαν κατά παράδοση λιγότερη άνεση από τους Ευρωπαίους με τους όρους “πολιτισμός” ή “πολιτιστική πολιτική”, και είχαν την τάση να μεταχειρίζονται τους στενότερους όρους “οι τέχνες” [the arts] και “πολιτική για τις τέχνες” [arts policy]. Οι ευρύτεροι ορισμοί του “πολιτισμού” και της “πολιτιστικής πολιτικής” τους οποίους υιοθετούν οι δημοτικές αρχές των Δυτικοευρωπαϊκών πόλεων περιέκλειαν μια ποικιλία στοιχείων, περιλαμβάνοντας όχι μόνο τις “προηλεκτρονικές” εικαστικές και σκηνικές τέχνες (ζωγραφική, γλυπτική, θέατρο και μουσική) αλλά επίσης και τις σύγχρονες “πολιτιστικές βιομηχανίες” όπως ο κινηματογράφος, το βίντεο, η ραδιοφωνία, η διαφήμιση, η ηλεκτρονική μουσική, οι εκδόσεις, το ντιζάιν και η μόδα. Σε οριακές περιπτώσεις, η φράση “πολιτιστικές βιομηχανίες” περιελάμβανε και τις βιομηχανίες τουρισμού, πολιτιστικής κληρονομιάς και αναψυχής. Μέσα σ’ αυτήν την ανομοιογένεια ορισμών, οι διακρίσεις ανάμεσα σε μια ποικιλία εννοιών όπως “τέχνη”, “τέχνες”, “επικοινωνία(ες)”, “πολιτισμός”, “ψυχαγωγία”, “κληρονομιά”, “αναψυχή”, “μέσα επικοινωνίας” και “ελεύθερος χρόνος” ήταν αρκετά νεφελώδεις.

Η φύση των πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων επηρεαζόταν επίσης από τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των πολιτικών κομμάτων που κατείχαν την εξουσία σε εθνικό και σε τοπικό επίπεδο. Για παράδειγμα, υπήρχε ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στο Βρετανικό Εργατικό Κόμμα και τα άλλα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, όπως το γερμανικό SPD, το γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (PS), το ισπανικό PSOE, το ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (PSI), το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (PDS), και το ελληνικό ΠΑΣΟΚ. Η ιδεολογική παράδοση του Βρετανικού Εργατικού Κόμματος είναι, ουσιαστικά, ένα κράμα από φαμπιανό ωφελιμισμό και συνδικαλιστικό οικονομισμό. Ο συνδυασμός αυτών των δύο επιρροών σήμαινε ότι ο κορμός του κόμματος ήταν στραμμένος κυρίως σε αυστηρά καθορισμένα οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα και μέχρι πρόσφατα ήταν πιο συγκρατημένο από ό,τι τα ομόλογά του της ηπειρωτικής Ευρώπης, των οποίων οι ιδέες ήταν πολύ περισσότερο επηρεασμένες από τον μαρξισμό, όσον αφορά στη διαμόρφωση ευρύτερων στρατηγικών και οραμάτων του μέλλοντος, περιλαμβανομένων και ζητημάτων πολιτισμού και πολιτιστικής πολιτικής.

Τα επίπεδα της αυτονομίας, οι οικονομικοί πόροι, οι εξουσίες και οι καταστατικές αρμοδιότητες των δημοτικών αρχών είχαν επίσης επίδραση στη χάραξη πολιτι-

(*) Σ.τ.Μ.: Προτιμήσαμε να αποδώσουμε τον όρο “culture” που όπως είναι φυσικό επαναλαμβάνεται συχνότατα σ’ αυτό το βιβλίο, με τον όρο “πολιτισμός”.

στικής πολιτικής. Στις περιπτώσεις της Ελλάδας, της Πορτογαλίας και της Ιρλανδίας, η περιορισμένη οικονομική ανεξαρτησία και οι μειωμένες εξουσίες των δήμων αποτελούσαν σοβαρό εμπόδιο για να αναπτυχθούν πολιτιστικές πολιτικές των πόλεων εκτός των πρωτευουσών. Οι πολιτιστικές πολιτικές, επίσης, έτειναν να είναι σταθερότερες σε χώρες όπως η Γερμανία, όπου οι δαπάνες για τον πολιτισμό είναι καταστατικό καθήκον της τοπικής αυτοδιοίκησης, από ό,τι πχ. στη Μεγάλη Βρετανία όπου δεν υπάρχουν τέτοιες απαιτήσεις.

Η γεωγραφική κατανομή της παραγωγής, διανομής, εμπορείας, διαχείρισης και υποδομών κατάρτισης στις πολιτιστικές βιομηχανίες (για παράδειγμα, στην εμπορική μουσική, τον κινηματογράφο, την τηλεόραση, τις εκδόσεις, τη διαφήμιση και τη μόδα) —που είναι κατά παράδοση συγκεντρωμένες στις πρωτεύουσες των χωρών της Μ. Βρετανίας, Ιρλανδίας, Δανίας, Γαλλίας, Ισπανίας και Ελλάδας, και πιο αποκεντρωμένες στη Γερμανία και την Ιταλία— είναι σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την ικανότητα των επαρχιακών πόλεων να εφαρμόζουν επιτυχώς πολιτιστικές στρατηγικές προσανατολισμένες προς την παραγωγή. Ένα παράδειγμα σ' αυτό το βιβλίο είναι το Λίβερπουλ, μια πόλη προικισμένη πλουσιοπάροχα με τοπικό πολιτιστικό τάλαντο, που το εκμεταλλεύονταν κατά παράδοση διάφορες εμπορικές πολιτιστικές βιομηχανίες, οι οποίες είχαν την έδρα τους κυρίως στο Λονδίνο.

Τα όρια και οι φιλοδοξίες των δημοτικών πολιτιστικών πολιτικών επηρεάζονται επίσης από το μέγεθος της τοπικής αγοράς για πολιτιστικές δραστηριότητες, το οποίο με τη σειρά του συνδέεται με την κοινωνική και μορφωτική φυσιογνωμία των αστικών πληθυσμών και ειδικότερα με τις προδιαγραφές και τα χαρακτηριστικά της καλλιτεχνικής παιδείας. Το κεφάλαιο για την Μπολόνια, για παράδειγμα, δείχνει πως τα επίπεδα των προσωπικών δαπανών από τους κατοίκους της περιοχής για τις τέχνες του θεάματος ήταν πολύ υψηλά, περίπου διπλάσια από τον εθνικό μέσο όρο. Το γεγονός αυτό επέτρεψε στο Δημοτικό Συμβούλιο να αναπτύξει πολιτιστικές πολιτικές ευρύτερου φάσματος και πιο φιλόδοξες από εκείνες που εφάρμοζε, για παράδειγμα, το ομόλογό του του Λίβερπουλ, μιας πόλης όμοιου μεγέθους αλλά με αρκετά χαμηλότερη μορφωτική φυσιογνωμία.

Ο βαθμός στον οποίο η “επενδυτική τάξη” —εργολάβοι, τράπεζες, άλλοι μεγάλοι χρηματοοικονομικοί οργανισμοί, εταιρίες εθνικής και διεθνούς σημασίας— είναι δεσμευμένη με την πόλη, είναι εξίσου σημαντικός. Ο παράγοντας αυτός επηρεάζεται από τον βαθμό αποκέντρωσης της διάρθρωσης του κεφαλαίου σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις, και επηρεάζει τη δυναμική της ανάπτυξης εταιρικών σχέσεων μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα για την άσκηση πολιτιστικών πολιτικών. Στη Μ. Βρετανία, μια χώρα με έντονα ολοκληρωμένη οικονομία, κάθετα και διεθνώς, οι πολιτιστικές πολιτικές κατά τη δεκαετία του 1980 χρησιμοποιήθηκαν επίσης ως τρόπος αναθέρμανσης της εμπλοκής της επενδυτικής τάξης σε επαρχιακές πόλεις. Η εμπλοκή αυτή είναι σχετικά μικρή σε σύγκριση με τα αντιστοιχία επίπεδα χωρών όπως η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ισπανία.

Ο βαθμός στον οποίο διάφορες δημοτικές αρχές έχουν επηρεαστεί από τις στρατηγικές αναζωογόνησης στις αμερικανικές πόλεις στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 συμβάλλει επίσης στην ποικιλία της ευρωπαϊκής εμπειρίας στη χάραξη πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων. Σε πολλές αμερικανικές πόλεις, τα συμφέροντα των πολιτι-

στικών οργανισμών που αναζητούν νέα στέγη και χρηματοδότηση συμπύπτουν με εκείνα των επαγγελματιών πολιτικών που επιχειρούν να αναβιώσουν τις περιοχές των κέντρων των πόλεων, καθώς και των εργολάβων που επιθυμούν να χρησιμοποιήσουν τους πολιτιστικούς χώρους, τα μουσεία και τις εγκαταστάσεις αναψυχής, ως μέσα προσαύξησης της αξίας γραφείων, κατοικιών και καταστημάτων σε κεντρικές περιοχές. Η εμπειρία των Η.Π.Α. πιθανώς επηρέασε τη συζήτηση της δεκαετίας του 1980 σχετικά με το ρόλο της πολιτιστικής πολιτικής στη διαδικασία αναζωογόνησης των πόλεων, εντονότερα στη Μ. Βρετανία από ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα, ενμέρει λόγω των πολιτικών συγγενειών μεταξύ των κυβερνήσεων Ρήγκαν και Θάτσερ. Η αμερικανική επιρροή, ωστόσο, ήταν αισθητή και σε βιομηχανικές πόλεις άλλων δυτικοευρωπαϊκών χωρών, όπως σε δύο που αναφέρονται σ' αυτήν τη συλλογή —το Ρόττερνταμ και το Μπιλμπάο— στις οποίες επιχειρήσαν να χρησιμοποιήσουν πολιτιστικά προγράμματα “προβολής” για να αποτρέψουν τους κύκλους των οικονομικών υφέσεων. Πολλά σχέδια αναζωογόνησης της παραλιακής ζώνης με έντονα πολιτιστικά χαρακτηριστικά, όπως το Κοπ φαν Ζούνιντ (*Kop van Zuid*) του Ρόττερνταμ, έφεραν έντονα τη σφραγίδα της επίδρασης αμερικανικών πρότυπων, όπως το Χάρμπουρ Πλέις (*Harbour Place*) της Βαλτιμόρης, το Κούνισι Μάρκετ (*Quincy Market*) της Βοστώνης και το Σάουθ Στρίτ Σίπορτ (*South Street Seaport*) της Νέας Υόρκης.

Παρά τις σημαντικές εθνικές διαφοροποιήσεις, μπορεί να αναγορίσει κανείς μια κοινή τροχιά στην ανάπτυξη πολιτιστικών πολιτικών στις πόλεις της Δυτικής Ευρώπης. Οι πολιτιστικές πολιτικές είχαν την τάση να διευρύνονται ως αποτέλεσμα της αποκέντρωσης της πολιτιστικής χρηματοδότησης και των αρμοδιοτήτων από την κεντρική κυβέρνηση προς την περιφερειακή και την τοπική αυτοδιοίκηση κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980. Την ίδια περίοδο, οι πολιτικές αυτές απέκτησαν εντονότερο πολιτικό χαρακτήρα, ανταποκρινόμενες στην αυξανόμενη πίεση από τα κοινωνικά κινήματα των πόλεων και τη συνειδητοποίηση από πολλούς δημοτικούς άρχοντες της ανάγκης να διευρυνθούν οι στρατηγικές πολιτικής επικοινωνίας και κινητοποίησης στον πολιτιστικό στίβο. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, παρατηρήθηκε μία σαφής μεταστροφή στη λογική της πολιτικής από τις κοινωνικοπολιτικές προτεραιότητες προς στόχους οικονομικής ανάπτυξης. Η μεταστροφή αυτή οφειλόταν πρωταρχικά στην αυξανόμενη πίεση που ασκούσαν οι εθνικές κυβερνήσεις στην τοπική αυτοδιοίκηση για να δικαιολογήσουν τις παρεμβάσεις τους στον οικονομικό τομέα, και στην ανάγκη των πόλεων να ανταποκριθούν στις διαρθρωτικές κοινωνικοοικονομικές μεταβολές που είχαν επιφέρει οι οικονομικές υφέσεις των αρχών και του τέλους της δεκαετίας του 1970.

Αποκέντρωση και ανάπτυξη των πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων

Ενας από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρέασαν την πολιτιστική αναγέννηση των επαρχιακών πόλεων στη Δυτική Ευρώπη ήταν η αποκέντρωση των εξουσιών προς την τοπική και την περιφερειακή αυτοδιοίκηση — ιδιαίτερα στην Ιταλία, την Ισπανία και τη Γαλλία. Στην Ιταλία, η ανάπτυξη των πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων κατά τη δεκαετία του 1970 ήταν συνδεδεμένη με μια μεταρρύθμιση που έγινε στις αρχές εκείνης της δεκαετίας, η οποία δημιούργησε ένα ολοκληρωμένο σύ-

στημα περιφερειακής αυτοδιοίκησης, με μια νέα κλίμακα περιφερειακών πρωτευουσών. Αυτές περιελάμβαναν πόλεις όπως το Τορίνο, Μιλάνο, Βενετία, Γένοβα, Μπολόνια, Φλωρεντία, Νεάπολη και Μπάρι, οι οποίες μπορούσαν πλέον να αντλούν πόρους από δημοτικά, επαρχιακά και περιφερειακά συμβούλια για να χρηματοδοτούν τις πολιτιστικές τους πολιτικές. Οι δαπάνες των ιταλικών δήμων για τον πολιτισμό αυξήθηκαν από 302 δισεκατομμύρια λιρέτες το 1980, σε 800 δισεκατομμύρια λιρέτες το 1984 (Bodo, 1988). Παρουσιάστηκε μάλιστα αξιοσημείωτη αύξηση του αριθμού των ειδικευμένων στελεχών που εργάζονταν στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής. Για παράδειγμα, στις περιπτώσεις των Επαρχιακών Συμβουλίων της Φλωρεντίας, του Τορίνου και του Μιλάνου, μεταξύ του 1975 και του 1984 ο αριθμός των αρμόδιων στελεχών για πολιτιστικά θέματα αυξήθηκε αντίστοιχα από 4 σε 17, από 6 σε 14 και από 1 σε 40 (Marchetti, 1987).

Τα νέα συντάγματα που ψηφίστηκαν μετά την αποκατάσταση δημοκρατικών καθεστώτων στην Ελλάδα (1975), την Πορτογαλία (1978) και την Ισπανία (1977-78) δημιούργησαν ποικίλους βαθμούς αποκέντρωσης. Αυτό είχε ιδιαίτερη σημασία στην Ισπανία, όπου διευρύνθηκαν οι αρμοδιότητες των δήμων στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής, και δεκαεπτά πόλεις —ανάμεσα σ' αυτές, η Βαρκελώνη, η Βαλέντσια και η Σεβίλη— έγιναν πρωτεύουσες νέων περιφερειών (αυτόνομων κοινοτήτων) με εκτεταμένες εξουσίες και σημαντικούς πόρους.

Οι Γάλλοι σοσιαλιστές, μετά την εκλογική τους νίκη το 1981, και μεταξύ 1982 και 1986, εισήγαγαν ένα ευρύ πρόγραμμα αποκέντρωσης. Το κράτος μεταβίβασε στους 95 νομούς (*départements*) αρμοδιότητες για την κοινωνική πρόνοια και τις κοινωνικές υπηρεσίες, και στις 22 περιφέρειες (*régions*) την εκπαίδευση ενηλίκων, την επαγγελματική κατάρτιση και τα σχολικά κτίρια, καθώς και σημαντικές πλευρές της πολιτικής σχετικά με την οδοποιία, τον πολιτισμό, τον τουρισμό και τη βιομηχανία. Υπό τον Ζακ Λανγκ, υπουργό Πολιτισμού των Σοσιαλιστών, δημιουργήθηκε μια νέα Υπηρεσία, η *Διεύθυνση Πολιτιστικής Ανάπτυξης*, η οποία συνήψε "συμφωνίες πολιτιστικής ανάπτυξης" με περιφέρειες, νομούς και δήμους. Το 1982 και το 1983 το Υπουργείο Πολιτισμού συνήψε συμφωνίες με ενενήντα μία πόλεις σε όλη τη Γαλλία, συμπεριλαμβανομένων και των δύο γαλλικών πόλεων - Μομπελιέ και Ρεν - που εξετάζονται σ' αυτό το βιβλίο, (Forbes, 1987). Οι συμφωνίες ήσαν κρίσιμες γιατί παρείχαν ευκαιρίες για την ανάπτυξη πολιτιστικών πολιτικών. Τις εκμεταλλεύτηκαν ιδιαίτερα οι δήμαρχοι των πρωτευουσών περιφερειών, όπως του Μπορντώ, της Τουλούζης, του Μομπελιέ, της Λυών, του Στρασβούργου και της Ρεν, οι οποίοι μπορούσαν να αντλήσουν οικονομικούς και τεχνικούς πόρους και από τις τέσσερις βαθμίδες διοίκησης. Το Μπορντώ, όπως και η Γκρενόμπλ, ήταν ο δήμος με τις υψηλότερες πολιτιστικές δαπάνες —με πάνω από 1400 γαλλικά φράγκα ανά κάτοικο το 1987. Οι υψηλότερες πολιτιστικές δαπάνες ως ποσοστό των δημοτικών προϋπολογισμών ήταν στη Λυών και το Στρασβούργο (πάνω από 20%), ακολουθούμενες από τη Βρέστη, τη Λίλλη, την Γκρενόμπλ και το Μπορντώ, με 15 έως 20%. Η κατά κεφαλή δαπάνη για την πολιτιστική πολιτική από τους δήμους των γαλλικών πόλεων άνω των 150.000 κατοίκων αυξήθηκε από 601 φράγκα το 1981, σε 789 φράγκα το 1984 και σε 905 φράγκα το 1987 (*Développement culturel*, Ιούλιος 1989).

Στη Μ. Βρετανία, η δεκαετία του 1980 χαρακτηρίζεται από μια διαδικασία διά-

βρωσης των εξουσιών των τοπικών και των μητροπολιτικών αρχών, η οποία αντιστρατεύεται τις τάσεις προς αποκεντρωμένη διοίκηση και προωθημένη αυτονομία των περιφερειών στις περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης (Crouch και Marquand, 1989). Μία από τις θεαματικότερες εκδηλώσεις της διαδικασίας συγκεντροποίησης υπό τις κυβερνήσεις Θάτσερ ήταν η κατάργηση, το 1986, του Συμβουλίου του Μείζονος Λονδίνου (Greater London Council - GLC) και των μητροπολιτικών συμβουλίων των έξι μεγαλύτερων αστικών περιοχών στην Αγγλία (MCCs). Η τάση προς τη συγκεντροποίηση ήταν εμφανής στα περισσότερα πεδία χάραξης πολιτικής, από τα τοπικά οικονομικά έως την παιδεία και την κατάρτιση, τη στέγαση και την οικονομική ανάπτυξη (Travers, 1989). Μια μερική εξαίρεση σ' αυτήν την τάση, ωστόσο, υπήρξε η πολιτιστική πολιτική. Οι χορηγήσεις από το Συμβούλιο Πολιτισμού (Arts Council) της Μεγάλης Βρετανίας προς τους Περιφερειακούς Πολιτιστικούς Συλλόγους (Regional Arts Associations - RAAS) στην Αγγλία αυξήθηκαν ως ποσοστό των συνολικών δαπανών του Συμβουλίου Πολιτισμού από 14,3 % το 1983-84 στο 23,5 % το 1988-89 (*Cultural Trends*, Μάρτιος 1990). Αυτό εναρμονιζόταν με τη στρατηγική που διατύπωσε το 1984 το Συμβούλιο Πολιτισμού στο κείμενο "*Η Δόξα του Κήπου*" ("*The Glory of the Garden*"), όπου έθετε ως προτεραιότητα την αποκατάσταση της ευμενούς αντιμετώπισης των φορέων που είχαν έδρα τους το Λονδίνο όσον αφορά τη χρηματοδότηση για τα πολιτιστικά, κατανέμοντας νέες πιστώσεις προς τις συγκεκριμένες περιφέρειες. Η στρατηγική του κειμένου "*Η Δόξα*" δεν πέτυχε τον κεντρικό της στόχο, αφού μετά το 1986 πολλές από τις αρμοδιότητες πολιτιστικής χρηματοδότησης του καταργημένου Συμβουλίου του Μείζονος Λονδίνου μεταβιβάστηκαν στο Συμβούλιο Πολιτισμού. Ετσι το Συμβούλιο Πολιτισμού ενίσχυσε τη συγκέντρωση των δαπανών στο Λονδίνο. Οι δαπάνες αυτές το 1984-85 ήταν 5,5 φορές υψηλότερες από τις μέσες περιφερειακές δαπάνες, ενώ το 1987-88 ήταν 6,3 φορές μεγαλύτερες (Pick, 1991).

Παρά τη συνεχιζόμενη ροή προς το Λονδίνο, μια ευρεία μεταρρύθμιση που ξεκίνησε το 1988 ο Υπουργός Πολιτισμού των Συντηρητικών Ρίτσαρντ Λιούς μεταβίβασε πολλές από τις αρμοδιότητες άμεσης επιχορήγησης του Συμβουλίου Πολιτισμού στις νέες Περιφερειακές Πολιτιστικές Επιτροπές (Regional Arts Boards - RABs). Τα καινούργια αυτά όργανα χάραξης πολιτιστικής πολιτικής είναι ισχυρότερα και, σε μερικές περιπτώσεις, μεγαλύτερα από τους παλιούς Περιφερειακούς Πολιτιστικούς Συλλόγους (RAAs). Οι πολιτικές και οι στρατηγικές τους συχνά δεν είναι συντονισμένες με αυτές των τοπικών αρχών, εν μέρει επειδή η εκπροσώπηση των τοπικών αρχών στις RABs είναι μικρότερη απ' ό,τι ήταν στα RAAS. Αυτή η έλλειψη συντονισμού αποτελεί πρόβλημα, γιατί τα τελευταία είκοσι χρόνια οι δαπάνες της τοπικής αυτοδιοίκησης για τον πολιτισμό αποκτούν όλο και μεγαλύτερη σημασία. Οι καθαρές δαπάνες για την "υποστήριξη του πολιτισμού" από την τοπική αυτοδιοίκηση στην Αγγλία και την Ουαλλία αυξήθηκαν από περίπου 20 εκ. λίρες το 1976-77 σε λίγο παρά πάνω από 100 εκ. λίρες 10 χρόνια αργότερα (Feist και Hutchinson, 1990). Ωστόσο, παρά τις αυξήσεις αυτές, το 1987 οι κατά κεφαλή δαπάνες για τον πολιτισμό και τα μουσεία από την τοπική και την περιφερειακή αυτοδιοίκηση στο Ηνωμένο Βασίλειο ήταν 4,5 λίρες - αρκετά μικρότερες από ό,τι στη Γερμανία (23,7 λίρες), τη Γαλλία (17 λίρες) και την Ολλανδία (10,5 λίρες) (*Cultural Trends*, Μάρτιος 1990).

Οι αυξανόμενες δημοτικές δαπάνες είναι ένας μόνο δείκτης της αυξανόμενης

σημασίας που είχε η πολιτιστική πολιτική σε επίπεδο πόλεων από τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Τα δημοτικά όργανα χάραξης πολιτικής στο πεδίο του πολιτισμού πολλαπλασιάστηκαν απότομα από τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Σε πολλούς δήμους της Δυτικής Ευρώπης, νέα τμήματα και επιτροπές δημιουργήθηκαν εξ αρχής ή αποχωρίστηκαν από μεγαλύτερες διοικητικές μονάδες στις οποίες οι πολιτιστικές υποθέσεις κατείχαν, κατά παράδοση, ασήμαντη θέση. Βελτιώθηκε το επίπεδο του πολιτικού προσωπικού που είναι επιφορτισμένο με την πολιτιστική πολιτική και αυξήθηκε η δημοτικότητα των θεμάτων της πολιτιστικής πολιτικής, όπως μαρτυρεί η αυξανόμενη κάλυψή τους από τον τοπικό τύπο, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Ολα αυτά σηματοδοτούν την αυξημένη σημασία της πολιτιστικής πολιτικής στην πολιτική πραγματικότητα. Πρόκειται για μια τάση που οι ρίζες της πρέπει να αναζητηθούν στις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Η πολιτικοποίηση των πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων

Οι πολιτιστικές πολιτικές των πόλεων στη Δυτική Ευρώπη κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 αποτελούσαν σχετικά ασήμαντα, μη διαφιλονικούμενα πεδία στη χάραξη της τοπικής πολιτικής. Στηρίζονταν σε μεγάλο βαθμό στη στενή ταύτιση του όρου «πολιτισμός» με την έννοια που αυτός είχε πριν από την εποχή της ηλεκτρονικής. Είναι χαρακτηριστικό, ότι ελάχιστα συσχέτιζαν τους πολιτιστικούς πόρους μιας πόλης και την πιθανή εκμεταλλευσή τους με την πολεοδομική ανάπτυξη, τον τουρισμό, το προφίλ ή την οικονομική ανάπτυξη. Οι δημοτικές επιτροπές που ήταν υπεύθυνες για την πολιτιστική πολιτική ήταν συχνά λιμνάζοντα νερά που προσέλκυαν πολιτικούς χωρίς ιδιαίτερες ικανότητες και που συχνά πλησίαζαν το τέλος της σταδιοδρομίας τους.

Ωστόσο, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, μια σειρά από παράγοντες συμβάλουν στο να αποκτήσουν οι πολιτιστικές πολιτικές μεγαλύτερη σημασία, καθώς και ν' αποτελέσουν πεδίο έντονων διαφωνιών. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 οι πιο καινοτόμες και μεγάλης εμβέλειας πρωτοβουλίες στην Ιταλία, τη Γαλλία, τη Δυτική Γερμανία και τη Βρετανία αναπτύχθηκαν από δήμους ελεγχόμενους από την αριστερά, ξεκόβοντας από την παράδοση η οποία προσέδιδε στην πολιτιστική πολιτική μια σχετικά ουδέτερη και απολιτική αξία. Η εμφάνιση αυτών των νέων πολιτιστικών στρατηγικών ήταν συνδεδεμένη με την άνθηση μετά το 1968 των κοινωνικών κινημάτων στις πόλεις — όπως ο φεμινισμός, οι εξεγέρσεις νέων, ο περιβαλλοντισμός, η κοινοτική δράση, ο ακτιβισμός των ομοφυλοφίλων και των εθνικών ή φυλετικών μειονοτήτων— των οποίων οι δραστηριότητες είχαν σαφή πολιτιστική διάσταση, από δύο διαφορετικές σκοπιές. Πρώτον, αυτά τα κινήματα συνδέονταν στενά με ένα «εναλλακτικό» πολιτιστικό τομέα, που περιελάμβανε πειραματικές θεατρικές ομάδες, συγκροτήματα ροκ μουσικής, ανεξάρτητους σκηνοθέτες κινηματογράφου και κινηματογραφικές αίθουσες, ελεύθερους ραδιοφωνικούς σταθμούς, μικρούς εκδοτικούς οίκους, ριζοσπαστικές εφημερίδες και περιοδικά. Αυτός ο πολιτιστικός κόσμος αμφισβητούσε την παραδοσιακή διάκριση ανάμεσα σε «υψηλές» και «ταπεινές» πολιτιστικές μορφές —την οποία αποδέχονταν οι κεντρικές ηγεσίες των αριστερών κομμάτων— και υιοθετούσε ένα πολύ ευρύ ορισμό του «πολιτισμού», ο οποίος συνδύαζε με επινοητικότητα και φαντασία παλαιά και νέα, υψιπετή και ταπεινά στοιχεία. Δεύτε-

ρον, τα νέα αυτά κοινωνικά κινήματα των πόλεων θεωρούσαν ότι η πολιτιστική και η πολιτική δράση είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. Ήταν αδύνατο να χαραχθούν σύνορα ή προτεραιότητες ανάμεσά τους. Τα κινήματα αυτά απέρριπταν την υποταγή των πολιτιστικών αναγκών και θεμάτων σε ευρύτερες πολιτικές και οικονομικές προτεραιότητες, κάτι που χαρακτήριζε σε μεγάλο βαθμό την παραδοσιακή ιδεολογία και πρακτική της Δυτικοευρωπαϊκής Αριστεράς.

Οι ελίτ που εισήγαγαν τα ριζοσπαστικότερα πειράματα πολιτιστικής πολιτικής στις πόλεις της Δυτικής Ευρώπης, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980, επηρεάζονταν συχνά από το ύφος και την ουσία της πολιτικής των νέων κοινωνικών κινήματων των πόλεων. Πολλοί από αυτούς τους πολιτικούς είχαν αφομοιώσει τον ευρύ ορισμό του “πολιτισμού”, που είχαν υιοθετήσει τα νέα κινήματα, και αναγνώριζαν ότι η πολιτιστική ανάπτυξη αποτελούσε αναπόσπαστο τμήμα της ημερήσιας διάταξης της πολιτικής των πόλεων και του πολιτικού βίου. Σε αντίθεση με τις ηγεσίες των αντίστοιχων κομμάτων τους, οι πολιτικοί της “νέας Αριστεράς”, όπως ο Ρενάτο Νικολίνι, δημοτικός σύμβουλος, αρμόδιος για την πολιτιστική πολιτική στο Δημοτικό Συμβούλιο της Ρώμης από το 1976-85 —περίοδο κατά την οποία αυτό ελεγχόταν από το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα— και ο Τόνυ Μπανκς, πρόεδρος της Επιτροπής Πολιτισμού και Ψυχαγωγίας του Συμβουλίου του Μείζονος Λονδίνου υπό την αριστερή τάσης Εργατική διοίκηση με επικεφαλής τον Κεν Λίβιγκσον (1981-86), μεταβίβασαν εξουσίες και πόρους σε ομάδες βάσης, αναγνωρίζοντας ότι τα νέα κινήματα των πόλεων είχαν δικαίωμα να έχουν υψηλό βαθμό πολιτικής και πολιτιστικής αυτονομίας.

Οι πολιτιστικές στρατηγικές χρησιμοποιήθηκαν από αυτή τη νέα γενιά τοπικών πολιτικών ηγετών και υπεύθυνων για τη χάραξη πολιτικής, για την επίτευξη διαφόρων κοινωνικών και πολιτικών στόχων. Ριζοσπαστικοποίησαν τον παραδοσιακό στόχο της “κοινωνίας της ευημερίας” για να προωθήσουν την ατομική και ομαδική αυτοέκφραση και να διευρύνουν την πρόσβαση στις πολιτιστικές εγκαταστάσεις και δραστηριότητες σε όλους τους πολίτες. Κατά τον ίδιο τρόπο χρησιμοποιήθηκε η πολιτιστική πολιτική για την ενθάρρυνση μορφών δημόσιου βίου στις οποίες να έχουν πρόσβαση όλοι οι κάτοικοι και όχι μόνο οι προνομιούχοι. Αντιδρώντας στην αυξανόμενη διαφοροποίηση του τρόπου ζωής και στις αυξανόμενες κοινωνικο-οικονομικές ανισότητες μέσα στις πόλεις, οι πολιτικές για τον πολιτισμό και την αναψυχή χρησιμοποιήθηκαν για να ενθαρρυνθεί η διαπροσωπική αλληλεπίδραση και να προωθηθεί η ανασυγκρότηση της κοινότητας. Αυτό αποτέλεσε ενμέρει μια απόπειρα αντίδρασης σε τάσεις κοινωνικής εξατομίκευσης και ιδιωτικοποιημένης πολιτιστικής κατανάλωσης, επιβεβαιώνοντας τη λειτουργία του κέντρου της πόλης ως καταλύτη για την κοινωνική ταυτότητα και τη δημόσια έκφρασή της. Σήμαινε επίσης, ότι ανακαλύπτονται εκ νέου και εκθειάζονται τα φυσικά χαρακτηριστικά των προβιομηχανικών πόλεων, όπως ο βαθμός πικνότητας της πόλης, η “δυνατότητα να περπατούν οι πολίτες” και η εύρυθμη λειτουργία της κοινωνικής - πολιτιστικής και οικονομικής ζωής. Ήταν ένα είδος αντίδρασης προς τα αρνητικά αποτελέσματα που επιφέρουν οι λειτουργικοί σχεδιασμοί χρήσης της γης, διαχωρίζοντάς την σε ζώνες.

Η διοργάνωση πολιτιστικών φεστιβάλ και άλλων μορφών πολιτιστικής δραστηριότητας συνέβαλε στην εδραίωση ευκαιριών για συμμετοχή στον δημόσιο βίο ατόμων

διαφορετικής ηλικίας, κοινωνικής τάξης, φύλου, τρόπου ζωής και εθνικής προέλευσης. Διάφορες πρωτοβουλίες χρησιμοποιήθηκαν, επίσης, για να προσδώσουν ζωντάνια και νόημα στην αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των ηλικιωμένων και των άνεργων, έστω κι' αν αυτός ο χρόνος δεν είχε οικονομική ανταποδοτικότητα ή αγοραστική αξία. Χρησίμευαν συχνά για να αναζωογονήσουν όχι μόνο τον “νεκρό” χρόνο αλλά επίσης και τον “νεκρό” χώρο, όπως π.χ. στις περιπτώσεις βιομηχανικών κτιρίων που είχαν αχρηστευτεί από την οικονομική αλλαγή. Οι πρωτοβουλίες αναζωογόνησης είχαν ιδιαίτερη επιτυχία όταν συνδυάζονταν με άλλες δημοτικές πολιτικές, που περιλάμβαναν: στρατηγικές πολεοδομικού σχεδιασμού για να δημιουργηθούν νέοι δημόσιοι χώροι και για να γίνει η πόλη πιο ελκυστική και “ευανάγνωστη”, πεζοδρόμηση και μέτρα κυκλοφοριακής αποφόρτισης, καθώς και την πρόβλεψη βραδυνής και νυκτερινής δημόσιας συγκοινωνίας, ικανοποιητικό φωτισμό των δρόμων, αστυνομική προστασία της κοινότητας και παιδική μέριμνα. Οι παραπάνω πολιτικές ήταν συχνά ανταπόκριση στην επιθυμία των πολιτών να αναμορφωθεί το κέντρο της πόλης ώστε να χρησιμοποιείται από το κοινό, ιδιαίτερα τη νύχτα. Οι προσδοκίες αυτές εκφράστηκαν στις ιταλικές πόλεις με τις συμβολικές καταλήψεις πλατειών, που οργάνωσε το νεολαιίστικο “*Κίνημα του 1977*” —του οποίου την επίδραση στη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής εξετάζει η Τζουντ Μπλούμφιλντ στο κεφάλαιο που συνεισφέρει σ' αυτό το βιβλίο— και με τις φεμινιστικές διαδηλώσεις “*Διεκδίκηση της νύχτας*” στα τέλη της δεκαετίας του 1970.

Οι πολιτιστικές πολιτικές αποτελούσαν συχνά τμήμα στρατηγικών που είχαν αναπτύξει αριστερά κόμματα σε πολλές πόλεις προκειμένου να αντιμετωπίσουν την παρακμή των παραδοσιακών εργατικών εκλογικών τους περιφερειών και να αποκτήσουν μια νέα πολιτική βάση με τα καινούργια κοινωνικά κινήματα των πόλεων και τα αναδύμενα κοινωνικά στρώματα όπως οι μεσαίες τάξεις του δημόσιου τομέα. Η πολιτιστική πολιτική ήταν χρήσιμη ως εναλλακτική μορφή πολιτικής επικοινωνίας και κινητοποίησης, που απαντούσε στην παρακμή της κινητήριας δύναμης των παραδοσιακών αριστερών ιδεολογιών και στην αυξημένη δημόσια αποστροφή προς τις παραδοσιακές κομματικές πολιτικές. Η απήχηση που είχε το δημοφιλές “*Ρωμαϊκό Καλοκαίρι*” (*Estate romana*), το θερινό πρόγραμμα πολιτιστικών εκδηλώσεων που οργάνωσε το ελεγχόμενο από το ΙΚΚ Δημοτικό Συμβούλιο της Ρώμης, ίσως συνέβαλε στο να εδραιώσει το ΙΚΚ τη σχετική πλειοψηφία σ' αυτό το συμβούλιο στις δημοτικές εκλογές του Ιουνίου 1981, στις οποίες το ίδιο κόμμα υπέστη βαριές απώλειες σε όλη την υπόλοιπη χώρα. Από το 1982, επηρεαζόμενοι από την αποτελεσματικότητα του πειράματος της Ρώμης στις εκλογές, πολλοί δήμοι της “κόκκινης ζώνης” της Ιταλίας, η οποία καλύπτει τις κυριαρχούμενες από το ΙΚΚ περιφέρειες της Εμίλια Ρομάνα, της Τοσκάνης, της Ούμπρια και του Μάρκες, ίδρυσαν τμήματα πολιτιστικής πολιτικής (*assessorati alla cultura*). Μεταξύ 1980 και 1982, οι δημοτικές δαπάνες σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες αυξήθηκαν σε πραγματικές τιμές κατά 69 % στην κόκκινη ζώνη, και κατά 30 % και 36 % αντίστοιχα στις βορειοανατολικές και νότιες περιφέρειες, όπου επικρατούσαν οι Χριστιανοδημοκράτες (Felicori, 1984· Bianchini, 1989).

Με λίγα λόγια, οι πολιτικοί της Τ.Α. συχνά πρόβαλλαν καινούργιες, υψηλών προδιαγραφών, πολιτιστικές πολιτικές ως σύμβολα ρήξης με το πολιτικό ύφος και τα

πολιτικά προγράμματα του παρελθόντος. Αυτό ακριβώς συνέβει σε πολλές μεγάλες ιταλικές πόλεις μετά τις δημοτικές εκλογές του 1975 και 1976, όταν ανέλαβε τη δημοτική εξουσία η Αριστερά, θέτοντας τέρμα στην τριαντάχρονη κυριαρχία των Χριστιανο-δημοκρατών. Κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970, πολλοί πολιτικοί της Τ.Α. στην Ιταλία θεωρούσαν ότι η πολιτιστική πολιτική ήταν ένα ευέλικτο και μη δαπανηρό όχημα για να προβάλλονται πολιτικές ιδέες. Επέτρεπε στους πολιτικούς να βρίσκονται στο κέντρο της σκηνής και να γίνονται ή να παραμένουν ορατοί, συχνά χωρίς να χρειάζεται καν να δημιουργήσουν κάποιο ειδικό γραφειοκρατικό μηχανισμό (Dente, 1988).

Η στροφή από τις κοινωνικές και πολιτικές προτεραιότητες προς τις οικονομικές, κατά τη δεκαετία του 1980

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, η στροφή που έγινε από τις κυβερνήσεις πολλών χωρών της Δυτικής Ευρώπης προς το νεοσυντηρητισμό και τον νεοφιλελευθερισμό συνοδεύτηκε από περιστολή των οικονομικών της τοπικής αυτοδιοίκησης και, συνακόλουθα, των δαπανών. Πράγματι, η εμφάνιση πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων εκείνη την περίοδο ερμηνεύτηκε από ένα σχολιαστή ως μερικό αντιστάθμισμα για την αδυναμία των τοπικών αρχών να συνεχίσουν την διέγερση των παραδοσιακών κοινωνικών πολιτικών (Dente, 1988). Σε διάφορες πόλεις στο Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιρλανδία, τη Δανία, τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ιταλία, κατά τη δεκαετία του 1980 το μερίδιο για την τοπική αυτοδιοίκηση από τις δημόσιες δαπάνες μειώθηκε (Wolleb, 1989). Αυτό σήμαινε πως η τάση προς την αποκέντρωση των λειτουργιών από την κεντρική κυβέρνηση προς την τοπική αυτοδιοίκηση δεν συνοδεύτηκε από ανάλογη ανάπτυξη των τοπικών οικονομικών. Αντίθετα, τόσο η τοπική φορολογική αυτονομία όσο και οι χορηγήσεις της κεντρικής κυβέρνησης μειώθηκαν.

Στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής, καθώς και σε πολλούς ακόμη τομείς πολιτικής, το μεταβαλλόμενο εθνικό πολιτικό κλίμα και οι πιέσεις για τη μείωση των δαπανών της τοπικής αυτοδιοίκησης οδήγησαν σε στροφή της στρατηγικής από τους κοινωνικούς στόχους προς τους οικονομικούς. Αρχικά, το γεγονός αυτό αποτελούσε μια αμυντικού χαρακτήρα στρατηγική, με σκοπό να διατηρηθούν τα υπάρχοντα επίπεδα πολιτιστικών δαπανών. Συνοδεύτηκε από προσπάθειες να ενθαρρυνθεί η χορηγία πολιτιστικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων από τον ιδιωτικό τομέα, να γίνει αποτελεσματικότερη παρακολούθηση των τοπικών πολιτιστικών πόρων και να βελτιωθεί η διοίκηση, διαχείριση, παροχή και προώθηση πολιτιστικών υπηρεσιών. Αργότερα, ωστόσο, μερικές πόλεις άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι η διαδικασία οικονομικής ανασυγκρότησης, ύστερα από τις οικονομικές υφέσεις που σημειώθηκαν στις αρχές και στα τέλη της δεκαετίας του 1970, προσέφερε ευκαιρίες για την επεξεργασία θετικότερων προτάσεων όσον αφορά την αύξηση των δαπανών για τον πολιτισμό. Η έμφαση που είχε δοθεί κατά τη δεκαετία του 1970 στην προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη, στη συμμετοχή, την ισοτιμία, τον εκδημοκρατισμό του αστικού χώρου και την αναζωογόνηση του δημόσιου κοινωνικού βίου, αντικαταστάθηκε τώρα από μια γλώσσα που τόνιζε κυρίως τη δυνητική συνεισφορά της πολιτιστικής πολιτικής στην οικονομική και φυσική αναζωογόνηση των πόλεων. Η γλώσσα της “επιδότησης” αντικαταστάθηκε βαθμιαία από τη γλώσσα της “επένδυσης”. Η συλλογική πρόσβαση, η

λαϊκή δημιουργικότητα και η συμμετοχή της βάσης έγιναν, για παράδειγμα, λιγότερο σημαντικοί στόχοι, από ό,τι ο ρόλος των πολιτιστικών προγραμμάτων κύρους στην προβολή μιας θετικής εικόνας της πόλης, ή η ανάπτυξη τομεακών στρατηγικών που αποσκοπούν στη μεγιστοποίηση του οικονομικού δυναμικού των τοπικών πολιτιστικών βιομηχανιών.

Η κοινωνικο-οικονομική αλλαγή και η εμφάνιση της πολιτιστικής πολιτικής ως στρατηγικής για την αναζωογόνηση των πόλεων

Κατά τη δεκαετία του 1980, οι ευρωπαϊκοί δήμοι έπρεπε να λάβουν σοβαρά υπόψη τους δύο αλληλένδετα φαινόμενα, τα οποία κατά τη δεκαετία του 1970 είχαν προκαλέσει βαθιές αλλαγές στις κοινωνικο-οικονομικές δομές: τη γενίκευση των στρατηγικών ανταποδοτικότητας των οικονομικών συγκροτημάτων και την κρίση του “Φορντιστικού καθεστώτος συσσώρευσης”, που χαρακτηρίζεται από παραγωγή μεγάλης κλίμακας, σχετικά ομοιογενών εμπορευμάτων για αγορές μαζικής κατανάλωσης. Η τεχνολογική αλλαγή επέτρεψε, βαθμιαία, σε υπερεθνικά συγκροτήματα να μεταφέρουν τα ανειδίκευτα ή ημι-ειδικευμένα τμήματα της παραγωγικής διαδικασίας προς τις νέες βιομηχανικές χώρες, ιδιαίτερα την ασιατική ακτή του Ειρηνικού και τη Λατινική Αμερική. Οι ευρωπαϊκές αστικές περιοχές, των οποίων οι οικονομίες είχαν βασιστεί σε κλάδους βαριάς βιομηχανίας, σε βιομηχανίες μαζικής κατανάλωσης που χρησιμοποιούν ώριμες τεχνολογίες και σε υπηρεσίες διανομής που συνδέονται με φθίνοντες κλάδους, υπέστησαν σοβαρό πλήγμα. Οι διαδικασίες αυτές επέφεραν μειώσεις των θέσεων εργασίας στην παραδοσιακή βιομηχανία. Ακόμη, δημιούργησαν πώλωση στις αγορές εργασίας των πόλεων ανάμεσα, από τη μια μεριά, στην καλύτερη αμοιβόμενη και ασφαλέστερη απασχόληση στο διαχειριστικό, επαγγελματικό και τεχνικό πεδίο και από την άλλη πλευρά στους υπαλλήλους —πολλοί από τους οποίους ήταν γυναίκες ή ανήκαν σε εθνικές μειονότητες— οι οποίοι απασχολούνταν σε λιγότερο εξειδικευμένες, χαμηλότερα αμοιβόμενες, μικρότερου κύρους και συχνά μερικής απασχόλησης, θέσεις παροχής υπηρεσιών. Οι μακρο-οικονομικές πιέσεις που δημιουργήθηκαν εξαιτίας της κρίσης του 1973 και του 1979, ανάγκασαν τις εθνικές κυβερνήσεις να επιβάλουν περικοπές των δημοσίων δαπανών, με αρνητικές επιπτώσεις στα επίπεδα της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα και στην κοινωνική πρόνοια. Κατά τη δεκαετία του 1980, οι υπεύθυνοι των δήμων στη Δυτική Ευρώπη συνειδητοποίησαν ότι έπρεπε να αναπτύξουν τις δικές τους στρατηγικές για να ανταποκριθούν στα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που προκαλούσε η αναδιάρθρωση. Σε πολλές πόλεις, οι πολιτιστικές πολιτικές προέκυψαν ως στοιχεία αυτών των στρατηγικών.

Η χρησιμοποίηση της πολιτιστικής πολιτικής ως απάντησης στις κοινωνικά τραυματικές συνέπειες της οικονομικής αναδιάρθρωσης ερμηνεύτηκε είτε απαισιόδοξα ως “αποκριατική μάσκα” (Harvey, 1989) την οποία χρησιμοποιούσαν οι πολιτικοί σε τοπικό και εθνικό επίπεδο για να αποκρύψουν την αυξανόμενη κοινωνική ανισότητα, την πώλωση και τις αντιθέσεις μέσα στις πόλεις, ή, αισιόδοξα, ως “κοινωνική συγκολλητική ουσία” για την ενσωμάτωση νέων μεταναστών, την ενθάρρυνση της κοινωνικής συνοχής και τη διαμόρφωση νέας κοινωνικής ταυτότητας. Οι τοπικοί παράγοντες αξιοποίησαν, επίσης, τη δυναμική της πολιτιστικής πολιτικής για να εκσυγχρονίσουν την οικονομική βάση των πόλεων και να της δώσουν μεγαλύτερη ποικιλία. Οι πολιτι-

στικές εγκαταστάσεις και δραστηριότητες αποτελούσαν όλο και περισσότερο μέρος αυτού που αναμενόταν να προσφέρουν οι πόλεις ως στοιχείο της τοπικής “ποιότητας ζωής”, αν ήθελαν να έχουν πιθανότητα επιτυχίας στον έντονο ανταγωνισμό μεταξύ των πόλεων για την προσέλκυση του διεθνούς κεφαλαίου και για υψηλού εισοδήματος λειτουργίες στρατηγικού χαρακτήρα.

Οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής των πόλεων οργάνωναν μεγαλεπήβολες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, μεγάλους αθλητικούς αγώνες και άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις υψηλών προδιαγραφών για να υποστηρίξουν τις στρατηγικές “διεθνοποίησης”, και να προωθήσουν την κοσμοπολίτικη εικόνα και ελκυστικότητα των πόλεών τους.

Οι πολιτιστικές πολιτικές απέκτησαν επίσης, μεγαλύτερη σημασία και ως εργαλεία για άμεσες επεμβάσεις σε επεκτεινόμενους οικονομικούς τομείς, όπως ο τουρισμός, ο αθλητισμός, η ψυχαγωγία, οι τέχνες και τα μέσα επικοινωνίας. Το ότι η καινοτομία στη σφαίρα του πολιτισμού είναι μία από τις κινητήριες δυνάμεις των οικονομιών των πόλεων είναι κάτι που το συνέλαβαν σαφώς ορισμένες πόλεις —όπως η Γλασκώβη, το Παρίσι, η Ρεν, το Μομπελιέ, η Βαρκελώνη και οι πόλεις του Ρουρ— οι οποίες επιδειώκουν να εδραιώσουν τη θέση τους ως κέντρα για έρευνα και ανάπτυξη, για εντατική βιομηχανία σχεδιασμού και για προηγμένες υπηρεσίες. Η ποιότητα της ζωής των πόλεων και, ειδικότερα, η ζωντάνια των πολιτιστικών κύκλων των πόλεων θεωρούνται ολοένα και περισσότερο από τους ευρωπαίους υπεύθυνους για τη χάραξη πολιτικής των πόλεων ως σημαντικά στοιχεία της ικανότητας των πόλεων αυτών να καινοτομήσουν.

Στις πόλεις που δεν κατάφεραν να προσαρμόσουν τις πολιτικές τους προς τις προτεραιότητες της δεκαετίας του 1980 για αναζωογόνηση των πόλεων και οικονομική ανάπτυξη, η πολιτιστική πολιτική έτεινε να περιθωριοποιηθεί ακόμη περισσότερο, χάνοντας πολιτικό κύρος και οικονομικούς πόρους. Ένα παράδειγμα αυτής της διαδικασίας είναι οι πολιτιστικές πολιτικές που ανέπτυξε το Δημοτικό Συμβούλιο της Ρώμης μεταξύ 1976-1985, οι οποίες δεν μπόρεσαν να προσαρμοστούν στις οικονομικές και πολιτικές πραγματικότητες της δεκαετίας του 1980, σε αντίθεση με εκείνες που εφάρμοσαν οι δήμοι του Αμβούργου και του Σέφιλντ την ίδια περίοδο, και οι οποίες προσαρμόστηκαν με επιτυχία στο μεταβαλλόμενο οικονομικό και πολιτικό κλίμα. Το Δημοτικό Συμβούλιο της Ρώμης έκανε παρεμβάσεις με πολλή φαντασία και επιτυχία στο χώρο της πολιτιστικής κατανάλωσης, με παροχή λαϊκών ψυχαγωγιών και το ξαναζωντάνεμα δημόσιων χώρων. Δεν μπόρεσε όμως να συνδέσει αυτή τη δραστηριότητα με στρατηγικές πολιτιστικής παραγωγής και διανομής. Η αποτυχία αυτή σήμαινε πως όταν η συμμαχία της Αριστεράς έχασε την εξουσία στις τοπικές εκλογές του 1985, η νέα διοίκηση, ελεγχόμενη από τους Χριστιανοδημοκράτες, μπορούσε να απαλλαγεί αμέσως από την κληρονομιά της πολιτιστικής πολιτικής των προκατόχων της. Προγράμματα για την ανάπτυξη τοπικών πολιτιστικών βιομηχανιών επέζησαν, παρά τις ριζικές πολιτικές μεταβολές, στο Αμβούργο και στο Σέφιλντ. Οι στρατηγικές των πολιτιστικών βιομηχανιών σ’ αυτές τις δύο πόλεις εξακολούθησαν να υποστηρίζονται, κυρίως λόγω της συμβολικής τους ισχύος: συνέδεαν την εικόνα της πόλης με τα μέσα επικοινωνίας, το ντιζάιν, τη μόδα, την υψηλή τεχνολογία και άλλους αναπτυσσόμενους οικονομικούς τομείς.

Όπως γίνεται σαφές από μερικά κείμενα που περιέχονται σ' αυτό το βιβλίο, οι άμεσες επιπτώσεις των πολιτιστικών πολιτικών στη δημιουργία πλούτου και απασχόλησης ήταν σχετικά μικρές. Κατά τη δεκαετία του 1980, οι πολιτιστικές πολιτικές, όμως, πρόσφεραν τη σημαντικότερη συμβολή τους στην αναζωογόνηση των πόλεων βοηθώντας να οικοδομηθούν εικόνες πόλεων ικανές να προσελκύσουν τουρίστες, ειδικευμένο προσωπικό και επενδυτές, και έτσι να διαφοροποιηθεί, να αποκτήσει ποιικιλία και να ενισχυθεί η τοπική οικονομική βάση.

Η δεκαετία του 1980 : η πολιτιστική πολιτική ως στρατηγική για την εικόνα της πόλης

Κατά τη δεκαετία του 1980, πόλεις με διαφορετικές οικονομικές λειτουργίες χρησιμοποιήσαν με επιτυχία τις πολιτιστικές πολιτικές για να βελτιώσουν την εικόνα τους, στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Μεγαλεπήβολα πολιτιστικά προγράμματα λειτούργησαν ως σύμβολα αναγέννησης, ανανέωσαν την εμπιστοσύνη και τον δυναμισμό σε παρακμάζουσες πόλεις, όπως η Γλασκώβη, το Σέφιλντ, το Μπιλμπάο, οι οποίες ήταν εξαρτημένες από πεπαλαιωμένους οικονομικούς κλάδους και πάλευαν να βρουν για τον εαυτό τους νέους οικονομικούς θύλακες και ρόλους. Λειτούργησαν επίσης ως σύμβολα νεοαποκτημένης κομψότητας, εκλεπτισμού και κοσμοπολιτισμού σε πλουσιότερες πόλεις, όπως η Φραγκφούρτη, οι οποίες ενδιαφέρονταν να εδραιώσουν τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα, καλύπτοντας το χάσμα ανάμεσα στην υψηλή οικονομική τους θέση και στη συχνά χαμηλή, σχετικά, πολιτιστική τους υπόσταση. Οι πολιτιστικές πολιτικές χρησιμοποιήθηκαν, ακόμη, ως σύμβολα εκσυγχρονισμού και καινοτομιών σε πόλεις όπως το Μομπελιέ, η Νιμ, η Γκρενόμπλ, η Ρεν, το Αμβούργο, η Κολωνία, η Βαρκελώνη και η Μπολόνια, οι οποίες επιθυμούσαν να αναπτύξουν κλάδους της οικονομίας όπως η μόδα, η χειροτεχνία και η βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας, οι οποίοι για να επιτύχουν εξαρτώνται από τις πολιτιστικές εισροές. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης ως σύμβολα συμφιλίωσης σε πόλεις όπως το Βερολίνο και το Ντέρυ, όπου υπήρχε έντονο το ενδεχόμενο κοινωνικών συγκρούσεων ανάμεσα σε παλαιότερους κατοίκους και μειονότητες μεταναστών, ή αντίστοιχα ανάμεσα σε διαφορετικές πολιτικές και εθνικές ομάδες. Ορισμένα πολιτιστικά "εμβλήματα" όπως η συλλογή Μπαρέλ στη Γλασκώβη, το Αλμπερτ Ντοκ στο Λίβερπουλ, το Σέντεναρ Σκουέρ στο Μπέρμπιγχαμ, η περιοχή Αντιγόνης στο Μομπελιέ, η συνοικία του Μουσειού στη Φραγκφούρτη, οι 160 νέες πλατείες που δημιουργήθηκαν στη Βαρκελώνη, καθώς η πόλη προετοιμαζόταν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1992, όλα αυτά έγιναν ισχυρά φυσικά σύμβολα της αναγέννησης των πόλεων.

Στο επίπεδο της "οικουμενικής πόλης", το Παρίσι, κατά την προεδρία Μιτεράν πραγματοποίησε μια σειρά από μεγαλεπήβολα έργα πολιτιστικού χαρακτήρα για να προωθήσει τα διαπιστευτήριά του ως μελλοντική "οικονομική και πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης". Τα έργα αυτά (τα "Μεγάλα Έργα του Μιτεράν") είναι : το Μουσείο του Ορσέ, το Μουσείο Επιστήμης και Τεχνολογίας στη Βιλέτ, η Πυραμίδα του Λούβρου, το Ινστιτούτο του Αραβικού Κόσμου, η Όπερα στη Βαστίλη. Σε αντίθεση με το Παρίσι, ο κατακερματισμός της χάραξης πολιτιστικής πολιτικής στο Λονδίνο, μετά την κατάργηση του Συμβουλίου του Μείζονος Λονδίνου το 1986, συνέβαλε στη σχετική παρακμή της εικόνας της πόλης ως διεθνούς κέντρου για πολιτιστικές και

οικονομικές καινοτομίες (Kennedy, 1991). Η απουσία εκλεγμένης επιτελικής αρχής, ικανής να ομιλεί εκμέρους του συνόλου της πόλης, εμπόδιζε το Λονδίνο να κεφαλαιοποιήσει το σημαντικό δυναμικό του, όπως για παράδειγμα, στο θέατρο, την καθημερινή μόδα, την ηλεκτρονική μουσική και τους επιμέρους εθνικούς πολιτισμούς. Χωρίς το Συμβούλιο του Μείζονος Λονδίνου έγινε δυσκολότερος ο συντονισμός της πολιτιστικής πολιτικής με την πολεοδομική ή τη συγκοινωνιακή πολιτική, και ο σχηματισμός εταιρικών σχέσεων μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα για την υλοποίηση προγραμμάτων και τη διοργάνωση φεστιβάλ και άλλων εκδηλώσεων μείζονος κλίμακας, που θα εξύψωναν και θα έκαναν πιο προσιτά σε κατοίκους και επισκέπτες τα πολιτιστικά προτερήματα της πόλης.

Μία από τις “διεκδικήτριες οικουμενικές” πόλεις της Ευρώπης, η Φραγκφούρτη της Γερμανίας, έκανε ίσως τα περισσότερα, στη δεκαετία του 1980, για να βελτιώσει τη διεθνή εικόνα της μέσω της πολιτιστικής πολιτικής. Η χρηματαγορά και το αεροδρόμιο της πόλης αυτής είναι από τα πιο πολυσύχναστα της Ευρώπης, αλλά μέχρι πριν δέκα χρόνια η πολιτιστική ζωή της ήταν υπανάπτυκτη και η εικόνα της γενικά φτωχή. Είχε το παρατσούκλι Μπανκφούρτη, Κρανκφούρτη (“*krank*” σημαίνει άρρωστος) ή ακόμη και Γκ’στανκφούρτη (από το “*stinken*” = βρωμάω). Τη συσχέτιζαν με τους όρους “*Geld, Porno und Krawallen*” (“χρήμα, πορνογραφία και εξεγέρσεις”) ή με τους “*Mörderer, Millionären und Marxisten*” (“δολοφόνοι, εκατομμυριούχοι και μαρξιστές”). Ωστόσο, ο Δήμος, με επικεφαλής των πολιτιστικών υποθέσεων τον Χίλμαρ Χόφμαν, ο οποίος συνεργαζόταν στενά με τον δήμαρχο Βάλτερ Βάλμαν, ανέπτυξε μια στρατηγική για τη βελτίωση του πολιτιστικού επιπέδου της πόλης. Αυξήθηκαν οι δαπάνες για την πολιτιστική πολιτική από 6 % των συνολικών δημοτικών δαπανών το 1970, σε 11 % το 1990. Στη δεκαετία του 1980, επενδύθηκε περίπου 1 δισεκατομμύριο μάρκα σε υψηλής ποιότητας πολιτιστικά κτίρια: μετατράπηκε ένα εγκαταλελειμμένο κτίριο όπερας σε αίθουσα συναυλιών και δημιουργήθηκαν δεκατρία νέα μουσεία στις όχθες του ποταμού Μάιν.

Η δεύτερη πόλη της Ολλανδίας, το Ρότερνταμ, βελτίωσε επίσης την εικόνα της, (η οποία κατά παράδοση ήταν εικόνα ενός πληκτικού βιομηχανικού κέντρου στο οποίο δέσποζαν τα πετροχημικά εργοστάσια και το λιμάνι), μέσω πολιτιστικών δραστηριοτήτων στις οποίες περιλαμβανόταν η δημιουργία ενός νέου Μουσείου Αρχιτεκτονικής και η διοργάνωση νέων φεστιβάλ κινηματογράφου και τζαζ.

Η Γλασκώβη, το Μπράντφορντ και το Μπέρμιγχαμ, είχαν σοβαρά πληγεί από τη βιομηχανική παρακμή στη διάρκεια των οικονομικών κρίσεων της δεκαετίας του 1970 και των αρχών της δεκαετίας του 1980. Μέσω της πολιτιστικής πολιτικής τους κατόρθωσαν να βελτιώσουν ουσιαστικά την εικόνα τους. Η εικόνα της Γλασκώβης, μόλις πριν δέκα χρόνια, ήταν συνδεδεμένη με τη βία των συμμοριών του δρόμου και με την πολεοδομική αποσύνθεση. Η πόλη, ωστόσο, μπόρεσε να επωφεληθεί σημαντικά από μια στρατηγική πολιτιστικής αναβάθμισης, η οποία περιελάμβανε πρωτοβουλίες περιβαλλοντικής αναβάθμισης, τα εγκαίνια της περίφημης Συλλογής Μπαρέλ το 1983, το λανσάρισμα της επιτυχημένης διαφημιστικής εκστρατείας “*Γκλάσκοου’ς Μάιλς Μπέτερ*”, και την οργάνωση ενός συνεπούς ετήσιου προγράμματος πολιτιστικών εκδηλώσεων. Οι προσπάθειες της Γλασκώβης αποκορυφώθηκαν με την ανάδειξή της σε “Ευρωπαϊκή πολιτιστική πρωτεύουσα” για το 1990. Οπως επισημαίνουν οι Μπούθ και

Μπόουλ στο κείμενό τους σ' αυτό το βιβλίο, είναι πολύ νωρίς ακόμη για να αξιολογηθεί με ακρίβεια η έκταση της επιρροής που είχαν οι εκδηλώσεις του 1990, αλλά είναι βέβαιο ότι το 1990 ενδυνάμωσε την αξιοπιστία των πολιτιστικών οργανώσεων που εδρεύουν στη Γλασκώβη, καθώς και την εθνική και τη διεθνή εικόνα της πόλης, ιδιαίτερα ως προς τον τουρισμό.

Στο Μπράντφορντ, οι εκστρατείες για το μάρκετινγκ της πόλης, τις οποίες συντόνιζε το Τμήμα Οικονομικής Ανάπτυξης του Δημοτικού Συμβουλίου, γνωστό ως "Οι Απομυθοποιητές" ("The Myth-breakers"), ήταν κρίσιμες για την επιτυχία μιας στρατηγικής που συνέδεε τις τουριστικές πολιτικές με τα σημαντικότερα πολιτιστικά έργα. Το σημαντικότερο έργο ήταν το Εθνικό Μουσείο Φωτογραφίας, Κινηματογράφου και Τηλεόρασης, που εγκαινιάστηκε το 1983 σε ένα αχρησιμοποίητο θεατρικό κτίριο στο κέντρο της πόλης. Οι συνέπειες της πολιτιστικής πολιτικής στο Μπράντφορντ δεν έχουν εξεταστεί συστηματικά. Είναι όμως φανερό ότι τα εγκαίνια του Εθνικού Μουσείου ενδυνάμωσαν τη φήμη της πόλης στους κύκλους της βιομηχανίας των μέσων ενημέρωσης. Το Μπράντφορντ είναι τώρα μία από τις πόλεις που διεκδικούν την εγκατάσταση της έδρας του "Τσάνελ 5", του πέμπτου εθνικού τηλεοπτικού καναλιού της Μεγάλης Βρετανίας. Το μουσείο επίσης έγινε πάρα πολύ σύντομα ένα σημαντικό τουριστικό αξιοθέατο. Στα πρώτα πέντε χρόνια της ύπαρξής του το επισκέφθηκαν περίπου 3 εκατομμύρια άτομα (Hunter, 1988) και συνέβαλε στη βελτίωση γενικά της τουριστικής ελκυστικότητας του Μπράντφορντ.

Στην περίπτωση του Μπέρμινγκχαμ, το κέντρο της πόλης, εξαιτίας μιας σειράς από μεταπολεμικές πολεοδομικές καταστροφές, θεωρήθηκε από τους τοπικούς υπεύθυνους χάραξης πολιτικής ως το κύριο πρόβλημα που έπρεπε άμεσα να αντιμετωπιστεί, έτσι ώστε να βελτιωθεί η εικόνα της πόλης στους διεθνείς επιχειρηματικούς κύκλους. Το Δημοτικό Συμβούλιο έκτισε ένα καινούργιο Διεθνές Συνεδριακό Κέντρο που περιέχει μια θαυμάσια αίθουσα συναυλιών για τη συμφωνική ορχήστρα του Δήμου του Μπέρμινγκχαμ, διοργάνωσε μια σειρά από ετήσια πολιτιστικά φεστιβάλ, ενθάρρυνε πολιτιστικές οργανώσεις που εδρεύουν στο Λονδίνο να μετεγκατασταθούν στην πόλη, και πρόβαλε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των περιοχών του κέντρου της πόλης. Οι πρωτοβουλίες αυτές ακολούθησαν μια συνολική στρατηγική πολεοδομικού σχεδιασμού, και συντονίστηκαν με πολιτικές για τη λαϊκή τέχνη και την επαναχρησιμοποίηση του συστήματος των φυσικών καναλιών της πόλης.

Με άλλα λόγια, η επιστράτευση του πολιτισμού στην προσπάθεια προώθησης της πόλης στη διεθνή αγορά είναι ένας από τους πιο πρόσφατους τρόπους με τους οποίους οι πολιτιστικές πολιτικές καθιερώθηκαν ως θεμιτό μέρος των στρατηγικών για την αναζωογόνηση των πόλεων στη Δυτική Ευρώπη. Οι τοπικοί παράγοντες λήψης αποφάσεων δεν θεωρούν ότι οι πολιτιστικές εγκαταστάσεις και ο πολιτιστικός πλούτος έχουν μεγαλύτερη σημασία για την ελκυστικότητα της πόλης μεταξύ των επενδυτών, από ό,τι το τοπικό επίπεδο μόρφωσης και ειδίκευσης, η ποιότητα του τοπικού σχολικού συστήματος και του τοπικού περιβάλλοντος. Αυξάνεται όμως η σημασία τους ως συμπληρωματικών παραγόντων στον ανταγωνισμό μεταξύ πόλεων που διαθέτουν παρόμοια πλεονεκτήματα.

Συμπεράσματα

Η καθιέρωση της πολιτιστικής πολιτικής ως στρατηγικής που συμβάλλει στην αναζωογόνηση των πόλεων, δεν σημαίνει ότι τα παλαιότερα επιχειρήματα και οι προβληματισμοί σχετικά με τη χάραξη πολιτικής στο πεδίο μας έχουν πάψει να ισχύουν. Η εξέλιξη στην ορθολογιστική χάραξη πολιτιστικής πολιτικής των πόλεων δεν ακολούθησε μια διαδικασία απλής προόδου, όπου κάθε καινούργιο επιχείρημα αντικαθιστά αντίστοιχα κάποιο παραδοσιακό. Παρά τις εκτενείς συζητήσεις κατά τη διάρκεια των τελευταίων σαράντα χρόνων, ο βασικός σκοπός των πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων, που κατά τη δεκαετία του 1950 ήταν η προώθηση της τέχνης υψηλής ποιότητας και η διεύρυνση της πρόσβασης σ' αυτήν, παραμένει και σήμερα μια από τις βασικές αιτίες χρηματοδότησης του πολιτισμού σε δημοτικό επίπεδο. Παρόμοια, εξακολουθεί να διατηρεί σε μεγάλο βαθμό την ισχύ του ο βασικός στόχος της δεκαετίας του 1970 για υποστήριξη μικρών κοινοτήτων και περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων με ανεξάρτητη πολιτιστική φωνή. Μερικά από τα κείμενα αυτού του βιβλίου διερευνούν τις τάσεις και τις συγκρούσεις που ανακύπτουν από τη συνύπαρξη, μέσα στην ημερήσια διάταξη της ίδιας δημοτικής αρχής, "παλιών" και "καινούργιων" λογικών και προτεραιοτήτων για τη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής, οι οποίες συχνά προωθούνται από διαφορετικούς φορείς.

Υπάρχουν συγκρούσεις ανάμεσα στο αν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται οι εγκαταστάσεις υψηλής ποιότητας μόνο για "ανώτερες" πολιτιστικές εκδηλώσεις (που απευθύνονται σε εύπορους επισκέπτες, δίνοντας έμφαση στην "αποκλειστικότητα"), και στο αν θα πρέπει να επιχειρηθεί το άνοιγμά τους στο λαό. Ακόμη πιο προβληματική είναι η συμφιλίωση της ανάγκης να αναπτυχθούν ορισμένα εκλεπτισμένα σχέδια "προβολής" που θα ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητα της πόλης, με την ανάγκη για αποκεντρωμένη προσφορά, βασισμένη στην κοινότητα, πιο λαϊκών πολιτιστικών δραστηριοτήτων, που απευθύνονται ιδιαίτερα στις περιθωριοποιημένες και χαμηλού εισοδήματος κοινωνικές ομάδες. Στην προσπάθειά τους να πετύχουν οικονομική υποστήριξη από την κεντρική κυβέρνηση και τον ιδιωτικό τομέα, οι υπεύθυνοι των δήμων συγκέντρωσαν συχνά τους πόρους τους σ' τον πρώτο στόχο, σε βάρος του δεύτερου. Τελευταία, υπάρχουν εντάσεις ανάμεσα στη χρησιμοποίηση της πολιτιστικής πολιτικής ως συστατικού των στρατηγικών διεθνοποίησης και στην ανάγκη να προστατευτούν και να αναπτυχθούν οι τοπικές και περιφερειακές ταυτότητες, καθώς και οι πολιτισμοί των συχνά μειονεκτουσών, από κοινωνική και οικονομική άποψη, κοινοτήτων των μεταναστών.

Οι δημοτικές αρχές προσπάθησαν να χειριστούν αυτά τα προβλήματα διευρύνοντας, αφενός, σταδιακά τους ορισμούς της έννοιας του "πολιτισμού", στους οποίους εξάλλου βασίζονται οι πολιτικές τους, και αναπτύσσοντας αφετέρου, τον ρόλο του κέντρου της πόλης τους ως εστίας για δημόσια κοινωνική ζωή που πραγματικά να είναι πρόσιτη σε όλους τους πολίτες. Παρά τις προσπάθειες αυτές, τα επόμενα κεφάλαια αυτού του βιβλίου δείχνουν πως η εξισορρόπηση διαφορετικών προτεραιοτήτων, συμφερόντων και πιέσεων στη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής είναι πράγματι μια δύσκολη τέχνη.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ardagh, John (1990) *France Today*, Harmondsworth, Penguin.
- Bianchini, Franco (1987) 'GLC R.I.P. Cultural policies in London', *New Formations*, 1
- Bianchini, Franco (1989) 'Cultural policy and urban social movements: the response of the 'New Left' in Rome (1976-85) and London (1981-86)', in Bramham *et al.* (1989).
- Boden, Trevor (ed.) (1988) *Cities and City Cultures*, Birmingham, Birmingham Film and Television Festival.
- Bodo, Carla (1988) 'La spesa culturale degli enti locali: un' analisi quantitativa', in Salvati and Zannino (1988).
- Bramham, Peter *et al.* (eds) (1989) *Leisure and Urban Processes: Critical Studies of Leisure Policy in Western European Cities*, London, Routledge.
- Centre for Urban Studies, University of Liverpool (1992) *Urbanisation and the Functions of Cities in the European Community*.
- Crouch, Colin and Marquand, David (eds) (1989) *The New Centralism*, Oxford, Blackwell.
- Dente, Bruno (1988) 'Politiche culturali e amministrazione locale', in Salvati and Zannino (1988).
- Feist, Andrew and Hutchison, Robert (1990) *Cultural Trends in the Eighties*, London, Policy Studies Institute.
- Felicori, Mauro (1984) 'Feste d' estate: indagine sulla politica culturale dei comuni italiani', in Parisi (1984).
- Forbes, Jill (1987) 'Cultural policy: the soul of man under socialism', in Mazey and Newman (eds) (1987).
- Harvey, David (1989), 'Down towns', *Marxism Today*, January.
- Hunter, Jean (1988), 'A national museum in an inner city role', in Boden (1988).
- Kennedy, Richard (ed.) (1991) *London: World City. Moving Into the 21st Century*, London, HMSO.
- Marchetti, Aldo (1987) 'La cultura delle province', in *Ikon*, 14.
- Marchetti, Aldo (1988) 'I soggetti e le finalità della spesa per la cultura: una ricerca dell' Istituto Gemelli', in Salvati and Zannino (1988).
- Mazey, Sonia and Newman, Michael (eds) (1987) *Mitterand's France*, London, Croom Helm.
- National Physical Planning Agency (1989) *Cities and Culture*, The Hague, Ministry of Housing, Physical Planning and Environment.
- Parisi, Arturo (ed.) (1984) *Luoghi e misure della politica*, Bologna, Il Mulino.
- Pick, John (1991) *Vile Jelly. The Birth, Life and Lingering Death of the Arts Council of Great Britain*, Doncaster, Brynmill.
- Salvati, Mariuccia and Zannino, Lucia (eds) (1988) *La cultura degli enti locali (1975-1985)*, Milan, Angeli.
- Travers, Tony (1989) 'The threat to the autonomy of elected local government' in Crouch and Marquand (eds) (1989).
- Wolleb, Enrico (ed.) (1989) 'La crise des villes en Europe', Paris, mimeo.

Δείτε τη Γλασκώβη, δείτε πολιτισμό

Πήτερ Μπούθ και Ρόμπιν Μπούλ

Τη νύχτα της 31ης Δεκεμβρίου 1990, η Γλασκώβη παρέδωσε τη σκυτάλη της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Πρωτεύουσας [Σ.τ.μ.: η ακριβής ονομασία είναι “Ευρωπαϊκή Πόλη Πολιτισμού”] στο Δουβλίνο. Μια παραδοσιακή σκωτσέζικη γιορτή στην πλατεία Τζώρτζ Σκουέρ της πόλης έκλεισε μια πολιτιστική γιορτή που επί ένα χρόνο εκτεινόταν από τον Παβαρότι έως τους Ρόλιγκ Στόουνς, από τη Φιλαρμονική του Βερολίνου έως τον Φρανκ Σινάτρα, από το “Πλοίο” του Τζων ΜακΓκραθ έως την “Καταιγίδα” του Πήτερ Μπρουκ. Δεν είναι περίεργο που η ερμηνεία αυτή της ευρωπαϊκής ονομασίας και το κόστος που χρειάστηκε για να πραγματοποιηθούν αυτές οι εκδηλώσεις, προκάλεσαν μεγάλες διχογνωμίες σε τοπικό επίπεδο:

“Το 1990 ήταν μια χρονιά διασκέδασης, ψυχαγωγίας και απόλαυσης για το λαό της Γλασκώβης και έτσι ακριβώς το θέλαμε.”

(Πατ Λάλυ, πρώην ηγέτης του Συμβουλίου της Περιοχής της Γλασκώβης)

“Το 1990 ήταν μια χρονιά όπου μια πνευματικά χρεωκοπημένη και ωμά αντιδημοκρατική διοίκηση πρόβαλε την εικόνα της μετριότητάς της επάνω στην πόλη και μας διέταξε να την λατρέψουμε.”

(Μάικλ Ντόνελο, άλλοτε βοηθός διευθυντής μουσείου, Μέγαρο του λαού, Γλασκώβη)

Σκοπός μας εδώ δεν είναι να διερευνήσουμε εξονυχιστικά την εξαιρετική πολιτιστική πανδαισία της Γλασκώβης το 1990. Θα επιστρέψουμε, πράγματι, στα μεγάλα θέματα που προκαλούν αυτά τα αποσπάσματα: δεν έχουμε όμως πρόθεση να υπεισεέλθουμε στις λεπτομέρειες αυτού που ουσιαστικά ήταν μια τοπική διαμάχη. Σκοπός μας είναι μάλλον να αναρωτηθούμε κατά πόσον η Γλασκώβη, μια πόλη φημισμένη επάξια για το ότι πέτυχε να βελτιωθεί πολεοδομικά, χρησιμοποίησε πράγματι τον πολιτισμό ως αναπόσπαστο τμήμα αυτής της αναζωογόνησης. Θα διερευνήσουμε επίσης σε ποιο βαθμό το 1990 ήταν τμήμα μιας μακροπρόθεσμης στρατηγικής για τη χρησιμοποίηση του πολιτισμού ως μέσο επίτευξης ευρύτερων οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών. Μολονότι πολλά στοιχεία βρίσκονται ακόμη στη διαδικασία της συλλογής τους, η ανάλυσή μας περιλαμβάνει μια δοκιμαστική αξιολόγηση της επένδυσης στον πολιτισμό και τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει κάτι τέτοιο στις μελλοντικές προοπτικές πόλεων σαν τη Γλασκώβη, που αναζητούν ένα καινούργιο ρόλο στα τέλη του εικοστού αιώνα.

Θεωρητικό πλαίσιο

Η λεπτομερής περιγραφή μιας συγκεκριμένης περίπτωσης αναζωογόνησης μιας πόλης μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στην κατανόηση των γενικότερων διαδικασιών αλλαγής των πόλεων. Η ίδια περιγραφή όμως μπορεί να μεταποιηθεί σε πολυτι-

μότερη κριτική ανάλυση εάν τοποθετηθεί με σαφήνεια μέσα σε ένα θεωρητικό πλαίσιο. Επί πλέον, η ανάλυση αυτή αποκτά μεγαλύτερη εγκυρότητα, όταν το υπόδειγμα της μελέτης μιας περίπτωσης τίθεται στο ανάλογο ιστορικό πλαίσιο. Για την ανασκόπηση αυτή της σύγχρονης πολιτιστικής πολιτικής στη Γλασκώβη, επιλέξαμε να σχολιάσουμε τρεις συγκλίνουσες θεωρίες της πόλεως, που μπορούν να διαμορφώσουν μια ωφέλιμη κριτική ανάλυση.

1. Η σύγχρονη προώθηση του πολιτισμού των πόλεων μπορεί να οριστεί σαν ένας μοχλός της τοπικής οικονομικής πολιτικής που χρησιμοποιείται για να αμβλύνει τις αρνητικές επιπτώσεις που προκαλεί η επώδυνη μετάβαση μιας βιομηχανικής οικονομίας σε μια μεταβιομηχανική. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο ο πολιτισμός ορίζεται στη γλώσσα της οικονομίας με τους αντίστοιχους όρους που χρησιμοποιούνται στην ανάλυση μιας οικονομικής πολιτικής: επένδυση, κίνητρα, απασχόληση, άμεσες και έμμεσες εισοδηματικές επιπτώσεις, κοινωνικοί και χωροταξικοί στόχοι, και ούτω καθεξής. Έτσι ο πολιτισμός εμπλέκεται με τις υπηρεσίες επιχειρήσεων, τον τουρισμό, τις βιομηχανίες αναψυχής ως μέρος ενός περιορισμένου ορισμού της αναζωογόνησης των πόλεων, που στόχος της είναι η δημιουργία απασχόλησης.

2. Η πολιτιστική πολιτική, είτε ορίζεται ως επίσημη πολιτική είτε όχι, μπορεί να λειτουργήσει ως μέρος μιας τοπικής ανταπόκρισης, ακόμα και με το δικαίωμα της στρατηγικής, στην οικουμενοποίηση του κεφαλαίου και την πολιτική αναγκαιότητα να επιστρατευτούν όλοι οι διαθέσιμοι πόροι για να προσελκύσουν και να συγκρατήσουν τις διεθνείς επενδύσεις. Η πολιτιστική πολιτική γίνεται ένας μοχλός στο χώρο του μάρκετινγκ, όπου διάφορες πόλεις συναγωνίζονται μεταξύ τους για το ποια διαθέτει παλαιούς μεγάλους ζωγράφους, καλή αρχιτεκτονική, συμφωνικές ορχήστρες ή μουσικούς ροκ. Ανάλογα με το ακροατήριο, ο πολιτισμός μια πόλης “συσκευάζεται και ξανασυσκευάζεται” για να αποτελέσει κίνητρο (ίσως με μια όπερα) για τον δυνητικό εσωστρεφή επενδυτή, ένα “έμβλημα” της πόλης (για την ανάπλαση κάποιας παραλιακής ζώνης) για να προσελκύσει μία νέα ανάπτυξη ακινήτων, ή απλά μία καλή απομίμηση (κατάφωτες Γεωργιανές προσόψεις κτιρίων) για τη διαφήμιση της πόλης.

3. Εναλλακτικά, ο πολιτισμός, στο πλαίσιο της αναζωογόνησης των πόλεων, μπορεί να αποτελεί μέρος αυτού που μας είναι γνωστό ως “κίνητοποίηση του θεάματος” (Harvey, 1989). Βλέποντας το θέμα από την αρνητική του σκοπιά, ο πολιτισμός ως θέαμα της πόλης χρησιμοποιείται ωμά για να δικαιολογεί και να ανταμοίβει τους σύγχρονους τρόπους ζωής στις πόλεις. Εδώ, η “πόλη πολυτελείας” ή η “αναβαθμισμένη πόλη” * (Marcuse, 1989 : 703), που συνήθως βρίσκεται κοντά στην περιοχή του εμπορικού κέντρου της πόλης, χρειάζεται το θέαμα για να ενισχύσει την επιλογή κατοικίας στην περιοχή. Κατά μία έννοια είναι η ανταμοιβή της ανώτερης και της μεσαίας τάξης για την προσήλωσή τους στην πόλη. Ειδομένη από μια άλλη οπτική, η έννοια αυτή του πολιτισμού μπορεί να είναι χρήσιμη για να διερευνηθεί η υπόθεση σύμφωνα με την οποία οι δημοτικές αρχές προωθούν τις πολιτιστικές εκδηλώσεις,

(*) Σ.τ.Μ. : ο αγγλικός όρος “gentrification”, σημαίνει αναβάθμιση της πόλης με την εισροή σ’ αυτήν μεγαλοστών και μεσοαστών ως μονίμων κατοίκων της, και με την συνακόλουθη εκτόπιση των παλαιών, χαμηλών στρωμάτων.

από τις υπέρμετρες παρουσιάσεις γλυπτών της πόλης έως την επιδεικτική προβολή του θεάτρου ή της μουσικής ή ακόμη και του αθλητισμού, ως σύμβολα ενότητας, έτσι ώστε να ισοπεδώσουν ή να υπερβούν τις ταξικές, φυλετικές ή εθνικές διακρίσεις. Όπως και με την μνημειακή αρχιτεκτονική στις πόλεις, η προώθηση του θεάματος μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επίδειξη δράσης, αλλά “είναι ένα εύθραυστο και αβέβαιο εργαλείο ενοποίησης και, στον βαθμό που αναγκάζει τον καταναλωτή να γίνει ‘καταναλωτής ψευδαισθήσεων’, εμπεριέχει τις δικές του αλλοτριώσεις” (Harvey, 1989: 273).

Θα επανέλθουμε σ’ αυτές τις τρεις θεωρητικές θέσεις στην ανάλυσή μας για το ρόλο που διαδραματίζει ο πολιτισμός στην Γλασκωβιανή εκδοχή της αναζωογόνησης της πόλης. Πριν θέσουμε όμως το ιστορικό πλαίσιο, είναι χρήσιμο να αναφερθούμε σε δύο ακόμη αντιλήψεις σχετικά με την προσαρμοστικότητα των πόλεων, που μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμες σ’ αυτή τη μελέτη της πολιτιστικής πολιτικής της Γλασκώβης.

Έχει υποστηριχτεί ότι η πόλη της Γλασκώβης έχει ένα διεθνισμό που δεν συναντάται σε άλλες επαρχιακές πόλεις της Μ. Βρετανίας. Λέγεται ότι ο ρυθμός, η κλίμακα και η επίδραση της εκβιομηχάνισης σφυριλάτησε μια αστική εταιρογένεια που έμελλε να βρεί την έκφρασή της σε μια καλλιτεχνική κοινότητα που συνδύαζε τα καλύτερα στοιχεία του ευρωπαϊκού, αγγλικού, κάτω-σκωτικού και κελτικού πολιτισμού. Ακόμη, η εμπορική ανάπτυξη του δέκατου ένατου και του εικοστού αιώνα συνέβαλε στην ακόμη μεγαλύτερη διεύρυνση της πολιτιστικής ποικιλίας της πόλης, με νέα χαρακτηριστικά από την ανατολική Ευρώπη, την Ιταλία, τις Ηνωμένες Πολιτείες και, πιο πρόσφατα, από την Ινδία. Τόσο μεγάλη ήταν αυτή η ποικιλία, που ήδη από το 1915 ο δήμαρχος μιλούσε για αυτό το “κοσμοπολίτικο” αμάλγαμα της πόλης (όπως αναφέρεται στο Daiches, 1977).

Υποστηρίζεται επίσης ότι οι ξεχωριστές ικανότητες τις οποίες συναντά κανείς στο εργατικό δυναμικό, κληρονομημένες από μια ισχυρότατη εργατική τάξη (κυρίως στη μεταλλουργία και στις μεταλλικές κατασκευές), έχουν τώρα μεταλλαχτεί σε εξαιρετικές επιδόσεις στις σύγχρονες εικαστικές τέχνες, και ειδικότερα σε μια νέα σχολή ζωγραφικής, που έχει αποκληθεί “σοσιαλιστικός ρεαλισμός”, και σε μια “νέα γλυπτική”, οι οποίες ξαναζωντανεύουν και ταυτόχρονα παραδούν το παρελθόν. Υπάρχει ένα επιχείρημα ότι με αυτή την αξιοποίηση των ικανοτήτων της εργατικής τάξης στη σύγχρονη ανάπτυξη των τεχνών στην πόλη εξαπλώνεται ο πολιτισμός πέρα από ταξικούς και χωροταξικούς διαχωρισμούς.

Ιστορικό και οικονομικό πλαίσιο

“Η υψηλή, τραγική πομπή του Κλάουντ” (Τζώρτζ Μπλέηκ, 1935).

Η οικονομική και φυσική μεταβολή, που αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της Γλασκώβης του τέλους του εικοστού αιώνα, είναι ακόμη πιο εντυπωσιακή λόγω της πλούσιας βιομηχανικής κληρονομιάς της πόλης. Στην αρχή το εμπόριο καπνού με τη Βόρεια και Νότια Αμερική, ύστερα η εκλεπτισμένη και επικερδής κλωστοϋφαντουργία, σε λινό και μετά σε βαμβάκι, έφεραν στη Γλασκώβη ευημερία κατά τον δέκατο όγδοο και δέκατο ένατο αιώνα. Ο πλούτος που δημιουργήθηκε από την κλωστοϋφα-

ντουργία και η συνακόλουθη ανάπτυξη μιας επιστημονικής και φυσικής υποδομής στην περιοχή αξιοποιήθηκαν σωστά, καθώς η πόλη εξελισσόταν σε μια από τις παγκόσμιες πρωτεύουσες της βαριάς βιομηχανίας.

Το συγκριτικό πλεονέκτημα της περιοχής οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στα τοπικά αποθέματα άνθρακα και σιδηρομεταλλεύματος. Στις περιοχές που περιβάλλουν την πόλη, η χύτευση του σιδήρου και η σχετική τεχνολογία αποτέλεσαν το θεμέλιο της οικονομίας. Η παραγωγή σιδήρου και η εξειδίκευση του εργατικού δυναμικού οδήγησαν γρήγορα στην ανάπτυξη νέων βιομηχανικών μεθόδων και προϊόντων, όπως, ειδικότερα, στη ναυπήγηση σιδερένιων πλοίων στον ποταμό Κλάυντ και στην κατασκευή μηχανών σιδηροδρόμου στη Γλασκώβη.

Και ήταν ακριβώς μέσω της ναυπηγικής που η Γλασκώβη κατέκτησε τη θέση της στην παγκόσμια οικονομία, καθώς και τη φήμη της, πραγματική ή φανταστική, για αριστερή πολιτική δραστηριότητα. Μεταξύ του 1870 και του 1914, τα ναυπηγεία της Σκωτίας ήσαν υπεύθυνα για το ένα τρίτο της συνολικής βρετανικής παραγωγής, και το 1913, έτος αιχμής, τα τριανταεπτά ναυπηγεία του Κλαυντσίαντ ναυπήγησαν πλοία 750.000 συνολικά τόνων, σχεδόν το ένα πέμπτο του παγκόσμιου τονάζ (Oakley, 1990). Τα ναυπηγεία απασχολούσαν περί τους 60.000 άντρες, ενώ άλλοι 40.000 εργάζονταν σε βοηθητικές και εξαρτημένες βιομηχανίες, δίνοντας στη Γλασκώβη κατά τις αρχές του αιώνα μας, το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας από όλες τις βιομηχανικές περιφέρειες της Μ. Βρετανίας.

Έτσι, ακόμη και μέχρι τις μέρες μας, η Γλασκώβη υπήρξε πράγματι μια βιομηχανική πόλη παγκόσμιας σημασίας. Με το πέρασμα στον αιώνα μας, εκτός από τα ναυπηγεία, τη ναυτική μηχανική και την κατασκευή ατμομηχανών, ξεκίνησαν νέες βιομηχανικές εφαρμογές: βιομηχανία ραπτομηχανών στο εργοστάσιο Σίνγκερ στο Κλαυντμπανκ, μηχανικά οχήματα (Αρολ-Τζόνστον, Αλμπιον και Αρτζυλ), ειδικευμένη χαλυβουργία (Κολβίλ) και ολοκληρωμένη βιομηχανία, συμπεριλαμβανομένων και εξοπλισμών, όπως στο χυτήριο του Μπίρντμορ (Keating, 1988). Ο πληθυσμός της πόλης αυξήθηκε ανάλογα, από 77.000 το 1801 σε 300.000 το 1851, φθάνοντας τους 785.000 πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Πράγματι, στις αρχές του εικοστού αιώνα, η Γλασκώβη μπορούσε να καυχηθεί ότι διεκδικεί τον τίτλο της “Δεύτερης πόλης της Αυτοκρατορίας” (Oakley, 1975).

Ακόμη, η Γλασκώβη ανέπτυξε ένα μοναδικό τρόπο ζωής με επίκεντρο την εργατική πολυκατοικία (tenemental form of housing). Καθώς εξαπλωνόταν η πόλη, οι επιχειρηματίες ανταποκρίθηκαν στη ζήτηση για φθηνή κατοικία κοντά στη βιομηχανία: στον Νότο (τα περίφημα Γκόρμπαλς), στη Δύση και στον ποταμό Κλάυντ (Γκόβαν και Πάρτικ), στον βορρά (Σπρίγκμπερν και Μέρυχιλ), και - στην Ανατολή - το Κάλτον, το Μπρίτζτον και το Ντάλμαρνοκ (βλέπε Horsey, 1990 και Smout, 1986). Ιδιωτικά κτίρια δημιούργησαν ένα πυκνό πολεοδομικό ιστό από τετραώροφα κτίρια, μικρών συνήθως διαμερισμάτων (τα αποκαλούσαν σπίτια), συχνά με πολύ πρωτόγονες εγκαταστάσεις. Παρά τη φτώχεια και την εξαθλίωση που δημιουργήθηκε από την υποδιαίρεση των σπιτιών και την έλλειψη επενδύσεων, ένας ιδιαίτερος αστικός πολιτισμός γεννήθηκε μέσα από τις σκοτεινές, καπνισμένες κοινές εισόδους (closets) των πολυκατοικιών αυτών.

Όπως και τα ναυπηγεία του Κλάυντ, ο πολιτισμός των κοινών εισόδων της εργα-

τικής τάξης συνδέθηκε αναπόσπαστα με την ιστορία της πόλης και μέσα από αυτές τις συνθήκες αναπτύχθηκε μια πλούσια μυθολογία της πόλης. Γιατί οι μνήμες από τις εργατικές πολυκατοικίες είναι επιλεκτικές. Ξεχάστηκε η αρρώστεια, το κρύο και η θλίψη, και έμενε η τρυφερή ανάμνηση της εργατικής κατοικίας ως σύμβολο μιας κοινότητας που έχει χαθεί, ως σύμβολο του συμμερίζεσθαι (το καλό και το κακό) που έχει ξεχαστεί, ως σύμβολο ενός τρόπου ζωής που τόσο πολλοί τον έχουν νοσταλγήσει. “Το πνεύμα της κοινότητας” που είχε η εργατική πολυκατοικία, η γειτονιά, αυτό είναι που έχει χαθεί. Διαλύθηκαν ολόκληρες κοινότητες που είχαν επί χρόνια ζήσει μαζί σ’ αυτές τις εργατικές πολυκατοικίες. Ο καθένας γνώριζε τον καθένα” (αναμνήσεις ενός κατοίκου του Σπρίνγκμπερν, παρατίθεται στο Faley, 1990 : 169).

Η οικονομική παρακμή της Γλασκώβης ήταν λιγότερο απότομη από ό,τι ήταν η άνοδος της που είχε προηγηθεί, αλλά οι επιπτώσεις στην πόλη ήταν εξίσου εντυπωσιακές. Η ύφεση μετά το 1918 και η κρίση της δεκαετίας του 1930 εξασθένησαν την οικονομική βάση της πόλης, εκθέτοντας τις ευάλωτες βαριές βιομηχανίες της στη στασιμότητα του παγκοσμίου εμπορίου. Το 1930, η ανεργία άγγιξε το 30 %. Τα ναυπηγεία έφθασαν στο ναδίρ το 1933, όταν η παραγωγή έπεσε στο 7 % της αιχμής της του 1913. Οπως ήταν φυσικό, επλήγη επίσης και η χαλυβουργία. Ακόμη πιο ανησυχητικό ήταν το γεγονός ότι η οικονομία της Σκωτίας αδυνατούσε να επανακτήσει το μερίδιό της στη σύγχρονη βιομηχανία που είχε στο μέσοπολεμο. Ακόμη, ο Keating (1988) αναφέρει ότι “ο επιχειρηματικός πολιτισμός της βικτωριανής περιόδου εξαφανίστηκε, και η προσοχή όσων μεγάλων βιομηχάνων είχαν απομείνει συγκεντρωνόταν στην δημιουργία καρτέλ, τον προστατευτισμό και το μονοπώλειο” (σελ. 7).

Η περίφημη μελέτη του Sidney Checkland για την Γλασκώβη χρησιμοποίησε την παραβολή του “Δέντρου Ούπας” για να απεικονίσει το τι συνέβαινε σε μια πόλη σε παρακμή.

“Το δέντρο Ούπας της βαριάς μηχανουργίας σκότωσε ο,τιδήποτε προσπαθούσε να φυτρώσει κάτω από τα κλαδιά του... τώρα το δέντρο Ούπας, μετά από μακροχρόνια ασθένεια καταστρεφόταν, τα μέλη του έπεφταν ένα ένα. Ήταν εχθρικό όχι μόνο προς οποιαδήποτε άλλη ανάπτυξη, αλλά επί πλέον, αντιστρέφοντας την πριν το 1914 κατάστασή του, περιόρισε και τις δικές τους επιδόσεις.” (Checkland, 1981).

Και αναγνωρίζεται ευρύτατα ότι στην αναστολή της παρακμής της πόλης δεν βοήθησαν κάποιες προσπάθειες να αναπτυχθούν νέες βιομηχανικές σχέσεις. Αντίθετα, το Κλαουντσάιντ και η Γλασκώβη έγιναν συνώνυμα με την μαχητική και αμυντική συνδικαλιστική στάση που προστάτευε ξεπερασμένες πρακτικές εργασίες. Εφταιγαν όμως εξίσου και οι εργοδότες που ήταν προσκολλημένοι στην πρακτική του αυταρχικού ελέγχου, με μια απαρχαιωμένη αντίληψη για τη διεύθυνση του χώρου εργασίας. Να πώς συνοψίζει με πικρία την παρακμή ο Alan Massie :

“Το ‘Κλάυντ-κατασκευής’ υπήρξε συνώνυμο της ποιότητας’. Τώρα το Κλάυντ φαινόταν να αντιπροσωπεύει ό,τι χειρότερο υπήρχε στη βρετανική βιομηχανία: περιοριστικές πρακτικές, απαρχαιωμένες ιδεολογίες, αδύναμη, χωρίς φαντασία και ολοένα πιο απελπισμένη διαχείριση, ανεπάρκεια, πλεονάζον ανθρώπινο δυναμικό, κοντόφθαλμη αντίληψη, απουσία κάθε αίσθησης ευφούς κατευθυντήριας γραμμής “ (Massie. 1989 : 102)

Η παρακμή της οικονομίας της πόλης συνεχίστηκε στις δεκαετίες του 1960 και

του 1970. Στα ναυπηγεία και στη μεταλλουργία σημειώθηκε δραματική πτώση της απασχόλησης και το 1980 τα ναυπηγεία του Κλάυντ απασχολούσαν λιγότερα από 13.000 άτομα. Η ίδια διαδικασία επαναλαμβάνεται σε όλους σχεδόν τους κλάδους της βιομηχανίας. Μεταξύ 1971 και 1983, η βιομηχανική απασχόληση μειώθηκε κατά 45 %. Επιστρέφοντας στον ποταμό ως βαρόμετρο της παρακμής, το 1990 μόνο δύο ναυπηγεία απέμεναν στον Ανω Κλάυντ, τα οποία απασχολούσαν λιγότερους από 6.000 εργαζόμενους.

Οι βασικές δημογραφικές και οικονομικές στατιστικές για τη Γλασκώβη το 1990 (σε σύγκριση με τη Σκωτία) συνοψίζονται στον παρακάτω Πίνακα 2.1. Το πιο εντυπωσιακό στατιστικό στοιχείο, που έχει κεντρική σημασία για το θέμα αυτού του κεφαλαίου, είναι η αναλογία της απασχόλησης της πόλης στον τομέα των υπηρεσιών. Σήμερα, η Γλασκώβη έχει μικρότερη αναλογία απασχολουμένων στη βιομηχανία από τον μέσο όρο της Σκωτίας. Αντίθετα απ'ό,τι πιστεύεται, η Γλασκώβη έχει πάψει να είναι μια κυρίως βιομηχανική πόλη. Είναι, μάλλον, το σημαντικότερο επιχειρηματικό κέντρο της Σκωτίας.

Πίνακας 2.1 Γλασκώβη : συνόψιση δημογραφικής και οικονομικής στατιστικής (με συγκρίσεις προς τη Σκωτία)

(1) Πληθυσμός	1975	1989	%μεταβολή
	885,100	696,000	-21.1
	(5,206,200)	(5,094,000)	-2.2
(2) Ανεργία(%)	6.5	10.9	
	(4.8)	(8.5)	
(3) Απασχόληση (%)	1976	1990	1995
Πρωτογενής	0.5 (4.1)	1.8 (4.4)	1.8 (4.4)
Βιομηχανία	31.9 (29.3)	17.8 (21.3)	15.4 (18.7)
Κατασκευές	6.7 (8.3)	7.3 (6.7)	7.8 (7.1)
Υπηρεσίες	60.9 (58.3)	73.1 (67.7)	75.0 (69.8)

(α) Με προβολές που κατέστρωσε η Business Strategies Ltd.

Πηγή: Baird and Walker, 1990, Glasgow District Council, 1989.

Πολιτικές, προγράμματα και σχέδια για την πόλη

Εκείνο που δεν δείχνουν οι προηγούμενες στατιστικές είναι ότι κατά τη δεκαετία του 1970, η Γλασκώβη δεν κατάφερε να πετύχει πρόσθετη απασχόληση στον τομέα των υπηρεσιών. Ενώ αυξήθηκε η αναλογία θέσεων εργασίας στις υπηρεσίες, ο αριθμός των ατόμων που απασχολούνταν σ' αυτόν τον τομέα μειώθηκε από 250.000 το 1978 σε 240.000 το 1986. Ωστόσο, η συνειδητοποίηση της στροφής στην οικονομική βάση της πόλης ήταν το έναυσμα για την πολιτική της μεταβιομηχανικής ανάπτυξης. Σε αντίθεση με κάπου σαράντα χρόνια διχαστικής πολιτικής στην πόλη, ο στόχος για μια νέα

οικονομική βάση βοήθησε να γεφυρωθούν οι πολιτικές διαφορές, ενεργοποίησε τον ιδιωτικό τομέα και τελικά προκάλεσε, ως ένα βαθμό, τη σύγχρονη αναγέννηση της πόλης.

Η εξέλιξη της ανανεωμένης πολιτικής της Γλασκώβης είναι σύνθετη και συγκεκριμένη (Boyle, 1990. Keating, 1988. Checkland, 1981). Συνοπτικά, στην πολιτική και στο αποτέλεσμα της αναζωογόνησης της πόλης δέσποζαν τα κοινωνικά προβλήματα της βιομηχανικής παρακμής, και ιδιαίτερα η πολεοδομική κληρονομιά των πυκνοκτισμένων και χαμηλής ποιότητας εργατικών πολυκατοικιών. Από το 1940 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1970, η άσκηση δημοτικής πολιτικής και ο πολεοδομικός σχεδιασμός είχε ένα απλό στόχο : να επαναστασθεί η εργατική τάξη σε δημοτικές κατοικίες κατασκευασμένες σε οικόπεδα αγορασμένα από το Δημοτικό Συμβούλιο. Η κοινωνική συγκρότηση και η φυσική μορφολογία της πόλης, όπως προέκυψαν, ήταν δραματικές. Το 1980, πάνω από το 60 % των νοικοκυριών της πόλης ζούσαν σε ενοικιασμένους χώρους με ιδιοκτήτη το δημόσιο. Πολλές οικογένειες μεταστεγάστηκαν από τις παλαιότερες ετοιμόρροπες πολυκατοικίες σε μια σειρά από περιμετρικά συγκροτήματα λαϊκών κατοικιών που περιστοιχίζουν την πόλη. Σε μερικές οικογένειες προσφέρθηκαν κατοικίες πλησιέστερα προς το κέντρο της πόλης, σε πυκνά δομημένα με πολυώροφα κτίρια οικοδομικά τετράγωνα, η κατασκευή των οποίων αποτελούσε μέρος κάποιων πολύ φιλόδοξων προγραμμάτων ανάπτυξης. Μερικές άλλες ενθαρρύνθηκαν να φύγουν από την πόλη, με την προσφορά κατοικιών σε νέες πόλεις ή σε οικισμούς προαστίων μέσω μιας επίσημης “πολιτικής υπερχείλισης”. Η ιδιοκατοίκηση στην καλύτερη περίπτωση αντιμετωπιζόταν με αδιαφορία. Η οικοδόμηση νέων ιδιωτικών κατοικιών αντιμετωπιζόταν συχνά την ενεργητική αποθάρρυνση. Το αποτέλεσμα ήταν ένας έντονος διαχωρισμός ανάμεσα σε μια πόλη όλο και πιο εργατική και στα μεσοαστικά προάστεια, έξω από την περίμετρο της πόλης.

Η μετακίνηση των ανθρώπων αντικατοπτρίστηκε με εξίσου δραματικές αλλαγές στη βιομηχανική διάρθρωση και τη χωροθέτηση των βιοτεχνιών στην πόλη. Η επιζώσα βιομηχανία ενθαρρύνθηκε να μετεγκατασταθεί σε χώρους στο άκρο της πόλης ή, με την υποστήριξη της κεντρικής κυβέρνησης, να βρεί καινούργιο εργατικό δυναμικό σε νέες πόλεις. Στην καλύτερη περίπτωση, η πολιτική ήταν να διευκολυνθεί το μεταβατικό αυτό στάδιο της βιομηχανίας. Καθώς μειωνόταν το εμπόριο στον Κλάυντ, οι αποβάθρες έμεναν έρημες, περιμένοντας κάποια μελλοντική, αλλά ακαθόριστη, χρήση. Η περιοχή του κέντρου παρέμενε σημαντική καθώς στη Γλασκώβη δεν διακόπηκαν ποτέ οι παραδοσιακές λειτουργίες του χονδρικού και λιανικού εμπορίου, και των υπηρεσιών. Εντούτοις, η πολιτική σχεδιασμού δεν έκανε σχεδόν τίποτα για την επέκταση του τομέα των υπηρεσιών.

Το αποτέλεσμα της πολεοδομικής ανάπτυξης της Γλασκώβης δεν ήταν μόνο χωροταξικά διχαστικό. Ήταν επίσης και κενό περιεχομένου. Τα φιλόδοξα σχέδια για την ανάπτυξη “κοινοτήτων” στις περιφερειακές περιοχές, όπου η καθημέρα θα διέθετε μια σειρά από κοινωνικές και εμπορικές διευκολύνσεις, ήταν, όπως αποδείχθηκε, ανέφικτα. Σε αυτές τις χωροταξικές δομές, τα εμπορικά κέντρα αναπτύχθηκαν με πολύ βραδύ ρυθμό : οι εγκαταστάσεις αναμυχής από το δημόσιο και τους ιδιώτες, τις οποίες είχαν υποσχεθεί, δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ. Το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον που προέκυψε στερούσαν τη ζωή και την ψυχή της Γλασκώβης, η φήμη των οποίων

οφείλεται στην ιστορία των εργατικών κατοικιών της. Το προϊόν των ανανεωμένων πολιτικών για την κατοικία, κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960, ήταν μάλλον ποσοτικό παρά ποιοτικό, μάλλον φυσικό παρά κοινωνικό, μάλλον ωφελμιστικό παρά εμπλουτισμένο με ποιότητα ζωής. Μια τεράστια απόσταση χώριζε τον πολιτισμό από τη νέα Γλασκώβη.

Στη διάρκεια εκείνης της εικοσαετίας, η Γλασκώβη έκανε προσπάθειες να οικοδομήσει μια σύγχρονη πόλη. Τα αποτελέσματα όμως ήταν τις περισσότερες φορές “άψυχα”. Κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980, η στράτευση στην πολεοδομική ανάπλαση συνέχισε να είναι ισχυρή, αλλά οι πολιτικές, οι μηχανισμοί και το αποτέλεσμα ήταν άσχετοι κόσμοι μεταξύ τους. Και αποτελεί ειρωνεία το γεγονός ότι η δραματική στροφή στην πολιτική ανάπλασης των περιοχών κατοικίας, που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και συνεχίστηκε κατά την επόμενη δεκαετία, δεν άλλαξε απλώς τη φυσική εμφάνιση της πόλης, αλλά και τη στάση των πολιτικών και αξιωματούχων του δήμου.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970, η επιτυχία του κινήματος των συλλόγων στέγασης στην πόλη άρχισε να έχει επίδραση στο μέρος του δημοτικού συμβουλίου που διαχειριζόταν το θέμα της στέγασης με ένα τρόπο μονολιθικό. Μερικοί νεότεροι πολιτικοί και οι βοηθοί τους αναζητούσαν μια εναλλακτική πρόταση απέναντι στις κακόγουστες στρατηγικές δημοτικοποίησης της παλιάς φρουράς. Όταν το Εργατικό Κόμμα έχασε τον έλεγχο του δήμου μεταξύ 1977 και 1980, η διοίκηση των Συντηρητικών, τα στελέχη τους και οι νεότεροι Εργατικοί σύμβουλοι της αντιπολίτευσης βρήκαν τη ευκαιρία να εξετάσουν μια νέα προσέγγιση της στεγαστικής πολιτικής του δήμου. Και όταν το 1980 το Εργατικό Κόμμα επανέκτησε τον έλεγχο του δημοτικού συμβουλίου, εξέγγειλε την “εναλλακτική στρατηγική” του, που αποσκοπούσε στη μέγιστη δυνατή χρησιμοποίηση των υπάρχοντων πόρων και στην ενθάρρυνση της ροής ιδιωτικών πόρων προς τη στέγαση. Ένα σημαντικό μέρος των επιδοτήσεων χρησιμοποιήθηκε για να βοηθήσει τους ιδιοκτήτες να βελτιώσουν τις κατοικίες τους, αλλά το τμήμα στέγασης προσπάθησε να ενθαρρύνει επίσης την ανάπτυξη νέων μορφών του ιδιωτικού τομέα, περιλαμβανομένης και της διαμόρφωσης και χρησιμοποίησης εγκαταλελειμμένων αποθηκών του κέντρου της πόλης και άλλων ιδιοκτησιών.

Η προσπάθεια αυτή υποστηρίχθηκε με μια χαλάρωση των περιορισμών που έθετε το τμήμα της πολεοδομίας του δήμου στην οικοδόμηση ιδιωτικών κατοικιών στο κέντρο της πόλης. Ήδη από το 1981, το προκαταρκτικό τοπικό Σχέδιο Κεντρικής Περιοχής χαρακτήριζε την “Εμπορική Πόλη” ως μη θεσπισμένη “Περιοχή Ειδικού Σχεδίου”. Εως το 1988, είχαν ολοκληρωθεί 1.964 κατοικίες, 612 ήταν υπό ανέγερση και άλλες 1.120 βρίσκονταν στο στάδιο σχεδιασμού ή διαπραγματεύσεων.

Αυτή η βαθμιαία και συχνά άτυπη ανακάλυψη εκ νέου της ζωής στο κέντρο της πόλης υποβοηθήθηκε από μια ανανέωση εμπιστοσύνης προς τις τέχνες, και ιδιαίτερα το θέατρο. Το 1980 μια μικρή θεατρική λέσχη απέκτησε την ιδιοκτησία της εκκλησίας *Τρον* στην καρδιά της περιοχής των εγκαταλελειμμένων αποθηκών της πόλης. Καθώς το θέατρο διαμορφωνόταν σταδιακά, η “*Τρον*” και ένας μικρός αριθμός αξιοθέατων (κυρίως το καφέ Γκαντόλφι) άρχισαν να προσελκύουν την προσοχή της μεσαίας τάξης. Αυτή η καινούργια συνειδητοποίηση των δυνατοτήτων ζωής στο κέντρο της πόλης, σε συνδυασμό με τα νέα πολιτιστικά στέκια, προκάλεσε μια μετριοπαθή κίνηση

“επιστροφής στην πόλη”. Έτσι, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η Εμπορική Πόλη είχε γίνει κάτι παραπάνω από μια “αναβαθμισμένη” περιοχή κατοικίας, διεκδικώντας τον τίτλο της εναλλακτικής πολιτιστικής περιοχής, με νέες αίθουσες εκθέσεων, εργαστήρια, την (παλιά) Αίθουσα Συναυλιών του Δήμου, και με ένα νέο πειραματικό θέατρο στην κρύπτη μιας τοπικής εκκλησίας που κτίστηκε από το παρακείμενο Πανεπιστήμιο του Στραθκλάντ .

Η Εμπορική Πόλη, όπως είναι, δεν σχεδιάστηκε ποτέ, αλλά η επιτυχία της, όπως και σε άλλα σύγχρονα πολεοδομικά προγράμματα μέσα στη Γλασκώβη, οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στη χρηματοδότηση και τη συνέπεια ενός κυβερνητικού φορέα. Πολλά έχουν ήδη γραφεί γι’ αυτό το θέμα (Boyle, 1990. Keating, 1988. Keating και Boyle, 1986. L’ever και Moore, 1986) αλλά είναι δύσκολο να υποβαθμίσει κανείς τη σημασία που είχε για τη νέα Γλασκώβη η *Υπηρεσία Ανάπτυξης της Σκωτίας (Scottish Development Agency)* η οποία ιδρύθηκε το 1975 και, όχι τυχαία, είχε την έδρα της στην Γλασκώβη. Η υπηρεσία αυτή, επιφορτισμένη με το έργο της αναζωογόνησης της οικονομίας της Σκωτίας, αρχικά δίσταζε να αναμιχθεί στην πολεοδομική αναζωογόνηση. Υποκύπτοντας όμως σε μια έντονη πολιτική πίεση, η ΥΑΣ ανέλαβε την ευθύνη του Σχεδίου “GEAR” το 1976 (GEAR = Glasgow Eastern Area Renewal) (Αναγέννηση της Ανατολικής περιοχής της Γλασκώβης) (βλέπε Donnison και Middleton, 1987· Keating και Boyle, 1986). Το ύψος των δαπανών της υπηρεσίας αυτής μέσω του σχεδίου GEAR, που ήταν 78 εκατομμύρια λίρες το 1986, όταν σταμάτησε το πρόγραμμα, είχε σημαντική φυσική και ψυχολογική επίδραση στις παρυφές του κέντρου της πόλης.

Σημαντική για την πόλη ήταν επίσης η ενασχόληση της υπηρεσίας με μια σειρά από πρωτοβουλίες σε ακίνητα. Η ΥΑΣ πρόσφερε χρηματοδοτικούς πόρους και υψηλό κύρος σε ορισμένα έργα, όπως ήταν η ανακαίνιση του αχρησιμοποίητου εργοστασίου ταπητουργίας Τέμπλετον, η χρηματοδοτική κάλυψη του Σκωτικού Κέντρου Εκθέσεων και Συνεδρίων, η συγκέντρωση γής για την ανάπτυξη της περιοχής Σαιντ Ινοχ ως μείζονος κέντρου λιανικού εμπορίου, και ο συντονισμός του φεστιβάλ Γκλάσκοου Γκάρντεν το 1988 (HMSO, 1991). Στις πιο εκλεπτισμένες μορφές της πολεοδομικής ανάπτυξης, οι δραστηριότητες της Υπηρεσίας Ανάπτυξης της Σκωτίας (ΥΑΣ) και της θυγατρικής της εταιρίας προβολής (Glasgow Action) (Boyle, 1989) ήταν εξίσου σημαντικές όσον αφορά στην υποστήριξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων : περιοδικές εκθέσεις, διαγωνισμοί ανάπτυξης και πολιτιστικά κοινοτικά προγράμματα. Η συνεχής υποστήριξή της για το τοπίο, τον καθαρισμό των λιθόκτιστων προσόψεων και τον ηλεκτροφωτισμό τόνιζαν επίσης τα αρχιτεκτονικά κάλλη της πόλης.

Το Συμβούλιο Περιοχής της Γλασκώβης είχε με όμοιο τρόπο αναπτύξει σχέδια αναζωογόνησης στο Μέρυχιλ, τη Μέρτσαντ Σίτυ, στις περιοχές του Μπρούμιλο και του Καθήντραλ Πρεσίνκτ. Η επιτυχία αυτών των πρωτοβουλιών οδήγησε σε μια στάση ευελιξίας μέσα στους φορείς και σε μια αμοιβαία συνεργασία ανάμεσα στα διάφορα ενδιαφερόμενα μέρη. Αυτό το πλαίσιο συνεργασίας εκφράστηκε επίσης στον συνδυασμό του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα για την χρηματοδότηση της πολεοδομικής ανάπτυξης, χαρακτηριστικό που χρειάστηκε να περιοριστεί, έστω και λίγο, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990.

Τη φάση αυτή της προσαρμογής της πόλης προς ένα μεταβιομηχανικό κόσμο θα την θυμούνται πιο πολύ από τον σθεναρό τρόπο με τον οποίο το συμβούλιο προσέγγι-

σε το μάρκετινγκ της πόλης. Το 1983, το Συμβούλιο Περιοχής της Γλασκώβης εξαπέλυσε μια εκστρατεία δημοτικού μάρκετινγκ και ανενδοίαστης αυτοπροβολής. Με την υποστήριξη των επιχειρηματικών και θεσμικών συμφερόντων της πόλης το σύνθημα “Η Γλασκώβη χαμογελά καλύτερα” (Σ.τ.Μ. αμετάφραστο λογοπαίγνιο : “Glasgow’s Miles Better”) έγινε το πανταχού παρόν σύμβολο μιας αλλαγμένης πόλης. Με αυτό διακηρυσσόταν, για όποιον ενδιαφερόταν, ότι η Γλασκώβη είχε βρεί ένα καινούργιο ρόλο για τον εαυτό της στις επιχειρήσεις υπηρεσιών, την προηγμένη εκπαίδευση, τις εκδόσεις και τις τέχνες. Όπως θα αποδείκνυε η Εκθεση Μάυερσκο (Mayerscough, 1988), στη δεκαετία του 1980, στη Γλασκώβη πολύ περισσότεροι άνθρωποι (περί τους 14.000) δούλευαν στον πολιτισμό, παρά στα ναυπηγεία του ποταμού Κλάυντ.

Έχει σημασία να εκτιμήσει κανείς ότι η διαφημιστική εκστρατεία της Γλασκώβης ήταν κάτι παραπάνω από καυχησιολογία. Είχε προετοιμαστεί με βάση την εδραιωμένη πεποίθηση πως η Γλασκώβη πρέπει να είναι υπερήφανη για την καλλιτεχνική και πολιτιστική της κληρονομιά, την οποία και πρέπει να χρησιμοποιεί σε όφελος της πόλης. Πολύ πριν συλληφθεί η ιδέα της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Πρωτεύουσας, ο David Daiches, σχολιάζοντας το σχέδιο για τη στέγαση της συλλογής Μπαρέλ έγραφε: “μέσα στις σφοδρές διαμάχες για τα πολυώροφα διαμερίσματα και τα μεγαλεπήβολα σχέδια πολεοδομικής ανάπλασης, η Γλασκώβη καθιέρωνε ήσυχα το δικαίωμά της να θεωρείται ως μια μεγάλη πόλη του πολιτισμού” (Daiches, 1977 : 253). Οι αρχές της δεκαετίας του 1980 ήταν μια περίοδος όπου ωρίμασαν ταυτόχρονα μια σειρά από ξεχωριστά προγράμματα και εκδηλώσεις, δημιουργώντας μια κρίσιμη μαζική πολιτιστική δραστηριότητα.

Τα εγκαίνια μιας νέας αίθουσας για τη στέγαση της εκκεντρικής, αλλά διεθνούς φήμης, Συλλογής Μπαρέλ ήταν αναμφίβολα ο καταλύτης που συνένωσε τις διαφορετικές συνιστώσες. Το γεγονός αυτό, μαζί με τα σχέδια για ένα καινούργιο Βασιλικό Κολλέγιο Μουσικής και Δράματος, και οι επίμονες προτάσεις για την κατασκευή μιας νέας αίθουσας συναυλιών, ήταν αρκετό να κάνει τον Daiches να ισχυριστεί ότι “η Γλασκώβη ... θα έχει ξεχωριστή θέση ως καλλιτεχνικό κέντρο ανάμεσα στις ευρωπαϊκές πόλεις” (Daiches, 1977 : 253). Ετσι, οι πολιτιστικοί πόροι της Γλασκώβης — η έδρα της Σκωτικής Όπερας και της Εθνικής Ορχήστρας, το θέατρο των Πολιτών (βλέπε Coveney, 1990), και η μεγαλύτερη δημοτική συλλογή καλλιτεχνικών εκθεμάτων εκτός Λονδίνου — έγιναν τμήμα της φιλολογίας του μάρκετινγκ, συνδέοντας αναφορές στα δημοτικά πάρκα, πρόσβαση στην υπαίθρια αναψυχή και προσιτότητα στα Χάιλαντς της Σκωτίας με την πρόσκληση για τουρισμό, επενδύσεις και επιχειρήσεις. Ετσι, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ο πολιτισμός κατείχε κεντρική θέση στην προβολή μιας μεταβιομηχανικής Γλασκώβης.

Φθάνοντας στον πολιτισμό

Το γεγονός ότι οι φορείς της πόλης επέτρεψαν στην προσληφθείσα διαφημιστική εταιρία “Σαάτσι εντ Σαάτσι” να προβάλλει τη Γλασκώβη ως Ευρωπαϊκή *Πρωτεύουσα* του Πολιτισμού (η έμφαση δική μας) αποκαλύπτει τους στόχους τους στην προσπάθεια κατάκτησης του τίτλου. Ο στόχος της εκστρατείας ήταν να παρουσιάσει στον “κόσμο” καθώς και στον λαό της Γλασκώβης “μια ζωντανή, ανθηρή μητρόπολη”. Ετσι, το 1990 θεωρήθηκε, από την αρχή, σαν μια ευκαιρία να ενταθεί η εκστρατεία για τη

βελτίωση της εικόνας της πόλης, που είχε ξεκινήσει το 1983 (Boyle, 1990). Κρίθηκε ότι παρά το γεγονός ότι με την εκστρατεία “Glasgow’s Miles Better” είχε κλωνιστεί η αρνητική εικόνα που είχαν οι απ’ έξω για την πόλη, το επόμενο βήμα για τη βελτίωση της εικόνας θα έπρεπε να είναι μια επίδειξη πολιτιστικού πλούτου. Με αυτόν τον τρόπο, η πολιτιστική πολιτική στη Γλασκώβη, τουλάχιστον για την περίοδο έως το 1991, θα εχρησιμοποιείτο για να βελτιωθεί το διεθνές προφίλ της πόλης.

Οι ετήσιες εκδηλώσεις της “Ευρωπαϊκής Πόλης του Πολιτισμού” εξυπηρετούσαν απόλυτα αυτόν τον σκοπό. Την ιδέα αυτή την είχαν εγκαινιάσει στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας οι αρμόδιοι υπουργοί για τις πολιτιστικές υποθέσεις. Η ανακηρυσσόμενη πόλη δεν θα επέλεγε μόνο τη μορφή που θα είχαν οι εκδηλώσεις αυτές, αλλά μπορούσε να υιοθετήσει τον επίσημο τίτλο της “Ευρωπαϊκής Πόλης του Πολιτισμού”. Πρόκειται για πολύ ευρύτερη ευκαιρία προβολής της πόλης από ό,τι η αρχικά εκπαιδευτική πρόθεση του θεσμού που ήταν “να ενθαρρυνθεί μια συνειδητοποίηση των πολιτιστικών δεσμών μέσα στην κοινή πολιτιστική κληρονομιά της Ευρωπαϊκής Κοινότητας” (Συμβούλιο της Ευρώπης, Στρασβούργο, 1983). Προηγούμενες πολιτιστικές πρωτεύουσες, σε ετήσια βάση, από το 1985 υπήρξαν η Αθήνα, το Βερολίνο και το Παρίσι, που η διεθνής φήμη τους για πολιτιστικές δραστηριότητες ήταν ήδη καθιερωμένη. Η Γλασκώβη, αντίθετα, θα χρησιμοποιούσε τον τίτλο για να ενισχύσει την καθιέρωσή της ως διεθνής μεταβιομηχανική πόλη με αυξανόμενη ελκυστικότητα στον πολιτιστικό τουρισμό. Ο τίτλος της “Ευρωπαϊκής Πόλης του Πολιτισμού”, στην περίπτωση της Γλασκώβης, ήταν εκείνος που της έδινε την υπόσταση και δεν ήταν η υπόσταση της πόλης που της έδινε τον τίτλο (Taggart, 1987). Αυτό συνεπάγεται ένα βαθμό στρατηγικής σκέψης ως προς το μάρκετινγκ της πόλης, αφού η πόλη αναγνώρισε ότι το Έτος αποτελούσε ένα είδος εργαλείου αναζωογόνησης.

Η λογική του να αναπτύσσεται ο πολιτισμός ως ένα εμπορεύσιμο προϊόν υποστηρίχθηκε με ένα επίκαιρο ερευνητικό πρόγραμμα. Το 1985, το Συμβούλιο Περιοχής της Γλασκώβης, η Τουριστική Επιτροπή της Μείζονος Γλασκώβης (GGTB), η “Δράση της Γλασκώβης” (“Glasgow Action”) και το Συμβούλιο Πολιτισμού της Σκωτίας ανεθέτουν στο Ινστιτούτο Μελετών Πολιτικής (PSI) να ποσοτικοποιήσει την οικονομική σημασία του πολιτισμού στη Γλασκώβη. Η έκθεση του ΙΜΠ(PSI), η οποία δημοσιεύτηκε το 1988, έδειχνε πως ο πολιτισμός στη Γλασκώβη ήταν μια βιομηχανία 204.000.000 λιρών και απασχολούσε, άμεσα ή έμμεσα, το 2,25 % του εργαζόμενου πληθυσμού. Το 36 % των επισκεπτών των αξιοθεάτων στη Γλασκώβη ήταν τουρίστες (περίπου 500.000 άτομα το 1986), γεγονός το οποίο επέφερε τη δημιουργία 400 θέσεων εργασίας. Οι πολιτιστικές βιομηχανίες που ορίζονται ως εκδόσεις, εμπόριο τέχνης, ντιζάιν, ραδιοφωνία, μουσική, κινηματογραφικές ταινίες, βίντεο και κινηματογράφος, δημιούργησαν το 54 % αυτών των θέσεων εργασίας και ένα εισόδημα της τάξης των 174.000.000 λιρών (Myerscough, 1988). Το μήνυμα ήταν ότι όσο αυξανόταν ο πολιτιστικός τουρισμός, θα μπορούσαν ανάλογα να δημιουργηθούν περισσότερες θέσεις εργασίας στον τομέα των υπηρεσιών.

1990 : η υποβολή υποψηφιότητας

Η επίσημη υποβολή υποψηφιότητας για την “Ευρωπαϊκή Πόλη του Πολιτισμού” κατατέθηκε από το Συμβούλιο της Περιοχής της Γλασκώβης τον Απρίλιο του 1986.

Την υποβολή της πρότασης συντόνισε το Συμβούλιο Περιοχής της Γλασκώβης και η “Δράση της Γλασκώβης”, και την υποστήριξαν με επιστολές συμπαράστασης κάθε είδους ιδιωτικές και δημόσιες πολιτιστικές οργανώσεις. Χαρακτηριστικά, η πρόταση αναφερόταν στη μακρόχρονη ιστορία της Γλασκώβης στην οργάνωση πολύ επιτυχημένων εκθέσεων και εκδηλώσεων από τον προηγούμενο αιώνα, καθώς επίσης και στη θετική εμπειρία όσον αφορά στη συνεργασία και στην αλληλεπίδραση διαφόρων φορέων της πόλης, γεγονός το οποίο προέκυψε στο Φεστιβάλ Γκάρντεν το 1988 και την ήδη καθιερωμένη εκδήλωση του Μαιουφέστ, ένα καλλιτεχνικό φεστιβάλ διάρκειας ενός μηνός, το οποίο προήλθε από τη συνεργασία μεταξύ των μεγαλύτερων συνδικάτων και του Συμβουλίου της Περιοχής της Γλασκώβης. Η πρόταση τόνιζε επίσης τη συνεχή υποστήριξη που παρείχε το Συμβούλιο Περιοχής της Γλασκώβης στις τέχνες και τον πολιτισμό γενικότερα. Πριν από το 1990, η υποστήριξη αυτή έφθανε τα 18 εκ. λίρες τον χρόνο. Επί πλέον, το Περιφερειακό Συμβούλιο αναγνωριζόταν ως σημαντικός υποστηρικτής των τεχνών στην πόλη, όπως και το Συμβούλιο Πολιτισμού της Σκωτίας.

Οι επιδιωκόμενοι στόχοι μέσα από την απόκτηση του τίτλου “Ευρωπαϊκή Πόλη του Πολιτισμού” για την Γλασκώβη ήταν οι εξής :

1. “Να διατηρηθεί η δυναμική που έχει ήδη δημιουργηθεί από τις πρωτοβουλίες για τη διαμόρφωση μιας θετικής εικόνας της πόλης και από το επιχειρούμενο μάρκετινγκ.
2. Να παραχθεί μια συλλογική πλατφόρμα προβολής των διαφόρων πολιτιστικών δραστηριοτήτων της πόλης.
3. Να αξιοποιηθεί και να επαυξηθεί η υπάρχουσα οργανωτική πείρα και συνεργασιακή προσπάθεια μέσα στην πόλη.
4. Να αυξηθεί η συνειδητοποίηση, η συμμετοχή και οι πολιτιστικές δραστηριότητες στη Γλασκώβη.”

(Glasgow District Council, 1987a: 2-3)

Είναι αξιοσημείωτο ότι η πρόταση έδινε έμφαση στη σημασία που είχε για την πόλη η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Στόχος για το 1990 ήταν ένα πρόγραμμα εκδηλώσεων, διάρκειας ενός έτους, που θα βασιζόταν στην υψηλή ποιότητα των εκδηλώσεων και των παραστάσεων που ήδη υπήρχαν, στο μεγάλο αριθμό των σκωτικών καλλιτεχνικών εταιριών, στις αίθουσες τέχνης υψηλής ποιότητας και στην προτεινόμενη ανέγερση μιας καινούργιας αίθουσας συναυλιών. Ισχυρό επιχείρημα της πρότασης ήταν η πολιτιστική υποδομή της Γλασκώβης. Η Συλλογή Μπαρέλ, η οποία εγκαινιάστηκε το 1983, αποτέλεσε σύντομα το πιο πολυσύχναστο αξιοθέατο της Σκωτίας, μετά το Κάστρο του Εδιμβούργου. Στη Γλασκώβη είχαν ιδρυθεί δημοτικές γκαλερύ καθώς και άλλοι εκθεσιακοί χώροι, όπως το Κέντρο του Τρίτου Ματιού το οποίο φιλοξενούσε την Όπερα της Σκωτίας, το Μπαλέτο της Σκωτίας, την Εθνική Ορχήστρα της Σκωτίας, την Εταιρία Θεάτρου της Σκωτίας, το Συγκρότημα Παλιάς Μουσικής της Σκωτίας, το Θέατρο των Πολιτών και άλλους θιάσους, όπως το 7:84 και το Ουάιλντκατ.

Η στρατηγική της πρότασης είχε χαρακτήρα προβολής και δυναμικής προώθησης της Γλασκώβης στις διεθνείς αγορές. “Ο πολιτισμός” θα χρησίμευε ως συμπληρωματι-

κός μοχλός οικονομικού σχεδιασμού, άμεσα μέσω της προσέλκυσης τουριστών για το μεγάλο γεγονός και έμμεσα, με το να ενισχύει τη θετική εικόνα της πόλης, η οποία θα μπορούσε να προκαλέσει τοπικές επενδύσεις και τη μετεγκατάσταση στην πόλη της έδρας κάποιων επιχειρήσεων. Την αποδοχή μιας τέτοιας λογικής διευκόλυνε το γεγονός ότι προϋπήρχε μια διαδικασία βελτίωσης του περιβάλλοντος καθώς και μια σειρά από πρωτοβουλίες, που χρησιμοποιούνταν σαν βηματοδότες για την αναζωογόνηση. Η Γλασκώβη επέτυχε, νικώντας το Μπαθ, το Μπρίστολ, το Κέμπριτζ, το Κάρντιφ, το Εδιμβούργο, το Λιντς, το Λίβερπουλ και το Σουονσί. Το απλό γεγονός της κατάκτησης του τίτλου αναπόφευκτα προσέδωσε στη Γλασκώβη ένα συγκριτικό πλεονέκτημα, αφού αναγνωρίστηκε η εξειδίκευσή της στον πολιτισμό.

Διαμορφώνοντας την πολιτιστική πολιτική

Την αναγκαιότητα να είναι το Έτος Πολιτισμού 1990 υψηλών προδιαγραφών, να βασίζεται σε εκδηλώσεις και να είναι ελκυστικό για τον πολιτιστικό τουρισμό ενίσχυσαν οι πιέσεις να γίνει ο σχεδιασμός του προγράμματος σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα και να ολοκληρωθεί η υπάρχουσα τουριστική στρατηγική για την πόλη. Η χρησιμοποίηση των εκδηλώσεων ως επίκεντρο του πολιτιστικού τουρισμού υπήρξε ένα βασικό χαρακτηριστικό της στρατηγικής μάρκετινγκ που υιοθέτησε η Τουριστική Επιτροπή της Μείζονος Γλασκώβης (GGTB), η οποία είχε συσταθεί το 1983. Η αρχική ανάλυση της επιτροπής για τα πλεονεκτήματα της πόλης, σε συνδυασμό με τη Μελέτη ΜακΚίνσευ, που ανατέθηκε από την Υπηρεσία Ανάπτυξης της Σκωτίας το 1984, αναγνώριζαν το εύρος της πολιτιστικής προσφοράς, και έτσι υιοθετήθηκε μια πολιτική για την προβολή του πλούτου των δραστηριοτήτων και της υψηλής ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Η GGTB πίστευε ότι οι υπάρχουσες ταξιδιωτικές εταιρίες που έφερναν επισκέπτες στη Σκωτία, δεν έρχονταν να εγκατασταθούν στη Γλασκώβη γι' αυτό που ήταν, αλλά παρ' όλα αυτά η πόλη παρουσίαζε μια δυναμική ως τόπος συνεδρίων. Υπήρχε ήδη μια σειρά από αξιοθέατα υψηλής ποιότητας, κανένα όμως δεν είχε τη διεθνή προβολή ώστε να συμπληρώσει το Μαιουφέστ. Για αυτόν το λόγο, το Διεθνές Φεστιβάλ Τζαζ, το Χορωδιακό Φεστιβάλ, καθώς και το Φεστιβάλ Λαϊκής Μουσικής και Χορού καθιερώθηκε να διεξάγονται κάθε χρόνο μεταξύ Μαΐου και Σεπτεμβρίου, έτσι ώστε να επιμηκυνθεί η περίοδος επισκεπτών. Οι υπάρχοντες φορείς, όπως η Εθνική Ορχήστρα της Σκωτίας, το Βασιλικό Θέατρο και το Θέατρο των Πολιτών αναθεώρησαν επίσης τα προγράμματά τους, προκειμένου να ικανοποιήσουν τους εποχικούς επισκέπτες.

Η επιτυχία του Φεστιβάλ "Γκλάσγκου Γκάρντεν" το 1988 άλλαξε ακόμη περισσότερο την αίσθηση που είχαν για την πόλη οι επισκέπτες του Ηνωμένου Βασιλείου. Το 1989, τα μουσεία της πόλης είχαν 2.800.000 επισκέπτες, περισσότερους από κάθε άλλη πόλη του Ηνωμένου Βασιλείου, εκτός βέβαια του Λονδίνου. Η ίδρυση του Σκωτικού Κέντρου Εκθέσεων και Συνεδρίων και του Γραφείου Συνεδρίων της Μείζονος Γλασκώβης επέτρεψε στην πόλη να φιλοξενεί συνέδρια τα οποία έφεραν το 1989 ένα τζίρο περίπου 33 εκατομμυρίων λιρών. Το 1982, ήρθαν στη Γλασκώβη περίπου 700.000 επισκέπτες. Το 1989, ο αριθμός αυτός είχε φθάσει σε 2.300.000 με την προοπτική να ξεπεράσει τα 3.000.000 το 1990. Αυξήθηκε αντίστοιχα και η προσφορά καταλυμάτων.

Μετά το 1988, εξαγγέλθηκαν δώδεκα μεγάλα ξενοδοχειακά έργα με προϋπολογιζόμενη αξία 116.000.000 λιρών και ήδη πέντε από αυτά έχουν ολοκληρωθεί (Glasgow Economic Monitor, GDC 1990).

1990 : η υλοποίηση

Το 1987, μέσα στα πλαίσια του Συμβουλίου Περιοχής της Γλασκώβης συστήθηκε μια Επιτροπή Εκδηλώσεων. Έργο της ήταν ο συντονισμός των εκδηλώσεων για το 1990. Δεδομένης της ανάγκης προβολής της πόλης, η Επιτροπή Εκδηλώσεων αναπόφευκτα επέλεξε για το πρόγραμμα του 1990 μια σειρά σημαντικών εκδηλώσεων, με σκοπό την αναβάθμιση του διεθνούς προφίλ της Γλασκώβης. Οι στόχοι της Επιτροπής Εκδηλώσεων στηρίχθηκαν στα δεδομένα πλεονεκτήματα και επιδίωκαν: να αναπτύξουν για το 1990 ένα ζωντανό πρόγραμμα πολιτιστικών εκδηλώσεων με υψηλές προδιαγραφές, οι οποίες θα σηματοδοτούσαν την ανάδειξη της Γλασκώβης ως Ευρωπαϊκής Πόλης του Πολιτισμού· να ενισχύσουν τις οργανώσεις και τις εγκαταστάσεις που ήδη υπήρχαν στην πόλη πριν από το 1990· να εντάξουν τα νέα έργα στην πολιτιστική ζωή της πόλης και τέλος να δημιουργήσουν μια εκτεταμένη βάση από δραστηριότητες, κοινό και συμμετέχοντες.

Η πρόθεση ήταν να απευθυνθούν τόσο στο τοπικό στοιχείο όσο και παγκόσμια. Η έμφαση δινόταν περισσότερο στην προσπάθεια παρά στην υψηλού ή χαμηλού επιπέδου πολιτιστική δραστηριότητα. Η εφαρμογή του προγράμματος είχε δύο άξονες : να υποστηρίξει τους τοπικούς καλλιτέχνες και τις τοπικές ομάδες με τους δικούς τους όρους και να οργανώσει ένα ευρύ πολιτιστικό πρόγραμμα που θα μπορούσε να αναβαθμίσει το προφίλ της Γλασκώβης στην Ευρώπη, αλλά και αλλού. Αυτό απαιτούσε έναν ορισμό του "πολιτισμού", ο οποίος όμως συμπεριλαμβάνει σχεδόν τα πάντα. Θα έπρεπε να εμπεριέχει τον τρόπο ζωής, τις μορφές πολιτιστικής παραγωγής, τις αξίες και τις πεποιθήσεις. Αυτό οδήγησε στο να προγραμματιστούν εκδηλώσεις και δραστηριότητες από τον αθλητισμό, την εκπαίδευση, την επιστήμη και τη διατροφή έως τις πιο συμβατικές μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης (Palmer, 1988).

Η Επιτροπή Εκδηλώσεων, κατά τη διαδικασία προώθησης του προγράμματος πολιτιστικής δραστηριότητας, εντόπισε μιαν ακόμη ανάγκη: να ενισχυθούν οι υποδομές που θα έχουν πιο μακροπρόθεσμες θετικές επιπτώσεις στο πολιτιστικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον της Γλασκώβης μετά το 1990. Το πρόγραμμα του 1990 δεν θεωρείτο, επομένως, αυτοσκοπός αλλά μέσο με το οποίο θα μπορούσαν να επιτευχθούν άλλοι στόχοι (Palmer, 1988 : 7). Ωστόσο, αυτοί οι στόχοι δεν διατυπώθηκαν ποτέ με σαφήνεια, αν και δεν είναι δύσκολο να αναγνωρίσει κανείς τη διαπλοκή ανάμεσα στους στόχους του 1990 και τους ευρύτερους στόχους της πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης της Γλασκώβης. Η αβεβαιότητα επιδεινώθηκε λόγω των διαφορετικών στόχων που έθεταν οι πολυάριθμοι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς που συνεργάζονταν στην υλοποίηση των πρωτοβουλιών. Το Περιφερειακό Συμβούλιο του Στραθκλάντ, για παράδειγμα, συμμετείχε αποσυγκεντρώνοντας τις εκδηλώσεις στο σύνολο της περιφέρειας και δίνοντας έμφαση στα κοινωνικά και εκπαιδευτικά οφέλη. Μια εκδήλωση της οποίας υπήρξε χορηγός, ήταν οι Ειδικόι Ολυμπιακοί Αγώνες, δείχνοντας καθαρά ότι οι προθέσεις του ήταν να αυξήσει την πρόσβαση και τη συμμετοχή, και να προωθήσει την κοινωνική πρόνοια (SRC, 1988).

Εως το 1991 δεν είχαν εκτιμηθεί οι συνολικές δαπάνες των εκδηλώσεων του 1990 και δεν είχε υπολογιστεί η αξία των πωλήσεων εισιτηρίων. Το συνολικό κόστος όμως ήταν της τάξης των 53,5 εκ. λιρών (περίπου 19 δις δρχ.), από τα οποία το συμβούλιο περιοχής συνεισέφερε τα 35 εκ. λίρες.

Πίνακας 2.2 : Δαπάνες για τις εκδηλώσεις του 1990

Πόροι 1990	εκ. λίρες	
Συμβούλιο Περιοχής της Γλασκώβης	35,0	(15 εκ. λίρες από το ειδικό ταμείο τεχνών που ιδρύθηκε για το 1990)
Περιφερειακό Συμβούλιο Στραθκλάντ	12,0	
Ιδιώτες χορηγοί	5,5	
Γραφείο Τεχνών και Βιβλιοθηκών M.B.	0,5	
Ευρωπαϊκή Κοινότητα	0,5	
ΣΥΝΟΛΟ	53,5	εκ. λίρες

Πηγές : Αλληλογραφία με τον Robert Palmer, Μονάδα Εκδηλώσεων ' Scotland on Synday, 23 Δεκεμβρίου 1990' Glasgow 1990, Fact Sheet no.8.

Μένει ακόμη να υπολογιστούν τα ευρύτερα, μακροπρόθεσμα οφέλη του 1990, αλλά τα πρώτα διαθέσιμα στοιχεία του Τουριστικού Επιμελητηρίου απεικονίζουν τη χαρακτηριστική βραχυπρόθεσμη επίπτωση του Έτους Πολιτισμού. Όπως δείχνει ο πίνακας 2.3, η πόλη προσέλκυσε σημαντικό αριθμό πρόσθετων τουριστών, με αύξηση κατά 80% των κρατήσεων καταλυμάτων που έγιναν μέσω του γραφείου του κέντρου της πόλης.

Πίνακας 2.3. : Ενδεικτικά στοιχεία επισκεπτών, 1990 (με βάση τις κρατήσεις μέσω του Τουριστικού Επιμελητηρίου και Γραφείου Συνεδρίων της Μείζονος Γλασκώβης)

Μέτρο	Αριθμός	Αύξηση ως προς το 1989
Επισκέπτες ΤΕΜΓ (GGTB)	605,065	+ 44%
Αιτήσεις τηλεφώνων	77,973	+ 71%
Κρατήσεις διανυκτερεύσεων	57,828	+ 81%
Αξία κρατήσεων καταλυμάτων (£)	71,32m	+ 80%
Αξία πωλήσεων εισιτηρίων (£)	63,42m	+ 364%

Πηγή : Greater Glasgow Tourist Board, 1991.

Ο Πίνακας 2.4 παρουσιάζει ελαφρώς ευρωστότερα στοιχεία ως προς την πληρότητα ξενοδοχείων και ξενώνων. Τα στοιχεία συγκέντρωσε το Σκωτικό Τουριστικό Επιμελητήριο. Εμφανίζεται και πάλι μια σημαντική αύξηση ως προς το 1989, με αύξηση της πληρότητας κλινών κατά 39 % και αύξηση της πληρότητας δωματίων κατά 35 %.

Εάν δεχθούμε τους περιορισμούς αυτών των στοιχείων, οι πρώτες ενδείξεις είναι ότι η πολιτική της στόχευσης στον πολιτιστικό τουρισμό ήταν επιτυχημένη. Ο πίνακας 2.5 απεικονίζει την επίδραση που είχε το 1990 στον αριθμό επισκεπτών των μουσείων, όπου μερικοί από τους σημαντικούς χώρους κατέγραψαν αυξήσεις επισκεπτών που έφθαναν το 92 %.

Πίνακας 2.4 : Ποσοστά πληρότητας (%) 1990 και (1989) (με βάση την περιοχή του Τουριστικού Επιμελητηρίου της Μείζονος Γλασκώβης)

<i>Μήνας</i>	<i>Κλίνες</i>	<i>Δομάτια</i>
Ιανουάριος	40 (38)	56 (49)
Φεβρουάριος	46 (30)	63 (49)
Μάρτιος	54 (40)	62 (47)
Απρίλιος	64 (44)	65 (48)
Μάιος	69 (47)	71 (53)
Ιούνιος	65 (43)	67 (48)
Ιούλιος	59 (41)	63 (47)
Αύγουστος	72 (57)	66 (50)
Σεπτέμβριος	69 (49)	67 (51)
Οκτώβριος	63 (46)	58 (40)
Νοέμβριος	62 (43)	61 (39)
Δεκέμβριος	43 (29)	36 (22)
1990	58.8 (42 25)	61.25 (45.25)

Πηγή : Scottish Tourist Board, Occupancy Survey 1990.

Πίνακας 2.5 : Αριθμοί προσέλευσης, 1990. Ετήσιες συνολικές προσελεύσεις για τους κύριους χώρους εκθέσεων, εκτός της Glasgow's Glasgow.

<i>Αίθουσες</i>	1989	1990	<i>Διαφορά (%)</i>	
Burrel	490,572	878,772	+ 388,200	+ 79.1
People's Palace	345,559	466,697	+ 121,138	+ 35.1
Kelvingrove	1,041,392	1,016,921	- 24,471	-2.3
Third Eye Center	279,893	445,335	+ 165,442	+ 59.13
Hunterian Gallery	56,686	108,641	+ 51,955	+ 91.7
Transport Museum	633,551	535,938	- 97,613	- 15.4
Pollock House	146,900	161,405	+ 14,505	+ 9.9
McLellan Galleries	N/A	129,731	N/A	---
Haggs Castle	39,787	41,091	+ 1,304	+ 3.3
Provand's Lordship	121,709	134,892	+ 13,183	+ 10.8

Πηγή : Glasgow Museums, 1991.

Πολιτιστικές διαμάχες

Οι διοργανωτές του “1990” δέχθηκαν επικρίσεις, καταρχήν για τον τρόπο με τον οποίο το πολιτιστικό πρόγραμμα της πόλης απέτυχε να συνδεθεί με τον πολίτη. Ειδικότερα, μια ομάδα αυτοαποκαλούμενη “Πόλη Εργατών” (McLay, 1988), υποστήριξε ότι το μεγαλύτερο μέρος του προγράμματος του 1990 είχε ελάχιστη σχέση με την εργατική πολιτιστική κληρονομιά της Γλασκώβης. Υπήρξαν ιδιαίτερα επικριτικοί στον τρόπο με τον οποίο η οικονομική, κοινωνική και πολιτική ιστορία της Γλασκώβης απεικονίζονταν στην έκθεση “*Glasgow’s Glasgow*”, μια πολύ σημαντική έκθεση της ιστορίας της πόλης που οργανώθηκε κατά τη διάρκεια του 1990. Μόνη της, αυτή η πιο δαπανηρή εκδήλωση του Έτους Πολιτισμού, η οποία κόστισε 4,6 εκ. λίρες, προκάλεσε εκτεταμένες επικρίσεις για την αρχική πολιτική της να επιβάλει εισόδο 4 λιρών, ποσό υπερβολικό, συγκριτικά με τις τιμές εισόδου των μουσείων της Γλασκώβης. Επιπλέον, δεν μπόρεσε να προσελκύσει τον προβλεπόμενο αριθμό επισκεπτών. Η οικονομική διαχείριση του προγράμματος αυτού προκάλεσε έντονο δημόσιο διάλογο, όπου η ευθύνη εναλλασσόταν μεταξύ του Συμβούλιου Περιοχής, της ιδιωτικής εταιρίας που οργάνωσε την εκδήλωση και τους λογιστές της. Εγινε όμως στόχος σοβαρών επικρίσεων και για τον τρόπο με τον οποίο η έκθεση αντιμετώπισε τη βιομηχανική και πολιτική ιστορία της Γλασκώβης. Οι επικριτές της υποστήριξαν ότι η βιομηχανική ιστορία της Γλασκώβης περιορίστηκε σε μια σειρά πινάκων, ότι δεν είχε συνοχή και κριτική θεώρηση, ότι ήταν “ένα σακούλι με πυροτεχνήματα παρουσιασμένα με την κακοφωνία θορύβου μέσα σε ένα κλειστοφοβικό χώρο” (Kemp, 1990 : 2).

Παρόμοια, η ιστορία του Κλάυντ και των ναυπηγείων κατείχε ιδιαίτερη θέση σε έναν ευρύ διάλογο για το πώς έπρεπε να εξηγηθεί, να ερμηνευτεί και να παρουσιαστεί η κληρονομιά της πόλης κατά τη διάρκεια του Έτους Πολιτισμού. Υποστηρίχθηκε ότι μια έντονη μυθολογία γύρω από το ποτάμι, τα ναυπηγεία και τις περι αυτών κοινότητες της εργατικής τάξης, οδήγησε στο να δοθεί μια υπερβολική διάσταση στην οικονομική, πολιτική και πολιτιστική σημασία των ναυπηγείων. Ο διάλογος αυτός κορυφώθηκε το 1990 όταν μια από τις μεγαλύτερες θεατρικές εκδηλώσεις στην πόλη, επιχορηγούμενη με 900.000 λίρες, είχε σαν θέμα της τη νυκτερική αναπαράσταση της ναυπήγησης και καθέλκυσης ενός πλοίου στον ποταμό Κλάυντ. Η σύγκρουση ανάμεσα στις αντιδράσεις των κριτικών και του κοινού απέναντι σ’αυτήν την παράσταση δείχνει πολύ καθαρά τόσο τις βαθειά ριζωμένες εικόνες των ναυπηγείων στους ανθρώπους της πόλης, όσο και το πρόβλημα που ανακύπτει όταν χρησιμοποιείται το θέατρο ως μέσο κριτικής θεώρησης ενός μύθου της πόλης. “*Το Πλοίο*”, ενώ γενικά είχε καλή υποδοχή, επικρίθηκε από τον τύπο ως συναισθηματικό, επιφανειακό : “αναδίδει εύκολες επιλογές και πνευματική οκνηρία ... εκμεταλλεύεται την όρεξη για το παρελθόν αγγίζοντας εύκολα τις χορδές της καρδιάς και τα κύτταρα της μνήμης” (McMillan, 1990). Και όμως, “*Το Πλοίο*” πούλησε όλα τα εισιτήρια, οι παραστάσεις παρατάθηκαν και υπήρξαν πολλές προσφορές από διάφορους για να περιοδεύσει το έργο (!). Αντί να λειτουργήσει ως μια κριτική θεώρηση του παρελθόντος, “*Το Πλοίο*” ενίσχυσε σημαντικές μνήμες της πόλης : μια αίσθηση σκοπού, τεχνικής, δεξιοτεχνίας, κοινότητας, υπερηφάνειας και τα κατάλοιπα ενός σοσιαλιστικού ιδανικού.

Ωστόσο, θα πρέπει η κριτική στάση της “Πόλης των εργατών” να ειπωθεί μέσα στα πλαίσια ενός εκτενούς προγράμματος κοινοτικών εκδηλώσεων, οι οποίες απέσ-

πασαν ευρύτατη υποστήριξη κατά τη διάρκεια του 1990. Με την οικονομική βοήθεια των δημόσιων φορέων και του Συνεδρίου των Συνδικάτων της Σκωτίας, μια σειρά από πεντακόσιες και πάνω εκθέσεις, τοπικές εορτές και θεατρικές παραστάσεις έφεραν το Έτος Πολιτισμού πλησιέστερα προς το κοινό, και ειδικότερα στα περιφερειακά δημόσια οικιστικά συγκροτήματα, όπου δεν υπήρχε μια αυτόχθονη, καλά ριζωμένη πολιτιστική κοινότητα.

Ενας δεύτερος κύκλος επικρίσεων έλεγε, ότι το 1990 χάθηκε μια ευκαιρία να συνδεθεί η αναζωογόνηση της πόλης και η οικονομική άνοδος με την πολιτιστική ανάπτυξη. Ενώ υπήρξαν φυσικές βελτιώσεις στην υποδομή της πόλης και αυξήσεις του αριθμού των τουριστών, δεν είναι βέβαιο ότι αυτές εκφράστηκαν σε ευκαιρίες απασχόλησης ή στην ενίσχυση του εμπορικού και του βιομηχανικού τομέα (Hayton, 1990). Υποστηρίχτηκε, περιέργως, ότι σε σχέση με την οικονομική ανάπτυξη, υπήρξε συνειδητή πολιτική να μην υπάρχει καμιά πολιτική, με βάση την αντίληψη ότι η επιλογή και η προσαρμοστική διαχείριση είναι εφικτές μόνο όταν οι αρετές της πόλης έχουν εντοπιστεί και προβληθεί στην αγορά με αποτελεσματικότητα. Ο πολιτιστικός πλούτος θα ήταν η πρώτη πηγή άντλησης και το επόμενο στάδιο θα ήταν να αποκτήσουν πικουιλία οι πολιτικές αναζωογόνησης έτσι ώστε να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας. Η παραπάνω προσέγγιση απαιτούσε κατ' αρχήν να γίνουν εκ μέρους της πόλης σοβαρές επενδύσεις στην καλλιτεχνική υποδομή, όπως στην περίπτωση του κτιρίου της Βασιλικής Αίθουσας Συναυλιών της Γλασκώβης και της Μπαρέλ Γκάλερι. Η χρησιμοποίηση ενός προγράμματος εκδηλώσεων σήμαινε πως η οποιαδήποτε ανάπτυξη των πολιτιστικών βιομηχανιών είχε παραμεριστεί και οδηγούσε σε μια επικέντρωση στον πολιτιστικό τουρισμό.

Τρίτον, το Συμβούλιο Περιοχής της Γλασκώβης χρησιμοποίησε κατά κόρον το Έτος Πολιτισμού ως ευκαιρία για προβολή της εικόνας της πόλης. Με βάση την εκστρατεία "Glasgow's Miles Better", η "Δράση της Γλασκώβης" υποστήριξε το αίτημα για μια νέα εικόνα που θα εμφάνιζε την πόλη "διαθέσιμη, ανοιχτή και προσιτή" (Glasgow Action, 1985). Η πολιτική της ήταν να ενισχύσει την ταυτότητα της πόλης, να προωθήσει την εκτέλεση φυσικών βελτιώσεων και να δημιουργήσει μια δυναμική αλλαγής που θα προσέλκυε στην πόλη τουρίστες και κεντρικά γραφεία επιχειρήσεων. Η εγκατάσταση μιας καλλιτεχνικής υποδομής υψηλών προδιαγραφών, την οποία ενίσχυε και διαφήμιζε το πρόγραμμα του Έτους Πολιτισμού, θα αποδείκνυε τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στη Γλασκώβη, προσελκύνοντας έδρες επιχειρήσεων και ενθαρρύνοντας τον πολιτιστικό και συνεδριακό τουρισμό. Το γεγονός αυτό θα επέφερε μια παρόμοια άνοδο στις θέσεις εργασίας στον τραπεζικό και χρηματοοικονομικό τομέα, τη δημόσια διοίκηση, τις κατασκευές και τις υπηρεσίες (Hamilton, 1990). Με λίγα λόγια, οι καλλιτεχνικές παραστάσεις, όπως θέατρα, αίθουσες συναυλιών, χώροι παραστάσεων και αίθουσες εκθέσεων, έπρεπε να ενθαρρυνθούν προκειμένου να δημιουργηθεί μια άνοδος στις βιομηχανίες τουρισμού και αναψυχής, αλλά οι πολιτιστικές βιομηχανίες οι οποίες παράγουν πολιτιστικά αγαθά και παραστάσεις θα αφήνονταν να φροντίσουν από μόνες τους τον εαυτό τους και να προσαρμοστούν στις δυνάμεις της αγοράς.

Η σύνδεση του έτους 1990 με την ανάπτυξη της τουριστικής αγοράς της πόλης προκάλεσε, κι αυτή, αρκετές συζητήσεις. Ο τουρισμός αυξήθηκε αλλά δόθηκε έμφαση

περισσότερο στην εξυπηρέτηση του επισκέπτη παρά στην ανάπτυξη του τοπικού ταλέντου και των πολιτιστικών βιομηχανιών. Σίγουρα αύξησε την απασχόληση, αλλά η ποιότητα των θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν ήταν συχνά υπό αμφισβήτηση. Οι υπολογισμοί για την απασχόληση (πλήρης και μερική) στην περιοχή της Γλασκώβης, που εξαρτάται από τις βιομηχανίες τουρισμού και αναψυχής δείχνουν μια άνοδο από 14.875 το 1985 (Myerscough, 1988) σε 25.000 το 1989 (Segal, Quince και Wickesteed στο Hayton, 1990 : 12).

Το Τουριστικό Επιμελητήριο της Μείζονος Γλασκώβης υποστηρίζει ότι η πολιτική του δεν είναι να πουλήσει πολιτισμό στους τουρίστες αλλά μάλλον να προωθήσει εκείνες τις μοναδικές αρετές της πολιτιστικής ζωής της Γλασκώβης, από τις οποίες μπορούν να ωφεληθούν εξίσου οι επισκέπτες και οι ντόπιοι. Αυτό το κάνει μέσω της χρησιμοποίησης εκδηλώσεων, τις οποίες επιχειρεί να τις συνδέσει με την ανάπτυξη του τοπικού πολιτισμού και των τοπικών δεξιοτήτων. Για παράδειγμα, το Φεστιβάλ Τζαζ της Γλασκώβης προσπαθεί να δημιουργήσει μακροπρόθεσμα οφέλη επιτυγχάνοντας τέσσερεις στόχους. Φέρνει διεθνείς αστέρες στην πόλη για να δώσουν παραστάσεις σε πολύ υψηλό επίπεδο. Δίνει την ευκαιρία στους καλούς τοπικούς εκτελεστές να έχουν πλατύτερο κοινό και ευρύ φάσμα χώρων παραστάσεων. Δίνει στους νεοφερμένους τη δυνατότητα να απολαύσουν με ενθουσιασμό την τζαζ. Προσπαθεί επίσης, να προωθήσει την παραγωγή τζαζ μουσικής μέσω της χορηγίας σε νέες συνθέσεις και χώρους της τζαζ.

Επιπλέον, ο τουρισμός θεωρείται ότι συμβάλλει στην αναζωογόνηση μέσω της δημιουργίας θέσεων εργασίας σε μεγάλα εκθεσιακά έργα που αποτελούν μόνιμα τουριστικά αξιοθέατα. Ωστόσο, σ' αυτόν τον τομέα πολιτικής υπήρξε ελάχιστη πρόοδος. Η Μελέτη McKinsey (1984) εντόπισε πράγματι ως αναπτυξιακό στόχο ένα μεγάλο ενυδρείο, και το 1990 το *Clyde Ship Trust* εξήγγειλε σχέδια για την ίδρυση Ναυτικού Μουσείου του Κλάουντ στο Γκόβαν με 20 εκ. λίρες. Η πρόβλεψη του σχεδίου είναι για 500.000 επισκέπτες τον χρόνο και για πρόσληψη πενήντα μαθητευόμενων τον χρόνο. Κανένα απ' αυτά τα έργα όμως δεν έχει ξεκινήσει ακόμη.

Οι προσπάθειες της Γλασκώβης να δημιουργήσει πολιτιστικές βιομηχανίες δεν έχουν ακόμα καρποφορήσει επίσης. Πράγματι, ορισμένες πρωτοβουλίες ανεστάλησαν λόγω της κρίσης των ακινήτων του 1990. Για παράδειγμα, το 1986 η Υπηρεσία Ανάπτυξης της Σκωτίας (SDA) εξήγγειλε την πρότασή της να δημιουργηθεί ένα Κέντρο Μόδας της Γλασκώβης στο αχρησιμοποίητο Δικαστήριο που βρισκόταν στην Εμπορική Πόλη. Βασίζόταν στην ιδέα ότι θα κατασκεύαζε και θα πουλούσε το "στυλ Γκλασκώβης" για να ανταγωνιστεί στη διεθνή αγορά της μόδας. Το κτίριο θα περιείχε όλα τα είδη σχεδιασμού μόδας και ενδυμάτων, τύπωμα, κατασκευή, λιανική πώληση και επίδειξη συνδεδεμένη με την παραγωγή μόδας. Το πρόγραμμα αποτέλεσε ένα παραδειγματικό εγχείρημα συνεργασίας δημόσιου-ιδιωτικού τομέα στο κέντρο της πόλης, κρίσιμο για την ολοκλήρωση της Εμπορικής Πόλης. Το φθινόπωρο του 1990, η εταιρία Μέρλιν Ιντερνάτιοναλ απέσυρε το ενδιαφέρον της για το πρόγραμμα αυτό, αφήνοντας την SDA χωρίς τον καθοριστικό ιδιώτη επενδυτή. Η υπηρεσία ψάχνει και πάλι να βρει χρήση για το κτίριο, κάνοντας κόρτε στην πιθανότητα μετατροπής του σε ξενοδοχείο.

Σε μικρότερη κλίμακα, έχουν γίνει πολλά έργα και εκδηλώσεις βασισμένα στην κοινότητα, λίγα όμως έχουν συνδεθεί με δημιουργία θέσεων εργασίας. Οπως φαίνε-

ται, κανείς δεν είχε αναλάβει αυτό το καθήκον ως τμήμα της οργάνωσης του 1990. Η τοπική πολιτιστική ανάπτυξη είχε το προβάδισμα έναντι των αναγκών για κατάρτιση και παραγωγή, όχι γιατί δεν υπήρχε συνείδηση αυτών των αναγκών αλλά γιατί έλλειπε η κατάλληλη πολιτική χρηματοδότησης.

Ατενίζοντας το μέλλον

Παρά την καλλιτεχνική επιτυχία του 1990 και την προσέλκυση βραχυπρόθεσμου οικονομικού οφέλους, η Γλασκώβη στερείται ολοκληρωμένης πολιτιστικής πολιτικής. Πρόκειται ενμέρει για αντανάκλαση μιας αμφισημίας που υπάρχει στις σχέσεις ανάμεσα στον πολιτισμό και την αναπτυξιακή διαδικασία. Οφείλεται όμως επίσης και στη χρησιμοποίηση του πολιτισμού κυρίως ως οικονομικού εργαλείου και ως οργάνου του μάρκετιγκ της πόλης. Οι εκτιμήσεις του είδους ότι ο “πολιτισμός” είναι ένα θέαμα της πόλης ή απλώς ένα πάρτυ, ισχύουν μόνο όταν είναι ριζωμένες σε επιτεύγματα, είτε πρόκειται για μια καινούργια παραγωγή είτε για την ανάδειξη ενός χώρου που αληθινά αντανάκλα το κοινό του. Στη Γλασκώβη, δεν έχει διαμορφωθεί η γέφυρα ανάμεσα στη γενική και την τοπική ανάπτυξη, ούτε και οι μηχανισμοί για την προώθηση του τοπικού πολιτισμού σε διεθνές επίπεδο. Από τη σκοπιά αυτή, υπάρχει είτε ένα χάσμα στο μάρκετιγκ της πόλης είτε μια έλλειψη προϊόντος που θα μπορούσε ή θα έπρεπε να προωθηθεί στη διεθνή αγορά. Προϋπόθεση όμως για τη χρησιμοποίηση πολιτιστικών αγαθών προκειμένου να τονιστεί η ανταγωνιστικότητα της πόλης, είναι να υπάρχει ζήτηση γι’αυτά στην αγορά.

Για τη Γλασκώβη, η πολιτιστική ανάπτυξη δεν συνιστούσε μονόπλευρη πολιτική αναζωογόνησης, αλλά κεντρικό στοιχείο για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής. Θεωρητικά, δεν υπάρχει τίποτε επιλήψιμο όταν μια πόλη τιμά και δείχνει την εμπιστοσύνη της στους επισκέπτες και στους δημότες της (Booth και Harding, 1987 : 10). Μια τέτοια προσέγγιση διατηρεί τη δυναμική της αλλαγής που δημιουργούν οι φυσικές βελτιώσεις και τονίζει ότι η Γλασκώβη είναι ένα ελκυστικό και ευχάριστο μέρος (Hamilton, 1990 : 13). Η παραγωγή του έργου “*To Πλοίο*” και η διαμάχη για την εκδήλωση “Glasgow’s Glasgow” μπορεί να αντιπροσωπεύουν μια ψευδή τοπική νοσταλγία, αλλά χρησίμευσαν στο να επικεντρωθεί ένας ζωντανός διάλογος στην τοπική ταυτότητα. Παραμένει αδιευκρίνιστο πώς αυτό συνδέεται με την αναζωογόνηση της πόλης ή κατά πόσον αντιπροσωπεύει αξία ή χρήματα με την έννοια της επένδυσης στην πόλη.

Ο διάλογος για το πώς η πόλη προβάλλει την κοινωνική της ιστορία είναι ένα ακόμη σύμπτωμα της αναγνώρισης του γεγονότος ότι η τέχνη και ο πολιτισμός αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της κοινότητας και ασκούν ισχυρή επίδραση στην ποιότητα ζωής. Όπως έγραψε ο Palmer, “ η πόλη άρχισε να αντιλαμβάνεται το ρόλο του δικού της ζωντανού και μεταβαλλόμενου πολιτισμού” (1988 : 2). Αυτό δεν ήταν δυνατό να προσδιοριστεί στα πλαίσια μιας πολιτικής, γιατί οι σχέσεις ανάμεσα στον πολιτιστικό, οικονομικό και κοινωνικό σχεδιασμό είναι ασαφείς. Κατά συνέπεια, υπάρχει σύγχυση για τη φύση που θα έχει το επόμενο βήμα της διαδικασίας αναζωογόνησης —είτε πρόκειται για παραπέρα προβολή της πόλης, είτε για πολιτιστική εξειδίκευση, είτε για κάποιο άλλο είδος πρωτοβουλίας. Κατά μία άποψη έχει ωριμάσει ο καιρός για μια πιο ισορροπημένη προσέγγιση. Μια προσέγγιση που θα πάρει υπόψη

της τις αδυναμίες της βιομηχανικής βάσης της πόλης και θα αναγνωρίσει ότι η ποιότητα της προσφοράς εργασίας της πόλης πρέπει να βελτιωθεί διότι διαφορετικά οι πολίτες δεν θα μπορούν να βρουν εργασία, όποιες και αν είναι οι βιομηχανίες που θα έλθουν. Θα πρέπει, τέλος, αυτή η προσέγγιση να κατανοήσει ότι η υπερβολική έμφαση στον πολιτιστικό τουρισμό ή τις υπηρεσίες μπορεί να έχει αντίστροφο αποτέλεσμα στην ποιότητα των θέσεων εργασίας (Hayton, 1990 : 21). Κοντολογής, απαιτείται ολοκλήρωση και διαφορετικότητα. Επί πλέον, ίσως παρουσιαστεί πρόβλημα διαρροής των ταλέντων από την πόλη κατά τη διαδικασία εφαρμογής αυτών των πολιτικών. Μια επιτυχία του 1990 μπορεί να είναι ότι αυξήθηκε η συνειδητοποίηση και η προώθηση ταλέντων σε όλη την πόλη. Αλλά δεν έχει στηθεί ακόμη ο μηχανισμός για την εξέλιξή τους και δεν υπάρχει διαθέσιμη χρηματοδότηση.

Η συγκέντρωση της πολιτιστικής παραγωγής σε ένα φεστιβάλ διάρκειας ενός έτους είχε κι'άλλα προβλήματα. Μεγάλωσαν οι προσδοκίες και ανακαλύφθηκαν τοπικά ταλέντα. Τώρα απαιτείται μια στρατηγική που να επιτρέπει σ'αυτά τα ταλέντα να αναπτυχθούν, με την κατάλληλη κατάρτιση και βοήθεια, και να βρουν τη θέση τους μέσα στην πόλη. Επίσης, υπάρχει ανάγκη να δημιουργηθεί μια τοπική υποδομή που να μπορεί να διανέμει τα τοπικά πολιτιστικά αγαθά στην ευρύτερη αγορά. Τέλος, υπάρχει ανάγκη να δημιουργηθούν εγκαταστάσεις παραγωγής μέσα στην πόλη. Γιατί μπορεί οι ιδέες για νέα αγαθά να γεννιούνται στη Γλασκώβη, η παραγωγή τους όμως γίνεται σε εγκαταστάσεις που βρίσκονται αλλού.

Διδάγματα από την "Γλασκώβη 1990"

Είναι άστοχο να αντιμετωπίζει κανείς την πολιτιστική πολιτική απλώς από την άποψη των οικονομικών ωφελειών που μπορεί να αποφέρει σε μια πόλη. Είναι σαφές ότι οποιοσδήποτε υπολογισμός του κέρδους εξαρτάται από το ποιος ορισμός του πολιτισμού χρησιμοποιείται. Συγκεντρώνοντας την προσοχή της στον προγραμματισμό εκδηλώσεων για 365 ημέρες, η Επιτροπή Εκδηλώσεων της Περιοχής της Γλασκώβης ανέλαβε το ρόλο του πολιτιστικού μπρεσάρου μάλλον, παρά εκείνο της χάραξης πολιτικής. Το γεγονός ότι το συμβούλιο περιοχής συγκέντρωσε τις προσπάθειές του στην παραγωγή ενός προγράμματος εκδηλώσεων έχει σημασία από τη σκοπιά της αξιολόγησης της επίδρασης του 1990 στην αναζωογόνηση της πόλης. Σημαίνει ότι το προϊόν μιας επένδυσης 53,5 εκ. λιρών θα μετρηθεί πολύ εύκολα με βάση τις πωλήσεις εισιτηρίων, τους ικανοποιημένους πελάτες και τη σημαντική ενίσχυση της τοπικής αυτοπεποίθησης που προκάλεσαν οι πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις του 1990 στην πόλη θα είναι δύσκολο να μετρηθούν, όπως συνέβη και με το Φεστιβάλ Γκάρντεν του 1988. Η Γλασκώβη είχε βελτιώσει τη φυσική της κατάσταση με μια σειρά πρωτοβουλιών, και η οικονομία της κεντρικής πόλης είχε ενισχυθεί από μεγάλες επενδύσεις σε ακίνητα, αρκετό καιρό πριν αποφασιστεί να υποβληθεί η υποψηφιότητά της για Ευρωπαϊκή Πόλη Πολιτισμού (Boyle, 1990). Η αναβάθμιση του πολιτιστικού προφίλ στη διάρκεια των εκδηλώσεων του 1990 επέφερε ωστόσο μια αλλαγή προοπτικής μέσα στην πόλη. Αν αυτό μεταφραστεί σε ολοκληρωμένη πολιτική, τότε η ανανεωμένη πόλη μπορεί να χρησιμοποιήσει τη βελτιωμένη ποιότητα ζωής της ώστε να προσελκύσει επενδύσεις. Ακόμη, εάν η πόλη ενίσχυσε τη διεθνή φήμη της και διέυρνε την καλλιτεχνική της βάση, το Έτος

- Michael Parkinson (eds) *Leadership and Urban Regeneration*, Urban Affairs Annual Reviews, Newbury Park CA, Sage Publications 103-32.
- Boyle, Robin (1989) 'Partnership in practise: an assessment of public-private collaboration in urban regeneration- a case study of Glasgow Action', *Local Government Studies*, March-April, 17-28.
- Checkland, S. G. (1981) *The Upas Tree Glasgow 1875-1975 ...And After 1975-1980*, Glasgow, Glasgow University Press.
- Council of Europe (1983) *Urban Cultural Life in the 1980s: Reports and Essays from the Council's Twenty One Towns Project*. Strasbourg.
- Coveney, Michael (1990) *The City-21 years of the Glasgow Citizens Theatre*, London, Nick Hern Books.
- Daiches, David (1977) *Glasgow*, London, Andre Deutsch.
- Damer, Sean (1990a) 'Bill Bryden's Ship - a wallow in Clydeside nostalgia', *ArtWork*, 47, 8-9.
- Damer, Sean (1990b) *Glasgow - Going for a Song*, London, Lawrence and Wishart.
- Donnison, David D. and Middleton, Alan (eds) (1987) *Regenerating the Inner City: Glasgow's Experience*, London, Routledge & Kegan Paul.
- Department of the Environment (1990) *An evaluation of Garden Festivals*, London, HMSO.
- Faley, Jean (1990) *Up Oor Close - Memories of Domestic Life in Glasgow Tenements, 1910-1945*, Wendlebury, Oxon, White Cockade.
- Glasgow Action (1987) *Glasgow Action: the First Steps*, Glasgow, Glasgow Action.
- Glasgow Action (1987) *Towards a Great European City*, Glasgow, Glasgow Action.
- Glasgow District Council (1987a) *European City of Culture 1990, City of Glasgow District Council, Submission for the United Kingdom Nomination*, GDC.
- Glasgow District Council (1987b) *European City of Culture 1990, City of Glasgow District Council, Submission Supplementary Submission*, GDC.
- Glasgow District Council (1990) *Glasgow Economic Monitor*, GDC.
- Glasgow District Council Festivals Unit (1989a) 'The economic importance of the arts in Glasgow' Fact Sheet Number 6, GDC.
- Glasgow District Council Festivals Unit (1989b) 'Glasgow 1990 - the background to the submission' Fact Sheet Number 1, GDC.
- Glasgow District Council Festivals Unit (1989c) 'Glasgow 1990 - the financial structure' Fact Sheet Number 2, GDC.
- Glasgow District Council Festivals Unit (1989d) 'Planning for 1990' Fact Sheet Number 5, GDC.
- Glasgow District Council Festivals Unit (1989e) 'The role of the Festivals Office' Fact Sheet Number 12, GDC.
- Hamilton, C. (1990) Keynote speech presented at conference of the Council of Regional Arts Associations, Liverpool.
- Harvey, David (ed.) (1989), *The Urban Experience*, Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- Hayton, Keith (1990) 'Culture-economic regeneration or smokescreen?' paper presented at Oulu University seminar: *The Relationship between Culture and Regional Development*, November.
- Horsey, Miles (1990) *Tenements and Towers - Glasgow Working-Class Housing 1890-1990*, Edinburgh, HMSO.
- Keating, Michael (1988) *The City That Refused to Die - Glasgow: the Politics of Urban Regeneration*, Aberdeen, Aberdeen University.
- Keating, Michael and Boyle, Robin (1986) *Remaking Urban Scotland*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Kemp, David (1990) *Glasgow 1990- the True Story Behind the Hype*, Gartocharn, Famedram.
- Lever, W. and Moor, C. (eds.) (1986) *The City in Transition: Public Policies and Agencies for the Economic Regeneration of Clydeside*, Oxford, Clarendon.
- McKinsey and Co. (1984) *Glasgow's Service Industries - Current Performance*, a Report to the SDA, Glasgow, SDA.
- McLay, Farquhar (ed.) (1988) *Workers City: the Real Glasgow Stands Up*, Glasgow, Clydeside Press.
- McMillan, Joyce (1990) 'Nostalgia bows to the new internationalism', *Scotland on Sunday*, 23 December: 8

-
- Marcuse, Peter (1989) 'Dual city: a muddy metaphor for a quartered city', *International Journal of Urban and Regional Research*, 13 (4), 697-708.
- Massie, Allan (1989) *Glasgow: Portraits of a City*, London, Barrie and Jenkins.
- Myerscough, John (1988) *Economic Importance of the Arts in Glasgow*, London, Policy Studies Institute.
- Oakley, C. A. (1990) *The Second City*, fourth edition, Glasgow, Blackie.
- Palmer, Robert (1988) *Glasgow 1990 Strategy paper*, Glasgow District Council Festivals Unit, unpublished.
- Smout, T. C. (1986) *A century of the Scottish People, 1830-1950*, London, Collins.
- Strathclyde Regional Council (1989) *The Development of a Policy by the Council for its Continued Involvement in the 1990 European Year of Culture*, Glasgow, Strathclyde Regional Council.
- Taggart, J. (1987) *Culture and Planning*, unpublished dissertation, Glasgow, Glasgow School of Art, Department of Planning.

Ρόττερνταμ : ανασχεδιάζοντας τον δημόσιο χώρο

Μάρτεν Α. Χάγιερ

Εισαγωγή

Τα πενήντα τελευταία χρόνια, ο τυπικός ήχος του Ρόττερνταμ ήταν το διαρκές σφυροκόπημα των πασσαλώσεων. Μετά τον τραυματικό βομβαρδισμό του Μαΐου 1940, όταν το Ρόττερνταμ έχασε ολόκληρο το κέντρο του, η πόλη βρισκόταν διαρκώς σε ανοικοδόμηση. Το Ρόττερνταμ έπρεπε να αρχίσει από το μηδέν. Με την υποστήριξη του Σχεδίου Μάρσαλ, το Ρόττερνταμ ξεκίνησε πρώτα από την κατασκευή ενός καινούργιου σύγχρονου λιμανιού και ακολούθως άρχισε μια περίοδος συνεχούς ανάπτυξης και τροποποιήσεων του κέντρου της πόλης. Η διαδικασία συνεχίζεται ακόμη. Λόγω της τραυματικής της προέλευσης, η διαδικασία αυτή του εντατικού εκσυγχρονισμού δεν συνοδεύτηκε από μια αίσθηση απόγνωσης του λαού. Αντίθετα, συνοδεύτηκε από μια σχεδόν καθολική γοητεία. Αυτό εξηγεί ενμέρει και το γεγονός ότι η διαδικασία της αναζωογόνησης της πόλης κατά τη δεκαετία του 1980 δεν αντιμετωπίζεται ως απειλή, όπως συμβαίνει σε άλλες ολλανδικές πόλεις, αλλά απολαμβάνει την πλατιά υποστήριξη των πολιτών. Ο εκσυγχρονισμός έγινε παράδοση κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Αυτό είναι το κλειδί για να κατανοήσει κανείς το ρόλο της πολιτιστικής πολιτικής στην κοινωνική διαδικασία της αστικής αναζωογόνησης του Ρόττερνταμ.

Εξετάζοντας τις διάφορες αντιλήψεις για την ανάπτυξη του κέντρου της πόλης τα τελευταία σαράντα χρόνια, μπορεί κανείς να δει πώς το δημοτικό συμβούλιο στόχευε πάντα στη μεταμόρφωση του κέντρου της πόλης σε πραγματικό “δημόσιο χώρο”. Μπορεί να περιγράψει κανείς αυτήν την προσπάθεια ως μια σκόπιμη ενέργεια του συμβουλίου να προκαλέσει το ενδιαφέρον του πλατιού κοινού ώστε να συμμετάσχει σε δημόσιες δραστηριότητες. Μια πολιτική για την ανάπτυξη του δημόσιου χώρου έχει τουλάχιστον δύο στόχους. Ο πρώτος είναι ο σχεδόν ουδέτερης αξίας στόχος να δημιουργηθεί ένα “ενδιαφέρον” αστικό περιβάλλον. Αυτό συνδυάζεται με μια κανονιστική ηθική πεποίθηση: την ιδέα ότι η ενεργός δημόσια ζωή προκαλεί την προσωπική ανάπτυξη και αποτελεί συστατικό στοιχείο μιας αστικής εκδοχής της “ευζωίας”¹⁾. Το κεφάλαιο αυτό θα δείξει πώς άλλαξε με τον καιρό ο ορισμός του δημόσιου χώρου, που είχε υιοθετήσει το Δημοτικό Συμβούλιο του Ρόττερνταμ και θα αξιολογήσει τη διαδικασία αναζωογόνησης της πόλης, τοποθετώντας τις σημερινές προσπάθειες σε ένα ιστορικό πλαίσιο.

Το κεφάλαιο αυτό δεν σκοπεύει να δείξει σε ποιο βαθμό η οικονομική ανάπτυξη μπορεί να αποδοθεί σε μεταβολές στο πολιτιστικό κλίμα. Επιχειρεί, αντίθετα, να απεικονίσει τον τρόπο με τον οποίο επηρέασε τον χαρακτήρα της πολιτιστικής πολιτικής το γεγονός ότι, ο πολιτισμός έχει αναγνωριστεί ως μία δυναμικά ισχυρή μεταβλητή στη στρατηγική για την αναζωογόνηση των πόλεων. Το κεφάλαιο αυτό ασχολείται ειδικά με τον ρόλο της αρχιτεκτονικής και του σχεδιασμού του δημόσιου χώρου, αφού

αυτό είχε ιδιαίτερη σημασία στη διαδικασία αναζωογόνησης του Ρόττερνταμ. Σ' αυτό το πλαίσιο εξετάζονται και άλλα στοιχεία της πολιτιστικής πολιτικής, όπως ο ρόλος της μουσικής, του θεάτρου και του χορού. Μια σύντομη παρουσίαση της μεταπολεμικής ιστορίας του Ρόττερνταμ ακολουθείται από μια ανάλυση των κύριων φάσεων της διαδικασίας αναζωογόνησης της πόλης. Στη συνέχεια, υπάρχει μια αιτιολόγηση του αξιοσημείωτου ύφους πολιτικής που διέπει την αναζωογόνηση του Ρόττερνταμ και η οποία αποδεικνύει ότι πολλά από τα βασικά στοιχεία της σημερινής στρατηγικής της αναζωογόνησης τα είχαν συλλάβει κατά τη δεκαετία του 1970, περίοδο την οποία θα ήθελαν να ξεχάσουν πολλοί από όσους ασχολούνται με τις σημερινές προσπάθειες αναζωογόνησης.

Μολονότι ο συνολικός απολογισμός της αναζωογόνησης του Ρόττερνταμ που παρουσιάζεται εδώ είναι θετικός, υπάρχουν, ωστόσο, δύο δυσάρεστες τάσεις προς τις οποίες το κεφάλαιο αυτό στρέφει την προσοχή του. Πρώτον, η διαδικασία αναζωογόνησης στο Ρόττερνταμ αντλεί πολλά από την εμπειρία και τις αρχές των πασιγνώστων προγραμμάτων ανάπτυξης παράκτιων ζωνών στο Τορόντο, τη Βαλτιμόρη και τη Βοστώνη. Τα πιο πάνω παραδείγματα από την Αμερική θεωρούνται ως αρχέτυπα για την πολεοδομική ανανέωση. Με αυτόν τον τρόπο, όμως, αντιλήψεις που προωθήθηκαν για να αντιμετωπίσουν ιδιότυπα προβλήματα των αμερικανικών πόλεων μεταφέρονται σε ένα πολύ συγκεκριμένο, και από πολλές απόψεις πολιτιστικά πολύ πλουσιότερο, ολλανδικό σκηνικό. Δεύτερον, οι στρατηγικές αναζωογόνησης επιχειρούν να επαναφέρουν την ευημερία στηριζόμενες στη νέα μεσαία τάξη. Με τη δημιουργία όμως θυλάκων για τους ευημερούντες, η αναζωογόνηση της πόλης δεν μπορεί να συμβάλει στην άλλη προτεραιότητα του Δημοτικού Συμβουλίου του Ρόττερνταμ: την ενσωμάτωση των κατώτερων στρωμάτων στην τοπική κοινωνική ζωή. Η σημερινή στρατηγική στηρίζεται στη δυνατότητα να διαμορφωθεί μια νέα κοινωνική ζωή σε σαφώς καθορισμένες περιοχές. Διατρέχει όμως τον κίνδυνο να στραφεί εναντίον της ζωής της πόλης επειδή είναι χασομική, αμφίσημη και απρόβλεπτη.

Πολεοδομική ανάπτυξη κατά την μεταπολεμική περίοδο

Μπορεί να διακρίνει κανείς τρεις φάσεις στη διαδικασία ανοικοδόμησης του Ρόττερνταμ: την περίοδο της “*λειτουργιστικής πόλης*” (1941-73), τη “*συμμετοχική πόλη*” (1973-84) και την υστερο-μοντερνιστική πόλη (1984 και εξής). Κάθε φάση έρχεται με τις δικές της ιδέες για τον δημόσιο χώρο.

Το έργο του σχεδιασμού του καινούργιου κέντρου της πόλης ξεκίνησε αμέσως μετά τον βομβαρδισμό του 1940. Σε μια μακρά και σύνθετη περίοδο συζητήσεων, μια ομάδα “*φωτισμένων*” βιομηχάνων παραμέρισαν ένα αρκετά παραδοσιακό σχέδιο για την ανοικοδόμηση του Ρόττερνταμ. Προτιμούσαν ένα σχέδιο βασισμένο σε ιδέες του ολλανδικού μοντερνιστικού πρωτοποριακού κινήματος αρχιτεκτονικής, ονομαζόμενου *New Building*, που ήταν οργανωμένο σε ομάδες όπως η *De Stijl*, η *De Opbouw* και η *De 8*. Το νέο σχέδιο ήταν απόλυτα επηρεασμένο από τα λειτουργιστικά πρότυπα του Λε Κορμπυζιέ και του κινήματος των CIAM. Σύμφωνα με το *Βασικό Σχέδιο (Basisplan)* του 1946, το κέντρο επρόκειτο να γίνει ζώνη επιχειρήσεων και καταστημάτων. Σ' αυτό δέσποζε η κεντρική περιοχή καταστημάτων Linjbaan (1948-53), την οποία είχαν σχεδιάσει οι Μπάκεμα και Φαν Βοστερεν, κορυφαίοι αρχιτέκτονες στα CIAM. Το

σχέδιο αυτό παρείχε στέγη, σε καλοσχεδιασμένα υψηλά σύγχρονα συγκροτήματα διαμερισμάτων σε μερικούς από τους παλαιούς κατοίκους των περιοχών της ενδότερης πόλης *. Οι περισσότεροι όμως μεταστεγάστηκαν σε προάστεια σύμφωνα με τις προδιαγραφές για ένα υγιεινό και αποδοτικό τρόπο ζωής, όπως τον διατύπωνε εκείνη την εποχή το μοντέρνο κίνημα. Το εξορθολογισμένο κέντρο της πόλης, με την πεζοδρομημένη περιοχή καταστημάτων και τις φαρδιές λεωφόρους, είχε σκοπό να αποκαταστήσει την κυριαρχία των πολιτών. Μπορούσαν τώρα να κάνουν περίπατο και να ψωνίζουν ελεύθερα και χωρίς τους περιορισμούς του μεσαιωνικού κέντρου της πόλης. Πράγματι, το Linjbaan έφτασε να θεωρείται διεθνές παράδειγμα για την πόλη του μέλλοντος, και ο Λιούις Μάμφορντ το εξύμνησε ως αριστούργημα αναβίωσης του πνεύματος της πόλης στο έργο του *“Η πόλη στην ιστορία”*.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, οι προδιαγραφές της αντίληψης του Basisplan (βασικού σχεδίου) ερμηνεύονταν πιο χαλαρά και, σε μια εποχή μεγάλης οικονομικής άνθησης, η επιχειρησιακή δραστηριότητα έκανε πιο αισθητή την παρουσία της στο κέντρο της πόλης. Την ίδια περίοδο, το ευρύτερο κοινό ήταν δυσαρεστημένο με την υπερβολικά δύσκαμπτη και ορθολογική οργάνωση του κέντρου της πόλης. Μερικές ομάδες αμφισβήτησαν ανοιχτά κατά πόσον η ορθολογική οργάνωση του δημόσιου χώρου αποτελούσε πραγματική βελτίωση του προπολεμικού Ρόττερνταμ. Αυτό οδήγησε σε μια νοσταλγική επανεκτίμηση των παλαιών “οργανικών” αρετών του Παλαιού Ρόττερνταμ. Και όταν το 1969 το δημοτικό συμβούλιο ετοιμάστηκε για μια νέα φάση ανοικοδόμησης του κέντρου της πόλης και πρότεινε να κατεδαφίσει 30.000 σπίτια για να επεκταθεί η επιχειρηματική ζώνη, αντιμετώπισε επιθέσεις από ένα “πλήθος παθιασμένων κραυγών από τον δρόμο”,⁽²⁾ για να μεταχειριστούμε μια έκφραση του Marshall Berman.

Η πρόταση του συμβουλίου λειτούργησε ως καταλύτης. Οι αρνητικές επιπτώσεις του λειτουργιστικού μοντέλου, η κλίμακά του, η οικονομία του οκτάωρου, ο χωροταξικός διαχωρισμός των λειτουργιών, είχαν αρχίσει να γίνονται έκδηλες στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Επί πλέον, η εκ νέου ανακάλυψη του ατόμου, η απώλεια του “πολιτισμού της πόλης” των μεταπολεμικών δεκαετιών, και η ενηλικίωση μιας νέας γενιάς πολιτών, οδήγησαν σε πιο απαιτητικά αιτήματα για την μετατροπή του κέντρου της πόλης σε ένα πραγματικά δημόσιο χώρο. Αυτό το κοινωνικό ενδιαφέρον άνοιξε το δρόμο σε μια καινούργια γενιά νεαρών και φιλόδοξων σοσιαλδημοκρατών πολιτικών που ανέλαβαν την εξουσία το 1974, αποφασισμένοι να κάνουν αλλαγές. Ήθελαν να προχωρήσουν πέρα από τη λειτουργιστική πόλη. Το Ρόττερνταμ έπρεπε να γίνει “ζεστή και άνετη” πόλη, με ένα κέντρο που θα ανήκε στους κατοίκους του. Γι’ αυτούς τους λόγους, έπρεπε να αλλάξει το μοντέλο σχεδιασμού, από εκείνο της επιχειρηματικής ζώνης σε ένα “μοντέλο αστικής ζωτικότητας”, βασισμένο σε ένα

(*) Σ.τ. Μ. - Ενδότερη πόλη (inner-city): οι παλαιές περιοχές της πόλης, πριν αυτή εξαπλωθεί, όπου υπάρχουν παλαιές οικοδομές, ανθυγιεινό και υποβαθμισμένο περιβάλλον, μαζί όμως με εμπορικά καταστήματα, ιστορικά μνημεία και πολιτιστικά μέγαρα.

συνδυασμό στεγαστικής διευκόλυνσης, αναψυχής, πολιτισμού και περίπατου. Στην κεντρική λεωφόρο Coolingsingel εμφανίστηκαν περίπτερα που πουλούσαν φτηνά ρούχα και ελαφρά φαγητά. Φυτεύτηκαν λουλούδια και δέντρα και το πλάτος της λεωφόρου μειώθηκε. Η ταυτότητα, η διαφορετικότητα και η ζωντάνια έγιναν λέξεις κλειδιά. Το ιδανικό της συμμετοχικής πόλης επέβαλε επίσης να υπάρχει στράτευση στη διατήρηση της γειτονιάς και των περιοχών με μνημεία, και οδήγησε στην επανεκτίμηση του ρόλου και της λειτουργίας των μουσείων μέσα στην πόλη. Η ζωή στην πόλη έπρεπε να είναι η εναλλακτική λύση έναντι του τρόπου ζωής στα προάστια, τα μειονεκτήματα του οποίου ήταν ήδη ολοφάνερα. Όλα αυτά οδήγησαν σε μια αναγέννηση του πολιτισμού της πόλης, κάτι που η πόλη το είχε σχεδόν χάσει τα προηγούμενα τριάντα χρόνια. Μερικές αχρησιμοποίητες περιοχές του λιμανιού, που μπορούσαν εύκολα να έχουν μετατραπεί σε επικερδή προέκταση της επιχειρηματικής ζώνης, προορίστηκαν τώρα για κατοικίες. Οι παλιές γειτονιές, που γλύτωσαν από του Γερμανούς και σώθηκαν από τους λειτουργιστές, έπρεπε να ανακαινιστούν αντί να “εξυγιανθούν”.

Πίσω από την πολιτική ρητορεία, οι νέοι πολιτικοί είχαν μια ιδιαίτερα ισχυρή θέληση να ξεπεράσουν τη διεθνή επιτυχία των προκατόχων τους. Το λειτουργιστικό *Βασικό Σχέδιο* και το *De Linjbaan* είχαν φέρει το Ρόττερνταμ για πρώτη φορά στην αρχιτεκτονική φιλολογία. Οι καινούργιοι πολιτικοί ηγέτες ήθελαν να το φέρουν για δεύτερη φορά. Για τον σκοπό αυτό, το συμβούλιο άρχισε να αναθέτει σε εκφραστικούς αρχιτέκτονες να κτίσουν σε σημαντικές τοποθεσίες στο κέντρο. Με τις κατοικίες του Πιет Μπλομ (1978-84) και την Κεντρική Βιβλιοθήκη του Μπούτ (1977-83), η πολιτική αυτή είχε αξιόλογα αποτελέσματα.

Ωστόσο, όταν η οικονομική κρίση κτύπησε στα τέλη της δεκαετίας του 1970, το Ρόττερνταμ χρειάστηκε να αναθεωρήσει για μια ακόμη φορά τις πολιτικές του. Η κοινωνική παρόρμηση έδωσε τη θέση της στην οικονομική λογική. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, έγινε φανερό ότι το Ρόττερνταμ θα χρειαζόταν να διευρύνει την οικονομική του βάση. Καθώς μερικές χώρες, όπως η Κορέα και η Ιαπωνία, μεγάλωναν το μερίδιό τους στην παραδοσιακή αγορά των ναυπηγείων και αρκετά ευρωπαϊκά λιμάνια άρχισαν να συναγωνίζονται το Ρόττερνταμ ως κέντρα μεταφόρτωσης, έγινε φανερό ότι δεν ήταν πια δυνατόν να οργανωθεί μια βιώσιμη οικονομία γύρω από τις παραδοσιακές λιμενικές δραστηριότητες. Από αυτήν την άποψη, το Λίβερπουλ λειτούργησε ως παράδειγμα του τι θα έπρεπε να αποφύγει το Ρόττερνταμ: να γίνει ένα πρώην μεγάλο λιμάνι μιας πόλης που δεν κατάφερε να προσαρμοστεί στην αλλαγή. Καθώς ένας όλο και μεγαλύτερος αριθμός οικονομικών δραστηριοτήτων έπαψαν να συνδέονται άμεσα με το λιμάνι, το Ρόττερνταμ έπαψε να έχει εξασφαλισμένη οικονομική βάση. Έπρεπε να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για νέες οικονομικές δραστηριότητες. Η προβολή του Ρόττερνταμ στην αγορά έγινε αναγκαία προκειμένου να ενισχυθούν οι δεσμοί ανάμεσα στην πόλη και τον αυξανόμενο αριθμό εταιριών που ήταν “μετακινούμενες”.

Οι ανησυχίες αυτές βοήθησαν το συμβούλιο να συνειδητοποιήσει ότι υπήρχε αναπλιστική ανάγκη ανάμεσα στις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά των ανερχόμενων ελαφρών βιομηχανιών και του δικού της εργατικού δυναμικού της βαριάς βιομηχανίας. Η μη ομαλή σύνθεση του πληθυσμού, και ειδικότερα η απώλεια των μεσαίων τάξεων, επιδεινώθηκε από την κυβερνητική πολιτική “υπερχείλισης” της δεκαετίας του 1960.

Σύμφωνα με εκείνη την πολιτική, η κυβέρνηση παρείχε κίνητρα στο κοινό για να φύγει από τις μεγάλες πόλεις της Ολλανδίας και να πάει σε μικρότερες, περιφερειακές, πόλεις. Στο ίδιο πνεύμα, ορισμένες περιοχές στα περίχωρα του Ρόττερνταμ μετατράπηκαν σε ανεξάρτητες διοικητικές μονάδες. Κατά συνέπεια ο πληθυσμός του Ρόττερνταμ κυμάνθηκε από 619.686 το 1940 σε 731.564 το 1965 — το μεγαλύτερο ύψος όλων των εποχών — και έπειτα, χάρη στην πολιτική υπερχείλισης, το 1984 κατέβηκε στους 555.353. Το 1990, το Ρόττερνταμ είχε 579.150 κατοίκους από τους οποίους οι 68.193 ήταν αλλοδαποί. 48.427 άτομα είχαν δηλώσει άνεργοι. Ένα βασικό πρόβλημα ήταν ότι η πόλη είχε χάσει το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό της, ενώ οι άνεργοι λόγω της πληθυσμιακής δομής δεν είχαν τη δυνατότητα να μετακινηθούν από το κέντρο της πόλης. Επιπλέον, απ' τη στιγμή που το πρόγραμμα πολεοδομικής ανάπλασης είχε διαμορφωθεί με βάση τους υπάρχοντες κατοίκους της ενδότερης πόλης, δεν υπήρχαν και διαθέσιμες νέες κατοικίες για τις νέες ομάδες - κλειδιά.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, αυτή η αναντιστοιχία ανάμεσα στις νεοεμφανιζόμενες ευκαιρίες από τη μια μεριά, και από την άλλη, στις δυνατότητες, από τη σκοπιά όχι μόνο των υλικών δομών αλλά και του πολιτικού κλίματος και του διαθέσιμου ανθρώπινου κεφαλαίου, έγινε αντικείμενο μιας ευρείας και αναλυτικής επανεξέτασης. Το δημοτικό συμβούλιο πρότεινε μια καινούργια πολιτική, με πιο επεξεργασμένη έκφρασή της το σχέδιο *Binnenstadplan* (1985-87). Ποιά ήταν τα βασικά στοιχεία αυτής της στρατηγικής για την αναζωογόνηση της πόλης και, ειδικότερα, ποιός ήταν ο ρόλος της πολιτιστικής πολιτικής στο σχεδιασμό για το “Νέο Ρόττερνταμ”;

Η ανάλυση και η λογική που υπήρχε πίσω από την καινούργια πολιτική ήταν αρκετά γνώριμη. Το συμβούλιο συνειδητοποίησε ότι μπορούσε να δημιουργηθεί νέα απασχόληση στον τομέα των υπηρεσιών, αλλά στις νέες βιομηχανίες παροχής υπηρεσιών δεν προσφέρονταν αρκετά ελκυστικοί όροι. Συνειδητοποίησε ακόμη ότι έπρεπε να βρεθεί απασχόληση για τη συνεχώς διογκούμενη ομάδα των άνεργων, οι οποίοι, ωστόσο, ήταν συνήθως ανειδίκευτοι εργάτες. Το 1985, το Δημοτικό Συμβούλιο του Ρόττερνταμ παρουσίασε τη στρατηγική του για τη δημιουργία ενός νέου Ρόττερνταμ. Επρόκειτο για ένα ολοκληρωμένο σχέδιο που αποσκοπούσε στη δημιουργία νέας οικονομικής δραστηριότητας στον τουρισμό, στις υπηρεσίες και στις πολιτιστικές βιομηχανίες. Ήθελε επίσης να βελτιώσει την εικόνα της πόλης, ώστε να είναι πιο ανταγωνιστική στον σκληρό αγώνα για την προσέλκυση των μετακινούμενων επιχειρήσεων. Αυτή η πολιτική μάρκετινγκ της πόλης σήμαινε ότι το Ρόττερνταμ άρχισε να αποστασιοποιείται από τις προβληματικές όψεις της ζωής στην πόλη, ενώ η θετική πλευρά — το πολιτιστικό κλίμα της πόλης — αποτέλεσε ένα βασικό μηχανισμό προβολής.

Το συμβούλιο, όμως, δεν υιοθετούσε άκριτα κάθε πρωτοβουλία του ιδιωτικού τομέα. Αρνούμενο να προδώσει τη δική του παράδοση στην κοινωνική μεθόδευση για αλλαγή, ήθελε να κατακτήσει τους νέους οικονομικούς στόχους μέσα στο πλαίσιο μιας νέας και καλά επεξεργασμένης στρατηγικής σχεδιασμού. Το πολεοδομικό σχέδιο *Binnenstadtsplan* του 1985 διέκρινε τέσσερεις περιοχές της ενδότερης πόλης. Το *Σίτυ* ως κέντρο διοίκησης, εμπορικών καταστημάτων και αναψυχής. Το *Κοπ φαν Ζούντ* ως νέα επιχειρηματική ζώνη. Το *Πράσινο ή Πολιτιστικό Τρίγωνο* για πολιτισμό και διασκέδαση και το *Βάτερσταντ* (Waterstadt) για θαλάσσιο τουρισμό.

Χρησιμοποιώντας την πολιτιστική πολιτική: τα κύρια παραδείγματα

Το πρώτο παράδειγμα σαφούς άσκησης πολιτιστικής πολιτικής στο πλαίσιο του προγράμματος αστικής αναζωογόνησης ήταν το φεστιβάλ “*Ρόττερνταμ: η Πόλη : μια Σκηνή*” που έγινε το καλοκαίρι του 1988. Το δημοτικό συμβούλιο διοργάνωσε ένα μεγάλο πολιτιστικό φεστιβάλ εικαστικών και σκηνικών τεχνών. Το φεστιβάλ επρόκειτο να τιμήσει τα εγκαίνια του νεόδμητου κτιρίου του δημοτικού θεάτρου, του *Stadsschouwburg*, και βασίστηκε κατά κύριο λόγο στη συμμετοχή καλλιτεχνών που εργάζονταν μέσα στην πόλη. Σκοπός του φεστιβάλ ήταν να ανυψώσει την πολιτιστική συνείδηση και να κάνει περισσότερους κοινωνούς της υπάρχουσας τοπικής πολιτιστικής ποιότητας³. Είχε επίσης και μια βαθιά συμβολική σημασία. Προοριζόταν να σηματοδοτήσει τη στροφή προς μια πολιτιστικά πιο δυναμική εποχή στο Ρόττερνταμ και αντιμετωπιζόταν ως ένας τρόπος να κοινοποιηθεί στους πολίτες η απόφαση του συμβουλίου για την επικείμενη δημιουργία των τεσσάρων πολιτιστικών ζωνών. Ήταν ένα παράδειγμα μιας σειράς ειδικών εκδηλώσεων που έγιναν σε δημόσιο χώρο κατά τη δεκαετία του 1980, μεταξύ των οποίων υπήρχε ο δωρεάν υπαίθριος κινηματογράφος, ένα αφρο-καριβικό καρναβάλι, ένα δεκαπενθήμερο υπαίθριο θεατρικό φεστιβάλ — το *Τεάτρο Φαντάστικο* — το *ετήσιο Πάρκο Ποίησης* και η *Λεωφόρος των Χαμένων Ονείρων*. Για το σκοπό αυτού του κεφαλαίου, αξίζει να δώσουμε ιδιαίτερη προσοχή σε δύο από τους τέσσερις τομείς του *Binnenstadspan*: το *Βάτερσταντ* (Waterstadt) και το *Πολιτιστικό Τρίγωνο*.

Το Waterstadt του Ρόττερνταμ

Σύμφωνα με το σχέδιο *Binnenstadspan*, μια τριγωνική περιοχή νότια του νέου κέντρου της πόλης, διαμορφώθηκε σε κέντρο για τουριστικές δραστηριότητες, απορροφώντας οποιαδήποτε δραστηριότητα έχει σχέση με το νερό και το ποτάμι. Το Waterstadt (ή “πόλη του νερού”) βρίσκεται εκεί όπου οι πρώτοι κάτοικοι του Ρόττερνταμ είχαν εγκατασταθεί το 1340. Η περιοχή του σχεδίου Waterstadt περιλαμβάνει ένα ναυτικό μουσείο, την *Τροπικάνα*, “μια ημι-τροπική παραδεισένια πισίνα”, την ανακατασκευη ενός παραδοσιακού λιμανιού, διάφορα εστιατόρια, το μαζικό κινηματοθέατρο *Ιμαξ* με τα “ειδικά εφφέ” και ένα ξενοδοχείο τεσσάρων αστέρων.⁴ Το Waterstadt αντικατοπτρίζει επίσης τη νέα επιχειρηματική αντίληψη της δεκαετίας του 1980 για την πολεοδομική ανάπτυξη, με το περίφημο συγκρότημα γραφείων *Willemswerf*, το οποίο στεγάζει το επιτελείο του *Νέντ Αλόοντ*, μια από τις μεγαλύτερες ναυτιλιακές εταιρίες, καθώς και τους τρεις πύργους με τα πολυτελή διαμερίσματα του *Χενκ Κλούντερ* (*Henk Klunder*). Το συμβούλιο πρόσεξε ιδιαίτερα το σχεδιασμό των δημόσιων χώρων ώστε να δημιουργούν μια αίσθηση ενότητας και να παροτρύνουν έτσι τους επισκέπτες να εξερευνήσουν περισσότερο την περιοχή.

Το Waterstadt σκοπό έχει να προσελκύσει το περιφερειακό, ακόμη και εθνικό κοινό, αλλά ταυτόχρονα διαμορφώνει κατά ένα μέρος τον τοπικό πολιτισμό. Δεν περιλαμβάνει μόνο μια μεγάλης έκτασης κατοικημένη περιοχή, αλλά και πολλές δημόσιες εγκαταστάσεις, όπως την κεντρική δημόσια βιβλιοθήκη και τις σχολές τεχνών και αρχιτεκτονικής. Μέρος του έργου Waterstadt ήταν η ανακατασκευή του παρό-

χθίου μετώπου. Αυτό που άλλοτε ήταν ένας αστικός αυτοκινητόδρομος τώρα είναι μια λεωφόρος που επιτρέπει στους ανθρώπους να κάνουν περίπατο κατά μήκος του ποταμού και προσφέρει άφθονες ευκαιρίες για εμπορικές και πολιτιστικές δραστηριότητες. Η περιοχή αυτή αποτελεί πλέον ένα αναπόσπαστο τμήμα του δημόσιου χώρου.

Βλέποντας κανείς το σχέδιο του Waterstadt εντυπωσιάζεται, πρώτα απ' όλα, από τον περίτεχνο σχεδιασμό της περιοχής. Το δημοτικό συμβούλιο σχεδίασε προσεκτικά το δημόσιο χώρο και τη διακόσμηση των δρόμων ώστε να δημιουργήσει μια αίσθηση ενότητας στην περιοχή και προσπάθησε να οργανώσει τις εμπορικές επιχειρήσεις, έτσι ώστε να εξυπηρετούν τους στόχους του. Η περιοχή γύρω από τις κατοικίες σε "πiloti" έγινε κέντρο για καταστήματα μόδας και ντιζάιν. Μερικές φορές ο σχεδιασμός είναι υπερβολικά λεπτομερειακός, όπως συμβαίνει στην περίπτωση ειδικών πινακίδων που εξηγούν την προέλευση και τη χρήση συγκεκριμένων κτιρίων και τοποθεσιών. Σε μερικές περιπτώσεις όμως, η ματιά του πολεοδόμου για τις λεπτομέρειες ήταν το κλειδί της επιτυχίας. Το συμβούλιο έφτασε σε σημείο να επιλέγει τον τύπο εστιατορίων — εξετάζοντας την εσωτερική τους διακόσμηση, το μενού και τις ώρες λειτουργίας τους — ώστε να εξασφαλίσει έναν συνδυασμό εγκαταστάσεων, κατάλληλων για τις διάφορες κατηγορίες κοινού που το ενδιέφεραν.

Θα πρέπει να γίνει σαφές ότι το Waterstadt αποτελεί μια γραφειοκρατική κατασκευή της δεκαετίας του 1980. Γι' αυτό και λίγοι είναι οι ντόπιοι που θα αναγνώριζαν αμέσως ποιο μέρος της πόλης θέλει να εκφράσει. Αυτό δεν μειώνει την επιτυχία του. Το Waterstadt έχει σήμερα πανεθνική φήμη. Οφείλει όμως αυτή τη φήμη του, πάνω απ' όλα, στην αρχιτεκτονική της περιοχής, το μεγάλο μέρος της οποίας προηγείται χρονικά της σύλληψης της ιδέας του Waterstadt. Η περιοχή περιλαμβάνει τα σύμβολα της δεκαετίας του 1970 με τη μορφή των κατοικιών σε "πiloti" και των υψίκορμων πολυκατοικιών του Μπλομ, καθώς και την κεντρική βιβλιοθήκη του Μπόστ, η οποία θυμίζει το Κέντρο Πομπιντού των Ρότζερς και Πιάνο. Ακόμη, η περιοχή περιλαμβάνει το μοναδικό συγκρότημα γραφείων σε στυλ "jugendstil", που επέζησε του πολέμου και στη συνέχεια σώθηκε και από την κατεδάφιση της δεκαετίας του 1970. Το Waterstadt, έτσι, ευημερεί ενμέρει χάρη στις συμβολικές εικόνες της "συμμετοχικής πόλης" της δεκαετίας του 1970. Το Waterstadt θεωρείται γενικά επιτυχία. Είναι οργανωμένο ως συνεταιρισμός μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα και έως τώρα έχει δημιουργήσει 400 νέες θέσεις εργασίας, περίπου 35 νέα εστιατόρια ή καφενεία, 2.000 διαμερίσματα και 100.000 τετραγωνικά μέτρα χώρους γραφείων. Το *Τροπικάνα* είχε πάνω από ενάμισυ εκατομμύριο επισκέπτες στον πρώτο ενάμισυ χρόνο της ζωής του.

Το Πολιτιστικό Τρίγωνο

Ακολουθώντας το *Binnenstadsplan*, το Ρόττερνταμ προσπαθεί πολύ δραστήρια να αναπτύξει μια πολιτιστική ζώνη στην περιοχή γύρω από το κυριότερο μουσείο της πόλης, το μουσείο σύγχρονης τέχνης, το *Boymans-Van Beuningen*, μια νέα αίθουσα εκθέσεων που κατασκευάζεται τώρα, και το νέο Εθνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, που κι' αυτό είναι υπό ανέγερση. Για το σκοπό αυτό, μία από τις δύο κεντρικές λεωφόρους του μεταπολεμικού Βασικού Σχεδίου ορίστηκε να είναι ο "πολιτιστικός άξονας" του Ρόττερνταμ. Και πάλι, γίνεται χρήση του σχεδιασμού και της διακόσμησης του δημόσιου χώρου, που περιλαμβάνει πολλά καινούργια γλυπτά, προκειμένου να υπάρ-

ξει μια ενότητα στην περιοχή και να δημιουργηθεί μια εκλεπτυσμένη ατμόσφαιρα. Ο δήμος προσπάθησε επίσης πολύ δραστήρια να προσελκύσει σ' αυτή τη ζώνη πολιτιστικές επιχειρήσεις, όπως αίθουσες και καταστήματα έργων τέχνης. Διάφορα οικονομικά και υλικά κίνητρα παρέχονται για να ενθαρρύνουν την εγκατάσταση νέων αιθουσών τέχνης.

Ενας παράγοντας που περιπλέκει τη διαδικασία αυτής της εξέλιξης είναι ο σημερινός χαρακτήρας της γειτονιάς. Ενα τμήμα της περιοχής είναι φημισμένο για τα νυκτερινά κέντρα, τις παράνομες λέσχες τυχερών παιχνιδιών, τα ύποπτα μπαρ και το εμπόριο ναρκωτικών. Το συμβούλιο προσπαθεί τώρα συνειδητά να περιορίσει αυτή την πλευρά της ζωής της πόλης, κυρίως με μια αυστηρή πολιτική νόμου και τάξης. Αλλά η δημιουργία μιας πολιτιστικής ζώνης προορίζεται προφανώς και για να συμβάλει στην αλλαγή του υπάρχοντος "υπο-πολιτιστικού" περιβάλλοντος. Μέχρι στιγμής το συμβούλιο έχει επιχορηγήσει ένα κέντρο τέχνης και έχει καταφέρει να προσελκύσει στην περιοχή περίπου δέκα νέες αίθουσες τέχνης. Αυτό όμως δεν είναι αρκετό για να αλλάξει το χαρακτήρα αυτής της περιοχής.

Ο δήμος σκοπεύει να δημιουργήσει ένα πολιτιστικά "ενδιαφέρον" περιβάλλον παντρεύοντας στοιχεία διαφορετικών επιπέδων, από αίθουσες εκθέσεων και εργαστήρια καλλιτεχνών έως πλήρη μουσεία. Αυτό θα πρέπει πράγματι να είναι ένα ελκυστικό περιβάλλον για διασκέδαση ποιότητας —εστιατόρια, καφενεία, κλπ. Ο χαρακτήρας της ανάπτυξης του Πολιτιστικού Τριγώνου είναι επομένως αρκετά διαφορετικός από τους σκοπούς της περιοχής Waterstad, από δύο πλευρές. Από τη μια, το Πολιτιστικό Τρίγωνο σκοπεύει να ενισχύσει κάποια ήδη υπάρχοντα προτερήματα αντί να επιδιώκει να δημιουργήσει κάτι καινούργιο, ξεκινώντας από το μηδέν. Από την άλλη μεριά, μας φέρνει αντιμέτωπους με μια σειρά διλημάτων που είναι σύμφυτα με τις στρατηγικές αναζωογόνησης των πόλεων. Μια συνέπεια της εφαρμογής της πολιτιστικής στρατηγικής είναι ότι εκτοπίζονται εκείνες οι μορφές της ζωής της πόλης που έρχονται σε αντίθεση με το αισιόδοξο όραμα του "Νέου Ρόττερναμ".

Είναι δύσκολο λοιπόν να αξιολογήσει κανείς το Πολιτιστικό Τρίγωνο με βάση τις συνέπειές του στο δημόσιο χώρο. Μερικά από τα κύρια στοιχεία του περιμένουν ακόμα την ολοκλήρωσή τους. Είναι σαφές, ωστόσο, ότι η περιοχή σκοπεύει να δημιουργήσει ένα ιδιαίτερο "περιβάλλον", το οποίο προορίζεται να προσελκύσει ένα περιορισμένο κοινό, επιρρεπές στην "υψηλή κουλτούρα". Θα ήταν όμως υπερβολικό να υποστηρίξει κανείς ότι αυτό εμποδίζει τις άλλες κοινωνικές ομάδες από το να έχουν πρόσβαση στην περιοχή. Αυτό που πραγματικά φαίνεται με το Πολιτιστικό Τρίγωνο είναι ο βαθμός στον οποίο εξακολουθεί να απασχολεί το συμβούλιο ένα μοντέλο "αστικής έντατικοποίησης". Είναι φανερό ότι δεν γίνονται όλες "οι εντατικοποιήσεις" αυτόματα αντιληπτές ως "ποιότητα".

Ο δημόσιος σχεδιασμός και η κουλτούρα του επιχειρηματικού πνεύματος

Πολλές πλευρές της σημερινής στρατηγικής για την αναζωογόνηση της πόλης έχουν τις ρίζες τους στην πολιτιστική παράδοση του συμμετοχικού πνεύματος της δεκαετίας του 1970. Στην καρδιά του Ιδανικού της "συμμετοχικής πόλης" της δεκαετίας εκείνης, βρισκόταν η αντίληψη ότι το Ρόττερναμ είχε χάσει την άλλοτε παλλό-

μενη δημόσια ζωή του. Η απάντηση του νέου δημοτικού συμβουλίου ήταν η εντατικοποίηση των δραστηριοτήτων με σκοπό να αναδημιουργηθεί ένα πυκνό, δημοφιλές και δημοκρατικό κέντρο πόλης. Η ιδέα για ένα νέο ναυτικό μουσείο, που αποτελεί τώρα βασικό στοιχείο στην ανάπτυξη του Waterstad, ξεκίνησε το 1976. Το διεθνές φεστιβάλ κινηματογράφου πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1972 και είχε σαφέστατο στόχο το εναλλακτικό κύκλωμα, ενώ το Διεθνές Φεστιβάλ Ποίησης είχε ξεκινήσει το 1970. Η ειρωνεία της τύχης είναι ότι τα δύο αυτά φεστιβάλ χρησιμοποιούνται σήμερα ως παραδείγματα για να δείξουν στις νέες μεσαιές τάξεις το “ενδιαφέρον πολιτιστικό κλίμα”. Αυτό υποδεικνύει ότι ορισμένες πολιτιστικές πρωτοβουλίες που είναι σήμερα βασικές για το διεθνές μάρκετινγκ της εικόνας του Ρόττερνταμ στην πραγματικότητα προηγούνται της σύλληψης και της άρθρωσης των πολιτικών για αναζωογόνηση της πόλης, και ότι είχαν ξεκινήσει, πράγματι, με τελείως διαφορετικούς στόχους.

Ειδικά στα τέλη της δεκαετίας του 1970, το *Kunststichting*, το Ίδρυμα Τεχνών του Ρόττερνταμ, διαδραμάτισε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην προώθηση του ρόλου των τεχνών στην αστική ανάπτυξη. Το Ίδρυμα Τεχνών είναι ένας ανεξάρτητος θεσμός, ο οποίος έχει την ευθύνη τόσο του προγραμματισμού πολιτιστικών εκδηλώσεων όσο και της επιχορήγησης των τομέων των πολιτιστικών ομάδων. Εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το δημοτικό συμβούλιο όσον αφορά τη χρηματοδότησή του και θεωρεί έργο του την προστασία και την ενίσχυση της καλλιτεχνικής ποιότητας, καθώς και την προώθηση του τοπικού διαλόγου για τις τέχνες. Το Ίδρυμα Τεχνών έχει ειδικά τμήματα υπεύθυνα για συγκεκριμένους καλλιτεχνικούς τομείς. Ειδικά το Τμήμα Αρχιτεκτονικής, έπαιξε ένα σημαντικό ρόλο στην πολεοδομική αναζωογόνηση του Ρόττερνταμ.

Το τμήμα αυτό έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις προσπάθειες του συμβουλίου, κατά τη δεκαετία του 1970, να δώσει την πόλη και πάλι στους πολίτες. Το Ίδρυμα Τεχνών άρχισε αυτή τη συζήτηση στα τέλη της δεκαετίας του 1970, επικρίνοντας κυρίως την σχεδόν απόλυτη κυριαρχία του ενδιαφέροντος για την κατοικία και την έλλειψη μιας ευρύτερης αντίληψης πολεοδομικού σχεδιασμού για την ανάπτυξη της πόλης. Ο συμμετοχικός τρόπος της χάραξης πολιτικής ήταν αναγκαστικά τμηματικός και προσανατολισμένος στην κατοικία. Ο σύμβουλος Μέντνικ, που ήταν τότε υπεύθυνος για την πολεοδομία, είχε τη φιλοσοφία ότι οτιδήποτε επιτρέπεται στην αρχιτεκτονική εφόσον αυτή είναι εκφραστική. Την πόλη δεν θα την αναζωογονούσε η διαύγεια και η σαφήνεια των ιδεών αλλά τα εκφραστικά κτίρια. Από την άλλη μεριά, το Ίδρυμα Τεχνών ανησυχούσε για την αμφίβολη ποιότητα μερικών δειγμάτων αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, που ήσαν απόρροια αυτής της πολιτικής, και ακόμη περισσότερο για τη γενική έλλειψη οποιασδήποτε ευρείας αντίληψης πολεοδομικού σχεδιασμού.

Η κριτική του ιδρύματος έφτασε στο αποκορύφωμά της, με αφορμή την διοργάνωση, από μέρους του, του φεστιβάλ Διεθνούς Αρχιτεκτονικής στο Ρόττερνταμ, το 1982. Τέσσερεις διάσημες προσωπικότητες της πολεοδομίας παρουσίασαν τις ιδέες τους για το πώς μπορούσε να μετασχηματιστεί η νότια όχθη του Ρόττερνταμ, η περιοχή που σήμερα είναι γνωστή ως *Kop van Zuid* (*Kop van Zuid*). Εκείνη την εποχή, η περιοχή αυτή προοριζόταν για λαϊκές κατοικίες. Δημιούργησε ερωτηματικά στο Ίδρυμα Τε-

χνών το γεγονός ότι μια τέτοια χρήση παρουσιάστηκε από το συμβούλιο ως αυτονόητη, και γι' αυτό προκάλεσε μια τοπική συζήτηση για τις μελλοντικές κατευθύνσεις της πόλης. Εκείνη την εποχή, τα σχέδια που παρουσίασαν οι τέσσερις εμπειρογνώμονες απορρίφθηκαν ως "ελιτίστικά", αλλά όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων είναι σαφές πως πρόσφεραν τη βάση για ό,τι επρόκειτο να γίνει.

Το 1979, το Ίδρυμα Τεχνών άρχισε να οργανώνει ειδικά ταξείδια σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις. Αυτές οι ετήσιες εκδρομές προορίζονταν για τοπικούς αρχιτέκτονες, αξιωματούχους του συμβουλίου, εργολάβους, πολιτικούς και τους πολύ ενδιαφερόμενους από το ευρύ κοινό. Υστερα από επισκέψεις σε διάφορες πόλεις, όπως την Πράγα, τις Βρυξέλλες, το Βερολίνο, τη Βιέννη και το Παρίσι, η έμφαση στράφηκε προς "δευτερεύουσες" πόλεις, όπως είναι το Μιλάνο, και σε συγκρίσεις "πρώτων" και "δευτέρων" πόλεων όπως είναι η Βαρκελώνη και η Μαδρίτη, η Γλασκώβη και το Εδιμβούργο, το Λένινγκραντ και η Μόσχα. Το Ίδρυμα Τεχνών διοργάνωσε επίσης εκθέσεις σχετικά με τις εξελίξεις στο εξωτερικό, όπως την έκθεση του 1984 για την ιαπωνική αρχιτεκτονική και την έκθεση για την ισπανική αρχιτεκτονική το 1986.

Οι πρωτοβουλίες αυτές ενθάρρυναν τον τοπικό διάλογο για την αρχιτεκτονική και το σχεδιασμό, εισάγοντας στην πόλη αντιλήψεις και ιδέες από το εξωτερικό. Έτσι, οι τοπικοί ελίτ της πολεοδομίας και σχεδιασμού συνειδητοποίησαν τη σημασία των κρατικών διαμερισμάτων του Μπλομ. Αποτελούσαν ίσως τον καλύτερο σημειολογικό μηχανισμό για να σηματοδοτηθεί η ριζική απομάκρυνση από τη λειτουργιστική πόλη. Είχαν μεγάλη συμβολική σημασία αλλά, τελικά, ίσως δεν ήταν ο δρόμος προς τα εμπρός. Τα διεθνή ταξείδια και η γενική αναθέρμανση της συζήτησης για την ποιότητα στην αρχιτεκτονική και το σχέδιο ενίσχυσε τη πεποίθηση των τοπικών εμπειρογνομόνων ότι υπήρχαν εναλλακτικά, ανώτερα σενάρια. Είχαν επίσης σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός εκτεταμένου διεθνούς δικτύου επαφών, το οποίο μπορούσαν να αξιοποιήσουν οι τοπικοί φορείς.

Το Ίδρυμα Τεχνών όχι μόνο προσπάθησε να κατευθύνει το διάλογο σχετικά με τον δημόσιο σχεδιασμό αλλά, επί πλέον, εισήγαγε μια συζήτηση σχετικά με την προστασία και την εξέλιξη της εντυπωσιακής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της πόλης. Το Ρόττερνταμ, η πόλη όπου βρίσκεται ένα από τα πιο ολοκληρωμένα κομμάτια της πρώιμης λειτουργιστικής αρχιτεκτονικής, το περίφημο εργοστάσιο *Van Nelle*, είχε γίνει η πόλη του κινήματος των Νέων Κτιρίων της δεκαετίας του 1930 και ειδικότερα του J.-J. Oud, ο οποίος είχε δώσει πολλά έξοχα δείγματα αυτής της μεγάλης στιγμής της ολλανδικής αρχιτεκτονικής μέσα και γύρω από το Ρόττερνταμ. Αργότερα, το 1986, αποφασίστηκε να ξανακτιστεί η πρόσοψη του καφενείου του Oud, του "*De Unie*", και να αναπαλαιωθούν οι παλιές εργατικές συνοικίες του *Kiefhoek*, πράγμα που υποδηλώνει πόσο σοβαρά είχαν πάρει το έργο της διατήρησης.

Εκτός από το Ίδρυμα Τεχνών, σημαντικό ρόλο στην προετοιμασία του εδάφους για τα σχέδια της αστικής αναζωογόνησης του 1985 διαδραμάτισε και το "*Diens Stadsontwikkeling*", το τμήμα του δημοτικού συμβουλίου που ήταν υπεύθυνο για την πολεοδομική ανάπτυξη. Πράγματι, στις αρχές της δεκαετίας του 1980 αποχώρησε μια γενιά πολεοδόμων και αντικαταστάθηκε από μια ομάδα νεαρών, φιλόδοξων αρχιτεκτόνων και σχεδιαστών. Η ομάδα αυτή έδωσε ακόμη μεγαλύτερη έμφαση στο αίτημα για επανεκτίμηση της ποιότητας του οικοδομικού περιβάλλοντος στο Ρόττερνταμ.

Όταν το 1986 αντικαταστάθηκε ο παλαιός διευθυντής από την ιδιαίτερα ισχυρή και δυναμική Ριέκ Μπάκερ (Riek Bakker), οι θεσμικοί κανόνες άλλαξαν δραματικά και το τμήμα έγινε βασικός φορέας της διαδικασίας αναζωογόνησης της πόλης.

Τον Ιούνιο του 1986, το τμήμα έκανε απογραφή όλων των προβληματικών χωροταξικών χαρακτηριστικών της πόλης, η οποία χρησίμευσε ως βάση των ενεργειών στα χρόνια που ακολούθησαν. Μία από τις περιοχές για την οποία επιδείχθηκε ιδιαίτερο ενδιαφέρον ήταν το *Κοπ φαν Ζουιντ* (*Kop van Zuid*). Το Τμήμα, με επικεφαλής την Μπάκερ, επεξεργάστηκε ένα νέο σχέδιο γι' αυτή τη ζώνη του λιμανιού της ενδότερης πόλης. Σύμφωνα με το σχέδιο της δεκαετίας του 1970, το *Κοπ* θα μετατρέποταν σε περιοχή κατοικίας για το πλατύ κοινό. Η Μπάκερ, ωστόσο, σκέφτηκε ότι δεδομένης της θέσης του στην καρδιά της πόλης, το *Κοπ* θα έπρεπε να γίνει μια έντονα αστική περιοχή, ένα *Μανχάτταν* στον ποταμό Μέζα, όπως και έγινε σύντομα γνωστό, με 1.500 διαμερίσματα, 300.000 τετραγωνικά μέτρα γραφείων και 35.000 τετραγωνικά μέτρα για αναψυχή. Απ' τη στιγμή που η ιδέα αυτή ερχόταν σε ρήξη με τη δέσμευση για δημιουργία κατοικιών για το πλατύ κοινό, δεν είχε πολλές πιθανότητες να γίνει δημοφιλής. Προκειμένου να αποφύγει τις διαμαρτυρίες, η Μπάκερ κάλεσε στο σπίτι της προσωπικότητες από τον επιχειρηματικό κόσμο, κοινωνικούς λειτουργούς, απλούς κατοίκους από τη γειτονιά, επενδυτές, για να συζητήσουν κατά μικρές ομάδες τα σχέδιά της γι' αυτήν την περιοχή. Κράτησε έτσι την πολιτική σε απόσταση. Ενημέρωσε επίσημα το συμβούλιο για τα σχέδιά της μόνον όταν είχε ήδη εξασφαλίσει την υποστήριξη των ηγετικών παραγόντων της βιομηχανίας, της πολιτικής και της τοπικής κοινωνίας.

Αυτή η ιδιόρρυθμη πορεία ίσως απεικονίζει παραστατικότερα την τοπική πολιτική παιδεία μέσα στην οποία διεξάγεται η αναζωογόνηση του Ρόττερνταμ. Το παράδειγμα απεικονίζει ένα στυλ πολιτικής που δεν είναι σύμφωνο με τους τυπικούς διαδικαστικούς κανόνες της τοπικής δημοκρατίας. Η διαδικασία της αστικής αναζωογόνησης εξαρτάται σε ένα μεγάλο βαθμό από άτυπα δίκτυα. Δεν έγιναν δραματικές αλλαγές στην τυπική οργανωτική διάρθρωση, και αναμφίβολα μπορούν να διατυπωθούν ορισμένες αντιρρήσεις γι' αυτή την πολιτική πρακτική. Είναι αδιαμφισβήτητο, ωστόσο, ότι αυτό το μη ιεραρχικό, ανοιχτό κλίμα πρόσφερε γόνιμο έδαφος για καινούργιες ιδέες. Αποτέλεσε, ταυτόχρονα, ένα μέσο με το οποίο μπορούσε να επιτευχθεί πλατιά συναίνεση, και μια ασυνήθιστη άσκηση σε μετασυντεχνιακές διαπραγματεύσεις. Οι ηγέτες της κοινότητας δεν βρίσκονταν πια εκεί για να αντιπροσωπεύσουν οργανωμένα συμφέροντα. Προσέρχονταν ως άτομα με άποψη και επιρροή και ως συνεργάτες που μπορούσαν ανάλογα να συμφωνήσουν ή να αντιταχθούν, με θετική όμως διάθεση απέναντι στη Μπάκερ. Το γεγονός ότι το Συμβούλιο μπορούσε να πετύχει επαρκή συναίνεση για τα σχέδιά του, ήταν το πλεονέκτημα αλλά και ο κίνδυνος αυτής της μεθόδου χάραξης πολιτικής. Απ' τη στιγμή που κινητοποιηθεί ένας συνασπισμός ατόμων, που σχηματίστηκε μ' αυτόν τον τρόπο, είναι εξαιρετικά δύσκολο να τον σταματήσεις.

Αυτόν τον τεχνοκρατικό-ελιτίστικο τρόπο λειτουργίας στο Ρόττερνταμ πρέπει να τον δει κανείς ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της τοπικής κουλτούρας. Θυμίζει την ελιτίστικη άποψη για τον πολιτισμό που επεξεργάστηκε το τροποποιημένο *Βασικό Σχέδιο* (*Basisplan*) του 1946. Είναι επίσης σαφές ότι ο τρόπος με τον οποίο η Μπάκερ

εξασφάλισε υποστήριξη για τις ιδέες της, σχετικά με το *Κορ φαν Ζούντ*, μπορεί να είναι επιτυχής μόνο με τη συγκατάθεση των αξιωματούχων του Συμβουλίου και του Δημάρχου. Επί πλέον, αυτό το ύφος άσκησης πολιτικής μπορούσε να ανθήσει μόνο με αρκετά φιλελεύθερους διευθυντές τμημάτων της τοπικής αυτοδιοίκησης, που ήσαν πρόθυμοι να συνεργαστούν ακόμη και όταν θίγονταν οι θέσεις τους και η εξουσία τους. Θα ήταν λάθος να θεωρηθεί ότι πρόκειται για μια τυπική ολλανδική διοικητική κουλτούρα. Η κουλτούρα μιας πόλης σαν το Αμστερνταμ, για παράδειγμα, είναι ακριβώς το αντίθετο. Η κάπως αναρχική διοικητική κουλτούρα του Αμστερνταμ συνεπάγεται ότι η δημοσίευση οποιασδήποτε πρότασης για πολεοδομική αναζωογόνηση, σχεδόν αναπόφευκτα γίνεται αντικείμενο περιφρόνησης και δριμύτατης κριτικής.

Η εξήγηση βρίσκεται στη στενή και μακρόχρονη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο συμβούλιο και τη διεύθυνση του λιμανιού. Πιο πολύ από ό,τι οι περισσότερες από τις άλλες πόλεις, το Ρόττερνταμ βιώνει άμεσα τα σκαμπανεβάσματα της παγκόσμιας οικονομίας και γνωρίζει ότι πρέπει να ενεργεί με πνεύμα επιχειρηματικό. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των πόλεων, τον οποίο ανακάλυψαν πρόσφατα τα δημοτικά συμβούλια όλης της χώρας, δεν αποτελεί πρωτόγνωρο φαινόμενο για μια πόλη σαν το Ρόττερνταμ. Το Ρόττερνταμ διεκδικεί τη θέση του μεγαλύτερου λιμανιού του κόσμου από τη δεκαετία του 1960 και για να διαφυλλάξει τη θέση του αυτή έπρεπε να συμβαδίζει με τον επιχειρηματικό κόσμο. Το συμβούλιο έπαιζε πάντοτε τον ρόλο του, προσπαθώντας να προσελκύει συμβόλαια, να δημιουργεί διασυνδέσεις και να προβάλλει στην αγορά το τοπικό επιχειρηματικό κλίμα και τις γενικότερες εγκαταστάσεις της περιοχής. Κάτω από κατάλληλες συνθήκες, οι τοπικές ηγεσίες θα αναπτύξουν ένα κοινό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα αντιμετωπιστούν θεωρητικά τα προβλήματα. Έτσι, το τεχνοκρατικό-ελιτίστικο ύφος πολιτικής μπορεί να θεωρηθεί ως μια στρατηγική που παρακάμπτει το πρόβλημα της πειθούς.

Η ύπαρξη δεσμών με το επιχειρηματικό δίκτυο επηρεάζει ακόμη πιο άμεσα τη χρήση πολιτιστικών εργαλείων. Το δημοτικό συμβούλιο βασίζεται πάρα πολύ στις επιχειρηματικές επαφές του για την ανταλλαγή ιδεών σχετικά με την αναζωογόνηση. Το Ρόττερνταμ βρίσκεται σε συνεχή επικοινωνία με αδελφές πόλεις, όπως η Σαγκάη και η Βαλτιμόρη. Χρησιμοποιώντας τις πολιτιστικές ανταλλαγές που έφερε η απόκτηση επιχειρηματικών δεσμών, το Ρόττερνταμ δανείστηκε πολλές ιδέες από τις αμερικανικές πόλεις. Το δημοτικό συμβούλιο πήρε επίσης ενεργά μέρος στη συζήτηση του συνέδριου της Διεθνούς Ένωσης Πόλεων (International Towns Association - INTA) με θέμα οι πόλεις ως κινητήρια δύναμη για την οικονομική ανάκαμψη κατά τη δεκαετία του 1980.

Η τραγωδία της αμερικανικής έμπνευσης

Το Δημοτικό Συμβούλιο του Ρόττερνταμ βρίσκεται επικεφαλής των διαδικασιών αστικής αναζωογόνησης πολύ περισσότερο από ό,τι τα ομόλογά του άλλων πόλεων, όπως για παράδειγμα του Αμστερνταμ, της Ουτρέχτης, του Αμερσφορτ, του Νίμεγκεν ή του Αρνχεμ.⁽⁵⁾ Υπάρχουν ωστόσο κάποιες δυσάρεστες επιπτώσεις και κάποια, όχι ιδιαίτερα εμφανή, προβλήματα. Δύο απ' αυτά σχετίζονται σαφέστατα με τη χρησιμοποίηση του δημόσιου σχεδιασμού και της αρχιτεκτονικής στις προσπάθειες για αναζωογόνηση. Είναι εύκολο να δει κανείς γιατί έπρεπε η αντίληψη της συμμετοχι-

Η πολεοδομική αναζωογόνηση και τα περιθωριακά στρώματα της πόλης

Είναι δύσκολο να εκτιμήσει κανείς τις προοπτικές της προσπάθειας για αναζωογόνηση του Ρόττερνταμ. Από τη μια μεριά είναι σαφές ότι το Ρόττερνταμ ανέβηκε στην ιεραρχία των πόλεων. Εξακολουθεί να είναι μία από τις μεγαλύτερες πόλεις-λιμάνια του κόσμου. Αλλά επί πλέον είναι σήμερα και η δεύτερη πόλη σε αριθμό γραφείων της Ολλανδίας και απασχολεί 52.000 άτομα σε εμπορικές υπηρεσίες. Από πολιτιστική άποψη, η πόλη σίγουρα έχει γίνει πιο ενδιαφέρουσα. Η διεθνής αναγνώριση της Φιλαρμονικής Ορχήστρας του Ρόττερνταμ, η οποία έπεισε τον Μπέρναρντ Χάιτνικ, διευθυντή του Κόβεντ Γκάρντεν, να συνεργαστεί μαζί της, η επιτυχία του *Θεατρικού Θιάσου RO* και η ανέγερση πολλών νέων μουσείων, ενισχύονται από μια πλατιά διαδεδομένη αίσθηση ότι στο Ρόττερνταμ το πολιτιστικό κλίμα μεταβάλλεται γοργά προς το καλύτερο. Η πόλη έχει γίνει ελκυστικότερη για όσες επιχειρήσεις έχουν δραστηριότητα που εξαρτάται σημαντικά από το “ανθρώπινο κεφάλαιο” και χρειάζονται ένα “πολιτιστικά ενδιαφέρον” περιβάλλον ώστε να μπορούν να κάνουν τις αναγκαίες προσλήψεις.

Το Δημοτικό Συμβούλιο του Ρόττερνταμ, μολονότι έκανε ό,τι μπορούσε για να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις ώστε το όνειρο για ένα Νέο Ρόττερνταμ να γίνει πραγματικότητα, έχει ακόμη να αντιμετωπίσει ορισμένες δυσάρεστες πραγματικότητες. Πρώτον, υπάρχουν αμφιβολίες στο κατά πόσον είναι εφικτή η οικονομική ανάπτυξη μέσω της συγκεκριμένης στρατηγικής. Παρά το γεγονός ότι ο Πίνακας 3.1 δείχνει πως η οικονομική βάση του Ρόττερνταμ πράγματι έχει μεταστραφεί από τους παραδοσιακούς τομείς, όπως η βιομηχανία και το εμπόριο (τομείς 1 έως 7), προς την κατεύθυνση των εμπορικών υπηρεσιών και της τριτογενούς απασχόλησης (τομείς 8 έως 12), είναι πιθανό να υπάρχουν κάποιοι που αμφισβητούν την ιδέα να γίνει το Ρόττερνταμ η πόλη με τα πολλά γραφεία.

Μία μελέτη στρατηγικής που εκπόνησε το *Περιφερειακό Οικονομικό Συμβουλευτικό Επιμελητήριο*, για παράδειγμα, αμφισβητούσε ανοιχτά κατά πόσον είναι ρεαλιστικά τα μεγάλα κατασκευαστικά σχέδια για περισσότερα γραφεία, προβάλλοντας την πιθανότητα ότι ένα μεγάλο ποσοστό των νέων χώρων και κτιρίων θα μείνουν άδεια ή θα περιπέσουν σε αχρηστία σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα.

Υπάρχει και μια δεύτερη, ακόμη πιο δυσάρεστη πραγματικότητα. Ο δήμος αγωνίζεται να προσφέρει τις αναγκαίες εξυπηρετήσεις σε όλες τις νέες ομάδες που προσπαθεί να προσελκύσει. Ταυτόχρονα όμως τα προβλήματα των περιθωριακών στρωμάτων της πόλης παραμένουν άλυτα. Η φιλοσοφία του συμβουλίου βασικά προβάλλει την προσπάθεια της αστικής αναζωογόνησης ως θετικό παιχνίδι ισολογισμού στο οποίο το εύπορο κέντρο θα παρασύρει και την περιφέρεια και θα ανεβάσει το γενικό βιοτικό επίπεδο. Για παράδειγμα, υποτίθεται ότι το σχέδιο *Κορ φαν Ζούνιντ* θα εκπέμπει δραστηριότητα και ευημερία στις φτωχογειτονιές που το περιβάλλουν. Κατά τη δεκαετία του 1970, η περιοχή αυτή επρόκειτο να αναπλαστεί και να μετατραπεί σε ζώνη κοινωνικής κατοικίας. Η κοινωνική πολιτική αυτοκαθοριζόταν. Τώρα οι κοινωνικοί στόχοι έχουν υποταχθεί στους οικονομικούς στόχους. Υπάρχει μια επιχειρηματολογία ότι η μεταφορά των επιχειρήσεων προς τη νότια όχθη αποτελεί θετική προοπτική: προς το παρόν, η νότια όχθη είναι μια κακόφημη, άχαρη περιοχή. Η κατασκευή μιας νέας

γέφυρας, που προορίζεται κυρίως να βελτιώσει την είσοδο στη νέα επιχειρηματική ζώνη, θα ωφελήσει και τις γειτονιές της πόλης.

Πίνακας 3.1. Αριθμός εταιριών και απασχόληση κατά τομέα

	Αριθμός εταιριών		Απασχόληση			
	1984	1988	αλλαγή	1984	1988	αλλαγή
1. Γεωργία/Αλιεία	201	188	-13	549	731	+182
2. Βιομηχανία	1,385	1,349	-36	42,041	43,001	+960
3. Βοηθητική βιομηχανία	38	33	-5	3,599	2,759	-840
4. Βιομηχανία κατασκευών	1,113	1,020	-93	15,451	14,980	-471
5. Εμπόριο	7,806	7,302	-504	39,845	37,915	-1,930
6. Βιομηχανία συντήρησης	529	467	-62	2,867	2,774	-93
7. Μεταφορές	2,092	1,992	-100	53,983	48,498	-5,485
8. Αναψυχή (εστιατόρια)	1,692	1,672	-20	5,410	5,680	+270
9. Τράπεζες/ασφάλειες	860	818	-42	15,290	15,864	+574
10. Υπηρεσίες ιδιωτικού τομέα	1,859	2,281	+422	19,371	22,397	+3,026
11. Υπηρεσίες δημόσιου τομέα	3,144	3,001	-143	61,197	63,241	+2,044
12. Άλλη βιομηχανία υπηρεσιών	1,153	1,125	-28	7,396	9,846	+2,450
Σύνολο	21,872	21,248	-624	266,999	267,686	+687

Πηγή: *Bedrijven en werkgelegenheid in Rotterdam*, Rotterdam City Council, Αύγουστος 1989.

Το νέο Ρόττερνταμ, με άλλα λόγια, είναι ένα όραμα μιας έντονα κοινωνικής πόλης όπου πλούσιοι και λιγότερο πλούσιοι συμβιώνουν μοιραζόμενοι το δημόσιο χώρο. Ποιά είναι όμως η πιθανότητα επιτυχίας μιας τέτοιας προοπτικής, όταν το Ρόττερνταμ έχει σήμερα, αναλογικά με την υπόλοιπη Ολλανδία, περισσότερους εργάτες χαμηλής ειδίκευσης και λιγότερους εργάτες υψηλής ειδίκευσης; Δεν είναι βέβαιο ότι η πόλη θα καταφέρει να προσελκύσει τους πλούσιους, αλλά είναι ακόμη πιο αμφίβολη η προοπτική ότι θα βρεθεί λύση για τα υποβαθμισμένα στρώματα της πόλης. Η ιστορία είναι γνωστή: ένα αυξανόμενο τμήμα του πληθυσμού, που ζει στις παλιές υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης, είναι δομικά άνεργο. Μεγάλο μέρος αυτής της ομάδας αποτελείται από εθνικές μειονότητες. Αυτές οι κοινωνικές ομάδες έχουν χαμηλή ειδίκευση και δεν έχουν πρόσβαση σε ανερχόμενους κλάδους, ενώ παράλληλα δεν αυξάνεται η απασχόληση στους παραδοσιακούς κλάδους. Αν προσφέρονται νέες θέσεις εργασίας σ' αυτούς τους κλάδους, αυτές τείνουν να είναι θέσεις που απαιτούν υπερβολική εξειδίκευση. Με αυτόν τον τρόπο, σε μια περίοδο όπου έχουν δημιουργηθεί πολλές νέες θέσεις εργασίας στον τομέα των υπηρεσιών, η συνολική ανεργία στο Ρόττερνταμ αυξήθηκε από 14.500 το 1977 σε 26.700 το 1981 και 48.880 το 1987. Οι αριθμοί αυτοί μπορούσαν να είναι και χειρότεροι αφού τα στοιχεία για την ανεργία στην Ολλανδία δεν περιλαμβάνουν μια μεγάλη ομάδα ατόμων που είναι "ακατάλληλη-

λοι για περαιτέρω εργασία". Η αύξηση κατά 25.000 άτομα θα ήταν έτσι της τάξης των 65.000. Η εικόνα γίνεται ακόμη πιο απογοητευτική αν σ' αυτήν προσθέσουμε μια εθνική διάσταση. Ο Πίνακας 3.2 δείχνει πως η ανεργία είναι αρκετά μεγαλύτερη για τις εθνικές μειονότητες.

Πίνακας 3.2. Ανεργία κατά χώρα προέλευσης ως ποσοστό % τού σχετικού εργατικού δυναμικού, 1978, 1981 και 1987

	1978	1981	1987
Ολλανδία	6	10	17
Σουρινάμ/Ολλανδικές Αντίλες	30	39	45
Μεσόγειος	11	24	41
Αλλη	13	21	36
Σύνολο	7	13	25

Πηγή: Werkloosheid in de Rotterdam wijken, 1987, Rotterdam City Council, Δεκέμβριος 1987.

Ο ρόλος της πολιτιστικής πολιτικής στον σχεδιασμό ενός αστικού περιβάλλοντος, εναρμονισμένου με το στόχο του συμβουλίου να προσελκύσει επιχειρήσεις που ανήκουν στη νέα οικονομία των υπηρεσιών είναι πολύ καλά τεκμηριωμένος. Δεδομένης όμως της παραπάνω εικόνας, ένα από τα βασικότερα ερωτήματα σχετικά με το ρόλο της πολιτιστικής πολιτικής στην αστική αναζωογόνηση είναι το πώς μπορεί να συμβάλει όχι τόσο στην οικονομική ανάπτυξη αλλά στην ανάπτυξη της κοινωνίας γενικότερα.

Όταν συζητιούνται τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η πόλη, το Δημοτικό Συμβούλιο του Ρόττερνταμ αναφέρει πάντοτε δύο: την ανάγκη να προβλέπει και να ανταποκρίνεται στις οικονομικές αλλαγές, και την ανησυχία του για το μέλλον των αυξανόμενων υποβαθμισμένων στρωμάτων της πόλης. Τα πολιτιστικά σχέδια που περιγράφονται εδώ μπορούν σίγουρα να διαδραματίσουν ένα ρόλο στην επίλυση του πρώτου προβλήματος. Όμως, έτσι όπως είναι, δεν συμβάλλουν στην επίλυση του δεύτερου. Όπως η κλασική μουσική και το θέατρο, έτσι και η αρχιτεκτονική και ο δημόσιος σχεδιασμός απευθύνονται τώρα πρωταρχικά στον πυρήνα της οικονομίας. Ωστόσο, η αρχιτεκτονική και ο σχεδιασμός του δημόσιου χώρου είναι τα πολιτιστικά στοιχεία των στρατηγικών της αστικής αναζωογόνησης που μπορούν να αποκτήσουν γενικότερη σημασία με πολύ λίγη προσπάθεια. Η πρόκληση να προβληματιστεί κανείς για τον σχεδιασμό ως προς τις πολιτιστικές και τις πολιτικές του επιπτώσεις είναι ακόμη πιο πειστική αφού, για μια συνεχώς αυξανόμενη ομάδα ατόμων, που είναι δομικά άνεργοι και ζουν σε υποβαθμισμένες γειτονίες, οι δρόμοι, οι πλατείες και τα πάρκα της πόλης είναι οι τελευταίοι εναπομένοντες δεσμοί τους με την υπόλοιπη κοινωνία.

Το δημοτικό συμβούλιο, συνειδητά ή ασυνειδητά, διαχωρίζει τα δύο αυτά βασικά προβλήματα, τόσο σε θεσμικό όσο και σε εννοιολογικό επίπεδο. Από τη μια μεριά, υπάρχει το σχέδιο της πολεοδομικής ανάπλασης (*stedelijk vernieuwing*), προσανατο-

λισμένο προς τον πυρήνα της πόλης. Από την άλλη, υπάρχει το σχέδιο κοινωνικής αναζωογόνησης (*sociale vernieuwing*) προσανατολισμένο προς τη βάση της κλίμακας. Το πρώτο προβάλλεται στο κέντρο της πόλης ενώ το δεύτερο επικεντρώνεται στις παλαιές προβληματικές περιοχές της ενδότερης πόλης, όπου συσσωρεύονται η φτώχεια, η ανεργία, το εμπόριο ναρκωτικών και η αναταραχή των εθνικών μειονοτήτων.⁽⁶⁾

Αναπτύσσοντας τον δημόσιο χώρο

Υπάρχει άραγε μια εναλλακτική επιλογή στην πολεοδομική αναζωογόνηση, πέραν της ανάπτυξης μέσω θυλάκων; Μπορούμε να αναπτύξουμε ένα πρότυπο πολεοδομικής αναζωογόνησης που να μην εστιάζεται μόνο στον πυρήνα της οικονομίας, μόνο με όρους επιτυχίας, αισθητικής και καταλληλότητας; Θα μπορούσε να βρεθεί ένας τρόπος με τον οποίο η καινούργια καρδιά της πόλης να είναι και το κοινωνικό κέντρο της ευρύτερης πόλης; Σε μια σπάνια συμβολή του στο θέμα του δημόσιου σχεδιασμού, ο φιλόσοφος Michael Walzer διακρίνει δύο είδη αστικού χώρου. Ο *μονοδιάστατος χώρος* σχεδιάζεται έχοντας υπόψη ένα συγκεκριμένο είδος χρήσης. Ο *πολυδιάστατος-ανοιχτός χώρος* σχεδιάζεται για μια ποικιλία χρήσεων, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και απρόβλεπτες και μη προβλέψιμες χρήσεις, και ο οποίος χρησιμοποιείται από όλους τους πολίτες που κάνουν διάφορα και διαφορετικά πράγματα, ενώ παράλληλα είναι προετοιμασμένοι να ανεχθούν, ακόμη και να ενδιαφερθούν, για πράγματα με τα οποία μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν έχουν ασχοληθεί.⁽⁷⁾

Πρόκειται για μια χρήσιμη διάκριση. Το κέντρο μιας πόλης είναι δημοκρατικός χώρος, δημόσιος χώρος, όχι μόνο όταν είναι απλώς προσιτός σε όλους, αλλά όταν έχει επιπλέον και κάτι να προσφέρει σε κάθε πολίτη ή κάτοικο. Ο *πολυδιάστατος-ανοιχτός χώρος* είναι επίσης ένα περιβάλλον στο οποίο η διαφορετικότητα και το ξένο δεν βιώνονται συνεχώς ως απειλή αλλά μπορούν να προκαλέσουν το ενδιαφέρον. Μια ανοιχτή προσέγγιση είναι ριζικά διαφορετική από μια μονοδιάστατη. Τονίζει τη θετική πλευρά της ιδέας της πόλης, αλλά όχι με ένα αφελή και ιδεαλιστικό τρόπο. Αποδέχεται ότι η σύγχρονη πόλη είναι κλασικό παράδειγμα ασύμβατων φαινομένων. Η πόλη είναι μια διαρκής αναζήτηση ισορροπίας ανάμεσα σε αλλαγές, απειλές και εμπειρίες. Η ζωή στην πόλη έχει απολαύσεις και κόστος. Και προς οποιαδήποτε κατεύθυνση διοχετευθούν οι προσπάθειές μας, οι πολίτες θα έχουν πάντοτε μια σχέση έρωτα και μίσους με την πόλη.

Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να ανεχόμαστε τα πάντα, απλώς επειδή είναι σύμφυτα με τη ζωή στην πόλη. Αντίθετα, μια ανοιχτή προσέγγιση δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ότι οι αρνητικές πλευρές είναι σύμφυτες στην πόλη και προειδοποιεί, ότι οι στρατηγικές για τον περιορισμό του “κακού” ή την καταπολέμηση του χάους δεν βελτιώνουν αναγκαστικά την κατάσταση αλλά ότι, σε πολλές περιπτώσεις, μπορούν και να την επιδεινώσουν. Είναι σημαντικό, φυσικά, να εκφέρει κανείς κρίσεις ως προς το τι θα πρέπει να προστατεύεται και τι να περιορίζεται. Η πόλη ωστόσο δεν μπορεί να λύσει τα προβλήματά της εκτοπίζοντας κάποιους πολίτες. Η πόλη είναι φτιαγμένη από διάφορους κύκλους ανθρώπων και κανείς δεν πρέπει να επιχειρεί να εκλογικεύσει και να ομογενοποιήσει τον τρόπο ζωής τους. Το κέντρο της πόλης θα πρέπει να είναι καταλύτης για τη δημόσια ζωή, προσελκύοντας πολίτες από όλους τους κύκλους. Ο δήμος θα πρέπει να εγγυηθεί ότι το κέντρο μπορεί να αποτελέσει έναν τόπο,

όπου η ζωή μεταξύ αγνώστων μπορεί να γίνει συναρπαστική και γόνιμη αντί να είναι ανιαρή και φθοροποιός.

Κάτω από αυτό το πρίσμα, μπορούμε να συγκρίνουμε τις ιδέες για το δημόσιο χώρο οι οποίες αποτελούν τη βάση των διαφόρων φάσεων της ιστορίας του μεταπολεμικού σχεδιασμού. Σύμφωνα με το ιδανικό των CIAM, σχετικά με τη λειτουργική πόλη, ο δημόσιος χώρος αντιμετωπιζόταν σαν να επρόκειτο για την ελευθερία του ατόμου να μπορεί να ψωνίζει και να κάνει περιπάτους, χωρίς τους περιορισμούς της έντασης και της τριβής που χαρακτήριζαν την παραδοσιακή πόλη. Αυτό το λειτουργιστικό ιδανικό θεωρητικοποιήθηκε από τους ειδικούς επαγγελματίες του κινήματος των CIAM, αναμφίβολα με ευγενείς προθέσεις. Τα ιδανικά αυτά, ωστόσο, χάθηκαν λόγω της πολύ μεγάλης κλίμακας στην οποία έπρεπε να υλοποιούνται τα σχέδια κατά την μεταπολεμική περίοδο. Ακόμη χειρότερα, η αντίληψη του λειτουργικού διαχωρισμού των δραστηριοτήτων δημιούργησε τελικά μια πολεοδομική ουτοπία, αναπτύσσοντας μονοδιάστατα το χώρο. Ο εκφραστικός σχεδιασμός ήταν ταμπού και η λειτουργιστική αντίληψη εθεωρείτο ως υπέρτατη μορφή κάλλους. Ωστόσο, το άτομο δεν ήταν τόσο ανόητο όσο το ήθελαν οι πολεοδόμοι. Βέβαια θα ήταν λάθος να αποδοθεί όλη η ευθύνη στους πολεοδόμους. Καθοριστικό ήταν, επίσης, το γεγονός ότι με το εμπνευσμένο ιδανικό τους για τη λειτουργική πόλη διατηρούσαν αγαθές σχέσεις με τις δυνάμεις αγοράς. Με την εμπορευματοποίηση, πολλά από τα αρχικά κριτήρια του σχεδιασμού παραμερίστηκαν. Η ενσάρκωση της θεωρίας της λειτουργικότητας στη μορφή του δομημένου χώρου ήταν, ωστόσο, το ακριβώς αντίθετο της ουτοπίας της ανοιχτής προσέγγισης. Η “ορθολογική οργάνωση” έφτασε να έχει αρνητικά συνδεδεμένα αντί για θετικά.

Στην περίοδο που ακολούθησε, αυτή της “συμμετοχικής πόλης”, οι άνθρωποι όρισαν τον δημόσιο χώρο για τον εαυτό τους. Το πολιτικό αποτέλεσμα ήταν το μοντέλο της αστικής εντατικοποίησης, βασισμένο στην αναγνώριση του εγγενούς χάους της ζωής στην πόλη και στη γοητεία της διαφορετικότητας. Τα αισθητικά ευχάριστα σχεδιαστικά χαρακτηριστικά της λειτουργικής πόλης απορρίφθηκαν. Η συμμετοχική πόλη ήταν σαφέστατα εκφραστική και πιο “ανοιχτή”. Ωστόσο, η αντι-ελιτίστικη νοοτροπία μέσα στην οποία αναπτύχθηκε, στάθηκε συχνά εμπόδιο στην ποιότητα του σχεδιασμού.

Το σημερινό σχέδιο αστικής αναζωογόνησης είναι μια τρίτη προσπάθεια η οποία, ειδικά στις αρχικές φάσεις της φαινόταν ότι σηματοδοτεί την επαναφορά ορισμένων αντιλήψεων και πρακτικών της λειτουργικής πόλης. Υπάρχει μια ανανεωμένη εκτίμηση της ποιότητας στον σχεδιασμό. Υπάρχει πίστη στον ορθολογικό σχεδιασμό για το σημαντικό ρόλο του στον τεχνοκρατικό-ελιτίστικο τρόπο χάραξης πολιτικής. Ο κοινός άνθρωπος πρέπει να αφήσει ελεύθερο το δρόμο στον ειδικό. Η υποτιθέμενη έλλειψη γούστου και ικανότητας του πολίτη να διακρίνει την ποιότητα στον σχεδιασμό, εξ' αιτίας του άμεσου και επιφανειακού εντυπωσιασμού του, έθεσε υπό αμφισβήτηση την άποψή του για το ποιά θα πρέπει να είναι η ζωή στην πόλη. Την ίδια στιγμή, η μοντέρνα πόλη της τελευταίας περιόδου εκτιμά πολύ περισσότερο τη σημασία και τη δυναμική της δημόσιας ζωής. Δυστυχώς, όμως, η απειλή της εμπορευματοποίησης προβάλλει έντονα. Τώρα, απ' ό,τι φαίνεται, οι περιορισμοί μέσα στους οποίους πρέπει να υλοποιούνται τα σχέδια απειλούν την ποιότητα στο σχεδιασμό και επαναφέρουν

το επιφανειακό. Το έργο της αστικής αναζωογόνησης δεν φαίνεται να είναι σε θέση να δημιουργήσει ένα περιβάλλον που να είναι προσιτό και ενδιαφέρον εξίσου για όλους τους πολίτες.

Όσον αφορά τη γοητεία του αρχιτεκτονικού σχεδίου, τα εξπρεσιονιστικά σχέδια της δεκαετίας του 1970, όπως οι κατοικίες σε "πλοτί", πράγματι εκπλήρωσαν πολύ καλύτερα το στόχο της "ανοιχτής" αντίληψης. Υπάρχουν τεκμήρια που αποδεικνύουν ότι οι απλοί άνθρωποι, ακόμη και αυτοί των περιθωριακών στρωμάτων της πόλης, μπορούν να ανταποκρίνονται θετικά σ' αυτά τα φουτουριστικά έργα και να τα βλέπουν ως σύμβολα της πόλης στην οποία ανήκουν. Τα επισκέπτονται συχνά, τα φωτογραφίζουν και τα συζητούν. Η καθαρή αρχιτεκτονική των γυάλινων προσώψεων που κυριαρχούσε στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό κατά τη δεκαετία του 1980 απλώς δεν έχει αυτή τη γοητεία. Χωρίς να συνδέεται με τους ανθρώπους, προσπαθεί απλώς να τους εντυπωσιάσει. Τους κρατάει σε απόσταση και συνήθως πραγματικά τους αποξενώνει.

Η άποψη αυτή δεν πρέπει να ερμηνευτεί ως νοσταλγία για τη δεκαετία του 1970. Σκοπός μας είναι να διασαφηνίσουμε τις ανεπιθύμητες παρενέργειες μιας σχεδόν διαλεκτικής εξέλιξης των προτεραιοτήτων του σχεδιασμού, που ταλαντεύεται, σαν το εκκρεμές, από το ένα άκρο στο άλλο. Η αναζωογόνηση της πόλης θα μπορούσε να ενισχύσει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του κέντρου της πόλης. Το πρόβλημα με αυτήν την ταλάντευση είναι ότι η δυναμική της σημερινής κίνησης του εκκρεμούς φαίνεται να ωθεί την αναζωογόνηση του Ρόττερνταμ προς μια άλλη κατεύθυνση από αυτήν στην οποία σκόπευαν αρχικά πολλοί από τους πρωταγωνιστές της. Μια συμμαχία από επιχειρηματικούς ομίλους και σχεδιαστές, προσανατολισμένους στον εντυπωσιασμό, αρχίζει να κυριαρχεί, ενώ τα παλιά αισθητικά ιδανικά του φεστιβάλ της Διεθνούς Αρχιτεκτονικής στο Ρόττερνταμ του 1982, και τα ακόμη παλαιότερα ιδανικά της ανάπτυξης του κέντρου ως δημόσιου χώρου, χάνουν ταχύτατα την επιρροή τους. Η τραγωδία είναι ότι φαίνεται πως η κίνηση του εκκρεμούς θα πρέπει πάντοτε να ολοκληρώνεται, πριν μπορέσουν να γίνουν διορθώσεις.

Οι υπεύθυνοι για την πολιτική σε αυτά τα θέματα ωθούνται περισσότερο από αισθητικούς προβληματισμούς και από την επιθυμία τους να δημιουργήσουν μια εύκολα ελεγχόμενη τάξη πραγμάτων, παρά από μια εκτίμηση των δημοκρατικών αρετών που έχει η πολυδιάστατη δημόσια ζωή. Μήπως θα έπρεπε να προσπαθήσει κανείς πραγματικά να διώξει τα ύποπτα μπαρ και τα καφενεία προκειμένου να δημιουργήσει μια πολιτισμένη "λεωφόρο των μουσείων"; Μονάχα μια εξαιρετικά τυπολατρική προοπτική θα υποδείκνυε ότι κάτι τέτοιο θα οδηγούσε στην εξουδετέρωση των ανεπιθύμητων δραστηριοτήτων. Το πιθανότερο είναι ότι παρόμοιες δραστηριότητες θα ξεπηδήσουν κάπου αλλού, έξω από το άμεσο κέντρο της πόλης, ίσως σε μια από τις περιοχές που περιβάλλουν το κέντρο. Εκεί, σε γειτονιές πιο πυκνοκατοικημένες και πολύ πιο μειονεκτικές, είναι πιθανόν να προκαλέσουν περισσότερες διαρθρωτικές ρήξεις από ό,τι στη "λεωφόρο των μουσείων". Επιπλέον, δεν πρόκειται τόσο για το πρόβλημα δύο διαφορετικών κοινωνικών ομάδων που συναντώνται ακούσια, αφού τα μουσεία και οι αίθουσες εκθέσεων λειτουργούν την ημέρα, ενώ τα μπαρ και τα ναρκωτικά τείνουν να έχουν αιχμή τις βραδινές ώρες. Μοιάζει πολύ περισσότερο με μέρμινα για την αστική υγιεινή. Εμμεσα, αυτό συνεπάγεται μεγαλύτερο φυλετικό διαχωρισμό αφού οι εθνικές

μειονότητες επισκέπτονται τις περιθωριακές δραστηριότητες. Και βέβαια δεν επισκέπτονται το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, και είναι απίθανο να τους προσελκύσει η λεωφόρος των μουσείων, αν αυτή περιέχει μόνο αίθουσες εκθέσεων. Η αρχή αυτή είναι ασφαλώς αντίθετη με το ιδανικό του Walzer για το κέντρο της πόλης ως τόπο όπου κανείς μπορεί να ασχοληθεί με ποικίλες δραστηριότητες, όπου διαφορετικοί άνθρωποι κάνουν διαφορετικά πράγματα, βλέπουν και κατανοούν άλλα στοιχεία της πόλης, χωρίς να χρειάζεται να πάνε σε κάποια συγκεκριμένη περιοχή και να τα αναζητήσουν ειδικά. Στο κέντρο της πόλης έχει δικαίωμα να έρχεται ο κάθε ένας, να το βλέπει και να το κρίνει χωρίς να αποτελεί απειλή για τον άλλο. Ο διαχωρισμός μειώνει τη συλλογική εμπειρία και περιορίζει την αμοιβαία κατανόηση και γνώση του ενός για τον άλλο. Οδηγεί σε μια εξωπραγματική ιδέα για το τι συμβαίνει στην πόλη και συνεπάγεται μια πολύ λιγότερο ανεκτική στάση του ενός προς τον άλλο.

Ο ρόλος του πολιτισμού στις σημερινές στρατηγικές αστικής αναζωογόνησης κυριαρχείται από ένα συνδυασμό αισθητικών, οικονομικών και εμπορικών αναγκών. Η βαθιά ανάγκη για διαύγεια και λειτουργικότητα στο σχεδιασμό συνοδεύεται από ένα βαθιά ριζωμένο άγχος για το χάος και την τάξη. Η παρατήρηση αυτή είναι το κλειδί αφενός για την κατανόηση του λόγου που μια τέτοια στάση έχει επιτυχία και δημοτικότητα στην ελίτ της πόλης και αφετέρου για τη συνειδητοποίηση του πόσο βασική απειλή αποτελεί για την κοινωνία της πόλης αυτό το σενάριο για αναζωογόνηση. Στη σημερινή της μορφή, η πολιτιστική πολιτική στο Ρόττερνταμ εξακολουθεί να υποδιαίρεται σε πολιτική για τις μειονότητες από τη μια μεριά και, από την άλλη, σε πολιτικές που απευθύνονται στον πυρήνα. Η ανάπτυξη του πολυδιάστατου - ανοιχτού χώρου προσφέρει ωστόσο μια εναλλακτική πολιτιστική στρατηγική που μπορεί να συμβάλει και στις δύο προτεραιότητες του δημοτικού συμβουλίου: την ανάπτυξη του πυρήνα και την ενσωμάτωση των περιθωριακών στρωμάτων στη δημόσια ζωή.

Σημειώσεις

- (1) Αυτό είναι προφανές στις θεωρίες οραματιστών πολεοδόμων όπως του Ebenezer Howard, Patrick Geddes, Lewis Mumford και άλλων. Βλ. πχ. Peter Hall (1989), *Cities of Tomorrow*, Blackwell, Oxford.
- (2) Βλ. Marshall Berman (1983), *All That is Solid Melts into Air: the Experience of Modernity*, Verso, London.
- (3) Ένα μέρος του συνδρόμου της "δεύτερης πόλης" του Ρόττερνταμ προέρχεται από το γεγονός ότι πολλές πολιτιστικές δραστηριότητες της Ολλανδίας γίνονται στο Αμστερνταμ το οποίο πράγματι παίρνει πολύ μεγάλο μερίδιο από τις διαθέσιμες δημόσιες επιχορηγήσεις.
- (4) Το σχέδιο να αναπτυχθεί ένα "εθνικό οικονο-κέντρο", ένα κερδοσκοπικό εκπαιδευτικό μουσείο προοριζόμενο "να καταστήσει την οικονομία κατανοητή και συναρπαστική", απορρίφθηκε πρόσφατα.
- (5) Βλ. Maarten A. Hajer (1989), *De Stad als Publiek Domein*, WBS, Amsterdam.
- (6) Πρέπει να πούμε ότι το Δημοτικό Συμβούλιο του Ρόττερνταμ έχει ένα σύνολο από πρωτοβουλίες που σκοπεύουν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα αυτών των παλιών γειτονιών οι οποίες, και πάλι, χρησιμεύουν ως παράδειγμα για πολλές άλλες ολλανδικές πόλεις.
- (7) Michael Walzer (1986), "Pleasures and costs of urbanity", *Dissent*, summer, 470.

Μπιλμπάο : πολιτισμός, πολίτες και ποιότητα ζωής

Χούλια Μ. Γκονζάλες

Όταν ιδρύθηκε το Τμήμα Πολιτισμού της κυβέρνησης των Βάσκων, με το διάγραμμα της 24ης Απριλίου 1980, ελάχιστοι άνθρωποι μπορούσαν να φανταστούν ότι τον Δεκέμβριο του 1990 η πολιτιστική πολιτική στο Μπιλμπάο θα είχε γίνει ένα καυτό πολιτικό θέμα, αντικείμενο διαμάχης για το οποίο ο δήμαρχος της πόλης θα υπέβαλε παραίτηση από το αξίωμά του, και μόνιμο θέμα στην πολιτική των κομμάτων των βασκικών επαρχιών. Το Μπιλμπάο γίνεται παράδειγμα μιας πόλης όπου η πολιτιστική πολιτική είναι το σύμβολο που αποκρυσταλλώνει αντιτιθέμενα πρότυπα ανάπτυξης και τρόπων ζωής.

Το κεφάλαιο αυτό περιγράφει την πόλη στο ιστορικό, πολιτιστικό, κοινωνικο-πολιτικό και οικονομικό της πλαίσιο. Απεικονίζει την ιστορική εξέλιξη της πολιτιστικής πολιτικής στο Μπιλμπάο μέσω της αλληλεπίδρασης διαφορετικών βασικών παραγόντων. Τέλος, επιχειρεί να αναλύσει τους στόχους και τις επιπτώσεις της πολιτιστικής πολιτικής, καθώς και το πώς αυτά συνδέονται με ευρύτερες στρατηγικές και πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη της πόλης.

Το Μπιλμπάο στο σταυροδρόμι

Το Μπιλμπάο είναι η καρδιά μιας μητροπολιτικής περιοχής ενός εκατομμυρίου ανθρώπων. Είναι μια πόλη κατά παράδοση ανοιχτή προς την υπόλοιπη Ευρώπη, και με το μεγαλύτερο και πιο πολυσύχναστο ισπανικό λιμάνι στον Ατλαντικό. Είναι η μεγαλύτερη πόλη και κατά παράδοση το ισχυρότερο οικονομικό κέντρο της χώρας των Βάσκων και της βορειοδυτικής Ισπανίας. Η πόλη, που πρώτα καθιερώθηκε ως εμπορικό λιμάνι, γνώρισε μια δεύτερη φάση οικονομικής επιτυχίας στηριγμένης στη διαδικασία εκβιομηχάνισης στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα. Και ήταν ακριβώς η ικανότητα της πόλης να δημιουργήσει τις αναγκαίες υποδομές και το κοινωνικό της πλαίσιο, που ενθάρρυναν τη συσσώρευση του ιδιωτικού κεφαλαίου, το οποίο και μετέτρεψε το Μπιλμπάο σε βιομηχανικό πόλο έλξης για τον κυρίως αγροτικό πληθυσμό της Ισπανίας. “Οι πόλεις ποτέ σχεδόν δεν διαμορφώνονται ή δεν αναμορφώνονται εντελώς για να ανταποκριθούν στις σύγχρονες συνθήκες και τάσεις. Αντίθετα, προσαρμόζονται αργά σε τέτοιες συνθήκες, και διαμορφώνουν τις τάσεις σύμφωνα με τη δική τους εικόνα” (Glass, 1989 : 131). Πράγματι, η βιομηχανική ανάπτυξη συνεχίστηκε στο Μπιλμπάο και κατά τη δεκαετία του 1970. Πλησιάζοντας το 1975, όμως, οι παραδοσιακοί βιομηχανικοί κλάδοι του Μπιλμπάο — χαλυβουργία, ναυπηγεία και χημικά προϊόντα — κατέρρεαν, και σημειώθηκε σημαντική αύξηση της ανεργίας, της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και των εγκαταλελειμμένων περιοχών. Το Μπιλμπάο ακολούθησε τη μορφή της αποβιομηχάνισης που ήταν κοινή σε πολλές άλλες πόλεις της Ευρώπης που είχαν ειδικευτεί σε “βαριές” μορφές βιομηχανίας και

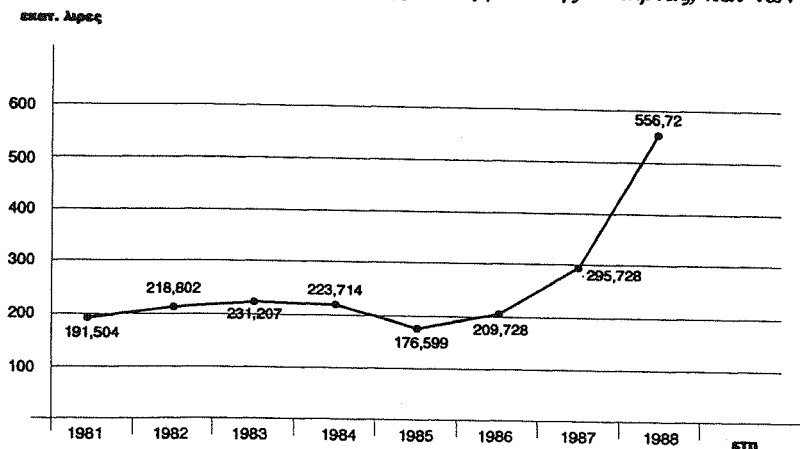
εντατικοποιημένης εργασίας. Εκείνη την εποχή, εξαιτίας της πολύχρονης αδιαφορίας, η εμφάνιση και η οικονομική θέση της πόλης είχαν επιδεινωθεί σημαντικά. Η μητροπολιτική περιοχή του Μπιλμπάο δεν διέθετε τεχνολογικά πάρκα, τηλεπικοινωνιακά συστήματα, τηλεματικά δίκτυα και άλλες προηγμένες υπηρεσίες, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι σύγχρονες εγκαταστάσεις αναψυχής. Η εικόνα που έδινε προς τα έξω ήταν γενικά άσχημη.

Την κατάσταση περιέπλεκε ακόμη περισσότερο το ζήτημα των Βάσκων. Η γνώμη του έθνους ήταν διασπασμένη όσον αφορά το βαθμό αυτονομίας και αυτοδιοίκησης της επαρχίας των Βάσκων και των μέσων επίτευξής τους. Οι εθνικιστές δεν είχαν καταφέρει να αποσαφηνίσουν τις διαφορετικές θέσεις μέσα στο κίνημά τους και να φτάσουν έτσι σε ένα βαθμό σταθερότητας, που ήταν απαραίτητος ώστε να αντιμετωπιστεί η άνοδος της τρομοκρατίας, η οποία αποθάρρυνε νέες επενδύσεις στην περιοχή.

Το Μπιλμπάο μειονεκτούσε μέσα στην ίδια την περιφέρειά του λόγω της απόφασης της Βασιλικής Βουλής να κάνει τη Βιτόρια διοικητική πρωτεύουσα των Βάσκων. Η πόλη υπέφερε επίσης από τον ανταγωνισμό με το Σαν Σεμπάστιαν, το σημαντικότερο τουριστικό κέντρο της περιφέρειας, από το Σανταντέρ, το οποίο εξελισσόταν σε πόλο έλξης λόγω της καλής ποιότητας του περιβάλλοντος, και από τη σχετικά απομονωμένη θέση του μέσα στην Ευρώπη, αφού βρίσκεται έξω από τους σημαντικότερους δρόμους ανάπτυξης. Αυτό είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να εξεταστεί ο ρόλος της πολιτιστικής πολιτικής για την αναζωογόνηση του Μπιλμπάο.

Αναπτύσσοντας μια πολιτιστική πολιτική

Το 1980, το Μπιλμπάο είχε ήδη μια σημαντική ιστορία συνεργασίας ανάμεσα στο δημόσιο, τον ιδιωτικό και τον εθελοντικό - μη κερδοσκοπικό τομέα στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής. Οι τράπεζες του Μπιλμπάο και της Βισκάγιας, καθώς και άλλοι τοπικοί φορείς, ήταν κατά παράδοση πολύ υπερήφανοι για τις χορηγίες τους σε πολιτιστικές πρωτοβουλίες. Οι χορηγίες αυτές περιελάμβαναν υποστήριξη της *Χορωδίας*, της *Εταιρίας Φίλων της Όπερας*, της *Φιλαρμονικής Εταιρίας*, και των εκθέσεων

Σχήμα 4.1. Δαπάνες για τον πολιτισμό στο Μπιλμπάο από την βασική κυβέρνηση το 1989.

Πηγή: Βασική κυβέρνηση, Τμήμα Πολιτισμού και Τουρισμού.

εικαστικών τεχνών. Οι φορείς αυτοί έπαιρναν μέρος επίσης σε κοινωνικές δραστηριότητες, που απευθύνονταν κυρίως σε δύο ομάδες ηλικιών : τους νέους και τους ηλικιωμένους.

Η πόλη είχε κληρονομήσει από την εποχή της δικτατορίας του Φράνκο ένα ισχυρό δίκτυο εκκλησιαστικών και εθελοντικών ομάδων, οι οποίες επί πολλά χρόνια ήταν ο μοναδικός δίαυλος για την ελεύθερη έκφραση ιδεών. Σ' αυτό το επίπεδο, ιδιαίτερη θέση κατείχε το κίνημα για παιδεία στον ελεύθερο χρόνο και για κοινωνικο-πολιτιστική δραστηριότητα. Η σημασία αυτού του κινήματος ήταν ότι δημιούργησε τρόπους για την κατανόηση και προσέγγιση των πολιτιστικών φαινομένων, δίνοντας έμφαση στην κοινωνική στράτευση. Το κίνημα αυτό επιμόρφωσε ένα μεγάλο αριθμό ανθρώπων που αργότερα είχαν δραστήριο ρόλο στη διαδικασία χάραξης της τοπικής πολιτιστικής πολιτικής.

Μέσα σ' αυτό το περιβάλλον λειτουργούν οι υπεύθυνοι του δημόσιου τομέα για τη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής. Ο δημόσιος τομέας στο Μπιλμπάο αποτελείται από ένα σύνθετο πλέγμα φορέων. Υπάρχουν τρεις βαθμίδες αυτοδιοίκησης : η κυβέρνηση της αυτόνομης κοινότητας των Βάσκων, η επαρχιακή κυβέρνηση (*diputación*) και ο δήμος. Και οι τρεις βαθμίδες έχουν πολιτιστικά τμήματα που είναι οικονομικά υπεύθυνα για μερικές πλευρές της πολιτιστικής πολιτικής. Ο συντονισμός των τριών αυτών βαθμίδων είναι, επομένως, ένα κρίσιμο θέμα.

Στην περίπτωση της Βασκικής κυβέρνησης, είναι χαρακτηριστικό πως παρά το γεγονός ότι κατά το δεύτερο μισό της περιόδου που εξετάζουμε (1986-90) στην εξουσία βρισκόταν μια συμμαχία ανάμεσα στο Εθνικό και το Σοσιαλιστικό Κόμμα, το πολιτιστικό τμήμα δεν άλλαξε ποτέ χέρια. Το κρατούσε πάντοτε το Εθνικό Κόμμα. Το σχήμα 4.1 δείχνει την κλίμακα των αυξήσεων στις πολιτιστικές δαπάνες της βασκικής κυβέρνησης στο Μπιλμπάο στη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε.

Ενας τρόπος για να συνοψίσει κανείς το τι συνέβαινε με την πολιτιστική πολιτική στο Μπιλμπάο κατά τη δεκαετία του 1980 είναι να πει ότι επρόκειτο για ένα συνδυασμό επαναλαμβανόμενων θεμάτων και αλλαγών στην έμφαση. Η πολιτιστική πολιτική του Μπιλμπάο και, στην πραγματικότητα, όλων των βασκικών επαρχιών χαρακτηρίζεται από πολύ σαφή και μόνιμα στοιχεία. Το σημαντικότερο απ' αυτά είναι η φροντίδα για την πολιτιστική ταυτότητα. Η πολιτιστική ταυτότητα των Βάσκων είναι ένα πολιτικό εργαλείο, τυπικά ενσωματωμένο στις προσπάθειες για την προστασία της βασκικής γλώσσας, καθώς και τον σεβασμό προς την βασκική αρχαιολογική κληρονομιά. Οι στάσεις αυτές αντανακλώνται στους προϋπολογισμούς της πολιτιστικής πολιτικής σε όλες τις βαθμίδες της δημόσιας διοίκησης.

Πράγματι, η προβολή της Εουσκέρα, της βασκικής γλώσσας, είναι ο πρωταρχικός στόχος της βασκικής πολιτιστικής πολιτικής, ιδιαίτερα στο Μπιλμπάο, όπου η βασκική γλώσσα δεν χρησιμοποιείται πολύ, δεδομένου ότι ο πληθυσμός της πόλης περιλαμβάνει πολλούς ανθρώπους που έχουν έλθει από άλλα μέρη της Ισπανίας. Η επίγνωση της δυσκολίας να επιβιώσει μια τόσο παλαιά μειονοτική γλώσσα — με τις προφανείς συνέπειες που έχει αυτό για την επιβίωση του ίδιου του βασκικού πολιτισμού — οδήγησε τη διοίκηση της χώρας των Βάσκων να πάρει μια σειρά μέτρων για να προστατεύσει και να προωθήσει τη χρήση της βασκικής γλώσσας. Την περίοδο που εξετάζουμε, εξαπλασιάστηκαν οι δαπάνες από το βασκικό Υπουργείο Πολιτισμού για την προβολή της Εουσκέρα.

Μια άλλη διάσταση της προσπάθειας να ανακαλυφθεί ξανά η πολιτιστική ταυτότητα των Βάσκων και να ενισχυθεί η παρουσία της στη σύγχρονη βασκική κοινωνία είναι η έμφαση που δίνει η βασκική κυβέρνηση στην προστασία και ενίσχυση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η κορύφωση δέκα χρόνων εργασίας από τη μεριά της βασκικής κυβέρνησης περιέχεται σε ένα νόμο για την πολιτιστική κληρονομιά, ο οποίος ψηφίστηκε στις 7 Ιουλίου 1990. Ο νόμος ορίζει ότι “η βασκική πολιτιστική κληρονομιά είναι η κύρια έκφραση της ταυτότητας της χώρας των Βάσκων και η σοβαρότερη μαρτυρία της ιστορικής συμβολής αυτής της χώρας στον παγκόσμιο πολιτισμό”.⁽¹⁾

Κατά τη δεκαετία του 1980, οι δαπάνες της βασκικής κυβέρνησης αυξήθηκαν, με αποκορύφωμα το 1989. Το σχήμα 4.2 δείχνει πώς δαπανάται ο προϋπολογισμός του πολιτιστικού τμήματος της βασκικής κυβέρνησης σε συγκεκριμένα πεδία δραστηριότητας, ενώ το σχήμα 4.3 δείχνει πώς δαπανήθηκε από την επαρχιακή κυβέρνηση (*diputación*) ο προϋπολογισμός του 1989 για τον πολιτισμό. Η αναστήλωση ιστορικών μνημείων (17 % των συνολικών δαπανών για τον πολιτισμό), οι βιβλιοθήκες (26 %) και τα μουσεία (15 %) απορροφούν πάνω από τον μισό προϋπολογισμό.

Οι δαπάνες για τη βασκική τηλεόραση και ραδιοφωνία κατέχουν μεγάλο μερίδιο του πολιτιστικού προϋπολογισμού. Και αυτό το γεγονός συνδέεται με τον πολιτικό στόχο της προστασίας της βασκικής γλώσσας.

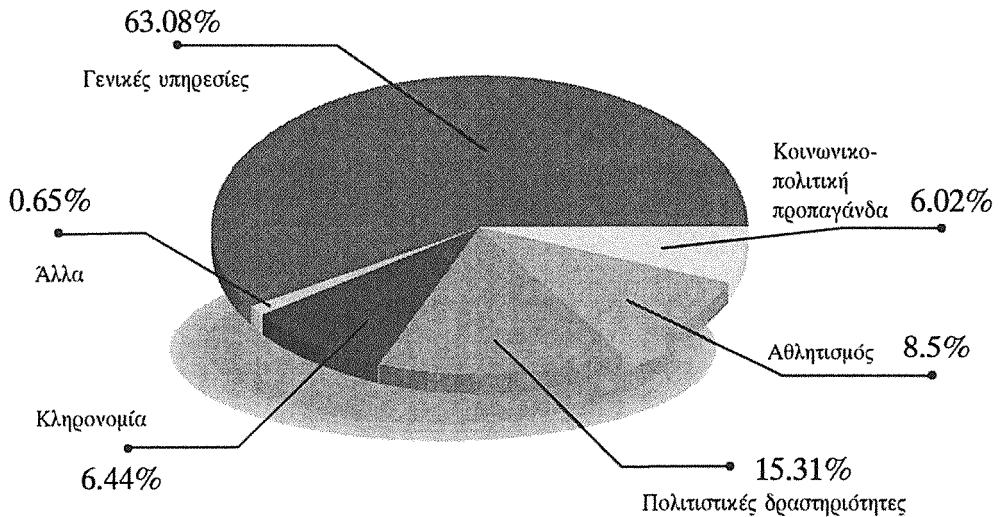
Το σχήμα 4.3 δείχνει ότι το 35,4 % των πολιτιστικών δαπανών της επαρχιακής κυβέρνησης πηγαίνει σε προγράμματα που έχουν στόχο την πολιτιστική εξάπλωση (*difusión cultural*), δηλαδή τη διεύρυνση της πρόσβασης στον πολιτισμό. Η βασκική κυβέρνηση δαπανά σε τέτοια προγράμματα το 15,3 % του πολιτιστικού προϋπολογισμού της.

Τα προγράμματα που έχουν στόχο τον εκδημοκρατισμό της πρόσβασης στον πολιτισμό κατέχουν κατά πολύ το μεγαλύτερο μερίδιο του δημοτικού προϋπολογισμού για τον πολιτισμό. Στη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε, αυτό το είδος δαπανών επταπλασιάστηκε. Τα παραπάνω προγράμματα χαρακτηρίζονται από το ενδιαφέρον για την προώθηση του βασκικού πολιτισμού και την υποστήριξη της τοπικής καλλιτεχνικής δημιουργίας, ιδιαίτερα των ερασιτεχνών και νεαρών καλλιτεχνών.

Οι δαπάνες του τμήματος πολιτισμού του Δημοτικού Συμβουλίου του Μπιλμπάο το 1986 ανήλθαν στα 9,63 εκατομμύρια λίρες περίπου. Το μεγαλύτερο μέρος αυτού του ποσού δαπανήθηκε για την ανακαίνιση και συντήρηση κτιρίων για πολιτιστικές χρήσεις. Αυτό αποτελούσε περίπου το 82 %, ενώ μόνο το 18 % δαπανήθηκε σε προγράμματα καλλιτεχνικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων.

Μέσα σ' αυτό το 18 % (ένα ποσό περί τα 1,73 εκ. λίρες), το 17 % δαπανήθηκε σε επιχορηγήσεις μαθημάτων μουσικής, σε επιμόρφωση ενηλίκων και σε καλλιτεχνικά εργαστήρια, το 16 % σε πειραματικές καλλιτεχνικές δραστηριότητες και το 13,5 % σε επιχορηγήσεις προς πολιτιστικούς ομίλους και συλλόγους. Επιπλέον, υπήρχαν ειδικές επιδοτήσεις με 17,5 % για δραστηριότητες νεολαίας, 6 % για την αναβίωση της βασκικής γλώσσας και 30 % για διάφορα φεστιβάλ. Ο δημόσιος τομέας έχει δημιουργήσει στο Μπιλμπάο ένα δίκτυο πολιτιστικών κέντρων (*casas de cultura*) που αποτελούν τα σημαντικότερα εργαλεία με τα οποία εφαρμόζεται το πρόγραμμα εκδημοκρατισμού της πρόσβασης στον πολιτισμό, μολονότι παραμένουν αρκετά προβλήματα που σχετίζονται με την ανεπάρκεια της ενημέρωσης των ανθρώπων από τη δημαρχία σχετικά

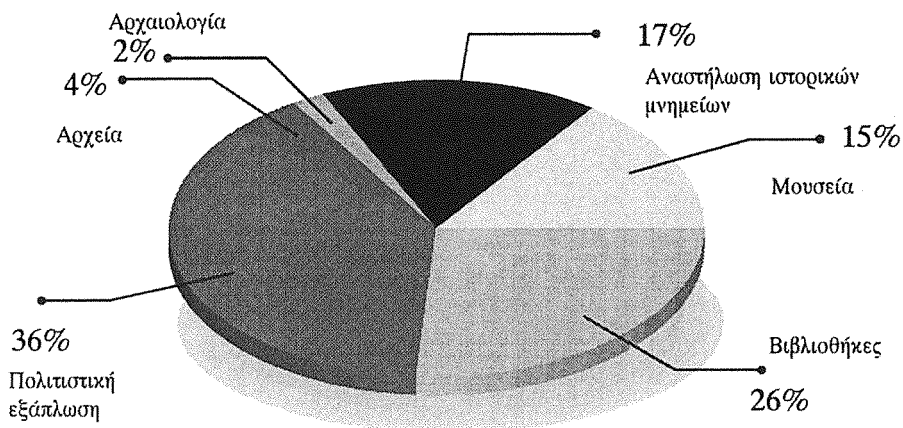
με τις πολιτιστικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες στην πόλη. Υπάρχει επίσης ένα δίκτυο πνευματικών κέντρων σε αστικές περιοχές, τα “μπάριος” (*barríos*), που λειτουργούν ως εστίες για την πολιτιστική ζωή εκείνων των συνοικιών. Οι εθελοντικοί σύλλογοι, ιδιαίτερα, θεωρούν τα πνευματικά κέντρα ως πολύτιμο μέσο ενθάρρυνσης των πολιτών να συμμετέχουν περισσότερο στις τοπικές υποθέσεις.

Γενικές υπηρεσίες: Το 90% από αυτές αναλαμβάνεται με στήριξη προβολής των καναλιών της βασικής τηλεόρασης και ραδιοφωνίας

Σχήμα 4.2 Κατανομή των πολιτιστικών δαπανών της βασικής κυβέρνησης το 1989

Πηγή: Βασκική κυβέρνηση, Τμήμα Πολιτισμού και Τουρισμού

Σχήμα 4.3 Κατανομή των πολιτιστικών δαπανών από τη βουλή της Βισκάγιας το 1989

Πηγή: Diputación Foral de Vizcaya, Τμήμα Πολιτισμού.

Αυτή η συμμετοχική προσέγγιση συμπληρώνεται με μια προσπάθεια να ενσταλλάξουν δυναμισμό στη ζωή της πόλης, οργανώνοντας εορταστικές εκδηλώσεις, φεστιβάλ και άλλες μορφές πολιτιστικής ζωής. Σαφής είναι η πρόθεση να ανακαλύψει ξανά η πόλη την ατμόσφαιρα της φιέστας, τον παλμό των τελετών, και τις υπαίθριες παραστάσεις που βοηθούν στη μετάδοση της αίσθησης της ζωντανίας της πόλης. Οι δαπάνες για πρωτοβουλίες τέτοιου είδους γίνονται ολοένα μεγαλύτερες στο Μπιλμπάο. Πολλαπλασιάζονται οι υπαίθριοι κινηματογράφοι, τα φεστιβάλ στα πάρκα, και τα καρναβάλια.

Αλλα δύο πεδία άσκησης πολιτιστικής πολιτικής έχουν αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής του δημόσιου τομέα : ο αθλητισμός και η νεολαία. Απορροφούν αντίστοιχα το 8,5 % και το 6 % του πολιτιστικού προϋπολογισμού.

Οι δύο κεντρικοί στόχοι της πολιτικής για τον αθλητισμό στο Μπιλμπάο είναι να δημιουργηθεί ένα δίκτυο εγκαταστάσεων και υπηρεσιών και να επικεντρωθεί η προσπάθεια σε δύο διαφορετικά είδη εκστρατείας για την ενθάρρυνση και τη συμμετοχή στον αθλητισμό. Η μία απευθύνεται σε μαθητές και φοιτητές και η άλλη, αρκετά δημοφιλής σε πολλές χώρες, ονομάζεται "Αθλητισμός για όλους".

Η ίδρυση του *Δημοτικού Ινστιτούτου Αθλητισμού (Instituto Municipal de Deportes - IMD)* σηματοδότησε την αφετηρία της προσπάθειας να έρθει ο αθλητισμός πιο κοντά στη ζωή των "μπάριος". Σ'αυτές τις περιοχές σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν μεγάλες εγκαταστάσεις. Προσφέρουν πολλές υπηρεσίες, από κολυμβητήρια έως γυμναστήρια, σάουνες, και γήπεδα μπάσκετ, σκουός και τένις. Τα κέντρα αυτά έγιναν σύντομα δημοφιλή ως χώροι για μια σειρά άλλων δραστηριοτήτων, όπως τζαζ, χορός, αερόμπικς, καράτε και τζούντο. Σύμφωνα με μία έκθεση το 1988, τις εγκαταστάσεις αυτές τις χρησιμοποιούσαν κατά μέσο όρο δύο χιλιάδες άτομα την ημέρα.

Παρ'όλες αυτές τις προσπάθειες, ωστόσο, η μητροπολιτική περιοχή του Μπιλμπάο έχει σοβαρή έλλειψη αθλητικής υποδομής πολλαπλών χρήσεων. Ελάχιστες είναι οι εγκαταστάσεις για ειδικά αθλήματα. Στον δήμο του Μπιλμπάο, ειδικότερα, οι εγκαταστάσεις ανήκουν σε λέσχες και άλλους ιδιωτικούς συλλόγους.

Η εικόνα γίνεται ακόμη πιο σύνθετη αν λάβουμε υπόψη τις τάσεις της λαϊκής ζήτησης. Μια ανάλυση της λαϊκής ζήτησης στη μητροπολιτική περιοχή του Μπιλμπάο²⁾ δείχνει πως η τάση είναι να προτιμάται η ποικιλομορφία των αθλητικών δραστηριοτήτων, με ιδιαίτερη έμφαση στα ατομικά παρά στα ομαδικά αθλήματα.

Η πολιτική για τη νεολαία την περίοδο που εξετάζουμε χαρακτηριζόταν από δύο διαφορετικές κατευθύνσεις : νεολαία και κοινωνικότητα, από το 1982 έως το 1986, και νεολαία και κοινοτική δράση στη δεύτερη φάση. Η φροντίδα για την κατάρτιση των νέων ήταν διαρκής εκείνη την περίοδο, με μια στροφή προς μια πιο κοινοτική κατανόηση των προβλημάτων και πιο σφαιρική φροντίδα για τις μειονεκτούσες ομάδες, όπως γυναίκες, ηλικιωμένοι ή άπορες οικογένειες.

Το δείγμα των δαπανών στη διάρκεια αυτής της περιόδου δείχνει μια έντονα φθίνουσα πορεία μετά το 1984. Άλλοι ήταν οι στόχοι που κέρδιζαν σε δυναμική. Εκείνο τον καιρό, ένας επανακαθορισμός των στόχων του πολιτιστικού τμήματος της βασκικής κυβέρνησης έθεσε ως κύριο στόχο της πολιτιστικής πολιτικής τη βελτίωση της τοπικής ποιότητας ζωής.

Επικεντρώνοντας την προσοχή στην αναζωογόνηση της πόλης

Εως τα τέλη της δεκαετίας του 1980, η πόλη του Μπιλμπάο, και στην πραγματικότητα ολόκληρη η μητροπολιτική περιοχή, ζούσε χωρίς πολεοδομικό σχέδιο και είχε αναπτυχθεί με χαοτικό και αυθόρμητο τρόπο. Το 1986, ξεκίνησε η αναθεώρηση του υφιστάμενου σχεδίου. Σύντομα έγινε φανερό ότι χρειαζόταν μια καινούργια κατεύθυνση για την πόλη. Οργανώθηκαν διάφορα συνέδρια και συμπόσια για να συζητήσουν το μέλλον της πόλης. Ιδιαίτερα σημαντικά από αυτήν την άποψη ήταν το Δεύτερο Παγκόσμιο Συνέδριο των Βάσκων (1987), το συνέδριο “Το Μπιλμπάο και το Γενικό Σχέδιό του” (Μάρτιος 1988) και το Φόρουμ “Μπιλμπάο για την πολεοδομική ανάπτυξη” (Φεβρουάριος 1989).⁽³⁾

Στόχος όλων των παραπάνω πρωτοβουλιών ήταν να εξεταστεί τι μπορούσε να διδαχθεί το Μπιλμπάο από τον σχεδιασμό και τη διαχείριση προγραμμάτων για την αναζωογόνηση άλλων βιομηχανικών πόλεων της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Η παρουσίαση της περίπτωσης της Γλασκώβης, για παράδειγμα, εστίασε την προσοχή στη θετική συμβολή που μπορούσε να έχει η πολιτιστική πολιτική στην πολεοδομική αναζωογόνηση της πόλης.

Το Μπιλμπάο συνειδητοποίησε ότι ακόμη μπορούσε να αποτελεί πολιτιστικό πόλο έλξης και να προσελκύει μεγάλο αριθμό ανθρώπων. Η επιτυχία του *Θεάτρου Αριάγκα* της πόλης ήταν ένας δείκτης αυτής της δυναμικής. Το Μπιλμπάο εδραίωνε, ταυτόχρονα, τη θέση του ως κέντρο εμπορικών εκθέσεων. Η εισροή επιχειρηματιών επισκεπτών στο Μπιλμπάο κατά τη δεκαετία του 1980 αυξήθηκε σημαντικά, χάρη στην επιτυχία της στρατηγικής της πόλης να προβάλλει τις εγκαταστάσεις της. Η σχετική επιτυχία της πόλης ως κέντρο διεθνών εμπορικών εκθέσεων απέδειξε ότι υπήρχαν τρόποι να αξιοποιηθεί το δυναμικό των τοπικών πόρων μέσω έξυπνων στρατηγικών αναζωογόνησης. Σήμερα η έκθεση του Μπιλμπάο επεκτείνεται για να ανταποκριθεί στον αυξανόμενο αριθμό επισκεπτών.

Το Γενικό Σχέδιο του Μπιλμπάο εμφανίστηκε, συνεπώς, ως σφαιρική απάντηση σε μια κρίσιμη κατάσταση. Ο David Harvey (1989 : 66) θεωρεί ότι ο μετα-μοντερνισμός στο πεδίο της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας “σημαίνει γενικά μια ρήξη με τη μοντερνιστική ιδέα ότι ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη πρέπει να επικεντρώνονται σε πολεοδομικά σχέδια μεγάλης κλίμακας, μητροπολικής έκτασης, τεχνολογικά άρτια και ορθολογικά”. Το Μπιλμπάο, αντίθετα, εκπόνησε ένα σχέδιο - εργαλείο για να βοηθήσει την πόλη να μεταβεί από το βιομηχανικό στο μεταβιομηχανικό στάδιο, από τον μοντερνισμό στον μεταμοντερνισμό.

Οι τρεις βασικές πτυχές της πολιτιστικής πολιτικής και της αναζωογόνησης της πόλης Μπιλμπάο που προσφέρονται για ανάλυση είναι: τα βασικά στοιχεία του σχεδίου και ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται με την πολιτιστική πολιτική, ο ευρύτερος ρόλος της πολιτιστικής πολιτικής στον στρατηγικό σχεδιασμό, και οι ρόλοι του πολιτισμού και της αναψυχής στον μετασχηματισμό του Μπιλμπάο, από τη σκοπιά των ανθρώπων που ζουν στη μητροπολιτική περιοχή.

Το Μπιλμπάο και οι προτάσεις του Γενικού Σχεδίου

Το σχέδιο θέτει ένα σαφή στόχο: να αλλάξει την εικόνα της πόλης του Μπιλμπάο.

να προβάλλονται στον έξω κόσμο οι εθνικοί και οι τοπικοί πολιτισμοί — χαρακτηρί-
ζε την ανάπτυξη των πολιτιστικών βιομηχανιών στο μητροπολιτικό Μπιλμπάο.

Οι βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν την εξέλιξη της πολιτιστικής ζήτησης είναι η αύξηση του ελεύθερου χρόνου και του διαθέσιμου εισοδήματος για την πλειοψηφία των ανθρώπων, η αυξανόμενη κινητικότητα, και συνακόλουθα μια αύξηση της ζήτησης του κοινού για ενημέρωση σχετικά με τις πολιτιστικές εκδηλώσεις στο Μπιλμπάο και σε άλλες πόλεις. Με δεδομένα τα παραπάνω, αναζητήθηκαν και βρέθηκαν νέοι μέθοδοι οικονομικής υποστήριξης του πολιτισμού. Πρόκειται για μορφές χάραξης πολιτιστικής πολιτικής που δίδουν περισσότερη σημασία στην ιδιωτική χορηγία και στην ανάγκη να ενσωματωθούν οι εμπορικές επιχειρήσεις στον κοινωνικό τους περίγυρο, να δωθούν οικονομικά κίνητρα στον ιδιωτικό τομέα, και στον δημόσιο τομέα να ανατεθεί ένας πιο περιορισμένος ρόλος.

Η λογική αυτών των πολιτικών είναι να μειωθεί η εξάρτηση του πολιτιστικού τομέα από τη δημόσια επιχορήγηση, και να δοθεί η δυνατότητα στον πολιτισμό να διαδραματίσει ηγετικό ρόλο στην αναζωογόνηση του Μπιλμπάο.

Η τρίτη φάση του στρατηγικού Σχεδίου για την αναζωογόνηση του Μπιλμπάο έχει ήδη ολοκληρωθεί. Το Σχέδιο εντοπίζει τους βασικούς πόλους για τη μελλοντική ανάπτυξη της πολιτιστικής υποδομής της πόλης. Η μελέτη οδήγησε στη θέσπιση της εταιρικής σχέσης δημόσιου-ιδιωτικού του Μητροπολιτικού Μπιλμπάο, που είναι υπεύθυνη για τη μελλοντική υλοποίηση πολλών προγραμμάτων του Σχεδίου.

Πώς αντιμετωπίζει ο λαός την πολιτιστική πολιτική και την αναζωογόνηση

Το τελευταίο μέρος αυτού του κεφαλαίου εξετάζει την κοινή γνώμη στο Μπιλμπάο, σχετικά με τις πολιτικές που ασκούνται στην πόλη. Βασίζεται σε μια έρευνα που έγινε από το Δημοτικό Συμβούλιο του Μπιλμπάο σε πολίτες και μη κερδοσκοπικούς συλλόγους. Από τη μελέτη αυτή προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα.

Πρώτον, οι εικόνες έχουν μεγάλη σημασία, είτε πρόκειται για την εικόνα της πόλης, της πολιτιστικής ανάπτυξης ή των αντιλήψεων για τον πολιτισμό. Οι εικόνες αυτές αποκαλύπτουν ότι ανάμεσα σε διάφορα τμήματα του πληθυσμού της πόλης υπάρχει πόλωση και αντιπαράθεση, αφού τα πολιτιστικά θέματα καθορίζουν τις στάσεις των ανθρώπων και προσδιορίζουν την ένταξή τους σε ιδιαίτερες ομάδες. Η σημασία που έχει αυτό σε μια κοινωνία που ανασυγκροτείται και αναζητεί νέους δρόμους είναι σαφής — οι πολίτες θέλουν να συμμετέχουν στην οικοδόμηση του μέλλοντός τους.

Η έρευνα εντόπισε επίσης δύο σενάρια για τη μελλοντική ανάπτυξη του Μπιλμπάο. Σύμφωνα με το πρώτο σενάριο, το Μπιλμπάο θα πρέπει να προβάλλεται ως Ευρωπαϊκή πρωτεύουσα, μιμούμενο πρότυπα συμπεριφοράς άλλων πόλεων. Θα πρέπει να επιχειρήσει να προσελκύσει επενδύσεις, τουρίστες και επισκέπτες για επιχειρηματικούς σκοπούς. Θα πρέπει να εδραιώσει το ρόλο του ως πόλης με καλές συγκεντρωμένες υπηρεσίες που εξυπηρετούν μια ευρύτερη περιφέρεια. Ένα βασικό σύμβολο του κεντρικού πολιτιστικού ρόλου της πόλης θα μπορούσε να είναι η προτεινόμενη δημιουργία μιας μεγάλης πολιτιστικής ζώνης.

Σύμφωνα με αυτήν την άποψη για το μέλλον της πόλης, οι μορφές πολιτισμού που θα πρέπει να αναπτυχθούν είναι κυρίως τα εφήμερα θεάματα, με σκοπό να προσελκύ-

σουν την προσοχή των επενδυτών, να τονώσουν την πολιτιστική κατανάλωση και να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη τοπικών πολιτιστικών βιομηχανιών. Σ' αυτό το πλαίσιο, ο πολιτισμός θα εκφράζεται στη γλώσσα της οικονομίας και θα εξυπηρετεί τους στόχους της οικονομικής ανάπτυξης.

Στο δεύτερο εναλλακτικό σενάριο, οι πολίτες είχαν την άποψη ότι το Μπιλμπάο θα πρέπει να αναζητήσει ένα αναπτυξιακό πρότυπο βασισμένο στις αυτόχθονες δυνάμεις που είναι περισσότερο προσανατολισμένες στο να ανταποκριθούν στις ανάγκες των τοπικών κατοίκων. Κύριος στόχος της πολιτικής σ' αυτήν την περίπτωση θα πρέπει να είναι η αποκέντρωση των υπηρεσιών, έτσι ώστε όλοι οι πολίτες να απολαμβάνουν τα αγαθά που απορρέουν από την εφαρμογή των πολιτιστικών πολιτικών και να συμμετέχουν στην ανάπτυξη της πόλης. Ειδικότερα, θα πρέπει να υπάρχει μεγαλύτερη μέριμνα για τις υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης. Οι πολιτιστικές εγκαταστάσεις θα πρέπει να είναι μικρές, εύχρηστες και σωστά κατανομημένες σε όλα τα "μπάρσις" της πόλης.

Η πολιτιστική πολιτική, σύμφωνα με αυτό το σενάριο, θα πρέπει να συνδέεται στενά με τις πραγματικές συνθήκες ζωής και τις ανάγκες των κατοίκων του Μπιλμπάο και θα πρέπει να ενδιαφέρεται κυρίως για την κοινωνική και κοινοτική ανάπτυξη. Ωστόσο, οι προθέσεις των πρώτων σταδίων του Σχεδίου του Μπιλμπάο υποδηλώνουν μια τόσο μεγάλη έλλειψη διασύνδεσης μεταξύ αυτών των θεμάτων που καθιστά τους στόχους για κοινωνική και οικονομική αναζωογόνηση, ασυμβίβαστους μεταξύ τους.

Σχετικά με τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές στρατηγικές, στο δήμο του Μπιλμπάο υποστηρίζονται διάφοροι στόχοι. Πρώτος στόχος είναι η διατήρηση, σε ένα βαθμό, της πολιτιστικής ταυτότητας του Μπιλμπάο. Παράλληλα με αυτόν το στόχο υπάρχει και το αίτημα, αν και μειώνεται καθώς οι γενιές ενσωματώνονται στην περιοχή, για ένα δίκτυο κέντρων ταυτισμένων με τους πολιτισμούς διαφορετικών περιοχών της Ισπανίας. Τα κέντρα αυτά προσπαθούν να διατηρήσουν ζωντανά τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά και τις παραδόσεις που συνδέονται με τους τόπους καταγωγής των παλαιότερων μεταναστών στην πόλη.

Πολλοί είναι αυτοί στην πόλη που αποδέχονται το στόχο να διατηρηθεί ένας βαθμός ελιτισμού και φινέτσας σε μια μεγαλούπολη με μια εδραιωμένη αστική τάξη και μια παράδοση φιλοξενίας για τους εύπορους επισκέπτες. Στο ίδιο πνεύμα υπάρχουν στο Μπιλμπάο εκείνοι που ζητούν τη διεύρυνση της πρόσβασης στον πολιτισμό, ώστε να είναι περισσότεροι άνθρωποι σε θέση να εκτιμούν και να απολαμβάνουν τον "ανώτερο" πολιτισμό. Υπάρχουν επίσης εκείνοι που αγωνίζονται για την υπόθεση της "πολιτιστικής δημοκρατίας" και του δικαιώματος των μειονοτικών και περιθωριακών ομάδων να εκφράζονται και να βρίσκουν τρόπους να δημιουργούν το δικό τους πολιτισμό.

Επιπλέον, υπάρχει η διάσταση του πολιτισμού ως συστατικού της ποιότητας της ζωής στην πόλη, ως παράγοντα της οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής, και ως έννοιας που εκφράζει δυναμικά το γεγονός ότι όλες οι κοινοτικές ομάδες και γειτονιές της πόλης είναι ζωντανές και συμμετέχουν στις τοπικές υποθέσεις. Τέλος, υπάρχουν οι πιο ακραίες ομάδες, οι οποίες συνδυάζουν τη ριζοσπαστική τους άποψη για την πολιτιστική ταυτότητα των Βάσκων και το εθνικό τους αίσθημα με τον αγώνα

τους εναντίον της κατεστημένης τάξης.

Όλα αυτά τα άτομα και ομάδες έχουν διαφορετικούς στόχους. Τα περισσότερα αιτήματά τους φαίνεται να έχουν απορροφηθεί θεσμικά από την κυβέρνηση. Μόνο, όμως, η λύση αυτού του παζλ των διαφορετικών συμφερόντων και πιέσεων θα μπορούσε να προσφέρει μιά ένδειξη για το ποιο θα είναι το μέλλον της πολιτιστικής πολιτικής στην πόλη.

Συμπεράσματα

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η πόλη του Μπιλμπάο αντιμετωπίζει μια μεγάλη πρόκληση και ήδη έχει καθυστερήσει ως προς τις προδιαγραφές των ευρωπαϊκών ανταγωνιστών της. Η πόλη έχει βιώσει δέκα χρόνια δημοκρατικής ανάπτυξης και αυτόνομης διακυβέρνησης, και έχει κάνει σοβαρή προσπάθεια να εξοπλίσει την περιοχή με πολιτιστικές εγκαταστάσεις και να της δώσει τα μέσα να προχωρήσει. Σίγουρα έχει αυξηθεί η επίγνωση της σημασίας της πολιτιστικής πολιτικής μεταξύ των υπεύθυνων του δημόσιου τομέα για τη χάραξη πολιτικής. Ο συντονισμός ανάμεσα στις διάφορες βαθμίδες διοίκησης και στις διάφορες κομματικές ιδεολογίες, ωστόσο, εξακολουθεί να αποτελεί πρόβλημα που θα παίξει αποφασιστικό ρόλο στο μέλλον.

Θετικό είναι επίσης το γεγονός ότι είναι ιδεολογικά αποδεκτές και επιθυμητές οι συμμαχίες μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, ενώ φαίνεται να κάνει την εμφάνισή του ένας λιγότερο επιδοτημένος από το δημόσιο τύπος πολιτιστικής πολιτικής. Παράλληλα, ενεργοποιείται η διαδικασία του εντοπισμού πόρων και γίνεται φανερό η σημασία των εμπορικών πολιτιστικών βιομηχανιών. Ο πολιτισμός γίνεται δεκτός ολόένα περισσότερο ως τμήμα της τοπικής παροχής υπηρεσιών, αλλά εξακολουθεί να υπάρχει ανάγκη για στρατηγικές που να επιδιώκουν να στηρίζουν τους πολιτιστικούς παραγωγούς και να υποβοηθήσουν την έρευνα σχετικά με την πολιτιστική παραγωγή και κατανάλωση, καθώς και για νομοθεσία που να ρυθμίζει το ζήτημα της ιδιωτικής χορηγίας.

Μια ολοκληρωμένη θεώρηση για τα οικονομικά και κοινωνικά οφέλη είναι κρίσιμη για τη μελλοντική ανάπτυξη της πολιτιστικής πολιτικής στη μητροπολιτική περιοχή του Μπιλμπάο, με μια αλλαγή προοπτικής προς ένα μέλλον όπου οι δαπάνες για τον πολιτισμό μπορούν να θεωρηθούν ως επένδυση αντί για επιχορήγηση. Απαιτούνται, λοιπόν, επενδύσεις σημαντικής οικονομικής ανταποδοτικότητας, και επενδύσεις στην ποιότητα ζωής προς όφελος του πληθυσμού της περιφέρειας, για την ατομική και την κοινοτική ανάπτυξη.

Εαν μια πόλη διευθύνεται πρωταρχικά από τους κατοίκους της, τότε η επιθυμία των πολιτών να μετέχουν στην τοπική δημόσια ζωή και πολιτιστική δραστηριότητα είναι ένα από τα μεγαλύτερα κεφάλαια της πόλης. Απαντήσεις στα προβλήματα του Μπιλμπάο δεν μπορούν να παρέχουν μόνο οι προσπάθειες και τα χρήματα — σε μια εποχή όπου οι οικονομικοί πόροι του δημόσιου τομέα μπορεί να είναι λιγιστοί — που διαθέτουν οι κυβερνητικοί φορείς. Οι ίδιοι οι πολίτες μπορούν να προβάλλουν λύσεις μέσω μορφών αυτοοργάνωσης που μπορούν να εκφράσουν τον πολιτισμό των τοπικών κοινοτήτων και ταυτόχρονα να βοηθήσουν την πόλη, στο σύνολό της, να βαδίσει προς την πρόοδο.

Οι κοινοτικές πρωτοβουλίες, ωστόσο, πρέπει να συνοδεύονται από μια σταθερή

επίγνωση του γεγονότος ότι η κοινωνική διάσταση της τοπικής ποιότητας ζωής έχει οπωσδήποτε πολύ μεγάλη σημασία. Δεδομένης της αναμφισβήτητης κοινωνικής πώλωσης στις μεγάλες πόλεις (Castells, 1986), είναι σημαντικό να ενθαρρύνεται η ανάπτυξη, μέσα στην ίδια πόλη, διαφορετικών συστημάτων παραγωγής και κοινωνικής οργάνωσης, τα οποία είναι εξίσου δυναμικά αλλά πολύ διαφορετικά ως προς τα είδη πλούτου, ισχύος και κύρους που αυτά παράγουν.

Για την αρμονική προώθηση της αναζωογόνησης του Μπιλμπάο, πρέπει να αναπτυχθεί μια στρατηγική που να δίνει ίση έμφαση και ίσους πόρους σε κοινωνικά, οικονομικά, οικολογικά έργα και σε έργα φυσικής ανάπτυξης. Η διαδικασία της αποκέντρωσης, την οποία ξεκίνησε ο δήμος, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι συνδέεται με μια τέτοια αναπτυξιακή στρατηγική και να έχει παρόμοια υποστήριξη από τις δημόσιες αρχές. Είναι κρίσιμο για την πόλη να συγκεντρώσει όλες τις ενεργές δυνάμεις της για να προχωρήσει προς τα εμπρός, αλλά αυτό μπορεί να συμβεί μόνο με σαφείς αποδείξεις ότι λαμβάνονται υπόψη όλες οι κοινωνικές ομάδες και ότι δεν διευρύνονται οι ανισότητες μεταξύ τους.

Οι τοπικές εκλογές του 1990 κατέληξαν στο σχηματισμό μιας συμμαχίας ανάμεσα στα τρία εθνικιστικά κόμματα που δεν υποστηρίζουν τη χρήση βίας. Το 1991, ένα από τα εθνικιστικά κόμματα (ΕΑ) αντικαταστάθηκε από τους Σοσιαλιστές. Υπενθυμίζουμε ότι αυτό το κεφάλαιο του βιβλίου άρχισε με μια αναφορά στον Δεκέμβριο του 1990, όταν παραιτήθηκε ο πρώην δήμαρχος για το ζήτημα της δημιουργίας ενός νέου πολιτιστικού κέντρου στο Μπιλμπάο. Οπως είδαμε, η ιδέα της κατασκευής ενός ογκώδους, κυβικού σχήματος, πολιτιστικού κέντρου στην κορυφή μιας ιστορικής οйнаποθήκης έχει τώρα εγκαταλειφθεί. Η επίγνωση όμως της σημασίας που έχει για το μέλλον του Μπιλμπάο η επένδυση στον πολιτισμό έχει ενισχυθεί. Το ποτάμι του Μπιλμπάο, ο Νερβιόν, θεωρείται σήμερα ότι είναι η ραχοκοκαλιά της καινούργιας πόλης. Ο Νερβιόν ήταν κάποτε ένας σημαντικός δρόμος για εμπορικά πλοία. Αργότερα, το μέτωπο της όχθης του ποταμού έγινε σύμβολο του βιομηχανικού τοπίου με τα ναυπηγεία, τις χαλυβουργίες και τα εργοστάσια χημικών. Με το προτεινόμενο Μουσείο του Ποταμού, το Μουσείο Γκουγκενχάιμ, το Συνεδριακό Κέντρο, το Θέατρο Αριάγκα και πολλά άλλα πολιτιστικά κτίρια στις όχθες του, ο Νερβιόν μπορεί να μετατραπεί σε μείζονα πολιτιστική αρτηρία για το καινούργιο Μπιλμπάο.

Η πολιτιστική πολιτική στο Μπιλμπάο έχει εξελιχθεί ραγδαία κατά την τελευταία δεκαετία. Η διαδικασία αυτή συνδύαζε διαφορετικές προσδοκίες και περιεχόμενα. Η πολιτιστική πολιτική θεωρήθηκε ότι είναι ένα εργαλείο με το οποίο εκφράζεται η βασκική πολιτιστική ταυτότητα, ένα όχημα για την ενθάρρυνση της πολιτικής συμμετοχής των πολιτών, και ένα στοιχείο της ποιότητας ζωής, αναγκαίο για την οικονομική αναζωογόνηση. Ειδικότερα, θεωρήθηκε ότι αποτελεί ένα σύμβολο του νέου Μπιλμπάο, ικανό να δημιουργήσει μια εικόνα του μέλλοντος της πόλης και μια συναίνεση που θα βοηθήσει την παραπέρα πορεία αναζωογόνησης.

Σημειώσεις

(1) Στο *Boletín Oficial del País Vasco*, 6 Αυγούστου 1990.

(2) *El Ocio como Factor de Transformación Urbana el Area Metropolitana de Bilbao*, αδημοσίευτη μελέτη που

εκπόνησαν οι Ομάδες Διεπιστημονικής Έρευνας Σπουδών Αναψυχής στο Πανεπιστήμιο Ντέουστο του Μπιλμπάο, η οποία δημοσιεύτηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο του Μπιλμπάο με τίτλο *El Ocio en el Area Metropolitana de Bilbao*.

- (3) Η δημοσίευση των πρακτικών του Δεύτερου Συνεδρίου των Βάσκων (1988) καλύπτει μια ποικιλία θεμάτων σχετικά με την ανάπτυξη μιας κοινωνίας ριζωμένης στην παράδοση αλλά προχωρώντας προς τη σύγχρονη και τη μετα-σύγχρονη εποχή. Το συνέδριο "*Bilbao Ante Su Plan*" έγινε στο Μπιλμπάο στις 22-25 Μαρτίου 1988. Τα περιεχόμενα δημοσιεύτηκαν αργότερα από το *Oficina Municipal del Plan*. Το Φόρουμ του Μπιλμπάο "*Regeneracion Urbana y Transformacion de Centros Industriales: Bilbao, Manchester, Boston, Glasgow*" έγινε στο Μπιλμπάο τον Φεβρουάριο του 1989.
- (4) *Plan Estrategico para la Revitalizacion del Bilbao Metropolitano*, από την Andersen Consulting, 1990-1.

Βιβλιογραφία

- Ashworth, G. and Goodall, B. (eds) (1988) *Marketing in the Tourism Industry: the Promotion of Destination Regions*, London, Croom Helm.
- Barnes, S.H. (1986) *Politics and Culture*, U.S. Department of State, Ann Arbor Institute for Social Research.
- Baudrillard, J. (1981) *For a Critique of the Political Economy of the Sign*, St Louis, Telos Press.
- Boyer, R. (1986) *La Theorie de la Regulation: un Analyse Critique*, Paris, Editions de la Couverte.
- Bustamante, E. and Zallo, R. (1988) *La Industrias Culturales en Espanã*, Madrid, Akal/Comunication.
- Castells, M. (1986) 'The new urban crisis', in Frick (1986).
- Cheshire, P. C. and Hay. D.G. (1989) *Urban Problems in Western Europe: an Economic Analysis*, London, Unwin Hyman.
- Frick, D. (ed.) (1986) *The Quality of Urban Life*, Berlin, Walter de Gruyter.
- Frick, D. (1986a) 'Overviews', in Frick (1986).
- Garcia Merino, L.V. (1987), *La Formación de una Ciudad Industrial. El Despegue Urbano de Bilbao*, Bilbao, Instituto Vasco de Administración Pública.
- Glass, R. (1989) *Cliches of Urban Doom*, Oxford Blackwell.
- Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*, Oxford Blackwell.
- Harvey, E. R. (1990) *Políticas Culturales en Iberoamérica y el Mundo*, Madrid, Technos.
- Henry, L.P. (1990) 'Leisure, culture and the political economy of European cities: case studies of Leeds, Bilbao and Kalamata - the research framework', Madrid, World Congress of the International Sociological association, World Congress, 9-13 July.
- Henry, L.P. and Bramham, P. (1990) 'Leisure politics and the state', paper presented at the Leisure Studies Association Conference on Leisure Policy Ideology and Practice, Plymouth, April.
- Inglehart, R. (1990) *Cultural Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton, Princeton University Press.
- Knight, R. V. (1986) 'The advanced industrial metropolis: a new type of world city' in Evers H. J. et al. (eds) *The Future of the Metropolis*, Berlin, Walter de Gruyter.
- Lash, S. and Urry, J. (1987) *The End of Organised Capitalism*, Cambridge, Polity Press.
- Mennell, S. (1979) 'Social research and the study of cultural needs' in Zuzanek, J. (ed.) *Social Research and Cultural Policy*, J. Zuzanek (ed.), Ontario, Otium Publications.
- Piore, M. and Sabel, C. (1984) *The Second Industrial Revolution- Possibilities for Prosperity*, New York, Basic Books.
- Simpson, J. (1976) *Final Report of the Project on Socio-Cultural Animation: Audit and Legacy*, Strasbourg, Council of Europe.

5 Μπολόνια : ένα εργαστήρι για πολιτιστική δραστηριότητα

Τζούντι Μπλούφιλντ

Εισαγωγή

Αντίθετα με άλλες πόλεις που εξετάζονται σ' αυτό το βιβλίο, η Μπολόνια δεν ανέπτυξε κάποια ισχυρή πολιτιστική πολιτική ως απάντηση στην πολεοδομική υποβάθμιση, την οικονομική ύφεση ή την πίεση του ανταγωνισμού, ώστε να προβάλλει μια εικόνα εκσυγχρονισμού. Αντίθετα, η πόλη φημιζόταν για το καλά διατηρημένο πολεοδομικό της περιβάλλον και για την ευμάρειά της, ακόμη και κατά την οικονομική ύφεση των αρχών της δεκαετίας του 1980, καθώς και για τον παραδοσιακό, πανεπιστημιακό και λογοτεχνικό πολιτισμό της που χάρισε στην πόλη την προσωνυμία “η σοφή” (*la dotta*). Η αλλαγή της πολιτιστικής πολιτικής της Μπολόνια έγινε κάτω από την ώθηση της πολιτιστικής κρίσης κατά τη δεκαετία του 1970, δηλαδή του ρήγματος ανάμεσα στους κοινωνικά περιθωριοποιημένους και μη εκπροσωπημένους νέους και τους πολιτικούς φορείς της πόλης, στους οποίους επικρατούσε από το 1946 το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα (PCI).

Ο συνδυασμός της υψηλής ανεργίας των πτυχιούχων και των συντεχνιακών πολιτικών φορέων που ήταν ελαστικοί προς την αλλαγή γενιών και τις νέες τάσεις στην κοινωνία της Μπολόνια, οδήγησε σε μια έκρηξη εναλλακτικής και πρωτοποριακής πολιτιστικής δραστηριότητας. Το 1977, αυτό εκφράστηκε με την υποστήριξη προς το *κίνημα (movimento)*, μια πολιτική εξέγερση της νεολαίας σε εθνική κλίμακα εναντίον του ΙΚΚ, επειδή παρείχε υποστήριξη προς τους Χριστιανοδημοκράτες με σκοπό να αποκτήσει εξουσία σε εθνικό επίπεδο. Μολονότι η αντίδραση του ΙΚΚ στο φαινόμενο αυτό υπήρξε εχθρική, καταγγέλλοντάς το ως βίαιο, ακόμη και ημι-φασιστικό κίνημα, μια ομάδα νεαρών διανοουμένων του ΙΚΚ, οι οποίοι συμμερίζονταν τις ιδέες της άτυπης μορφής του κινήματος, ανέλαβαν τη δημοτική αρχή θεσπίζοντας χωριστά πολιτιστικά τμήματα. Ειδικότερα, με επικεφαλής την Σάντρα Σόστερ, την καινούργια σύμβουλο που ήταν υπεύθυνη για την πολιτιστική πολιτική (*assessore*), οι ιδιαίτερες συνθήκες της πόλης αντιμετωπίστηκαν ως κεντρικό σημείο εκκίνησης για πρωτοποριακή και πειραματική πολιτιστική παραγωγή από την εναλλακτική νεολαία. Το *Πρόγραμμα Νεολαίας*, που υιοθετήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και την επόμενη δεκαετία ως ουσιώδης απάντηση στην υποβώσκουσα κοινωνική δυσαρέσκεια, από την οποία ξεπήδησε το *κίνημα* του 1977, μετέτρεψε την πολιτιστική πολιτική, που βασιζόταν στην παραγωγή, σε συντονισμένη στρατηγική προκειμένου να δοθεί στους νεαρούς πολιτιστικούς παραγωγούς μια βάση μέσα στην οικονομική δομή της κοινωνίας της Μπολόνια και προκειμένου να αποκρουσθούν οι παράγοντες που οδηγούσαν στη μικρο-εγκληματικότητα και την εξάρτηση από τα ναρκωτικά. Η κοινωνικο-οικονομική υποδομή της Μπολόνια των βιοτεχνικών επιχειρήσεων πρόσφερε ένα έτοιμο περιβάλλον για την επώαση της πολιτιστικής επιχειρηματικότητας. Από τη στιγμή που η αντίληψη αυτή θα γινόταν αποδεκτή, ο εναλλακτικός πολιτισμός θα μπορούσε

να αξιοποιηθεί για σκοπούς οικονομικής ανάπτυξης και η πόλη θα μπορούσε να μετατραπεί σε κέντρο ποικίλης πολιτιστικής παραγωγικότητας.

Ο πολιτισμός της κοινωνίας της Μπολόνια

Η Μπολόνια είναι μια επαρχιακή πόλη μεσαίου μεγέθους, με πληθυσμό 420.000 κατοίκων, ο οποίος κάθε χρόνο μειώνεται και γερνάει. Η πόλη γνώρισε μια κρίση στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές της επόμενης, που οφειλόταν στο ραγδαίο και χαοτικό χαρακτήρα της μεταπολεμικής οικονομικής έκρηξης, στο κύμα της μετανάστευσης και τη συνακόλουθη απρογραμμάτιστη έκρηξη των τιμών της γής και των κατοικιών, την κερδοσκοπία στα ακίνητα και την κυκλοφοριακή συμφόρηση.

Η παλαιά δομή της πόλης προστατεύθηκε με επιτυχία από την κερδοσκοπία και την “αναβάθμιση” * μέσω ενός ρυθμιστικού σχεδίου, που θεσπίστηκε το 1971 και το οποίο αξιοποιούσε τα παλαιά κτίρια της πόλης, μετατρέποντας παλιούς πύργους και μέγαρα σε δημόσια θέατρα, βιβλιοθήκες και αίθουσες, και διατηρώντας τα στενομέτωπα αστικά σπίτια του δέκατου έκτου, δέκατου έβδομου και δέκατου όγδοου αιώνα ως κατοικίες εργένδων, φοιτητών και συνταξιούχων. Η πολιτική αυτή έδωσε μια πληθώρα από κτίρια και χώρους για πολιτιστικούς σκοπούς, αλλά συνέβαλε επίσης και σε μεγάλη συγκέντρωση ηλικιωμένων στο κέντρο της πόλης. Η Μπολόνια υπήρξε επίσης πρωτοπόρος στα συνοικιακά συμβούλια, που ήταν εργαλεία για τη σύνταξη και τροποποίηση του ρυθμιστικού σχεδίου της πόλης και τα οποία απέκτησαν εκτεταμένες εξουσίες, όπως την ευθύνη για τις πολιτιστικές εγκαταστάσεις και τις εγκαταστάσεις αναψυχής το 1979 και την κατάρτιση του προϋπολογισμού το 1983.

Η κομμουνιστική παράδοση στην πόλη δεν προήλθε από μια σύγχρονη εργατική τάξη αλλά από την παλιά σοσιαλιστική κληρονομιά των μαχητικών αγροτικών συνεταιρισμών και από την αντίσταση στον φασισμό. Μια κληρονομιά που πήρε πλατιά, λαϊκή μορφή, περιλαμβάνοντας τους βιοτέχνες και όλα τα μέλη των οικογένειών τους. Με τη ραγδαία μετάβαση προς την αστική κοινωνία, οι τεχνικές και διαχειριστικές γνώσεις μεταφέρθηκαν από την ύπαιθρο στις μικρές εταιρίες και συνεταιρισμούς στον τομέα της μεταποίησης. Επί πλέον, οι εργάτες, όταν απολύονταν από μεγαλύτερες επιχειρήσεις, χρησιμοποιούσαν την εμπειρία τους για να στήσουν δικές τους επιχειρήσεις, με την ενθάρρυνση του ΙΚΚ που έβλεπε θετικά την αυτοαπασχόληση. Συνακόλουθα, οι συνεταιρισμοί δεν περιορίζονταν στην αγροτική παραγωγή, αλλά επεκτείνονταν στην κατασκευή μηχανημάτων ακριβείας, τον οδοντιατρικό και ηλεκτρολογικό εξοπλισμό, τα έπιπλα γραφείων και τις παραδοσιακές βιομηχανίες με υψηλή σχεδιαστική τεχνική, όπως η κεραμουργία και η υποδηματοποιία.⁶⁾ Οι ρυθμίσεις του σχεδίου ανάπτυξης, με το να αποθαρρύνουν τις μεγάλες εταιρίες να εγκαθίστανται στη Μπολόνια, ενίσχυσαν την εικόνα μιας πόλης μικρών επιχειρήσεων και συνεταιρισμών στους κλάδους της χειροτεχνίας και της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας.

Η παραπάνω δομή της προηγμένης παραγωγής μικρής κλίμακας άντεξε ικανο-

* αναβάθμιση: Αγγλ. gentrification: η εκτόπιση των φτωχών στρωμάτων της περιοχής και η είσοδος σ' αυτήν των ευπόρων μεσοαστικών στρωμάτων (Σημ. Μετ.)

ποιητικά κατά τα χρόνια της ύφεσης στις αρχές της δεκαετίας του 1980 : το ποσοστό ανεργίας της Μπολόνια παρέμεινε κατά 2 % χαμηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο. Ενώ οι εταιρίες προσλάμβαναν λιγότερα άτομα, η αυτοαπασχόληση αυξανόταν. Αυτό το σύστημα παραγωγής, χαρακτηριστικό της λεγόμενης “τρίτης Ιταλίας”, έχει σημαντικά κοινωνικά χαρακτηριστικά. Με βάση την οικογένεια ως διευρυμένη οικονομική μονάδα, ενίσχυσε την κοινωνική ομοιογένεια και τον συντηρητισμό. Οι διεσπαρμένες παραγωγικές μονάδες και η εξάπλωση μικρών και μεσαίων πόλεων σε όλη την περιφέρεια της Εμίλια Ρομάνια εξασφάλισε μια γεωγραφική ισορροπία σε βάρος της δημιουργίας μιας μητρόπολης. Ένα ικανοποιητικό σύστημα μεταφορών και η άνετη κυκλοφορία με ποδήλατο διασφάλισαν την προσπελασιμότητα της Μπολόνια από τις γύρω πόλεις και τις λειτουργίες της ως περιφερειακής πρωτεύουσας του πολιτισμού.⁽²⁾ Αυτή η παράδοση συνύπαρξη συντηρητισμού και μοντερνισμού διατρέχει την πολιτική παιδεία της πόλης και έχει αφήσει τα σημάδια της και στην πολιτιστική πολιτική.

Η παράδοση της πόλης στον τομέα της πολιτιστικής πολιτικής

Ο Ρενάτο Ζάνγκερι, καθηγητής πανεπιστημίου στην οικονομική ιστορία και κομμουνιστής δήμαρχος της πόλης από το 1970 έως το 1983, είχε επινοήσει το αξίωμα του έφορου (*assessore*) για τον πολιτισμό για τον εαυτό του, και από το 1957 έως το 1964 ήταν υπεύθυνος για την πολιτιστική πολιτική. Αλλά εκείνη την εποχή ο πολιτισμός ανήκε στην αρμοδιότητα του τμήματος παιδείας και πολιτισμού και δεν είχε χωριστό καθεστώς ή προϋπολογισμό. Το κύρος του συνδεόταν στενά με την προσωπικότητα του Ζάνγκερι και δεν είχε διοικητική σπουδαιότητα έως τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Η ισχυρή προδιάθεση υπέρ των ειδικών και των θεσμών, και μια απέχθεια προς τον εμπορικό πολιτισμό αντικατοπτρίζονταν στην έννοια της “πολιτιστικής ποιότητας”, η οποία δεχόταν άκριτα την αρχή ότι η υψηλή τέχνη είναι ουδέτερη. Η προσφιλή μέθοδος του Ζάνγκερι ήταν να ασκεί την πολιτιστική πολιτική μέσω επιτροπών από πανεπιστημιακούς και επιστήμονες που καθόριζαν τις προτεραιότητες των δαπανών.

Ο ισχυρός προσανατολισμός προς ιδρύματα και οργανισμούς βρήκε, επίσης, την έκφρασή του στο ενδιαφέρον για υποδομή και δημιουργία οργανισμών με κτιριακή υποδομή. Η έντονη διοικητική αποκέντρωση στην πόλη ενθάρρυνε τη δημιουργία τοπικών πολιτιστικών εγκαταστάσεων —όπως βιβλιοθήκες και πολιτιστικά κέντρα— ως προέκταση των κοινωνικών υπηρεσιών. Αυτές όμως τις εγκαταστάσεις τις θεωρούσαν πρωταρχικά ως εκπαιδευτικούς διαύλους για την ανύψωση της πολιτιστικής στάθμης. Έτσι, ενώ αναγνωριζόταν ότι υπάρχει κοινωνική ζήτηση για πολιτισμό, η δημοτική παρέμβαση στόχο είχε τον εκπολιτισμό των πολιτών, δίνοντάς τους πρόσβαση στον καθιερωμένο πολιτισμό, χωρίς να επαναπροσδιορίζει και να αναπλάθει τον πολιτισμό σε λαϊκές μορφές.

Ο πολιτιστικός συντηρητισμός αντικατοπτριζόταν επίσης και στο πανεπιστήμιο, το αρχαιότερο της Ευρώπης. Παρά τις μακραίωνες προοδευτικές παραδόσεις του στην δημόσια εκπαίδευση, το πανεπιστήμιο εξακολουθούσε να είναι ένας θύλακας του ανθρωπισμού, αποκομμένος από τον σύγχρονο επιστημονικο-τεχνικό πολιτισμό και το ευρύ κοινό. Η απουσία πολιτιστικών βιομηχανιών στην Μπολόνια, οι οποίες είχαν τις έδρες τους κυρίως στο Μιλάνο και τη Ρώμη, εμπόδισε να ασκηθεί πίεση στο πανεπι-

στήμιο για να εκσυγχρονίσει το πρόγραμμα σπουδών του. Η σχολή του για τις τέχνες, τη μουσική και την ψυχαγωγία (DAMS) κυοφόρησε πολλά από τα πρωτοποριακά θέατρα και μουσικά συγκροτήματα της πόλης. Δεν είχε όμως κλάδους εφαρμοσμένων τεχνών, όπως βιομηχανικό σχέδιο, παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο και τηλεόρασης, γραφικές τέχνες και αρχιτεκτονική.⁽³⁾ Ο διαχωρισμός ανάμεσα σε καλές τέχνες και σε εφαρμοσμένες τέχνες στερούσε την πολιτιστική πολιτική από την επαφή με τη βιομηχανική καινοτομία, διατηρώντας την ως χωριστή σφαίρα, την οποία δημιουργούσε μια απομονωμένη ελίτ διανοουμένων. Ως σύλληψη και διοικητική πρακτική ήταν αποσυνδεδεμένη από τις επιχειρήσεις χειροτεχνίας, την εξειδικευμένη εργασία και την υποδομή της παραγωγικής βάσης της Μπολόνια.

Το “πρότυπο” της Μπολόνια ως ικανής και αποδοτικής τοπικής αυτοδιοίκησης, καύχημα του ΙΚΚ σε εθνικό επίπεδο, στηριζόταν σε ένα πρωτοφανή βαθμό αποκέντρωσης, διοικητικής επάρκειας, κοινωνικής συνοχής, και σε μια παιδεία συντήρησης και ακαδημαϊκού έργου. Η πρόσληψη εμπειρογνομόνων και οι στενές σχέσεις ανάμεσα στους πανεπιστημιακούς διανοούμενους και το δημοτικό συμβούλιο λειτούργησαν ως πηγή πολιτικής νομιμοποίησης. Αλλά οι ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές υπονόμειναν στάθερά την κοινωνική συνοχή και την ομοιογένεια της κοινωνίας της Μπολόνια και εξερράγησαν με την εμφάνιση του “κινήματος” του 1977, που ήταν εξέγερση μιας νέας γενιάς εναντίον του μάλλον εφησυχασμένου και κλειστού κόσμου του κατεστημένου του ΙΚΚ.

Το κίνημα του 1977

Η Μπολόνια είναι μια πόλη με πολύ υψηλό μορφωτικό επίπεδο και με στάθμη πολιτιστικής κατανάλωσης διπλάσια από τον εθνικό μέσο όρο (βλέπε πίνακα 5.1). Ο πίνακας των προσωπικών δαπανών σε πολιτισμό δείχνει προτιμήσεις για το θέατρο και τις σκηνικές τέχνες παρά για την ελαφριά ψυχαγωγία, και μια ισχυρή προσήλωση στον κινηματογράφο, την οποία καλλιεργούν οι πολυάριθμες κινηματογραφικές λέσχες της πόλης. Οι κινηματογραφικές λέσχες αποτελούσαν μέρος της εναλλακτικής πολιτιστικής ζωής που ευδοκίμωσε στη Μπολόνια μετά το 1968. Με τον νόμο 285 του 1977, που αποσκοπούσε να μετριάσει την ανεργία των νέων, ιδιαίτερα υψηλή ανάμεσα στους πτυχιούχους, φύτρωσαν στην Μπολόνια περί τους είκοσι θεατρικούς ομίλους από το 1977 έως το 1979.⁽⁴⁾

Το δημοτικό συμβούλιο δεν έκανε καμιά προσπάθεια να δώσει κάποιον προσανατολισμό σ’ αυτή την πολιτιστική ενεργητικότητα ή να ασχοληθεί δημιουργικά με αυτές τις νέες δυνάμεις. Ο άμορφος χαρακτήρας του κινήματος, η αναρχική του δράση, που κατά καιρούς μετουσιώνονταν σε άνομες και βίαιες πράξεις, πρόσβαλε την αντίληψη του ΙΚΚ για την πολιτική ως οργανωμένη και υπεύθυνη δραστηριότητα, ιδιαίτερα που το κόμμα αυτό φιλοδοξούσε να γίνει κυβερνητικό. Το χάσμα που είχε ανοίξει ανάμεσα στο συμβούλιο και τους νέους όσον αφορά τις πολιτιστικές και πολιτικές προσδοκίες έγινε αγεφύρωτο. Ολα όσα συμβόλιζε το πρότυπο της Μπολόνια για την κομμουνιστική διακυβέρνηση έγιναν στόχος σκληρών και σατυρικών επιθέσεων κατά το ξέσπασμα του κινήματος (*movimento*) του 1977.

Η υποστήριξη, σε εθνική κλίμακα, του ΙΚΚ προς την χριστιανοδημοκρατική κυβέρνηση και προς την πολιτική λιτότητα, η οποία περιελάμβανε την απώλεια επτά

δημόσιων αργιών, καθώς και ο εξοστρακισμός των περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων, προκάλεσαν το σχηματισμό ενός κινήματος από φοιτητές, από περιστασιακούς και εποχικούς εργάτες και από άνεργους νέους, που περιελάμβανε και την πολιτικά μαχητική και συνακόλουθα βίαιη *Εργατική Αυτονομία (Autonomia Operaia)*. Το κίνημα εμπνεόταν από ιστορικά προηγούμενα και παράλληλα φαινόμενα των καταπιεσμένων και των πολιτιστικών πρωτοποριών.⁽⁵⁾

Το κίνημα εγκατέστησε ένα δίκτυο επικοινωνιών μέσω των ερτζιανών καθώς και μέσω κόμικς, θεαμάτων και συνθημάτων στο δρόμο, που ανελέητα σατύριζαν το τοπικό κατεστημένο του ΙΚΚ, και την ενσωμάτωσή του στον κορμό του ιταλικού κράτους. Το Ράδιο Αλιτσε (Radio Alice), ένας από τους πολλούς ελεύθερους ραδιοφωνικούς σταθμούς που είχαν στηθεί στη Μπολόνια, έκφραζε το ύφος και την οργή του κινήματος, ανακατεύοντας τους ήρωες της φολκ και της ροκ της δεκαετίας του 1960 με τη γιορτή, “την επαναανακάλυψη του σώματος, τη νέας ποιότητας αξιοπρέπεια κάθε ατόμου, την αποδοχή ή και λατρεία της διαφοράς (όλων των διαφορών ακόμη και όσων είναι ασύμβατες), τις προτάσεις και τα προβλήματα του νέου προλεταριάτου, τα αιτήματα των περιθωριοποιημένων”.⁽⁶⁾ Το κίνημα μιλούσε τη γλώσσα της πρωτοπορίας, της επιθυμίας, χρησιμοποιώντας ειρωνεία, επιγραφές στους τοίχους και συνθήματα για να υπονομεύσει την τάξη, την πολιτική και την ηθική.

Πίνακας 5.1 : Πολιτιστική κατανάλωση : μέση πολιτιστική δαπάνη

Ετος	Τομέας	Μπολόνια	Εμίλια-Ρομάνια	Ιταλία
1968	Θέατρο	440	341	285
	Μπαλέτο/όπερα	354	232	232
	Κλασικές συναυλίες	188	82	72
	Επιθεώρηση/μίμοι/βαριετέ	599	357	275
	Κινηματογράφος	20,492	16,428	10,539
	Χορός	2,436	4,603	1,905
	Ψυχαγωγία	2,797	2,959	2,117
	Αθλητισμός	4,182	2,585	1,799
	Σύνολο	31,492	27,591	17,227
1973	Θέατρο	781	406	458
	Μπαλέτο/όπερα	403	278	250
	Κλασικές συναυλίες	551	225	115
	Μιούζικαλ/μίμοι/βαριετέ	689	388	353
	Κινηματογράφος	23,500	18,958	12,196
	Χορός	3,320	5,168	2,178
	Ψυχαγωγία	4,070	4,273	2,769
	Αθλητισμός	6,150	3,952	2,448
Σύνολο	39,468	33,650	20,276	
1975	Θέατρο	777	431	419

	Μπαλέτο/όπερα	254	315	243
	Κλασικές συναυλίες	136	128	105
	Μιούζικαλ/μίμοι/βαριετέ	734	481	433
	Κινηματογράφος	23,299	18,596	11,667
	Χορός	3,787	5,576	2,208
	Ψυχαγωγία	2,951	3,497	2,285
	Αθλητισμός	5,743	4,102	2,485
	Σύνολο	37,684	33,131	19,848
1980	Θέατρο	799	520	467
	Μπαλέτο/όπερα	287	237	269
	Κλασικές συναυλίες	137	159	131
	Μιούζικαλ/μίμοι/βαριετέ	993	736	531
	Κινηματογράφος	12,938	10,819	5,815
	Χορός	3,553	7,053	2,816
	Ψυχαγωγία	2,962	3,770	2,149
	Αθλητισμός	6,293	3,548	2,241
	Σύνολο	27,962	26,842	14,419

Πηγή : Indagine quantitativa sui consumi culturali in Emilia-Romagna (1968-80), σσ. 5-7, σε λίρες σε σταθερές τιμές 1979

Πίνακας 5.2 : Ποσοστά ανεργίας στην περιφέρεια Εμίλια-Ρομάνια, στον βορρά και στο κέντρο καί εθνικά (%), κατά φύλο, 1977-89

	Εμίλια-Ρομάνια		Βορράς και κέντρο		Ιταλία	
	αρ/θηλ	α+θ (%)	αρ/θηλ	α+θ (%)	αρ/θηλ	α+θ (%)
1977	2.8/9.4	5.2	3.7/10		4.6/12.5	7.1
1978	2.9/10.4	5.7	3.8/10.4		4.7/12.6	7.2
1979	3.0/10.9	5.9	3.7/11		4.9/13.3	7.6
1980	2.9/11.1	5.7	3.5/10.2		4.8/13.1	7.6
1981	3.3/11.1	6.8	4.0/11.6		5.4/14.4	6.1
1982	4.0/11.1		4.6/12.1		6.1/14.9	
1983	4.8/14.1		5.2/13.2		6.6/16.2	
1984	4.8/12.3		5.3/14.4		6.8/17.1	
1985	N/A		N/A		N/A	
1986	4.5/12.8	7.9	5.3/13.9	8.5	7.4/17.8	11.1
1987	4.1/12.2	7.5	5.2/14.1	8.4	8.2/19.0	12.0
1988	3.4/10.4	6.3	4.7/12.7	7.7	8.1/18.8	12.0
1989	2.9/9.3	5.5	4.3/12.3	7.4	8.1/18.7	12.0

Πηγές : Indagine quantitativa sui consumi culturali in Emilia-Romagna (1968-80), τομ. 23,24,25, 6.31 και τομ. 26 σ.52.

Το κέντρο της Μπολόνια καταλήφθηκε για πρώτη φορά από το *κίνημα* τον Μάρτιο του 1977 και ύστερα πάλι από 40.000 άτομα τον Σεπτέμβριο, στη διάρκεια του “Συνεδρίου ενάντια στην καταστολή”, ως διαμαρτυρία για την υπερβολική αντίδραση της κυβέρνησης και του ΙΚΚ προς το *κίνημα*, με την αυθαίρετη φυλάκιση πολλών αγωνιστών του. Το *κίνημα* του 1977 έδειξε ανάγλυφα πόσο το ΙΚΚ είχε χάσει επαφή με τη μεταβαλλόμενη κοινωνική δομή και τις πολιτιστικές προσδοκίες της νεολαίας. Κατά την άποψη της ηγεσίας του ΙΚΚ, η ανανέωση των ιδεών θα προερχόταν μέσα από τους θεσμούς, από το κόμμα, από εξέχοντες διανοούμενους, από καθολικούς ή μαρξιστές πανεπιστημιακούς. Και δεν θα προερχόταν από το διάλογο με τα κοινωνικά κινήματα.

Η αντίληψη αυτή για την πολιτιστική αλλαγή, συνάντησε την αντίσταση μέσα και έξω από το ΙΚΚ στη Μπολόνια. Το κόμμα κατηγορήθηκε ότι επέβαλε ένα στρώμα τεχνικών εμπειρογνομόνων στο συμβούλιο, ενώ καταπίεζε τον ευρύτερο, κοινωνικά κριτικό ρόλο των διανοουμένων. Το κατηγορήσαν επίσης και για μια στενή αντίληψη για τον πλουραλισμό, η οποία επιδίωκε να εξουδετερώσει τη διαφωνία θεσμοποιώντας τα αντιπολιτευτικά αιτήματα αντί να τους παραχωρεί αυτόνομη πρωτοβουλία. Αυτό θεωρήθηκε ότι ήταν η αιτία της σταθερής πολιτιστικής μετανάστευσης από την Μπολόνια προς άλλες πόλεις.

Η εμφάνιση μιας νέας πολιτιστικής πολιτικής

Τα αριστερά δημοτικά συμβούλια μπόρεσαν να αρχίσουν να συμμαρίζονται την ίδια γλώσσα με τους νέους μόνον όταν ανέβηκε στην εξουσία μια νέα γενιά πολιτικών στελεχών, τα οποία συμμαρίζονταν αρκετά στοιχεία από την πολιτιστική μορφή, το χιούμορ και την απλότητα του *κινήματος* του 1977. Το 1975, συνδέθηκαν με τη Μπολόνια οι αριστερές δημαρχίες σε όλες τις μεγάλες μητροπόλεις —Ρώμη, Νεάπολη, Βενετία, Τορίνο, Μιλάνο, Γένοβα — και όπως όλες οι άλλες πόλεις, η Μπολόνια επηρεάστηκε από την καινούργια πολιτιστική πολιτική που ανέπτυξε στη Ρώμη ο Ρενάτο Νικολίνι, ο κομμουνιστής έφορος πολιτισμού (*assessore alla cultura*), ο οποίος επιδίωκε να ξαναζωτανέψει την πόλη το βράδυ, ιδιαίτερα το καλοκαίρι όταν η αποπνικτική ζέση και η τουριστική επιδρομή την μετέτρεπαν σε έρημο, για τους Ρωμαίους εκείνους που ήταν πολύ φτωχοί για να αποδράσουν στις παραλίες.⁷⁾ Κεντρικός στόχος αυτών των πολιτικών ήταν να ζωντανέψουν τις νεκρές ώρες και τα απονεκρωμένα μέρη της πόλης, να αναζωογονηθεί η πόλη ως κοινωνικό κέντρο, να συγκεντρώνονται οι άνθρωποι για να περνούν ευχάριστα τις ελεύθερες ώρες τους, και να ανέβει η πολιτιστική τους συνειδητοποίηση μέσω της παράθεσης διαφορετικών μορφών ψυχαγωγίας και πολιτιστικών εκδηλώσεων. Οι κριτικοί αποκάλεσαν υποτιμητικά την πολιτική αυτή με την προσωνυμία “εφήμερα”, ως φτηνή τέχνη, εύκολο θέαμα, ως “αυξανόμενη νόθευση” που αντικατοπτρίζει την ευτελή φύση της μαζικής αγοράς, και ως ιεροσυλία προς το υψηλό ηθικό ανάστημα και τη σοβαρότητα της τέχνης. Πίσω από τις επιθέσεις αυτές μπορούσε να διακρίνει κανείς την αμυντική φωνή των παραδοσιακών διανοουμένων, οι οποίοι αισθάνθηκαν ότι υπονομεύεται ο ρόλος τους ως κριτών της ποιότητας και του γούστου. Όμως, η αδυναμία των “εφήμερων” της Ρώμης δεν ήταν η απόπειρα για κοινωνικό ζωντάνεμα, αλλά η αποτυχία να συνδεθεί αυτό με μια σταθερή στρατηγική πολιτιστικής παραγωγής, και ιδιαίτερα το διαζύγιο τους από

τις πολιτιστικές βιομηχανίες, κυρίως από την κινηματογραφική βιομηχανία της Σινετσιτά. Σε σύγκριση με τη Ρώμη, η Μπολόνια είχε το πλεονέκτημα ενός κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος στο οποίο μπορούσε να ανθίσει ο πολιτισμός, αν αναγνωριζόταν ως παραγωγική δραστηριότητα.

Στην Μπολόνια, ωστόσο, η κοινωνική κρίση του τέλους της δεκαετίας του 1970 είχε ελάχιστο αντίκτυπο στην πολιτιστική πολιτική εκείνης της εποχής. Ο Λουίτζι Κολομπάρι, υπεύθυνος πολιτισμού από το 1975 έως το 1980, ο οποίος προηγουμένως ήταν υπεύθυνος για την πολεοδομία χωρίς ειδική εμπειρία στο πολιτιστικό πεδίο, έβλεπε τον εαυτό του κατ' αρχήν ως διοικητικό διαχειριστή. Στην αρχή, η πολιτιστική πολιτική ακολούθησε μια παραδοσιακή πορεία, συγκεντρώνοντας πόρους σε παραδοσιακούς πολιτιστικούς θεσμούς. Μολονότι ο Κολομπάρι συμμεριζόταν πολλές παραδοσιακές αντιλήψεις, επιδίωξε, ωστόσο, ένα περιορισμένο εκσυγχρονισμό των πολιτιστικών υπηρεσιών.

Είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι το 1977 εγκαινίασε μια συζήτηση για την πολιτιστική πολιτική, όπου αναγνώρισε την ανάγκη για μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτιστικών ομάδων βάσης. Αντί να αντιμετωπίζει το ρόλο του συμβουλίου ως μία διοικητική λειτουργία που αποσκοπούσε απλώς να αυξήσει ποσοτικά τις υπηρεσίες, καθιέρωσε για το συμβούλιο ένα ενεργό ρόλο προγραμματισμού για να επιτύχει συγκεκριμένους κοινωνικούς στόχους, βασισμένους στον πλουραλισμό και στην επέκταση της δημοκρατίας.

Ο Κολομπάρι υπογράμμιζε τη συντριπτική επιρροή των πολιτιστικών βιομηχανιών στην εξασφάλιση της λαϊκής συναίνεσης για το καπιταλιστικό σύστημα. Για να καταπολεμήσει αυτήν την επιρροή, η πολιτιστική πολιτική έπρεπε να ξεπεράσει το χάσμα μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης με ένα άνοιγμα των παραδοσιακών πολιτιστικών θεσμών στο κοινό, και με τη μετατροπή τους από "το να είναι ένα στήριγμα της πολιτιστικής βιομηχανίας" σε "τόπο διαρκούς κριτικής".⁽⁸⁾ Το χάσμα ανάμεσα σε επαγγελματίες και ερασιτέχνες θα γεφυρωνόταν με τη χρησιμοποίηση πολιτιστικών λειτουργιών πλήρους απασχόλησης σε συνοικιακά κέντρα. Το 1976 άρχισαν να επιχορηγούνται οι συνοικίες για πολιτιστικές δραστηριότητες, ξεκινώντας δειλά από 24 εκατομμύρια λίρες και φθάνοντας το 1980 στα 84 εκατομμύρια.⁽⁹⁾

Η προσέγγιση αυτή έφερε ακόμη τη σφραγίδα της απαισιοδοξίας ως προς τις πολιτιστικές βιομηχανίες, οι οποίες διαιώνιζαν μια αρνητική σχέση με τον μαζικό πολιτισμό. Η πολιτιστική πολιτική ήταν προσανατολισμένη εναντίον των πολιτιστικών βιομηχανιών, και η εναλλακτική πρόταση μπορούσε να διαμορφωθεί μόνο μέσω της κριτικής αντί να προκαλείται ευρύτερη στράτευση στην παραγωγή έργων τέχνης ή παραστάσεων. Όπως ήταν αναπόφευκτο, σε αυτό το πλαίσιο εκδημοκρατισμός σήμαινε προώθηση της κριτικής αξιολόγησης και οι πολιτιστικοί σύλλογοι της πόλης θεωρήθηκαν ότι αποτελούν εκπαιδευτικούς διαύλους μάλλον παρά άτυπα κέντρα πολιτιστικής παραγωγής και πειραματισμού.

Αναπτύχθηκαν ωστόσο καινούργια όργανα, όπως τα συμβουλευτικά σώματα που συνέδεαν με το δημοτικό συμβούλιο τους πολιτιστικούς συλλόγους, τους συνεταιρισμούς και τις συνοικίες. Συνεχίστηκε η παράδοση της στήριξης των επιτροπών εμπειρογνομόνων που απαρτιζόνταν από τοπικούς παράγοντες, ώστε να διασφαλίζεται η επιστημονική εγκυρότητα ενός σχεδίου και η δαπάνη χρημάτων, ακόμη και όταν επρό-

κειτο για ευτελή ποσά. Για την άμεση εκπροσώπηση των συμφερόντων του κοινού δεν υπήρχε κανένας μηχανισμός. Το πολιτιστικό τμήμα ωστόσο άρχισε να καθιερώνει μόνιμες σχέσεις με άλλους φορείς, προκειμένου να διοργανώνουν από κοινού σειρές εκπαιδευτικών μαθημάτων και πολιτιστικές δραστηριότητες. Το 1976-77, το Ινστιτούτο Ιστορίας της Τέχνης, το Ινστιτούτο Αρχαιολογίας και μια επιτροπή μουσικής αγωγής, αποτελούμενη από μουσικολόγους, έκαναν σειρά μαθημάτων στους αντίστοιχους κλάδους.

Οργανώθηκαν κύκλοι εκδηλώσεων, όπως ομιλίες, παρουσιάσεις βιβλίων και μικρές εκθέσεις εικαστικών τεχνών και φωτογραφίας σε μουσεία, αίθουσες εκθέσεων και δημοτικές και συνοικιακές βιβλιοθήκες. Υπήρξαν επίσης και πρωτοβουλίες για επανακατάρτιση του προσωπικού βιβλιοθηκών σε σύγχρονες μεθόδους οργάνωσης, παρουσίασης και δημοσίων σχέσεων, και οργανώθηκε μια σειρά μαθημάτων για την πολιτιστική κινητοποίηση μέσω του Ιταλο-γαλλικού Συνδέσμου.

Η παραδοσιακή πλευρά της πολιτικής του Κολομπάρι επικέντρωσε τις προσπάθειες και τους πόρους στους παραδοσιακούς πολιτιστικούς θεσμούς. Ο πίνακας των πολιτιστικών δαπανών επιβεβαιώνει αυτή την προτεραιότητα, αφού σε όλη τη διάρκεια της θητείας του το ποσοστό των δαπανών για την πολιτιστική κληρονομιά παρέμεινε υψηλό. Ο Κολομπάρι δεν ακολούθησε το πρότυπο άλλων αριστερών δημοτικών συμβουλίων, τα οποία μ' έναν εντυπωσιακό τρόπο έστρεψαν τις “εφήμερες” δαπάνες σε ad hoc πολιτιστικές εκδηλώσεις και υπηρεσίες. Όταν ανέλαβε καθήκοντα ο Κολομπάρι, το Μεσαιωνικό Μουσείο ήταν κλειστό, πολύτιμες συλλογές της Κοινοτικής Βιβλιοθήκης βρίσκονταν στην αποθήκη ή ήταν κλειστές, και το “Αρχιγυμνάσιο”, μια φημισμένη ιστορική βιβλιοθήκη βρισκόταν σε αποσύνθεση. Ο Κολομπάρι συγκρότησε μια επιστημονική επιτροπή για να την επιβλέπει, και προσέλαβε φοιτητές για να βοηθήσουν στην αναδιοργάνωσή της.

Οι προθέσεις του Κολομπάρι για εκσυγχρονισμό και εξορθολογισμό προσέκρουσαν στην έλλειψη κεφαλαίων και στους χαμηλούς τόνους της πολιτιστικής του πολιτικής. Οι καινοτομίες του όμως είχαν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στο πεδίο ακριβώς των λεγόμενων “εφήμερων”. Ενας στόχος αυτής της πτυχής της πολιτικής του ήταν η αναβίωση του θεάτρου στη Μπολόνια, ύστερα από χρόνια αδιαφορίας. Η δημοτική επιτροπή θεάτρου ανανέωσε τη συμφωνία με τον Θεατρικό Σύλλογο της *Emilia Romagna* για την επαναλειτουργία του “*La Rempalta*” ως πειραματικού θεάτρου, με την προσδοκία να γίνει ένα εθνικό κέντρο υψηλών προδιαγραφών για κατάρτιση στο πρωτοποριακό δράμα και για έρευνα σε νέες μορφές θεατρικής έκφρασης.

Ανταποκρινόμενο στην αυξημένη ζήτηση για θέατρο από τη μεριά πλατιών κοινωνικών στρωμάτων της πόλης και στην τάση των μουσικών και λαογραφικών φεστιβάλ να προσελκύουν ιταλούς και ξένους τουρίστες στη Μπολόνια, το πολιτιστικό τμήμα συγκρότησε τον Ιούνιο του 1976 την Επιτροπή Ψυχαγωγίας της Μπολόνια, αποτελούμενη από εκπροσώπους του δήμου και της επαρχιακής διοίκησης, καθώς και από τις επαρχιακές και δημοτικές επιτροπές τουρισμού, για να διοργανώνει θεατρικές, μουσικές και λαογραφικές εκδηλώσεις. Ανέλαβε το ρητό καθήκον “να ανεβάσει την κριτική συνείδηση του κοινού”. Το καλοκαίρι, η επιτροπή οργάνωσε τριανταμία εκδηλώσεις που κάλυπταν θέατρο, καμπαρέ, μπαλέτο, μουσική, λαϊκές χορωδίες, μουσικά φεστιβάλ και συναυλίες κλασικής μουσικής, στο κέντρο της πόλης — στην “Σάλα

Ευρόπα' και την αυλή του Παλάτσο Ντ' Ακούρσιο, καθώς και σε μερικές συνοικίες της πόλης.

Δύο σαφείς στόχοι αναδεικνύονται αυτή την περίοδο: η προβολή της Μπολόνια ως κέντρο θεατρικής πρωτοπορίας σε εθνικό επίπεδο και η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Παρόμοιες επιταγές βρίσκονται πίσω από το πρώτο θερινό φεστιβάλ της Μπολόνια, το "Μπολόνια Εστάτε" το 1978, οργανωμένο γύρω από το θρησκευτικό φεστιβάλ του Φεραγκόστο (15 Αυγούστου). Εκτός από την προσέλκυση τουριστών, το "Μπολόνια Εστάτε" επιδίωκε την αναζωογόνηση του ιστορικού κέντρου της πόλης. Ο προγραμματισμός άρχισε να αντανακλά το μείγμα από κλασικά και σύγχρονα ιδιώματα, και από υψηλές και ταπεινές μορφές, που είχε καταστήσει δημοφιλείς ο Νικολίνι στη Ρώμη. Πέρα από ένα διεθνές φεστιβάλ μπαλέτου, ένα θεατρικό έργο και μια συναυλία τζαζ, το μεγάλο φινάλε περιελάμβανε μια συναυλία με φλάουτο με τον Σεβερίνο Γκατσελόνι, μια συναυλία του σατιρικού λαϊκού τραγουδιστή Λούτσιο Ντάλα, και δέκα μικτά θεάματα με δράμα, μίμους, κούκλες, καμπαρέ και απαγγελίες, που οργανώθηκαν στην επαρχία.

Μια πολιτιστική πολιτική προσανατολισμένη προς την παραγωγή με επικεφαλής την Σάντρα Σόστερ

Η Σάντρα Σόστερ, διάδοχος του Κολομπάρι, βασίστηκε σ' αυτές τις καινοτομίες και πέτυχε να αναβαθμίσει σημαντικά το πολιτιστικό τμήμα και, συνακόλουθα, την πολιτιστική πολιτική μέσα στις προτεραιότητες του συμβουλίου. Αφετηρία της ήταν η αλλαγμένη κατάσταση της πόλης, την οποία έπρεπε να αντιμετωπίσει η πολιτιστική πολιτική, δηλαδή η αυξημένη πολιτιστική ζήτηση σε συνδυασμό με τα αυξανόμενα επίπεδα εκπαίδευσης, μόρφωσης και ενημέρωσης, και ο πολλαπλασιασμός των κοινωνικών φορέων που ασχολούνταν με την πολιτιστική παραγωγή. Διαπίστωσε ότι το αδύνατο σημείο στη σχέση του συμβουλίου με την αναταραχή στον κοινωνικό περίγυρο ήταν η έλλειψη ενδιάμεσων και αυτόνομων βαθμίδων, αντίστοιχων υπεύθυνων φίλτρων ανάμεσα σε μια μαζική θεσμική παρουσία και την κοινωνία, ανάμεσα στις πολιτιστικές υπηρεσίες του δημοσίου και το κοινό, ανάμεσα στη δράση της δημοτικής αρχής και την πόλη.⁽¹⁰⁾

Η διαπιστωμένη αυτή κατάσταση επέβαλε να δημιουργηθεί μια νέα σχέση ανάμεσα στο συμβούλιο και τις ανεξάρτητες ομάδες πολιτιστικών παραγωγών, που θα ενθάρρυνε τις πιο ενδιαφέρουσες και καινοτόμες τάσεις στην πόλη, με σεβασμό προς την καλλιτεχνική τους αυτονομία. Αυτό έγινε με δύο τρόπους. Πρώτα, πραγματοποιήθηκε η σύνδεση με τα ταλέντα της νεολαίας μέσω του θερινού φεστιβάλ "Μπολόνια Εστάτε" και με τις ποικίλες ζωντανές θεατρικές παραστάσεις τις οποίες διεύθυναν απ' ευθείας διάφοροι σύλλογοι ηθοποιών, σε συνεργασία με πολιτιστικούς φορείς. Κινηματογραφικές ταινίες προβλήθηκαν σε αυλές και πλατείες που έβγαζαν ζωντανό θέαμα μέσα από την άψυχη οθόνη, διατηρώντας παράλληλα ένα δυνατό καλλιτεχνικό πρόγραμμα, με αποκορύφωμα μια σαιζόν βωβού κινηματογράφου στην Πιάτσα Ματζόρε, με συνοδεία πιάνου. Αντί να μαζεύονται 50-60 φανατικοί κινηματογραφοφίλοι, κάθε βράδυ, επί τρεις εβδομάδες, παρακολουθούσαν 300-400 άτομα.⁽¹¹⁾

Η Σόστερ πλησίασε τη συνεργατική "Μάτζικμους", που είχε στήσει ένα πολιτιστικό πρόγραμμα σε ένα βουνό 40 χιλιόμετρα από την Μπολόνια, για να οργανώσει

τον “Εβδομο Ουρανό” (Settimo Cielo), την κορωνίδα του θερινού φεστιβάλ. Η όλη σύλληψη ήταν για μια σύγχρονη, γιορταστική, κοινωνική συνάθροιση έξω από το σπίτι, με την ίδια δυνατότητα για στιγμιαία ποικιλία, πολυμορφία και επιλεκτικότητα που έχει η τηλεόραση. Πήρε μια μορφή έκφρασης με πολλαπλά μέσα (multimedia), περιλαμβάνοντας κινηματογράφο, χορό και μουσική, προσελκύνοντας διάφορες ομάδες ηλικιών, με στόχο τη μεγιστοποίηση της συμμετοχής.

Το θερινό φεστιβάλ επιδίωκε να σπάσει το φράγμα ανάμεσα στη γλώσσα και τις μορφές του υψηλού και του μαζικού πολιτισμού και ανάμεσα στους πολιτιστικούς θεσμούς, ως γκέτο της παραδοσιακής ελίτ, και τους κοινούς ανθρώπους. Αντανάκλαση αυτής της πρόθεσης ήταν η πολύ χαμηλή τιμή εισόδου (1.500 λιρέτες) για το βραδινό πρόγραμμα. Το συμβούλιο χρηματοδοτούσε το φεστιβάλ κατά 50-60 % ενώ το υπόλοιπο καλυπτόταν με εισιτήρια και υπαίθριες πωλήσεις. Ο δήμος διέθεσε για τις εκδηλώσεις 185 εκ. λιρέτες το 1980 και 300 εκ. λιρέτες το 1981. Η Σόστερ δικαιολογούσε αυτές τις δαπάνες και αντέκρουε τις επικρίσεις του κυριότερου κόμματος της αντιπολίτευσης, της Χριστιανικής Δημοκρατίας (DC), το οποίο υποστήριζε ότι υπήρχαν σημαντικότερες προτεραιότητες, όπως η αποκατάσταση τοξικομανών και η πρόνοια για τους ηλικιωμένους. Γράφοντας στο πρόγραμμα του “Μπολόνια Εστάτε” του 1981, η Σόστερ απάντησε ότι “το πρόβλημα της ζωής στις μεγαλουπόλεις είναι σήμερα, πάνω απ’ όλα, πρόβλημα πολιτιστικών οριζόντων”. Οι καλοκαιρινοί μήνες, όταν δεν υπήρχε τίποτε να κάνει κανείς το βράδυ, και οι χαμηλές τιμές έκαναν ιδιαίτερα προσίτες τις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, δημιούργησαν “την ευκαιρία να αγγίξουμε εκείνες ακριβώς τις ομάδες που είναι οι ασθενέστερες και οι πιο περιθωριοποιημένες”.

Η καρποφόρα σχέση ανάμεσα στο συμβούλιο και σε νέους, ανεξάρτητους παραγωγούς εδραιώθηκε ακόμη περισσότερο με την υπογραφή συμβάσεων που ανέθεταν τη διαχείριση και τον καλλιτεχνικό έλεγχο θεάτρων και εκδηλώσεων σε ειδικευμένες και ικανές ομάδες, οι οποίες θα εισέπρατταν ένα συμφωνημένο προϋπολογισμό και θα υπέβαλλαν απολογισμό στο τέλος του χρόνου. Τα κυλιόμενα συμβόλαια διαρκούσαν συνήθως τρία χρόνια και μπορούσαν να ανανεωθούν. Αυτό εξυπηρετούσε τον πολιτιστικό στόχο της ενίσχυσης της πρωτοπορίας που είχε εμφανιστεί μετά το 1968 στο θέατρο και τον κινηματογράφο και επανεμφανίστηκε τόσο δυναμικά το 1977.

Οι παραπάνω καινοτομίες επαναστατικοποίησαν το θέατρο στην πόλη και αποτέλεσαν μέρος μιας περιεκτικής πολιτικής για τον τομέα. Το 1981, το θέατρο Τεστόνι, με χωρητικότητα 400 θέσεων, δόθηκε στο συνεταιρισμό “Νουόβα Σένα” (Νέα Σκηνή) που είχε αναπτύξει ένα καινούργιο είδος θεάτρου, διαλέγοντας αμφιλεγόμενα θεατρικά έργα, εκτείνοντας το ρεπερτόριο σε άγνωστους και διεθνείς θιάσους, διαφοροποιώντας τις μορφές, αναμειγνύοντας χορό, πρόζα και μουσική. Εστρεφαν την προσοχή τους σε καινούργιους συγγραφείς και κείμενα, συγκρότησαν εργαστήρια δράματος με γνωστούς ηθοποιούς και άρχισαν να εργάζονται με το θέατρο στην εκπαίδευση, κάνοντας συμπαραγωγές θεατρικών έργων με σχολεία, και οργάνωσαν ένα κύκλο συναυλιών για άτομα με ειδικές ανάγκες. Η προηγούμενη στέγη της “Νουόβα Σένα”, το θέατρο Σαν Λεονάρντο, δόθηκε στην “Λα Μπαράκα” το 1982, για ένα μόνιμο παιδικό θέατρο για ένα δοκιμαστικό χρόνο και έπειτα συνεχίστηκε με ένα διετές κυλιόμενο συμβόλαιο.

Ωστόσο, το φιλόδοξο σχέδιο της Σόστερ να μετατρέψει το “Αρένα ντελ Σόλε”

(Αρένα του Ηλίου) σε κέντρο πολλαπλών καλλιτεχνικών εκδηλώσεων για ανεξάρτητες ομάδες δεν υλοποιήθηκε. Αντίθετα, χρησιμοποιήθηκε ως πρόσχημα για την πολιτική της απομόνωση και τελικά την πτώση της. Το σχέδιο αυτό επιδίωκε να δώσει στη Μπολόνια ένα κέντρο για περιφερειακές θεατρικές παραγωγές και παραστάσεις συγχρηματοδοτούμενες από την ΑΤΕΡ, τον περιφερειακό θεατρικό σύνδεσμο, και το Δημοτικό Συμβούλιο της Μπολόνια. Αντί να είναι όμως μια δημοτική σκηνή για να φιλοξενεί εξωτερικές παραγωγές, φιλοδοξούσε να γίνει ένα “θέατρο δημιουργού” βασισμένο σε ένα σοβαρό καλλιτεχνικό διευθυντή και ένα μόνιμο θίασο.

Το σχέδιο αυτό συνάντησε αντιδράσεις από την αρχή, εξαιτίας της υψηλής τιμής που καταβλήθηκε για το κτίριο — 5,9 δισ. λιρέτες, τον Δεκέμβριο του 1983 — και του κόστους της ανακαίνισής του, που ανέβηκε από τα αρχικά 3,25 εκατομμύρια αγγλικές λίρες σε 4,12 εκατομμύρια τον Ιούλιο του 1985. Το αρχικό κόστος των 12 δισ. λιρετών (6 εκ. αγγλ. λίρες) για την απόκτηση, ανακαίνιση και μετασκευή έφτασε συνολικά τις 7,1 εκ. αγγλ. λίρες. Το πρόβλημα του κτιρίου αποδείχθηκε ότι ήταν άλυτο, με λειτουργικό κόστος που ξεπερνούσε όλες τις προβλέψεις και, σε σχέση με το υψηλό κόστος των κεφαλαίων, ξέσπασε μια έντονη διαμάχη με τους Σοσιαλιστές και τους Ρεπουμπλικάνους καθώς και με τους Χριστιανοδημοκράτες. Η Σόστερ φαινόταν προετοιμασμένη να τα παίξει όλα στο σχέδιο αυτό, παρά τις συμβουλές των συναδέλφων της, ακόμη και όταν αυτό απείλησε να υπονομεύσει τους στόχους της υπόλοιπης πολιτιστικής πολιτικής της. Οι εργασίες στο κτίριο σταμάτησαν τον Μάρτιο του 1986, με εντολή του νέου πολιτιστικού έφορου (*assessore*) Σινίτσι. Όμως η αύξηση της επιχορήγησης του θεάτρου υπό την Σόστερ αντισταθμιζόταν από την αύξηση των θεατών σε μια εποχή πτώσης, σε εθνικό επίπεδο, της παρακολούθησης θεατρικών παραστάσεων.

Η Σόστερ οραματιζόταν τη Μπολόνια ως πολιτιστικό εργαστήριο, θεωρώντας ότι οι νέες πρακτικές που ήταν εμπνευσμένες από τα πειραματικά θεατρικά εργαστήρια αποτελούσαν υπόδειγμα για την ανάπτυξη της πόλης. Προέκτεινε επίσης την αντίληψη των “εφήμερων” πολιτιστικών δραστηριοτήτων και στους παραδοσιακούς φορείς, προτείνοντας να γίνουν τα μουσεία και οι βιβλιοθήκες “αυθεντικά εργαστήρια μορφών, τεκμηρίωσης και πληροφόρησης σε σχέση με διαφορετικές κατηγορίες κοινού, από τα δημοτικά σχολεία έως τους επιστήμονες ερευνητές”.⁽¹²⁾ Αντί να πολώσει θεσμούς και εφήμερες εκδηλώσεις, συνένωσε συνθετικά τα δύο σύμφωνα με την αντίληψή της για τον εκσυγχρονισμό. Τα μουσεία έπρεπε να εκσυγχρονισθούν, να προσαρμοσθούν στην κοινωνική και τεχνολογική αλλαγή, σε ζωντανή επικοινωνία με την πόλη. Έπρεπε να ανταποκριθούν κάνοντας τις συλλογές τους προσιτές, με τη χρησιμοποίηση σύγχρονων επεξηγηματικών και εκθεσιακών τεχνικών, να αναπτύξουν οπτικο-ακουστικά βοηθήματα, εκδόσεις και άλλες εκπαιδευτικές υπηρεσίες, να μετατραπούν σε ερευνητικά κέντρα σε συνεργασία με το πανεπιστήμιο και άλλα ιδρύματα. Το Μεσαιωνικό Μουσείο, το οποίο προοριζόταν για μεσαιωνικό και σύγχρονο συμπλήρωμα του Αρχαιολογικού Μουσείου, βρισκόταν σε παρακμή. Την άνοιξη του 1985, το μουσείο ξανάνοιξε στις νέες εγκαταστάσεις του στο Παλάτσο Φάβα Γκιζιλάρντι, σε τμήμα του συγκροτήματος της Αρένα ντελ Σόλε, αφού δαπανήθηκαν 3 εκ. αγγλ. λίρες για την αναδιοργάνωσή του.

Η ιστορική βιβλιοθήκη, το “Αρχιγυμνάσιο” (*Archiginnasio*), που ήταν επίσης παραμελημένη, είχε αυξήσει υπερβολικά και άναρχα το μέγεθός της, και δεν ήταν σε

θέση να εξυπηρετήσει το αναγνωστικό κοινό. Αυτό είχε υπονομεύσει τον χαρακτήρα της συλλογής της. Αποφασίστηκε ότι έπρεπε να μετατραπεί σε βιβλιοθήκη ειδικευμένης έρευνας, επιστημονικής και τεχνικής παιδείας, ώστε να αποτελέσει συμπλήρωμα της πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης. Εκτός από την υποστήριξη προς τις αυτοδιαχειριζόμενες συννοικιακές βιβλιοθήκες, δόθηκαν υποσχέσεις ενίσχυσης των ειδικευμένων βιβλιοθηκών που είχαν δημιουργηθεί από τα νέα κοινωνικά κινήματα, και ικανοποιούσαν τις ανάγκες ποικίλων κατηγοριών αναγνωστικού κοινού. Η υποστήριξη προς το σύστημα των βιβλιοθηκών αυξήθηκε σημαντικά.

Είναι σαφές ότι ο χαρακτηρισμός της πολιτιστικής πολιτικής της Σόστερ ως “εφήμερης” είναι μονόπλευρος. Η υποστήριξή της προς τη μη θεσμοθετημένη πολιτιστική παραγωγή συνδυαζόταν με μια ισχυρή δέσμευση για την ενθάρρυνση της συνεργασίας ανεξάρτητων ομάδων με τους παραδοσιακούς πολιτιστικούς θεσμούς. Η Σόστερ έκανε έκκληση για υψηλότερη στάθμη κατάρτισης και στενότερη συνεργασία με το DAMS, εγκαινίασε διαφανείς διαγωνισμούς για την κατάληψη θέσεων στο πολιτιστικό τμήμα του δημοτικού συμβουλίου και τους πολιτιστικούς φορείς, και ανανέωσε τις συμβουλευτικές επιτροπές ειδικών, μολοντί ο ρόλος τους είχε περιοριστεί με την ανάθεση της διαχείρισης και των πόρων σε ανεξάρτητες ομάδες. Πίεσε επίσης για καινούργια νομοθεσία, όπως π.χ. για την αναθεώρηση του περιφερειακού νόμου αρ. 42 σχετικά με τη χρηματοδότηση πολιτιστικών πρωτοβουλιών από μέρους της τοπικής αυτοδιοίκησης, και αναζήτησε νέα μέσα χρηματοδοτικής παρέμβασης, όπως τον χαμηλότοκο δανεισμό.

Η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην προσφορά της αγοράς και του δημοσίου προσδιόρισε τον ρόλο του πολιτιστικού εφόρου (“*ασεσόρε*”). Η πολιτιστική πολιτική συμπλήρωνε τα κενά εκεί όπου η αγορά ήταν ανεπαρκής, πράγμα που εξηγεί γιατί ήταν προσανατολισμένη στην υποστήριξη του πειραματισμού. Κατά την άποψη της Σόστερ, ωστόσο, οι στόχοι της χρηματοδότησης από το δημόσιο τομέα δεν ήταν να υποστηριχθούν πρωτοβουλίες, προορισμένες να αποτύχουν στην αγορά, αλλά να ενθαρρυνθεί η χρηματοδοτική αυτάρκεια. Ο “ασεσόρε” δεν ήταν καλλιτεχνικός μπρεσάριος ή επιχειρηματίας, αλλά συντονιστής, κάνοντας την καλύτερη δυνατή χρήση των πόρων, πολλαπλασιάζοντας τις οικονομικές και πολιτιστικές ευκαιρίες και δίνοντας κίνητρα για επενδύσεις.

Τις καινοτομίες της πολιτικής της Σόστερ τις αντιμετώπισαν με εχθρότητα οι πολιτιστικοί φορείς που είχαν παραδοσιακές αντιλήψεις, καθώς και οι από το ΙΚΚ συνάδελφοί της στο συμβούλιο. Η σχετική στροφή των πόρων από τις δαπάνες για πολιτιστικούς φορείς, κωδικός αρ. 407, προς τις πολιτιστικές εκδηλώσεις και υπηρεσίες, κωδικός αρ.409, ενίσχυσε την αίσθηση πολιορκίας μέσα στους πολιτιστικούς φορείς, αφού δινόταν εξουσία σε εξωτερικούς παράγοντες. Ενώ η συνολική αύξηση των δαπανών μεταξύ 1976 και 1981 δεν ήταν αξιοσημείωτη, ο μέσος ποσοστιαίος ρυθμός αύξησης για τις πολιτιστικές δαπάνες ήταν 29,7 % για τον κωδικό αρ. 407 και 101% για τον κωδικό αρ. 409. Μεταξύ 1980 και 1981, έγινε μια σημαντική στροφή στους πόρους από τον 407 προς τον 409 και η τάση αυτή διατηρήθηκε έως το τέλος της θητείας της Σόστερ (βλέπε πίνακα 5.3).

Το μεγαλύτερης διάρκειας χαρακτηριστικό της πολιτικής της Σόστερ ήταν η γεφύρωση του χάσματος με τη νέα γενιά των καινοτόμων στους μικρούς θεατρικούς

θιάσους και τις κινηματογραφικές λέσχες, που είχαν ξεφουτρώσει μετά τη φοιτητική εξέγερση του 1977, φέρνοντάς τους μέσα στην εμβέλεια του δήμου και δίνοντάς τους χώρο για να δουλέψουν. Αυτό το πρότυπο σύνδεσης με ανεξάρτητες ομάδες, υιοθετήθηκε από όλη την τοπική αυτοδιοίκηση της Ιταλίας. Οι πρωτοβουλίες της καθιέρωσαν επίσης σχέσεις ανάμεσα στην πολιτιστική πολιτική με τη στενή έννοια και τις άλλες σφαίρες παρέμβασης του δήμου — εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση, επιστήμη, έρευνα, τεχνολογία και νέα μέσα επικοινωνίας. Το γεγονός αυτό μετέτρεψε την πολιτιστική πολιτική από το να είναι ένας κλάδος μεταξύ άλλων μέσα στη διοικητική ιεραρχία, απλώς σε μια λειτουργία που επηρέαζε όλα τα τμήματα και όλες τις πολιτικές του δήμου.

Πίνακας 5.3 : Πολιτιστικές δαπάνες του Δημοτικού Συμβουλίου της Μπολόνια

Ετος	Συνολικές πολιτιστικές δαπάνες(δισ λιρέτες)	Αναλογία 407:409		Πολιτιστικέςδαπάνες ως % συνολικών δαπανών εκπαίδευσης και πολιτισμού
		Πηγή:Δήμος Μπολόνια	Πηγή: Minardi και Bianchi	
1979	5.6	40.5%:59,5%		10,4
1980	7.7	40.2%:59.8%	41.8%:58.1%	12.2
1981	9.4	34.1%:65.9%	25.3%:74.6%	11.9
1982	10.8	32.9%:67.1%	27.9%:72.0%	14.8
1983	13.3	33.2%:66.8%	35.2%:64.7%	15.7
1984	17.0	32.6%:67.4%		
1985	14.9	51.2%:48.8%		
1986	17.1	57.3%:42.7%		12.5
1987	20.2	59.8%:40.2%		13.7
1988	21.9	53.3%:41.7%		14.2
1989	22.0	63.9%:36.1%		13.6

Πηγές : Δήμος Μπολόνια, Bilancio preventivo 1979-89. Minardi, E και Bianchi, M. "Le spese culturali dei comuni e delle provincie in Emilia-Romagna", dipartimento di Sociologia, Università di Bologna, 1986.

Η πολιτιστική πολιτική με υπεύθυνο Σοσιαλιστή

Στις δημοτικές εκλογές του 1985, οι Σοσιαλιστές αποχώρησαν από τη συμμαχία τους με τους Κομμουνιστές, αφήνοντάς τους να σχηματίσουν μια διοίκηση μειοψηφίας. Όταν η Σόστερ μετατέθηκε στο τμήμα κοινωνικής πολιτικής, δημιουργήθηκε ένα πολιτικό αδιέξοδο, με ένα αδύναμο Κομμουνιστικό συμβούλιο μειοψηφίας. Ο Ρικομίνι, καθηγητής πανεπιστημίου και ιστορικός της τέχνης, έγινε υπεύθυνος για

τον πολιτισμό (“*assessore alla cultura*”). Η θητεία του, όμως, ήταν προσωρινή, αφού δεν είχε ούτε την πολιτική στήριξη ούτε τις αναγκαίες ικανότητες για να αναλάβει τον πολιτιστικό σχεδιασμό. Το 1986, οι Σοσιαλιστές ξαναμπήκαν στη συμμαχία με τους Κομμουνιστές και απέκτησαν τον έλεγχο του πολιτιστικού τμήματος, πράγμα που αντικατόπτριζε την γενικότερη αποδυνάμωση της θέσης του ΙΚΚ. Νέος “ασεσόρε” έγινε ο Νικολά Σινίτσι.

Στο πλαίσιο του θόρυβου του Τύπου για το Αρένα ντελ Σόλε, ο Σινίτσι είχε δημοσιεύσει μια “λευκή βίβλο” με τίτλο *Cultura e città*, όπου αξιολογούσε τις αδυναμίες της πολιτιστικής πολιτικής κατά τα προηγούμενα δύο χρόνια. Κεντρικό θέμα αυτής της συζήτησης ήταν πώς να αξιοποιηθούν όλες οι δυνατότητες των πολιτιστικών ιδρυμάτων ώστε, μέσω και του μάρκετινγκ και της διαφήμισης, αλλά και της υποστήριξης του ιδιωτικού τομέα, να προβληθεί η πόλη στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό. Τα παραδοσιακά πολιτιστικά ιδρύματα έπρεπε να εκσυγχρονισθούν με ευδιάκριτους λογότυπους, με αφίσες, με οπτικο-ακουστικά βοηθήματα, ηλεκτρονικά συστήματα κρατήσεων, και με εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων και συνεδρίων. Έπρεπε να αυξηθεί η επιχορήγηση προς τον πολιτισμό από τον συνολικό προϋπολογισμό του συμβουλίου, από 0,85 % σε 1,5 % και να συγκεντρωθούν τα πολιτιστικά κονδύλια στο πολιτιστικό τμήμα. Ενώ προβλεπόταν αυξημένη χρηματοδότηση για μουσεία, αίθουσες τέχνης και βιβλιοθήκες, για άλλους τομείς, ιδιαίτερα το θέατρο, πρότεινε εξορθολογισμό, ιδιωτικοποίηση και χορηγίες. Ο Σινίτσι θεωρούσε ότι η χορηγία δεν αποτελούσε απειλή για την αυτονομία της πολιτιστικής παραγωγής.

Κατά κάποιο τρόπο ο Σινίτσι συμμεριζόταν τις απόψεις της Σόστερ ότι ο πολιτισμός είναι βιομηχανία και πηγή για οικονομική ανάπτυξη, και ότι η περιθωριοποίηση στις πόλεις και η ανεργία των διανοομένων είναι σύγχρονες μορφές φτώχειας. Όμως, η έκκλησή του να δοθεί ένα τέλος στην παραδοσιακή χάραξη πολιτιστικής πολιτικής με χαρακτήρα περίπου κοινωνικής πρόνοιας δεν μεταφράστηκε σε πολιτιστική παραγωγή στη λαϊκή βάση, απλώς περιόρισε τις δεσμεύσεις του συμβουλίου, το οποίο, εκτός από κάποιες πρωτοβουλίες πειραματικού χαρακτήρα, χρησιμοποίησε τους οικονομικούς πόρους κυρίως για την ανακαίνιση των μεγάλων παραδοσιακών ιδρυμάτων.

Ο Σινίτσι ανέπτυξε ένα νέο ρόλο για τον “ασεσόρε”, εκείνο του οργανωτή κεφαλαίων, που αντλεί χρήματα από εξωτερικές πηγές, από χορηγίες, εταιρικές σχέσεις και διαφήμιση. Η αποκατάσταση του αγάλματος του Ποσειδώνα, συμβόλου της ταυτότητας της πόλης, σηματοδούσε την καινούργια προσέγγιση. Η *Συμμαχία των Επιχειρηματιών της Μπολόνια*, ένα κονσόρτσιουμ από εβδομήντα επτά επιχειρήσεις, έβαλε 1,5 δισ. λιρέτες (750.000 αγγλ. λίρες) για την αποκατάσταση. Ταυτόχρονα, το ίδιο το έργο της αποκατάστασης έγινε δημόσιο θέαμα. Πραγματοποιήθηκε μέσα σε ένα ξύλινο “Σπίτι του Ποσειδώνα” που κατασκευάστηκε με πρότυπο το εξωτερικό ενός μεγάρου του δέκατου έκτου αιώνα και το εσωτερικό ενός αμφιθεάτρου ανατομίας. Η ιδιωτική χορηγία πλήρωσε επίσης για την αποκατάσταση μερικών τμημάτων του Μεσαιωνικού Μουσείου. Επανασυστήθηκε η Επιτροπή Καλλιτεχνικών Εκδηλώσεων της Μπολόνια ως ιδιωτική εταιρία με δημόσια συμμετοχή, για να διοργανώνει καλλιτεχνικές εκθέσεις και να συντονίζει ένα πρόγραμμα που αφορούσε τους επιμέρους πολιτιστικούς φορείς.

Η μεγαλύτερη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα και η μείωση της επιχορήγησης

επηρεάσαν επίσης το θέατρο. Αυτό σήμαινε πίεση για να μειωθεί ο χρόνος μεταξύ δοκιμών και ανεβάσματος των έργων, αλλά σήμαινε ακόμη ότι αναβαθμίστηκαν οι υπηρεσίες, ιδιαίτερα οι παροχές προς τα παιδιά, με ένα παιδικό σταθμό στο Τεστόνι και με εκτεταμένες υπηρεσίες εκπαίδευσης και βιβλιοθηκών στο κέντρο που συνδέεται με το παιδικό θέατρο Σαν Λεονάρντο. Η λύση που επιλέχθηκε για το Αρένα ντελ Σόλε ήταν ένα θέατρο βαριετέ για ψυχαγωγία πολλαπλών μορφών, ιδιαίτερα για ελαφριά κωμωδία και καμπαρέ, το οποίο θα γέμιζαν οι ιδιώτες χρήστες χωρίς δαπάνη του συμβουλίου. Μολονότι αντιστράφηκε η ελικοειδής ανοδική πορεία της επιχορήγησης του θεάτρου, επεδεικνύετο ακόμη κάποιο ενδιαφέρον για τις δυσκολίες των θεατρικών θιάσων στο ξεκίνημά τους. Για παράδειγμα, το παλαιό κοινωνικό κέντρο στη Βία Οζόπο στην περιοχή Σαβένα προτάθηκε να γίνει χώρος δοκιμών για καινούργιους θιάσους.

Με μια επιδέξια πολιτική, ο Σινίτσι μπόρεσε να αμβλύνει το χάσμα ανάμεσα στους πολιτιστικούς φορείς και το συμβούλιο, διατηρώντας τις θερινές εκδηλώσεις στις ιστορικές αυλές του Αρχιγυμνάσιου, του Παλάτσο Πότζι, της Βασιλικής του Σαν Ντομένικο, με ξεναγήσεις στα μουσεία και τις αίθουσες εκθέσεων από διάσημους καθηγητές, διευθυντές ή τους ίδιους τους καλλιτέχνες, που βρίσκονταν εκεί σαν μέρος της παράστασης. Τα εισιτήρια κόστιζαν 2.500 λιρέτες (1 αγγλική λίρα), όσο ήταν το συνηθισμένο κόστος μιας επίσκεψης σε μουσείο χωρίς τις παραπάνω εξυπηρετήσεις. Αποδείχθηκε ότι επρόκειτο για έναν εμπνευσμένο τρόπο να μειωθεί ο “φόβος να διαβείς το κατώφλι”, αφαιρώντας το φωτοστέφανο των παραδοσιακών ιδρυμάτων, και οδήγησε σε αύξηση του αριθμού επισκεπτών στα μουσεία κατά τους θερινούς μήνες κατά εκατό χιλιάδες περίπου. Ενώ ο Σινίτσι συνέχισε κατά κάποιο τρόπο την παράδοση της Σόστερ, η πολιτιστική πολιτική έπαψε να έχει τους σαφείς πολιτιστικούς στόχους της στρατηγικής της Σόστερ, που ήταν προσανατολισμένοι προς την παραγωγή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των παραδοσιακών στόχων του Σινίτσι, παρά τις μοντέρνες τεχνικές του στο μάρκετινγκ και στην άντληση κεφαλαίων, ήταν ο χαρακτηρισμός της Μπολόνια, μέσα στη “λευκή βίβλο” του *Cultura e città*, ως “ένα μεγάλο μουσείο, ένα μεγάλο θέατρο, ένα ζωντανό μουσείο, το οποίο γι’ αυτό το λόγο χρειάζεται επισκευή, συνεχείς εργασίες και φροντίδα”.

Το πρόγραμμα για τη νεολαία

Ενώ οι οικονομικοί και κοινωνικοί στόχοι της πολιτιστικής πολιτικής της Σόστερ εγκαταλείφθηκαν σε μεγάλο βαθμό από το πολιτιστικό τμήμα, παρέμειναν σε ισχύ στο πρόγραμμα για την νεολαία. Η κοινωνική κρίση της νεολαίας που ξέσπασε το 1977, είχε δείξει ολοκάθαρα την αποξένωση των νέων από τον δήμο της Μπολόνια. Το “Προτζέτο Τζόβανι” (Πρόγραμμα για τη νεολαία), που θεσπίστηκε το 1981 με πρωτοβουλία της Αουρελιάνα Αλμπέρτσι, την κομμουνίστρια “ασεσόρε” για την εκπαίδευση, σκοπό είχε να αντιμετωπίσει τις πολλαπλές αλλά αλληλένδετες ανάγκες των νέων. Αιτία της κρίσης ήταν ενμέρει η αποσύνδεση μεταξύ σχολείου και πανεπιστημίου, από τη μια μεριά, και της επαγγελματικής κατάρτισης και της εργασίας, από την άλλη. Ακόμη, η κρίση εθεωρείτο ότι είναι κρίση της πόλης - απομόνωση των νέων στην περιφέρεια, χωρίς πρόσβαση στο κέντρο της πόλης, χωρίς τοπικούς χώρους συνάντησης, βορά στον καταστρεπτικό πειρασμό των σκληρών ναρκωτικών.

Για να μπορέσει να λειτουργήσει το σχέδιο, αναγνωρίστηκε ότι έπρεπε να έχει οριζόντια οργάνωση που να τέμνει εγκάρσια τις διοικητικές υποδιαιρέσεις, να έχει το δικό του προϋπολογισμό, “ασεσόρε” και προσωπικό, και να είναι σε θέση να προσελκύσει την τεχνική υποστήριξη όλων των τμημάτων, μολονότι αρχικά βρισκόταν υπό την σκέπη του πολιτιστικού τμήματος, πριν μεταφερθεί στο τμήμα κοινωνικών πολιτικών το 1984. Εκείνοι που ξεκίνησαν το πρόγραμμα για τη νεολαία συνειδητοποίησαν ότι αυτό μπορούσε να κερδίσει την αποδοχή των νέων, μόνο εάν οι πρωτοβουλίες ήταν αυτοδιαχειριζόμενες και εάν δεν αποτελούσαν ένα μηχανισμό κοινωνικού ελέγχου, όπως είχε συμβεί με πολλές θεσμοποιημένες λέσχες νεολαίας.⁽¹³⁾ Μερικές τυπικές μορφές παρέμβασης ήταν η παραχώρηση χώρων σε ομάδες πολιτιστικών επιχειρηματιών, η καθιέρωση ενός κέντρου τύπου που έδινε στις ομάδες πρόσβαση στα μέσα επικοινωνίας, και η παροχή μαθημάτων μετεκπαίδευσης για παρουσιαστές και παραγωγούς τοπικών ιδιωτικών ραδιοφωνικών σταθμών, επιζητώντας, έτσι, μια διασύνδεση με εκείνους που είχαν δώσει τη δυνατότητα έκφρασης της εξέγερσης του 1977.

Η πλατιά ενημέρωση από το “Προτζέτο Τζόβανι”, τα καινούργια μέσα και η νέα προσέγγιση παρήγαγαν μια σειρά από νέες, αν και μετριοπαθείς, πρωτοβουλίες. Ο προϋπολογισμός ξεκίνησε το 1980 με 800 εκατομμύρια λιρέτες, μειώθηκε το 1981 και το 1982 σε 700 εκατομμύρια, αλλά στη συνέχεια αυξήθηκε, κατευθύνοντας όμως την χρηματοδότηση προς τις συνοικίες.⁽¹⁴⁾ Εφαρμόστηκαν καινοτομίες σε εργασιακή εμπειρία προσωρινού χαρακτήρα για νέους που είχαν αποκτήσει απολυτήριο γυμνασίου. Το Συμβούλιο πρόσφερε 200 θέσεις εργασίας, με τρίμηνη περιοδικότητα, παρέχοντας προσωρινή εργασία μεταξύ 1979 και 1981, πράγμα που έδειχνε πως υπήρχε ζήτηση για προσωρινές θέσεις εργασίας.

Οι οικονομικές πρωτοβουλίες αποσκοπούσαν, υπο μία έννοια, να εκμεταλλευτούν κυριολεκτικά τις δεξιότητες των μορφωμένων, “δίνοντας κεφάλαιο στην ευφυΐα”, όπως το είπε ο Μάουρο Φελικόρι, υπεύθυνος του Προγράμματος για τη Νεολαία από το 1980. Η πολιτική ήταν προσανατολισμένη στο να προωθεί πολιτιστικές επιχειρήσεις και να τις κάνει ικανές να είναι αυτόνομες. Ταυτόχρονα, οι στόχοι της οικονομικής πολιτικής συνδυάζονταν πάντοτε με ένα κοινωνικό σκοπό: “παρέχοντας δυνατότητες αυτοαπασχόλησης σε νέους που έχουν τα προσόντα αλλά δεν έχουν οικογενειακούς πόρους, οι πολιτικές αυτές αποσκοπούν επίσης και στο να δώσουν ίσες ευκαιρίες”.⁽¹⁵⁾

Βασισμένο στην υποδομή που είχε προκύψει από το Νόμο 285 του 1977 για τη χρηματοδότηση επιχειρήσεων που ανήκαν στους νέους, ώστε να καταπολεμηθεί η ανεργία στη νεολαία, το πρόγραμμα “Botteghe in transizione” (“μεταβατικά εργαστήρια”) ήταν ένα σχέδιο για να υποστηριχθούν επιχειρήσεις νεαρών χειροτεχνών στην αρχική τους φάση και να διατηρηθούν παλαιά επαγγέλματα που έσβηναν, όπως η κατεργασία δερμάτων, η κατασκευή οργάνων, η αργυροχρυσοχοΐα. Το σχέδιο αυτό συντόνιζε τις προσπάθειες του επαρχιακού συμβουλίου και του δημοτικού συμβουλίου, τα οποία εξόπλιζαν τους χώρους και τους έδιναν χωρίς ενοίκιο σε νέους τεχνίτες, ωσότου γίνουν οικονομικά βιώσιμοι. Το ισόγειο του δημοτικού κέντρου του Σάφι, για παράδειγμα, μετασκευάστηκε σε εργαστήρια χρυσοχοΐας, ωρολογοποιίας και επιδιόρθωσης επίπλων.

Δεύτερον, οι πρωτοβουλίες για την επαγγελματική κατάρτιση είχαν στόχο τους

κοινωνικά περιθωριοποιημένους και τους εκπαιδευτικά μειονεκτούντες στην περιφέρεια της πόλης, όπου την κατάρτιση παρείχαν οι ίδιοι οι συνεταιρισμοί πολιτιστικών βιομηχανιών που είχαν ως βάση τους τη γνώση. Οι πρωτοβουλίες αυτές έπαιρναν υπόψη τους τα ενδιαφέροντα των νέων και τις απαιτήσεις της σύγχρονης αγοράς. Περιελάμβαναν μαθήματα ξένων γλωσσών, γραφικές τέχνες, τεχνολογία πληροφορικής, κινηματογράφο και βίντεο, ραδιοηλεκτρονική και ηλεκτρονική μουσική, στα αποκεντρωμένα κέντρα νεολαίας.

Τα σημαντικότερα και πιο μετρήσιμα αποτελέσματα του Προγράμματος για τη νεολαία προήλθαν ίσως από τις μουσικές πρωτοβουλίες που μπορούσαν να αντλήσουν από μια μεγάλη δεξαμενή “υπόγειου” πολιτισμού. Το δημοτικό κέντρο Λάμε ήταν εξοπλισμένο με ένα στούντιο ηχογράφησης και μία αίθουσα συναυλιών, και είχε μια σύμβαση με ένα συνεταιρισμό που θα το διηύθηνε. Ανοίξαν μια μουσική σχολή με ογδόντα μαθητές, με πρότυπο τη νέα σχέση ανάμεσα στις ανεξάρτητες ομάδες και το συμβούλιο, την οποία είχε εγκαινιάσει η Σόστερ στο χώρο του θεάτρου. Από τα κέντρα νεολαίας αναδείχθηκαν μερικά μουσικά συγκροτήματα και έγιναν επαγγελματικά, ενώ άλλα έβρισκαν χρήματα παρέχοντας σχετικές υπηρεσίες. Με την υποστήριξη του σχεδίου “Μεταβατικά Εργαστήρια”, συγκεντρώθηκαν πάνω από εξήντα συγκροτήματα για να σχηματίσουν ένα κονσόρτσιουμ, το “Σουμπ Κάβε”, και να διαμορφώσουν χώρους δοκιμών και ένα στούντιο ηχογράφησης στο Καζέρμε Ρόσε στην περιοχή Μπολονίνα, το οποίο λειτούργησε ως κόμβος ενός δικτύου από συγκροτήματα, μουσικούς πράκτορες και μπρεσάριους βάσης. Ορισμένοι νέοι από μian άλλη περιοχή, τη Νάβιλε, οργάνωσαν το Τσεντοφιόρι — ένα θερινό κύκλο συναυλιών ροκ που λειτούργησαν ως προθήκη νέων ταλέντων. Το Τσεντοφιόρι δεν έχει καταφέρει να ξεπεράσει τις ανεπάρκειες της ιταλικής αγοράς στη μουσική ροκ και την έλλειψη βιομηχανίας δίσκων στη Μπολονία, αλλά διευκόλυνε παρά ταύτα να αναπτυχθεί ένα ντόπιο ιδίωμα, καθώς και ένα περιφερειακό κύκλωμα για ζωντανές παραστάσεις σε ολόκληρη την Ιταλία.

Υπήρχε μια ισχυρή δέσμευση να ανακαινιστούν και να επανεξοπλιστούν οι χώροι στα συνοικιακά κέντρα ψυχαγωγίας. Το 1980 υπήρχαν δεκατρία τέτοια κέντρα, που είχαν ετήσιο προϋπολογισμό μόνο 20 εκατομμύρια λιρέτες (10.000 αγγλ. λίρες) και δεν είχαν εγκαταστάσεις εξάσκησης. Το 1983 εξοπλίστηκαν εξήντα καινούργια εργαστήρια και στούντιο και άνοιξαν ενιά καινούργια κέντρα, τα οποία πρόσφεραν στο σύνολο της συνοικίας πιο εξειδικευμένες υπηρεσίες. Μετονομάστηκαν *κέντρα νεολαίας*, ως αναγνώριση των πολλαπλών λειτουργιών τους, πέρα από τις παραδοσιακές δραστηριότητες τύπου λέσχης νεολαίας, και απέκτησαν νέο καταστατικό τον Νοέμβριο του 1984. Αυτό αντανάκλουσε τη μεταστροφή των αντιλήψεων, από τον κοινωνικό έλεγχο ή τη θεσμική διαχείριση προς την αυτοτέλεια και την αυτοδιαχείριση. Το νέο σύστημα νομιμοποίησε μια ποικιλία πειραματικών μορφών: αυτοδιαχείριση από τους ίδιους τους νέους όπως στα κέντρα της Μοράρα και του Καζαλόνε, ή από κοινού διαχείριση από νέους εργάτες, εκπροσώπους της συνοικίας και ομάδες νεολαίας, ή από συνεταιρισμούς που νοίκιαζαν εγκαταστάσεις σε ομάδες της συνοικίας.

Ενώ η επαγγελματική κατάρτιση και οι οικονομικοί στόχοι επέδρασαν στη μετατροπή των κέντρων ψυχαγωγίας σε κέντρα νεολαίας, η επικρατούσα συνήθεια στη νεολαία ήταν να προωθείται η προσωπική αυτονομία, εκπλήρωση και ευκαιρίες για

κοινωνικοποίηση. Η κοινωνική διάσταση παρέμενε ισχυρή, κάνοντας θετική διάκριση υπέρ των μειονεκτουσών ομάδων —κορίτσια, έφηβοι ηλικίας 11-14, νέοι που κατοικούσαν σε περιφερειακές περιοχές— προκειμένου να κατανεμηθούν οι ευκαιρίες πιο ισότιμα. Συνακόλουθα, διάφοροι ειδικοί πόροι και προγράμματα κατευθύνθηκαν προς παιδιά που βρίσκονταν σε κίνδυνο, τοξικομανείς, νέους με μαθησιακές δυσκολίες, επαίτες ή νέους σε αναμορφωτήρια, σε συντονισμό με άλλους φορείς για να προσφέρουν δραστηριότητες αναψυχής, θεραπευτική εκπαίδευση, στέγη για κατάρτιση και διαμονή, ώστε να τους ενσωματώσουν πάλι στην κοινωνία. Η χρηματοδοτική δέσμευση του συμβουλίου ήταν αντίστοιχη με την κοινωνική δέσμευση και οι επιχορηγήσεις προς τα κέντρα νεολαίας τριπλασιάστηκαν από 45.000 αγγλ. λίρες το 1980 σε 128.000 αγγλ. λίρες το 1984. Στη συνέχεια, έδιναν ετήσια επιχορήγηση 150.000 αγγλ. λιρών στις συνοικίες για το λειτουργικό κόστος τους.⁽⁶⁾

Ενώ όμως διατηρήθηκε η επιχορήγηση προς τις συνοικίες, η σημαντική χρηματοδότηση για τις άλλες πτυχές του Προγράμματος για τη Νεολαία, των αρχών της δεκαετίας του 1980, περικόπηκε δραστικά στα τέλη της δεκαετίας, πέφτοντας σε μόλις 50.000 αγγλ. λίρες, οκτώ φορές λιγότερο από ό,τι στην αρχή. Αυτό πίεζε ολοένα περισσότερο στο να συνδυαστούν οι χρηματοδοτικές πηγές και να ενεργοποιηθούν οι εξωτερικοί πόροι, με αποτέλεσμα να έχουν αυξηθεί οι επιχειρηματικές πολιτιστικές πρωτοβουλίες. Η περιφέρεια της Εμίλια-Ρομάνια έδειξε μεγάλη εφευρετικότητα στην αξιοποίηση των επιδοτήσεων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου για τη χρηματοδότηση της επαγγελματικής κατάρτισης ή την ενημέρωση στις νέες τεχνολογίες. Τα χρήματα προορίζονταν για ειδικές ομάδες — τους κάτω των 25 ετών με ανεπαρκή προσόντα, τις γυναίκες που είχαν εργασίες κατά παράδοση ανδρικές, τους εργάτες μετανάστες και τα άτομα με ειδικές ανάγκες — και το είδος της κατάρτισης αντανάκλούσε τη σύγχρονη συγχώνευση της τεχνολογίας με τον πολιτισμό — γραφικές τέχνες, κτηνοτροφία, τουρισμός, ρομποτική και σχεδίαση με ηλεκτρονικούς υπολογιστές (CAD/CAM). Το 1986, στην περιφέρεια αυτή καταρτίστηκαν 5.773 άτομα από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, με ένα κόστος περί τα 30 εκατομμύρια αγγλικές λίρες.

Μολονότι η ευρωπαϊκή διάσταση στην πολιτιστική πολιτική της Μπολόνια ήταν περιορισμένη, το Πρόγραμμα για τη Νεολαία ανέλαβε να πραγματοποιήσει ένα μεγάλο διεθνές πρόγραμμα: τη Μπιενάλε νέων καλλιτεχνών από τις μεσογειακές χώρες, που ξεπερνάει τα σύνορα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, περιλαμβάνοντας τη Γαλλία, την Ισπανία, την Πορτογαλία, την Ελλάδα, τη Γιουγκοσλαβία, την Κύπρο και αργότερα την Τυνησία και την Αλγερία. Η Μπιενάλε πραγματοποιήθηκε τέσσερις φορές στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και η καινοτομία της έγκειται στις προσπάθειές της να δώσει κίνητρα στην καλλιτεχνική παραγωγή, καθώς και να προσφέρει χώρο για παραστάσεις, εκθέσεις έργων και συνάντηση με συναδέλφους. Ταυτόχρονα καλλιέργησε δεσμούς με την αγορά και τον μηχανισμό της δημοσιότητας, συγκροτώντας ένα ευρωπαϊκό δίκτυο επαφών με εταιρίες, ιδιωτικές αίθουσες εκθέσεων, διαφημιστικά γραφεία, εμπόρους λιανικής, πολιτιστικά κέντρα, τηλεόραση και ραδιόφωνο. Ορισμένοι καλλιτέχνες της Μπολόνια που συμμετείχαν στη Μπιενάλε έγιναν στη συνέχεια διάσημοι σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η πόλη προβλήθηκε στη Μπιενάλε ως “η πόλη της κατάρτισης” .

Συμπέρασμα

Η ανάπτυξη των “εφήμερων” στις πολιτιστικές πολιτικές των πόλεων της Ιταλίας στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980 έχει αποδοθεί σε ένα κενό στην αγορά.⁽⁷⁾ Η ανάγκη όμως την οποία κάλυψε η νέου τύπου πολιτιστική πολιτική, δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στην τέχνη του θεάματος, ήταν μια ανάγκη για κοινωνική συνοχή και ένταξη στην πόλη, ένα είδος εμπειρίας που δεν μπορούσε να προσφέρει η αγορά. Στη Μπολόνια, το μακροπρόθεσμο δίδαγμα που πήρε το ΙΚΚ από το κίνημα του 1977 ήταν πως δεν μπορούσε να συνεχίσει να ελέγχει τα όρια και τις μορφές της πολιτιστικής έκφρασης ή να τις διοχετεύει μέσα σε θεσμοθετημένους φορείς. Επρεπε να παραιτηθεί από τον πολιτικό έλεγχο των ιδεών και να παραχωρήσει ελεύθερο πεδίο στην πολιτιστική δημιουργικότητα και την καλλιτεχνική αυτονομία. Διατήρησε, ωστόσο, την ξεχωριστή πολιτική του ταυτότητα στην πολιτιστική πολιτική προσχωρώντας σε πρότυπα επαγγελματισμού σε όλα τα είδη, περιλαμβάνοντας και εκείνα που αποκλείονταν έως τότε λόγω προκατάληψης, και υποστηρίζοντας μια κοινωνική διάσταση στην κατανομή των πόρων. Η πολιτιστική πολιτική είχε δεσμευτεί να παλαίψει για την ισότητα στις ευκαιρίες και τη θετική διάκριση υπέρ των μεινεκτούντων.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά της πολιτιστικής πολιτικής στη Μπολόνια, ωστόσο, υπέκειντο πάντοτε σε συγκρουόμενες τάσεις, που σήμερα οξύνονται. Κατά τη σύγκρουση ανάμεσα στο συμβούλιο και το κίνημα, η διαφορά ως προς την κοινωνική θέση και προοπτική ανάμεσα σε άνεργους πτυχιούχους και τους περιθωριοποιημένους στην περιφέρεια της πόλης, χωρίς ανώτερη μόρφωση, προσόντα ή ελπίδα, υποβαθμίστηκε πρόσκαιρα. Αποδείχθηκε ότι ήταν ευκολότερο να λυθούν τα προβλήματα της νεολαίας της νέας μεσαίας τάξης, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να γίνουν πολιτιστικοί επιχειρηματίες, παρά να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα σ’ αυτούς και τα χαμηλότερα στρώματα που έχουν ελάχιστη ειδίκευση και είναι αλλοτριωμένα. Η κοινωνική ανομοιογένεια και πόλωση μεγαλώνουν, και μαζί μ’ αυτές και η ανισότητα, την οποία αντιμετωπίζουν οι καινούργιοι μετανάστες, ιδιαίτερα όσοι προέρχονται από τη Σενεγάλη και τη Βόρεια Αφρική.

Αυτού του είδους οι εντάσεις αναπαράγουν αναπόφευκτα την πολιτιστική διαίρεση ανάμεσα στο κέντρο της πόλης και την περιφέρεια: ο ερασιτεχνισμός και η διδακτική εξακολουθούν να υπερισχύουν στην περιφέρεια, ενώ ο επαγγελματισμός και το εμπορικό πνεύμα στο κέντρο. Ωστόσο, οι σημαντικές επενδύσεις για να εξοπλισθούν οι συνοικίες ώστε να καταρτίζουν νέους έπαψαν να σημαίνουν ότι αυτές οργανώνουν μόνο δημόσιες διαλέξεις και ομιλίες, αν και εξακολουθεί να υπάρχει το πρόβλημα ότι οι σημαντικότερες πρωτοβουλίες του δήμου στις τέχνες των πολλαπλών μέσων και των παραστάσεων περιστρέφονται γύρω από το κέντρο της πόλης.

Οι οικονομικοί περιορισμοί και ο νομοθετικός ακρωτηριασμός, με τα οποία πάντοτε πάλευε η πολιτιστική πολιτική, θα είναι μια αληθινή δοκιμασία για τους κοινωνικούς στόχους του συμβουλίου σ’ αυτό το πεδίο. Οι σοβαρές περικοπές στον προϋπολογισμό της πολιτικής για τη νεολαία και η απορρόφηση του Προγράμματος για τη νεολαία μέσα στη διοικητική ανωνυμία δείχνουν το θάψιμο αυτής της γεμάτης φαντασία πολιτικής. Σε συνδυασμό με τη γενική κρίση των δαπανών της τοπικής αυτο-

διοίκησης υπάρχουν τα ευρύτερα προβλήματα για τη βιομηχανική περιοχή της Μπολόνια, ειδικότερα η πίεση για ανάληψη της διεύθυνσης των περιφερειακών πιστωτικών ιδρυμάτων που μπορεί να οδηγήσει σε ευνοϊκούς όρους δανειοδότησης μικρών επιχειρησέων που κινδυνεύουν να κλείσουν. Επί πλέον, η Μπολόνια δεν έχει ξεπεράσει τις αδυναμίες της ως επαρχιακή πόλη, με περιορισμένη αγορά για μουσική και θέατρα. Η πολιτιστική μετανάστευση εξακολουθεί να αποτελεί ένα χαρακτηριστικό για καλλιτέχνες που θέλουν να μούν σε μια ευρύτερη εθνική ή διεθνή αγορά. Η τουριστική οικονομία της παραμένει κι' αυτή περιθωριακή σε ένα στάσιμο επίπεδο 700.000 επισκεπτών τον χρόνο.

Ενώ οι παραπάνω περιορισμοί και τα προβλήματα παραμένουν άλυτα, η Μπολόνια έχει σημειώσει, σίγουρα, σημαντικές επιτυχίες ως προς την πολιτιστική πολιτική. Με το να αποφύγει να μιμηθεί τα μοντέλα των μητροπόλεων, που θα ξεπερνούσαν κατά πολύ τις δυνατότητές της, αξιοποίησε τις αρετές της. Αυτές βρίσκονται στο πεδίο των εξαιρετικά ικανών πολιτιστικών ανθρώπινων πόρων, στις μικρές και ποικίλων αναγκών αγορές, σ' ένα ισχυρό περιφερειακό δίκτυο και υποδομή. Η επιτυχία της πολιτιστικής πολιτικής της Μπολόνια έγκειται στο γεγονός ότι αντιμετώπισε τον πολιτισμό ως πεδίο παραγωγής και έδειξε έτσι τη σημασία που έχουν για την οικονομία οι βασισμένες στη γνώση βιομηχανίες. Λειτουργήσε επίσης υπέρ της κοινωνικής συνοχής, επιτρέποντας στους νέους να εκφραστούν και συνδέοντάς τους με ευκαιρίες εργασίας και ανοιχτό πολιτικό διάλογο. Οι πολιτικές επιπτώσεις ήταν αισθητές στη δημοτική αρχή, όπου η φυσιογνωμία του πολιτισμού αναβαθμίστηκε, καθώς και στη μορφή και λειτουργία του ΙΚΚ που έχει μετονομαστεί τώρα σε Δημοκρατικό Κόμμα της Αριστεράς (PDS). Η αυτονομία των πολιτιστικών παραγωγών και η ποικιλία των συμβολικών μορφών και ιδεών, μαζί με την ευρύτερη πολιτική αποδυνάμωση του ΙΚΚ, έχουν υπονομεύσει την πίστη ότι το πολιτικό κόμμα εκφράζει μια κοινή γλώσσα και λειτουργεί ως κοινωνική συνεκτική ουσία.

Σημειώσεις

1. Jaggi, M. Muller, R. and Schmid, S., *Red Bologna*, London, Writers and Readers Cooperative, 1977, pp. 80-5.
2. Sassi, A. (ed.), *Indagine quantitativa sui consumi culturali in Emilia-Romagna*(1986-80), Istituto Gramsci, sezione dell' Emilia Romagna, 1982, p.3.
3. Felicori, M. and Vitali, W. 'Il progetto Giovani del Comune di Bplogna', in Montanari, F. and Frabboni, F. (eds), *Politiche giovanili, enti locali e sistemi informativi*, Firenze, La Nuova Italia, 1987.
4. Galligani, A.M., 'Il tempo e il denaro: spesa pubblica e politica culturale a Bologna e Venezia', *Il Mulino*, 280, 31, 2, March-April 1982, p.290.
5. Bianchini, F. 'Cultural policy and urban social movements: the response of the 'New Left' in Rome (1976-85) and London (1981-86)', in Bramham, P. et. al. *Leisure and Urban Processes: Critical Studies of Leisure Policy in Western European Countries*, London, Routledge, 1989, pp. 20-1
6. Eco, U. La communication subversive neuf ans apres 68', in Calvi, F. (ed.), *Le debat intellectuel, Italie 77: le 'mouvement', les intellectuels*, Paris, Le Seouil, 1977, p.112.
7. Chambers, I. and Curti, L., 'Italian summers', *Marxism Today*, July 1983.
8. Comune di Bologna, Assessorato alla cultura, *Proposte per l' intervento dell' amministrazione comunale nel settore culturale*, April 1977.
9. Galligani, M. op. cit., p. 279; Comune di Bologna, Bilancio di previsione 1980-90.

-
10. 'Il lavoro culturale. Intervista di Pino Petruzzelli a Sandra Soster', *La Società*, 40, April 1981.
 11. Bruno Migliaretti, interview with the author, September 1988.
 12. "Il lavoro culturale", op. cit., p. 50.
 13. Felicori, M. and Tomba, R. *I centri giovanilli del Comune di Bologna*, Progetto Giovani, Comune di Bologna, 1987.
 14. Interventi 1980, 1981, 1982, *Quadro riassuntivo e impegno di spesa*, Comune di Bologna, Piano Giovani 1983; *Bilancio di previsione*, 1980-90.
 15. Regione Emilia-Romagna, Assessorato lavoro e formazione professionale, *Rapporto sull'istruzione e la formazione professionale in Emilia Romagna*, 1987, p. 348.
 16. Comune di Bologna, *Bilancio di previsione* 1980-90; Felicori, M. and Tomba, R., op. cit., p. 16.
 17. Marchetti, A., 'La muse e l'assessore. Le spese culturali di quattro comuni metropolitani dal 1974 al 1983', *Ikon*, 11, 1985, p.45.

Αμβούργο : πολιτισμός και ανταγωνισμός μεταξύ πόλεων

Γιούργκεν Φρίντριχς και Γιενς Ντάνγκσατ

Εισαγωγή

Στόχος μας σ' αυτό το κεφάλαιο είναι να περιγράψουμε τους πολιτιστικούς θεσμούς και την πολιτιστική πολιτική του Αμβούργου, της δεύτερης μεγαλύτερης πόλης της Γερμανίας, και ενός από τα γερμανικά κρατίδια (*Länder*). Προκειμένου να τοποθετήσουμε τη μελέτη αυτής της περίπτωσης μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, στο κεφάλαιο αυτό συγκρίνεται η εμπειρία του Αμβούργου με εκείνη άλλων πέντε μεγάλων πόλεων της Γερμανίας : Δυτικό Βερολίνο, Μόναχο, Κολωνία, Φραγκφούρτη και Στουτγάρδη. Το κεφάλαιο διερευνά την προβληματική σχετικά με το τι συγκροτεί τον “πολιτισμό” και εκτιμά τις οικονομικές επιπτώσεις των πολιτιστικών πόρων και τη συμμετοχή τοπικών πολιτευτών, πολεοδομών και αρχιτεκτόνων στη συζήτηση για την πολιτιστική πολιτική.

Εξαιτίας της τεράστιας εξάρτησης του πολιτισμού από την χρηματοοικονομική υποστήριξη του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης, το κεφάλαιο αυτό εξετάζει το ρόλο των επενδύσεων στους πολιτιστικούς θεσμούς, στα πλαίσια των τοπικών δημόσιων πολιτικών. Η κυριότερη υπόθεσή του είναι ότι οι οικονομικές συνθήκες είναι η βάση των επενδύσεων σε πολιτιστικούς φορείς από τη μεριά των Δημοτικών Αρχών. Οι οικονομικές συνθήκες — που επηρεάζουν τα φορολογικά έσοδα, τα ποσοστά της ανεργίας και τις δαπάνες κοινωνικής πρόνοιας— προσδιορίζουν τις δυνατότητες και τους περιορισμούς των υπεύθυνων λήψης αποφάσεων και επηρεάζουν το μερίδιο του πολιτιστικού προϋπολογισμού στο συνολικό δημοτικό προϋπολογισμό. Η διαδικασία της χάραξης πολιτικής και ο καθορισμός προτεραιοτήτων από τις Δημοτικές Αρχές προσδιορίζουν την κατανομή των κονδυλίων σε θεσμούς που λειτουργούν με διάφορες πολιτιστικές μορφές, όπως όπερα, θέατρο, μουσεία, δημόσιες βιβλιοθήκες. Οι αποφάσεις αυτές είναι εξίσου σημαντικές, αφού δεν δείχνουν απλώς τις προτεραιότητες των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αλλά και την αντίστοιχη πολιτιστική εξειδίκευση μιας πόλης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Ο όρος “πολιτισμός” χρησιμοποιείται εδώ με την ευρεία έννοια, η οποία περιλαμβάνει μουσική, εικαστικές τέχνες, λογοτεχνία, θέατρο, επιστήμες και τα μέσα με τα οποία εκφράζονται αυτές οι πολιτιστικές μορφές : εφημερίδες, δίσκοι, ταινίες, αρχιτεκτονική, και τηλεοπτικά προγράμματα. Το κεφάλαιο αυτό, ωστόσο, περιορίζεται στις προ-ηλεκτρονικές τέχνες — μουσική, θέατρο, λογοτεχνία, εικαστικές τέχνες και χειροτεχνία.

Οικονομική ανάπτυξη και πολιτιστικές πολιτικές στη Γερμανία

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η Γερμανία έχασε την παραδοσιακή της πρωτεύουσα, το Βερολίνο, και στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία έπαψε να υπάρχει ένα

δεσπόζον πολιτικό, πολιτιστικό ή πανεπιστημιακό κέντρο. Αντίθετα, τα κρατίδια (Länder) απέκτησαν περισσότερη πολιτική ισχύ και η πολιτιστική πολιτική έγινε αποκλειστικά δική τους αρμοδιότητα. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, οι περιφερειακές πρωτεύουσες όπως το Αμβούργο, το Μόναχο, η Φραγκφούρτη, το Ντύσσελντορφ, συναγωνιζόμενες την Κολωνία και τη Στουτγάρδη, αύξησαν τον πληθυσμό τους και την οικονομική ισχύ τους. Μέσα στις ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες που γνώρισε η Δυτική Γερμανία για τριάντα περίπου χρόνια, αναπτύχθηκε μια ισορροπημένη διάρθρωση περιφερειών και πόλεων. Όταν όμως τον Οκτώβριο του 1990 προστέθηκαν τα πέντε νέα κρατίδια, που αποτελούσαν την πρώην Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας (ΛΔΓ), αυτή η πολυκεντρική διάρθρωση έγινε ακόμη πιο πολύπλοκη.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (ΟΔΓ) επηρεάστηκε, όπως όλα τα προηγμένα βιομηχανικά έθνη, από τις μεταβολές στην παγκόσμια οικονομία. Οι κρίσεις στους κλάδους της κλωστοϋφαντουργίας, της χαλυβουργίας και των ναυπηγείων οδήγησαν στο κλείσιμο εργοστασίων και σε αποκέντρωση της παραγωγής σε χώρες με χαμηλούς μισθούς, όπως η ΛΔΓ. Από την άλλη μεριά, η άνοδος της τεχνολογίας των υπολογιστών, της ηλεκτρονικής και των δαπανών των εταιριών του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα στην έρευνα και ανάπτυξη, επέδρασε θετικά σε άλλες περιφέρειες. Η προηγούμενη ισορροπία μετατράπηκε σε άνιση περιφερειακή ανάπτυξη, που περιγράφεται πολύ γενικά ως "απόκλιση Νότου-Βορρά" (Friedrichs, Hdussermann και Siebel, 1986). Η παρακμή των ορυχείων και της χαλυβουργίας επηρέασε κυρίως αρκετές πόλεις του Σάαρ και της περιφέρειας του Ρουρ στο Ρήνο, και η παρακμή των ναυπηγείων τις βόρειες περιφέρειες, όπως το Αμβούργο. Η ανάπτυξη του τομέα της ηλεκτρονικής αύξησε τον πλούτο της Βαυαρίας και της Βάδης-Βυρτεμβέργης. Οι περιοχές που επλήγησαν από την οικονομική ύφεση παρουσίασαν αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας — με συνακόλουθη αύξηση των δαπανών κοινωνικής πρόνοιας — και συρρίκνωση των φορολογικών εσόδων. Δεδομένου ότι, η κοινωνική πρόνοια χρηματοδοτείται από τους δημοτικούς προϋπολογισμούς, ορισμένοι δήμοι επλήγησαν πολύ σοβαρά από αυτές τις μεταβιβαστικές πληρωμές. Το Αμβούργο, για παράδειγμα, δαπάνησε σχεδόν το 10 % του συνόλου του προϋπολογισμού του 1989 στην κοινωνική αρωγή.

Η παγκόσμια οικονομική αναδιάρθρωση οδήγησε σε αύξηση του ανταγωνισμού ανάμεσα στις μεγάλες πόλεις και στα δύο άκρα της νεο-εμφανιζόμενης οικονομικής ιεραρχίας. Οι οικονομικά αναπτυσσόμενες πόλεις ανταγωνίζονταν ολοένα περισσότερο σε ευρωπαϊκό ή ακόμη και σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ για τις φθίνουσες πόλεις ο ανταγωνισμός έγινε αναγκαίος για την ίδια την επιβίωσή τους. Ο ανταγωνισμός βασιζόταν ενμέρει στη λειτουργική εξειδίκευση που είχαν αποκτήσει οι μεγαλύτερες πόλεις μέσα στο γερμανικό σύστημα πόλεων. Για παράδειγμα, το Αμβούργο προβαλλόταν στην αγορά ως κέντρο για τις βιομηχανίες των μέσων επικοινωνίας και τις ασφάλειες, η Φραγκφούρτη για τις τράπεζες, το Ντύσσελντορφ για τη μόδα και τις εμπορικές εκθέσεις, η Κολωνία για τις εικαστικές τέχνες, και το Μόναχο για την ηλεκτρονική και τα μέσα αναψυχής.

Σε όλες τις παραπάνω πόλεις, η πολιτιστική πολιτική αναπτύχθηκε ανταποκρινόμενη στις μεταπολεμικές οικονομικές μεταβολές. Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις περιόδους. Η πρώτη, από το 1945 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1960, χαρακτηριζόταν

από οικονομική ανασυγκρότηση, που συνοδευόταν από την αποκατάσταση των παραδοσιακών πολιτιστικών αξιών, καθώς και ιδρυμάτων και εγκαταστάσεων — όπως όπερες, θέατρα και μουσεία — που απευθύνονταν κυρίως σε κοινό των μεσαίων τάξεων. Η επόμενη φάση, από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1970, σηματοδεύτηκε από μια αντίδραση κατά της οικονομικής ευμάρειας και της κοινωνικής διάκρισης. Ειδικότερα, οι φοιτητικές εξεγέρσεις του 1968 είχαν μεγάλες επιπτώσεις στις πολιτιστικές πολιτικές των πόλεων. Οροι όπως “εναλλακτική κουλτούρα”, έγιναν δημοφιλείς, ενώ οι επιχορηγήσεις για τα μεγάλα κτίρια όπερας και θεάτρου επικρίνονταν επειδή προέρχονταν από φορολογικά έσοδα αντλημένα από μέλη της εργατικής τάξης που τα περισσότερα δεν χρησιμοποιούσαν αυτές τις εγκαταστάσεις (Hofmann, 1983: 30). Συνέπεια των πιέσεων να επιχορηγηθούν πολιτιστικά μέσα για την κατώτερη μεσαία τάξη και την εργατική τάξη, ήταν η εμφάνιση πολιτικών που προωθούσαν την πολιτιστική συμμετοχή. Με αυτόν τον τρόπο, η έννοια του “πολιτισμού” διευρύνθηκε τόσο που συμπεριλάμβανε ολόκληρο το φάσμα της ζωής στην πόλη. Αποτέλεσμα αυτών των διαδικασιών ήταν η πολιτιστική πολιτική να διευρύνει το πεδίο της ώστε να συμπεριλάβει τον “πολιτισμό των πολεοδομικών διαμερισμάτων”, δηλαδή τις πολιτιστικές δραστηριότητες και εκδηλώσεις τις οποίες προωθούσαν διάφορα κινήματα χειραφέτησης και κινήματα βάσης, που επιδίωκαν συχνά να αντιταχθούν στα προγράμματα πολεοδομικών αναπλάσεων, υπερασπιζόμενα τη διατήρηση των παλιών λαϊκών συνοικιών της πόλης.

Η τελευταία φάση, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, μπορεί να χαρακτηριστεί ως απάντηση στον οικονομικό ανταγωνισμό μεταξύ μεγάλων πόλεων. Η χρησιμοποίηση του πολιτισμού αποτέλεσε ένα σημαντικό στοιχείο αυτού του ανταγωνισμού (Höussermann και Siebel, 1987: 205' Henckel κ.α., 1986' Sauberzweig, 1988: σελ. 42). Μία από τις πιο ορατές εκφράσεις αυτής της τάσης ήταν η οικοδόμηση νέων κτιρίων για μουσεία στο Μνχενγκλάντμπακ, την Στουτγάρδη, το Ντύσσελτορφ, την Κολωνία, και ιδιαίτερα στην Φραγκφούρτη, όπου από το 1984 και έπειτα, κάθε χρόνο κτιζόταν τουλάχιστον ένα μουσείο. Ειδικότερα στην περίπτωση της Φραγκφούρτης, επρόκειτο για κατηγορηματική πολιτική του Δήμου να αλλάξει την εικόνα της πόλης από “Μπανκφούρτη” (Σ.τ.μ.: εννοεί Φραγκφούρτη των τραπεζών) σε ένα μείζον πολιτιστικό κέντρο, δημιουργώντας μια “έδρα μουσείων” με πάνω από τριάντα μουσεία (Flagge, 1988: 173' Hauff, 1988).

Λιγότερο θεαματική, αλλά εξίσου σημαντική, ήταν η επίδραση που είχε στις γερμανικές πόλεις η δημοσίευση της μελέτης για την Νέα Υόρκη και το Νιού Τζέρσεϊ “Οι τέχνες ως βιομηχανία” (“*The Arts as an Industry*”, Port Authority of NY and NJ, 1983). Με αυτήν την έκθεση, τα πολιτιστικά τμήματα των πόλεων μπορούσαν επιτέλους να καταδείξουν τις θετικές οικονομικές συνέπειες των δημοσίων επενδύσεων σε πολιτιστικές εγκαταστάσεις. Η μεθοδολογία της παραπάνω μελέτης εφαρμόστηκε σε μελέτες για την οικονομική σημασία του πολιτισμού στην Βρέμη, την Νέους και σε ολόκληρη την ΟΔΓ (Taubmann και Behrens, 1986' Gerwien και Holzhauser, 1988, 1989' Hummel και Berger, 1988). Όλες οι πιο πάνω μελέτες απέδειξαν — όπως είχαν κάνει και οι αντίστοιχες βορειο-αμερικανικές — ότι η επένδυση σε πολιτιστικές εγκαταστάσεις όπως όπερες, θέατρα και, ιδιαίτερα, μουσεία δεν ήταν απώλεια δημόσιου χρήματος, αλλά μια καλή επένδυση. Ακόμη, ο πολιτισμός αποτέλεσε ένα σημαντικό

στοιχείο των πολιτικών επιλογών που επιδίωκαν να προσελκύσουν νέες επιχειρήσεις — ο πολιτισμός ως παράγοντας “ήπιας” χωροθέτησης — και τουρίστες, να επηρεάσουν θετικά την εικόνα της πόλης, και να αποθαρρύνουν τους κατοίκους από το να φύγουν για να εγκατασταθούν σε άλλες πόλεις.

Μερικά βασικά στοιχεία που τεκμηριώνουν τις μεταβολές στο κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο στο Βερολίνο, το Αμβούργο, το Μόναχο, την Κολωνία, την Φραγκφούρτη και την Στουτγάρδη, παρέχονται για την περίοδο 1980-1990 στους πίνακες 6.1 και 6.2.

Πίνακας 6.1 : Πληθυσμός επιλεγμένων πόλεων, 1980, 1985 και 1990

Πόλη	1980	1985	1990	Μεταβολή πληθ. 1980-90
Βερολίνο	1,902,983	1,848,585	2,088,083	185,100
Αμβούργο	1,633,043	1,592,447	1,606,600	-26,443
Μόναχο	1,299,693	1,267,451	1,218,269	-81,424
Κολωνία	976,136	922,286	940,155	-35,981
Φραγκφούρτη	628,203	599,634	628,761	558
Στουτγάρδη	581,989	561,567	565,666	-16,323

Πηγές : *Statistisches Jahrbuch Deutscher Gemeinden*.

Πίνακας 6.2 : Επιλεγμένοι οικονομικοί δείκτες για τις έξι πόλεις, 1988-90

Πόλεις	Ποσοστό ανεργίας (%)	Εσοδα φορολογίας εισοδήματος DM/κάτοικο	Καθαρό κέρδος απασχόλησης 1985-89
Βερολίνο	8.9	781	+ 4.4
Αμβούργο	11.2	705	+ 2.6
Μόναχο	4.6	665	+ 6.3
Κολωνία	12.1	566	+ 3.3
Φραγκφούρτη	5.2	615	+ 9.3
Στουτγάρδη	4.1	674	+ 5.5

Πηγές : Hamburg in Zahlen, 7/1990' Amtliche Nachrichten der Bundesanstalt für Arbeit, vol. 38, 1989, 1009.

Οι τέχνες και τα μέσα επικοινωνίας στις έξι πόλεις

Ο πολιτισμός περιλαμβάνει πολλές εκφράσεις τέχνης και δημιουργικότητας καθώς και τους αντίστοιχους φορείς μέσω των οποίων παράγεται, προσφέρεται και καταναλώνεται. Η εργασία αυτή περιορίζει την ανάλυσή της στους βασικούς “κλασικούς” τομείς : θέατρο, όπερα και μουσεία. Το μέρος αυτό εξετάζει την εμπειρία αυτών των τομέων στις έξι μεγαλύτερες πόλεις της Γερμανίας. Όπως δείχνει ο πίνακας 6.3, ο αριθμός των επισκεπτών σε δημοτικά και κρατικά θέατρα και όπερες μειώθηκε και

στις έξι πόλεις στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Η μείωση αυτή, στην Κολωνία και το Αμβούργο ήταν μικρή ενώ στο Μόναχο και ιδιαίτερα στη Φραγκφούρτη ήταν σημαντική. Ένα δεύτερο αξιοσημείωτο αποτέλεσμα είναι η εντυπωσιακή διαφορά στον αριθμό των τουριστών που επισκέφθηκαν διάφορες πόλεις (βλ. πίνακα 6.4). Οι διαφορές αυτές είναι εμφανείς όχι μόνο ως προς τους απόλυτους αριθμούς αλλά ακόμη περισσότερο ως προς την αναλογία τουριστών προς τον αριθμό των κατοίκων. Μόνο η Στουτγάρδη και το Μόναχο έχουν περίπου τόσους τουρίστες όσους και κατοίκους, και ακολουθούν το Αμβούργο, η Κολωνία, και η Φραγκφούρτη. Εάν συνυπολογιστούν και τα εμπορικά θέατρα, τότε το Μόναχο, το Αμβούργο και ιδιαίτερα το Βερολίνο βελτιώνουν τη θέση τους, γιατί σ'αυτές τις πόλεις οι μισές από όλες τις θέσεις που αξιοποιούνται βρίσκονται σε εμπορικά θέατρα.

Πίνακας 6.3 Αριθμός επισκεπτών σε επιχορηγούμενα θέατρα και όπερες

Πόλη	1980-81 ^(α)	1984-85	1988-89	1988-89	
				επισκέπτες ανά 1000 κατοίκους	Ποσοστιαία μεταβολή ^(β) 1980-89
Βερολίνο	1,103,205	963,882	954,551	0.46	- 13.5%
Αμβούργο	987,587	1,013,962	957,828	0.60	-3.0%
Μόναχο	1,391,861	1,404,669	1,074,361	0.88	- 22.8%
Κολωνία	468,217	445,294	458,241	0.49	- 2.1%
Φραγκφούρτη	394,325	384,747	253,150	0.40	- 35.8%
Στουτγάρδη	548,555	427,469	503,195	0.89	- 8.3%

Πηγές : *Statistisches Jahrbuch Deutscher Gemeinden*, αντίστοιχα έτη.

(α) Αριθμός επισκεπτών για 12μηνες περιόδους από τον Σεπτέμβριο κάθε έτους.

(β) Μεταβολή σε απόλυτους αριθμούς επισκεπτών.

Πίνακας 6.4 Αριθμός επισκεπτών, συνολικές δαπάνες και δαπάνες ανά επισκέπτη για επιλεγμένα επιχορηγούμενα θέατρα και όπερες, 1988-89.

Πόλη	Επισκέπτες	Δαπάνες σε χιλ.μάρκα	Δαπάνες ανά επισκέπτη (σε μάρκα)
Βερολίνο	632,064	130,024	206
Αμβούργο	957,827	145,788	152
Μόναχο	941,083	192,266	204
Κολωνία	458,241	85,332	186
Φραγκφούρτη	253,150	94,594	374
Στουτγάρδη	503,195	104,739	208

Πηγή: Πληροφορία από τον αρμόδιο για την πολιτιστική στατιστική της Στατιστικής Επετηρίδας του Deutscher Gemeinden.

Ως προς τις δαπάνες σε κτίρια θεάτρων και όπερας, υπάρχουν επίσης έντονες

διαφορές. Οι υψηλοί αριθμοί επισκεπτών συμπίπτουν με υψηλές συνολικές δαπάνες αλλά με χαμηλές δαπάνες ανά επισκέπτη, και αντίστροφα. Το Αμβούργο δαπανά πάνω από 50 εκ. μάρκα περισσότερο από την Φραγκφούρτη σε απόλυτους αριθμούς αλλά η Φραγκφούρτη δαπανά ανά επισκέπτη πάνω από το διπλάσιο από ό,τι δαπανούν όλες οι άλλες πόλεις.

Στον πίνακα 6.5 παρουσιάζονται στοιχεία για τα μουσεία. Τόσο οι απόλυτοι αριθμοί όσο και οι διαχρονικές μεταβολές είναι διαφορετικές για τις έξι πόλεις. Το Αμβούργο ξεκίνησε τη δεκαετία από μια μεσαία θέση και κατέληξε στην τελευταία. Η απώλεια ενός ποσοστού 7,5 % των επισκεπτών αποκρύπτει την αύξηση του αριθμού επισκεπτών στα δύο μεγαλύτερα μουσεία της πόλης. Ενώ το Μουσείο Τέχνης (Kunsthalle) μεταξύ 1980 και 1989 έχασε πάνω από 100.000 επισκέπτες τον χρόνο (μείωση -35,9 %), το Μουσείο Τέχνης και Χειροτεχνίας (Museum für Kunst und Gewerbe) κέρδισε περί τους 100.000 (+83,1 %).

Πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι ο αριθμός των επισκεπτών των μουσείων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από ειδικές εκθέσεις που προσελκύουν ένα εθνικό ή ακόμη και διεθνές κοινό. Για να αναφέρουμε ένα παράδειγμα, τα στοιχεία του 1980 για την Κολωνία είναι εξαιρετικά υψηλά επειδή η έκθεση "Τουταγχαμάν" συγκέντρωσε από μόνη της 1,3 εκατομμύριο επισκέπτες.

Πίνακας 6.5 : Επισκέπτες μουσείων, 1980, 1985 και 1989 (απόλυτες τιμές και αναλογία επισκεπτών/κατοίκους)

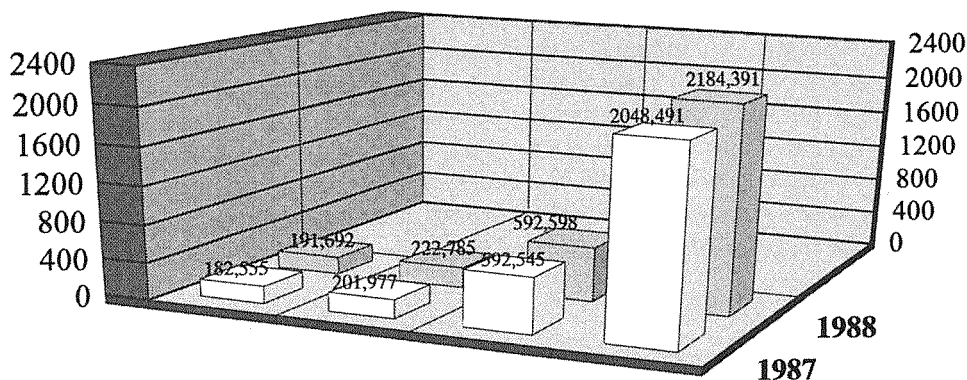
Πόλη	1980	1980	1985	1985	1988	1988
	απολ. (χιλ.)	αναλογία επισκ/κατ (χιλ.)	απολ. κατ(χιλ.)	αναλογία επισκ/κατ(χιλ.)	απολ. κατ(χιλ.)	αναλογία επισκ/κατ(χιλ.)
Βερολίνο	3,972	2.09	3,998	2.16	5,631	2.77
Αμβούργο	1,155	0.71	1,319	.83	1,000	0.63
Μόναχο	4,501	3.47	4.186	3.31	3,362	2.77
Κολωνία	3,446	3.53	1,424	1.55	1,531	1.64
Φραγκφούρτη	895	-	2,813	4.70	3,315	5.29
Στουτγάρδη	922	-	2,139	3.81	2,426	4.33

Πηγές: Επετηρίδες του δήμου για τα αντίστοιχα έτη.

Το σχήμα 6.1 συγκρίνει τα δύο μεγαλύτερα μουσεία του Αμβούργου με τα μεγαλύτερα μουσεία της Κολωνίας και της Στουτγάρδης. Οι διαφορές είναι εντυπωσιακές: το Μουσείο Λούντβιχ της Κολωνίας το 1987 και το 1988 προσέλκυσε δεκαπλάσιους επισκέπτες από ό,τι τα μουσεία του Αμβούργου, κι' αυτό όχι λόγω της οργάνωσης ειδικών εκθέσεων. Οφείλεται μάλλον στο μεγαλύτερο μερίδιο σύγχρονης ζωγραφικής και γλυπτικής, και ακόμη στην ποιότητα της αρχιτεκτονικής των κτιρίων των μουσείων της Κολωνίας και της Στουτγάρδης. Η σχετική επιτυχία του δεύτερου μουσείου του Αμβούργου, του Μουσείου Τέχνης (Museum für Kunst und Gewerbe), μπορεί να ερμηνευτεί, εν μέρει, με τον ίδιο τρόπο. Το μουσείο αυτό έχει οργανώσει τα πέντε τελευταία

χρόνια ενδιαφέρουσες εκθέσεις, όπως π.χ. για το έργο των αδελφών Μπουγκάτι, για τα πλαστικά αντικείμενα, και για τα κρύσταλλα του Λαλίκ. Το Αμβούργο, ωστόσο, δεν έχει κανένα κτίριο μουσείου που να είναι ελκυστικό από αρχιτεκτονική άποψη.

Επισκέπτες

Πηγή: Στοιχεία που συνέλεξε ο πρώτος συγγραφέας

Σχήμα 6.1: Επισκέπτες σε τέσσερα επιλεγμένα μουσεία στο Αμβούργο, τη Στουτγάρδη, και την Κολωνία (1987 και 1988)

Η αυξανόμενη σημασία του οικονομικού παράγοντα στη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής είχε σαν αποτέλεσμα, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, τη δημιουργία ενός κινήματος προστασίας των “πολιτιστικών” συμφερόντων από την προτεραιότητα των οικονομικών. Με την αυξανόμενη ευκινησία του κεφαλαίου, απέκτησαν μεγαλύτερη σημασία οι παράγοντες “ήπιας” χωροθέτησης — η ποιότητα κατοικίας, η ποιότητα περιβάλλοντος και η γενικότερη έννοια της “ποιότητας ζωής”. Έτσι, ο πολιτισμός έγινε ένα σημαντικότερο τμήμα των πολιτικών των Δήμων όσον αφορά την οικονομική ανάπτυξη. Επί πλέον, ο ίδιος ο πολιτισμός έγινε ένας ισχυρός, αναπτυσσόμενος οικονομικός κλάδος, με αυξανόμενο εργατικό δυναμικό και επιπτώσεις σε άλλα τμήματα της οικονομίας, όπως τουρισμός, ξενοδοχεία και εμπορικά καταστήματα (Saubertzweig), 1989 : 545).

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, η πολιτιστική πολιτική άρχισε να χρησιμοποιείται ως μέρος στρατηγικών που αποσκοπούσαν στη βελτίωση της εικόνας των πόλεων. Οι στρατηγικές αυτές περιελάμβαναν, για παράδειγμα, την κατασκευή νέων μουσείων, θεάτρων και αιθουσών εκθέσεων, την καθιέρωση νέων φεστιβάλ θεάτρου, μουσικής και κινηματογράφου, και την υποστήριξη των πολιτιστικών εκδηλώσεων των συνοικιών, τα θεατρικά εργαστήρια, την πειραματική μουσική και τις ταινίες χαμηλού κόστους.

Η σύγκριση των δαπανών για τον πολιτισμό ως ποσοστού του δημοτικού προϋπολογισμού θέτει ορισμένα προβλήματα. Εφόσον για τον πολιτισμό δαπανούν και το Länder και οι δήμοι, οι πόλεις κρατίδια (στην περίπτωση μας, το Βερολίνο και το Αμβούργο) έχουν φυσικά πολύ μεγαλύτερες πολιτιστικές δαπάνες από ό,τι άλλες πόλεις. Επί πλέον, οι πρωτεύουσες κρατιδίων (στην περίπτωση μας, το Μόναχο και η

Στουτγάρδη) παρέχουν στέγη στα αντίστοιχα κρατικά θέατρα και μουσεία και τις κεντρικές διοικητικές υπηρεσίες, οι οποίες χρηματοδοτούνται λίγο ή πολύ από τις κρατικές διοικήσεις. Οι δήμοι των πόλεων που δεν είναι πρωτεύουσες (στην περίπτωση μας, η Κολωνία και η Φραγκφούρτη) πρέπει να χρηματοδοτούν τις πολιτιστικές πολιτικές τους κυρίως από μόνες τους. Επομένως, συγκρίσεις μπορούν να γίνουν μόνο στο εσωτερικό των τριών αντίστοιχων ομάδων. Στη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε, το Αμβούργο, το Μόναχο, η Φραγκφούρτη και η Στουτγάρδη δαπανούσαν συνεχώς για τον πολιτισμό μεγαλύτερα κατά κεφαλή ποσά από ό,τι οι άλλες πόλεις που εξετάζουμε εδώ, αλλά μόνο στη Φραγκφούρτη αυξάνονταν συνεχώς οι πολιτιστικές δαπάνες ως ποσοστό του δημοτικού προϋπολογισμού. Ακόμη, τα επίπεδα των κατά κεφαλή πολιτιστικών δαπανών της Φραγκφούρτης ήταν παρόμοια με εκείνα των πόλεων κρατιδίων. Θα συγκρίνουμε τώρα την ανάπτυξη των πολιτιστικών πολιτικών στη Φραγκφούρτη και το Αμβούργο.

Η πολιτιστική πολιτική στη Φραγκφούρτη

Ο διάφορες οικονομικές λειτουργίες των μεγάλων πόλεων της Γερμανίας είχαν επιπτώσεις στο "image" τους. Για παράδειγμα, η Φραγκφούρτη έδινε, για μεγάλο διάστημα, την εικόνα μιας ακυβέρνητης πόλης όπου ανθούσε το έγκλημα. Μιάς πόλης που είχε πάντοτε και παντού κάποιο έργο υπό κατασκευή (Farni, 1985). Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, η εικόνα της Φραγκφούρτης χειροτέρευσε. Η "Μπανκφούρτη" έγινε "Κρανκφούρτη" ("κρανκ" σημαίνει "άρρωστη") ακόμη και στα μάτια των κατοίκων της.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, σφυγμομετρήσεις σε εθνικό επίπεδο έδειξαν ότι η Φραγκφούρτη είχε γίνει μια πόλη που συμβόλιζε αρνητικές ιδιότητες κάθε είδους (Scholz, 1989 : 67-8). Θεωρείτο μια πολιτιστική έρημος. Η πόλη έμοιαζε να διαθέτει μια σχετικά θετική εικόνα μόνο για νέους, ανερχόμενους και μετακινούμενους κατοίκους. Τους εντυπωσίαζε η κεντρική θέση της μέσα στη χώρα, οι υψηλοί μισθοί της και η συγκέντρωση τραπεζών. Περισσότερες από 250 τράπεζες έχουν τη γερμανική έδρα τους στη Φραγκφούρτη.

Το 1977 ήταν μια καμπή για την χάραξη της δημοτικής πολιτικής στη Φραγκφούρτη. Ο Βάλτερ Βάλμαν, καινούργιος δήμαρχος και πρωθυπουργός του κρατιδίου της Εσσης και μέλος του προηγούμενου κόμματος της αντιπολίτευσης, των Χριστιανοδημοκρατών, αποστασιοποιήθηκε από τις παραδοσιακές πολιτικές και υιοθέτησε ένα ύφος πολύ διαφορετικό από εκείνο του προκατόχου του, του Ρούντι Αρντ. Αυτός ο δεύτερος ήταν ένας ατημέλητος πολιτικός, στραμμένος προς τους εργάτες, ενώ ο νομικός Βάλμαν ήταν η προσωποποίηση μιας εικόνας επάρκειας, δυναμισμού και επιτυχίας. Στην αρνητική παραδοσιακή εικόνα της πόλης, εκείνος αντέταξε τη δική του ιδέα της "νέας Φραγκφούρτης".

Για να υλοποιήσει το όραμά του, δημιούργησε καινούργια σύμβολα, που απευθύνονταν στη μορφωμένη αστική τάξη. Στηριζόμενος σε ένα κύμα συμπάθειας των ψηφοφόρων του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος (SPD), και με την πλατιά υποστήριξη των μέσων ενημέρωσης, εξαπέλυσε την πρώτη δημοτική εκστρατεία για τη συνεργασία μεταξύ ιδιωτών-δημόσιου τομέα στην ΟΔΓ. (Τη στρατηγική αυτή μιμήθηκε αργότερα ο Λότταρ Σπατ, Χριστιανοδημοκράτης πρωθυπουργός της Βάδης

Βυρτεμβέργης, και ο Κλάους φον Ντοχνάνι, Σοσιαλδημοκράτης δήμαρχος του Αμβούργου). Ένα σημαντικό στοιχείο της στρατηγικής του Βάλμαν για να “σώσει” την πόλη της Φραγκφούρτης ήταν να οικοδομήσει θεαματικά κτίρια και να συγκεντρώσει πολιτιστικές εγκαταστάσεις στην καρδιά του κέντρου της πόλης. Πρώτο βήμα αυτού του προγράμματος ήταν η ανακατασκευή της “Παλαιάς Οπερας”, που έδρασε ως καταλύτης για να αναζωογονηθεί η κοινωνική ζωή της πόλης (Scholz, 1989 : 73-82).

Το δεύτερο βήμα ήταν η ανάπλαση της ανατολικής πλευράς μιας ιστορικά αξιόλογης περιοχής, του Ρόμερμπεργκ, που έγινε τόπος δημόσιων συγκεντρώσεων και, αργότερα, τουριστικής έλξης. Η αναζήτηση από τον Βάλμαν μιας νέας εικόνας οδήγησε σε έναν οργανισμό ανέγερσης πολιτιστικών κτιρίων. Η Φραγκφούρτη έγινε μια πολιτιστική γερμανική μητρόπολη. Με έναν συνδυασμό “πολιτισμού και εμπορίου”, ο δήμος κατασκεύασε και συγκεντρώσε ανάμεσα στην Οχθη των Μουσείων στον ποταμό Μάιν και το Ρόμερμπεργκ έναν απίστευτο αριθμό πολιτιστικών κτιρίων : 22 μουσεία, 80 αίθουσες εκθέσεων, 17 θέατρα και τέσσερα κτίρια συναυλιών. Ένα τόσο μαζικό πρόγραμμα ανέγερσης πολιτιστικών εγκαταστάσεων τράβηξε την προσοχή όλης της χώρας. Τα κυριότερα σημεία του προγράμματος περιελάμβαναν : την ανακατασκευή της Παλαιάς Οπερας (1981), το Γερμανικό Μουσείο Αρχιτεκτονικής (σε σχέδια του Ο.Μ. Ούγκερς) και το Γερμανικό Μουσείο Κινηματογράφου (του Χ.Μποφίνγκερ) (1984), το Μουσείο Τεχνών και Χειροτεχνίας (του Ρίτσαρντ Μέιερ) (1985), το “Κουλτούρσιρν”, ένα κτίριο που χρησιμοποιείται για διεθνείς εκθέσεις (1986), το Εβραϊκό Μουσείο (του Α. φον Κόστελακ) (1988), το Μουσείο Ανθρωπολογίας, το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (του Χ. Χολάιν) (1989) και το Μουσείο Γελοιογραφιών (1990) (Scholz, 1989: 86-7). Μόνο το 1990, άνοιξαν τέσσερα καινούργια μουσεία. Έτσι η Φραγκφούρτη άρχισε να αλλάζει εικόνα: από μια άσχημη πόλη γινόταν πρωτοπορεία στην καθιέρωση καινούργιων τρόπων ζωής στην πόλη (Flagge, 1988 : 172).

Η πολιτιστική πολιτική που περιγράψαμε πιο πάνω, ωστόσο, προκάλεσε πολιτικές, κοινωνικές και πολιτικές αντιθέσεις και όξυνε τις κοινωνικές συγκρούσεις. Από τα υψηλά επίπεδα των δημοτικών επενδύσεων στον πολιτισμό και την πολιτιστική πολιτική επωφελήθηκαν μόνο οι “νέες μεσαίες αστικές τάξεις” και οι εύποροι άλλων περιοχών και όχι ο “μέσος” κάτοικος της Φραγκφούρτης. Είναι αμφίβολο κατά πόσον ο Χίλμαρ Χόφμαν — επικεφαλής της πολιτιστικής πολιτικής του Δημοτικού Συμβουλίου της Φραγκφούρτης, με μεγάλη φήμη σε εθνικό επίπεδο — πέτυχε να αποφευχθεί η κυνική εκμετάλλευση του πολιτισμού απλώς ως μέσο δημιουργίας μιας νέας εικόνας για την πόλη. Για παράδειγμα, ο προϋπολογισμός για πολιτιστικές δραστηριότητες στις συνοικίες, αναδιαμορφώθηκε και περικοπήθηκε το 1988. Το τελευταίο βήμα της εκστρατείας για τη βελτίωση της εικόνας της πόλης ήταν η αναδιατύπωση της σημασίας του περιγράμματος των ουρανοξυστών που διακρίνει την Φραγκφούρτη από άλλες μεγάλες πόλεις της Γερμανίας. Στο προσκήνιο εμφανίστηκαν διεθνείς επενδυτές και διάσημοι αρχιτέκτονες. Το κτίριο “Μέσε-Τόρχαους”, του Οσβαλντ Ματίας Ούνγκερς, σηματοδότησε μια νέα εποχή για την κατασκευή και αισθητική διαμόρφωση των εκθεσιακών κτιρίων, με πιο πρόσφατο παράδειγμα τον πύργο “Μέσετουρμ” του αρχιτέκτονα Χέλμουτ Γιαν, ο οποίος έχει την έδρα του στο Σικάγο, με πενήντα δύο ορόφους και ύψος 254 μέτρα, τον υψηλότερο ουρανοξύστη της Ευρώπης.

Η πολιτιστική πολιτική στο Αμβούργο : φορείς και στόχοι

Το Αμβούργο προσφέρει ένα ευρύ φάσμα εγκαταστάσεων που καλύπτουν πολιτιστικές δραστηριότητες κάθε είδους και απευθύνονται σε ένα πλατύ και ποικίλο κοινό. Σ' αυτές περιλαμβάνονται : μια κρατική όπερα και ένα μπαλέτο διεθνούς φήμης, τα θέατρα *Σαουσιπλάους* και *Θάλεια*, αρκετά εμπορικά θέατρα και μια “εναλλακτική” σκηνή (το “Καμπνάγκελ”), δύο παιδικά θέατρα, επτά μεγάλα μουσεία ιστορίας, οκτώ αίθουσες τέχνης, τρεις συμφωνικές ορχήστρες, μια αίθουσα συναυλιών και αρκετές μικρότερες αίθουσες και κέντρα για συναυλίες λαϊκής μουσικής, τέσσερις αίθουσες για συναυλίες μουσικής ροκ, ένα “σπίτι του κινηματογράφου” για νέους σκηνοθέτες και παραγωγούς, ένα “σπίτι των μέσων επικοινωνίας” για καλλιτέχνες που εργάζονται με τα ηλεκτρονικά μέσα, πενήντα έξι δημόσιες βιβλιοθήκες που αποτελούν ένα από τα μεγαλύτερα συστήματα αστικών βιβλιοθηκών στον κόσμο, δύο κρατικά πανεπιστήμια, το Πανεπιστήμιο του Ομοσπονδιακού Στρατού, και τις Ακαδημίες Οικονομίας, Πολιτικής, Τεχνών, Μουσικής και Αρχιτεκτονικής, είκοσι πολιτιστικά κέντρα σε επίπεδο διαμερισμάτων της πόλης, με στόχο τη συμμετοχή των κατοίκων τους σε πολιτιστικές δραστηριότητες.

Ο σημαντικότερος υπεύθυνος φορέας για την πολιτιστική πολιτική στο Αμβούργο είναι το Τμήμα Επιστημών και Τεχνών (“Behörde für Wissenschaft und Kultur). Στους άλλους φορείς περιλαμβάνονται διάφορα ιδιωτικά ιδρύματα (π.χ. το “Körber-Stiftung”), αρκετές εθελοντικές οργανώσεις, καθώς και πολλές εταιρίες και άτομα ως χορηγοί που έχουν καλύψει τις ανάγκες μιας μεγάλης ποικιλίας πολιτιστικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων. Το μεγαλύτερο χρηματοδοτικό βάρος, ωστόσο, το επωμίζεται το κρατίδιο της πόλης. Στον πίνακα 6.6 δίνονται τα βασικά στοιχεία του προϋπολογισμού. Μεταξύ 1980 και 1989, οι δαπάνες για τον πολιτισμό αυξήθηκαν σχετικά περισσότερο από ό,τι ο συνολικός προϋπολογισμός της πόλης. Ωστόσο, τα επίπεδα των δαπανών το 1980 ήταν 96 μάρκα κατά κεφαλή, και το 1989 ήταν 152 μάρκα, αριθμός αρκετά χαμηλός σε σύγκριση με άλλες μεγάλες πόλεις της Γερμανίας.

Πίνακας 6.6 : Πολιτιστικές δαπάνες κατά τομέα στο Αμβούργο, 1985 και 1989 (σε χιλιάδες μάρκα)

<i>Τομέας</i>	1985	1989	Μεταβολή %
Θέατρο	110,170	132,711	20.15
Δημόσιες βιβλιοθήκες	37,871	40,601	7.2
Μουσεία, πλανητάριο	33,062	38,252	15.7
Μουσική	14,700	15,015	2.1
Κινηματογράφος	3,961	7,982	101.5
Αξιόλογα κτίρια	3,310	4,654	40.6
Πολιτισμός πολεοδ. διαμερ.	4,101	5,613	36.9
Σύνολο	218,065	264,516	21.3

Πηγή : Freie und Hansestadt Hamburg, Kulturbehörde, 1989 : 58.

Με δεδομένο το πλήθος και την ποικιλία πολιτιστικών εγκαταστάσεων μέσα στην πόλη, η πολιτιστική πολιτική στο Αμβούργο επιχείρησε να καλύψει ολόκληρο το φάσμα των πολιτιστικών θεσμών και δραστηριοτήτων. Για παράδειγμα, η εξαγγελία της πολιτικής του κρατιδίου της πόλης για το 1989 καθόριζε ένα φάσμα από φιλόδοξους στόχους οι οποίοι περιλάμβαναν τα εξής :

- ανέγερση νέου μουσείου σύγχρονης τέχνης με εκτιμώμενο κόστος 50 εκατομμύρια μάρκα
- μεγαλύτερη οικονομική βοήθεια σε κινηματογραφικούς παραγωγούς και οικονομική στήριξη επιλεγμένων κινηματογράφων
- επέκταση της φωτογραφικής συλλογής του Μουσείου Τεχνών και Χειροτεχνίας ώστε το Αμβούργο να γίνει “πρωτεύουσα της φωτογραφίας” στη Γερμανία
- δημιουργία του Πολιτιστικού Ιδρύματος Αμβούργου, με χρηματοδότηση από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, για να υποστηρίζει πολιτιστικές δραστηριότητες μη επιχορηγούμενες από το κράτος
- δημιουργία ενός νέου προγράμματος μαθημάτων πολιτιστικής διαχείρισης, ως κοινό εγχείρημα ανάμεσα στο πανεπιστήμιο και αυτούς που ασκούν τις τέχνες
- νέα λογοτεχνικά βραβεία και συγκέντρωση των επιδοτήσεων των λογοτεχνικών δραστηριοτήτων στο “Σπίτι της λογοτεχνίας”, που άνοιξε το 1989
- διατήρηση κτιρίων αξιολογής αρχιτεκτονικής
- διοργάνωση φεστιβάλ μουσικής ποπ και ροκ
- συμβουλές και οικονομική βοήθεια προς τα τρία κυριότερα πολιτιστικά κέντρα νεότητας (Φαμπρίκ, Μαρκτάλε, Ρίχοφ)
- το “Καλοκαίρι του Αμβούργου” - ένα θερινό φεστιβάλ που περιλαμβάνει πολιτιστικές εκδηλώσεις κάθε είδους, και ανάμεσά τους φιλοξενούμενες παραστάσεις στο κτίριο της όπερας και στα θέατρα
- επιδοτήσεις σε είκοσι πολιτιστικά κέντρα και προγράμματα που βασίζονται στις συνοικίες
- υποστήριξη της καλλιτεχνικής δραστηριότητας ομάδων γυναικών και εθνικών μειονοτήτων.
- πρόσθετη οικονομική υποστήριξη προς οκτώ πολιτιστικά κέντρα μεσαίου μεγέθους σε επίπεδο διαμερίσματος πόλης, ώστε οι πολιτιστικές δραστηριότητες να φθάσουν στα περιφερειακά οικιστικά συγκροτήματα
- ίδρυση, του πρώτου στην Ευρώπη, Πολιτιστικού Ινστιτούτου της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας

Αυτό είναι μέρος από το ευρύ φάσμα των στόχων της πολιτιστικής πολιτικής του Αμβούργου και είναι ίσως εντυπωσιακό. Δεν έχουν καθοριστεί, ωστόσο, σαφείς προτεραιότητες για τις διάφορες σφαίρες ή δραστηριότητες. Το πρόγραμμα δεν έχει χρονοδιάγραμμα, και σχεδόν καμιά εκτίμηση κόστους, με αποτέλεσμα να παραμένει αόριστο και ευάλωτο στα πολιτικά παζαρέματα στο κοινοβούλιο του Αμβούργου.

Εκείνο που χαρακτηρίζει την πολιτιστική πολιτική της πόλης είναι η ποικιλία των δραστηριοτήτων, πράγμα που εμποδίζει το Αμβούργο να προτείνει προγράμματα εντυπωσιασμού σαν εκείνα των ανταγωνιστών του. Η υποστήριξη προς την Κρατική Όπερα, την τοπική κινηματογραφική βιομηχανία και τον πολιτισμό που πραγματώνεται στις συνοικίες είναι τα τρία κύρια γνωρίσματα της τοπικής πολιτιστικής πολιτι-

κής. Δεν καταφέρνουν όμως να προσελκύσουν τουρίστες.

Με άλλα λόγια, το Αμβούργο έχει ελκυστική πολιτιστική φυσιογνωμία. Ενώ όμως το Βερολίνο και το Μόναχο, καθώς και η Κολωνία, το Ντύσελντορφ, η Στουτγάρδη και πιο πρόσφατα η Φραγκφούρτη έχουν κερδίσει την προσοχή του κόσμου, οι ελκυστικές δυνατότητες του Αμβούργου είναι σχετικά ελάχιστα γνωστές μέσα και έξω από την πόλη. Εάν το συγκρίνουμε με την προσπάθεια της Φραγκφούρτης να αλλάξει την εικόνα της μέσω σημαντικών επενδύσεων στον πολιτισμό, τότε θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι το Αμβούργο είναι η αντίθετη περίπτωση. Η πόλη έχει μια διφορούμενη στάση και πολιτική απέναντι στον πολιτισμό. Για μεγάλο χρονικό διάστημα βρισκόταν κάτω από την κυριαρχία των εμπόρων. Μερικοί απ' αυτούς έγιναν σημαντικοί χορηγοί κοινωνικών ή πολιτιστικών εγκαταστάσεων, ενώ κάποιοι άλλοι δυσπιστούσαν απέναντι στην τέχνη. Η τελευταία αυτή στάση φαίνεται καθαρά στη βιογραφία του άλλοτε τραπεζίτη του Αμβούργου Αλβιν Μυνχμέγιερ που έχει τον τίτλο "Πίσω από τις λευκές προσόψεις" (von Viereck, 1988: 57): "Οι δάσκαλοι έλεγαν σ'εμάς, τα παιδιά των εμπόρων, να προσέχουμε τη μαγεία των ευαίσθητων ψυχών σαν να ήταν κακιά μαγεία. Οι μούσες παρέμεναν ξένες για μας. Θυμάμαι μόνο έναν από την τάξη του σχολείου μας που είχε γνήσιο ενδιαφέρον για τις καλές τέχνες, κι' αυτός δεν έγινε έμπορος αλλά αναζήτησε την επιτυχία αλλού".

Ένα πιο πρόσφατο παράδειγμα αυτής της αμφιθυμίας είναι η μετατροπή δύο παλιών ανθοκομικών υπόστεγων σε αίθουσες καλλιτεχνικών εκθέσεων μέσω της ιδιωτικής επένδυσης ενός από τους κυριότερους χορηγούς του Αμβούργου, του Κουρτ Α. Κέρμπερ. Όταν το 1989 ολοκληρώθηκε το έργο, οι υπεύθυνοι του δήμου ανησυχούσαν επειδή θα έπρεπε να πληρώνουν 1,5 εκ. μάρκα τον χρόνο για έξοδα συντήρησης και θέρμανσης. Μια διδακτική λεπτομέρεια: το όνομα του χορηγού χαραχτηκε σε μια μικρή πινακίδα που τοποθετήθηκε στο πρώτο κτίριο κοντά στην πόρτα των αποχωρητηρίων. Αλλά μπροστά στο κτίριο ο Κέρμπερ έστησε ένα γλυπτό με το εμπορικό σήμα της εταιρίας του.

Τις πιθανότητες να αναπτυχθεί μια σαφής πολιτιστική πολιτική περιορίζουν, επιπλέον, οι πολιτικοί στόχοι των ομάδων που υπάρχουν στο εσωτερικό τόσο των Σοσιαλδημοκρατών, του κόμματος που κατά παράδοση κυβερνά την πόλη, όσο και των Πράσινων. Και οι δύο αγωνίζονται εναντίον της "κατεστημένης κουλτούρας", και προωθούν τις "εναλλακτικές" πολιτιστικές εγκαταστάσεις ή εκείνες στα πολεοδομικά διαμερίσματα. Εκείνο που εμποδίζει το Αμβούργο να αναπτύξει μια ιδιαίτερη πολιτιστική πολιτική είναι ίσως η παράξενη συμμαχία ανάμεσα στον εμπορικό πολιτισμό, την αριστερή πτέρυγα των Σοσιαλδημοκρατών που είναι στην εξουσία, και των κινημάτων της λαϊκής βάσης.

Το 1983, ο δήμαρχος και πρωθυπουργός του κρατιδίου της πόλης, ο Κλάους φον Ντονάννι — αδελφός του διευθυντή της Ορχήστρας της Φιλαδέλφειας — συνέλαβε την ιδέα της πόλης - επιχείρησης. Η αντίληψή του για την "Επιχείρηση Αμβούργο" τέθηκε σε εφαρμογή για να προωθήσει την πόλη στον εθνικό και τον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό. Εκτός από την απομάκρυνση από τις προσανατολισμένες στο λιμάνι βιομηχανίες, και τους νέους στόχους του πολεοδομικού σχεδιασμού (Dangschat και Ossentbrögge, 1990), εισήγαγε στη συζήτηση και το ρόλο του πολιτισμού ως οχήματος για οικονομική ανάπτυξη. Παρά τα υψηλά επίπεδα του δημοτικού χρέους, ο προϋπο-

λογισμός για τον πολιτισμό αυξήθηκε (βλέπε πίνακα 6.7), και διοργανώθηκαν μια σειρά από καλλιτεχνικά φεστιβάλ. Οι πολιτιστικές μορφές που επιλέχθηκαν ήταν εκδηλώσεις και δραστηριότητες βασισμένες στις συνοικίες καθώς και - ως εθνικός θύλακας - η μουσική επιθεώρηση.

Πίνακας 6.7 Επισκέπτες, συνολικές δαπάνες και δαπάνες ανά επισκέπτη για επιλεγμένα κτίρια όπερας και θέατρα ^(α), 1988-89

Πόλη	Επισκέπτες	Δαπάνες σε χιλ.μάρκα	Δαπάνες ανά επισκέπτη (μ.)
Βερολίνο	632,064	129,930	205.6
Αμβούργο	957,827	145,681	152.1
Μόναχο	941,083	192,125	204.1
Κολωνία	458,241	85,270	186.1
Φραγκφούρτη	253,150	94,525	373.4
Στουτγάρδη	503,195	104,662	208.0

Σημείωση: ^(α) Βερολίνο: Κρατική Όπερα και Κρατικά Θέατρα (Deutsche Opera, Staatliches Schauspiel); Αμβούργο: Κρατική Όπερα και Κρατικά Θέατρα (Schauspielhaus, Thalia-Theater); Μόναχο: Κρατική Όπερα και Κρατικά Θέατρα (Staatstheater Gärtnerplatz, Staatsschauspiel, Münchener Kammerspiele); Κολωνία: Δημοτική Όπερα και Δημοτικά Θέατρα (Bühnen der Stadt Köln); Φραγκφούρτη: Δημοτική Όπερα και Δημοτικά Θέατρα (Städtische Bühnen); Στουτγάρδη: Κρατικό Θέατρο (Staatstheater).

Πηγή: Προσωπικές πληροφορίες που παρασχέθηκαν από τον εκδότη της Στατιστικής Επετηρίδας που εκδίδει το "Deutscher Stadtetage".

Το 1986, ξεκίνησε με επιτυχία το μιούζικαλ "Cats" (Γάτες) του βρετανού συνθέτη Αντριου Λούντ Ουέμπερ. Ο φον Ντονάνι, ο Λούντ Ουέμπερ και ένας γερμανός επενδυτής αποφάσισαν να δημιουργήσουν ένα δεύτερο μουσικό θέατρο για ένα άλλο μιούζικαλ του Ουέμπερ, "the Phantom of the Opera" (Το φάντασμα της όπερας). Συμφώνησαν να διαλέξουν ως τόπο του νέου θεάτρου το *Φλόρα*, ένα κτίριο που τη δεκαετία του 1920 υπήρξε αίθουσα ψυχαγωγίας και βαριετέ για εργαζόμενους, αλλά αυτή την περίοδο εχρησιμοποιείτο ως πολυκατάστημα. Βρισκόταν μέσα σε μια περιοχή πολεοδομικής ανάπλασης και μετασκευάστηκε για την καινούργια χρήση του. Οι διαμαρτυρίες των κατοίκων της συνοικίας, των βιοτεχνών, και των καταστηματαρχών, οι οποίοι φοβόντουσαν μια κοινωνική αναδιαστρωμάτωση, υποστηριζόμενοι από αριστερά λαϊκά κινήματα, οδήγησαν σε μια σειρά από σκληρές και βίαιες συγκρούσεις ανάμεσα σ'αυτές τις ομάδες και τους πολιτικούς και τους πολεοδόμους. Συγκρούσεις που δεν λύθηκαν με τη χρησιμοποίηση της αστυνομικής δύναμης για να διασφαλιστεί η έναρξη των εργασιών της ανακατασκευής. Ο επενδυτής και η δημοτική αρχή τελικά παραιτήθηκαν από το σχέδιό τους και έκτισαν ένα καινούργιο κτίριο θεάτρου αρκετές εκατοντάδες μέτρα μακριά από την αρχική τοποθεσία. Η μελλοντική χρήση του παλαιού κτιρίου *Φλόρα*, εξακολουθεί ακόμα να συζητείται.

Ανεξάρτητα από την έλλειψη μιας συνεπούς πολιτιστικής πολιτικής, τα τρία τε-

λευταία χρόνια το Αμβούργο σημείωσε αξιόλογη οικονομική ανάπτυξη. Με τη δημιουργία της ενιαίας αγοράς το 1992 και την ενοποίηση της Γερμανίας το 1990, το Αμβούργο έχει σήμερα μια ακμάζουσα οικονομία, όπως αποδεικνύουν οι σημαντικές επενδύσεις σε καινούργια κτίρια. Ο κορυφαίος πολεοδόμος της πόλης, Εγκμπερτ Κόσακ, επισήμανε ότι η αρχιτεκτονική είναι ο κυριότερος παράγοντας που διαμορφώνει την εικόνα της πόλης. Μια άλλη στροφή της νέας πολιτικής της “Επιχείρησης Αμβούργο” ήταν η ανακαίνιση των εκθεσιακών κτιρίων, μια εντυπωσιακή μεγέθυνση του συστήματος των εσωτερικών διαδρόμων με καταστήματα, και η ανέγερση διαφόρων ξενοδοχείων. Ο οικονομικός δυναμισμός είναι πιο έκδηλος στη “Νότια Πόλη”. Μέσα σε δύο μόλις χρόνια, το κάθε κομματάκι γης σ’ αυτήν την περιοχή έγινε χώρος για την κατασκευή νέων γραφείων. Επαναχρησιμοποιούνται επίσης ορισμένα κενά ή αχρηστευμένα μέρη της περιοχής του λιμανιού και ιδιαίτερα στη βόρεια όχθη του ποταμού.

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της πολιτιστικής πολιτικής σε πολλές μεγάλες πόλεις της Δυτικής Γερμανίας είναι τα προγράμματα πολιτιστικής πολιτικής που είναι προσανατολισμένα προς τις συνοικίες, και τα οποία περιγράφονται με τον όρο “Πολιτισμός Πολεοδομικού Διαμερίσματος” (Π.Π.Δ.). Αν και η έννοια του όρου “πολιτισμός πολεοδομικού διαμερίσματος”, διαφέρει ανάλογα με τις δημοτικές αρχές της πόλης (Kreissig και Grabbe, 1987’ Mildenberger, 1987’ Saubertzweig, 1974), έχει ωστόσο δύο κοινά αποδεκτούς στόχους: την εκπαίδευση και τη συμμετοχή. Ο εκπαιδευτικός στόχος είναι να προσφερθεί πολιτισμός στους κατοίκους των συνοικιών της πόλης, να προκληθεί το ενδιαφέρον όσων αλλιώς δεν θα πήγαιναν σε μια “υψηλή” πολιτιστική εκδήλωση. Η συμμετοχική πλευρά είναι η ενθάρρυνση των ανθρώπων να εκφράζουν τις δημιουργικές και καλλιτεχνικές τους ικανότητες σε μικρές ομάδες, με ελάχιστους από εκείνους τους φραγμούς που συχνά συνδέονται με τον υψιπετή πολιτισμό.

Τα παρακάτω αποσπάσματα από δύο αξιωματούχους της Κολωνίας και του Αμβούργου αντίστοιχα είναι ενδεικτικά αυτών των στόχων:

“στη δική του γειτονιά, ο πολίτης είναι πολύ πιθανό να ενδιαφερθεί να μετάσχει σε πολιτιστικές δραστηριότητες. Επομένως, η προώθηση της πολιτιστικής ανάπτυξης μπορεί να επιτευχθεί καλύτερα σ’ αυτό το πλαίσιο” (Uhlig, 1986 : 170).

“Πρέπει να αποκεντρωθεί η πολιτιστική παραγωγή προκειμένου να βοηθήσει όσους έχουν αποκλειστεί, για διάφορους λόγους, από τη συμμετοχή στον συλλογικά δημιουργημένο πλούτο του πολιτισμού” (Freie und Hansestadt Hamburg, Kulturbehörde, 1982 : 4).

Πολλές γερμανικές πόλεις έθεσαν σε λειτουργία προγράμματα “Πολιτισμού Πολεοδομικών Διαμερισμάτων” (Π.Π.Δ.) και μια από τις πρώτες ήταν το Αμβούργο. Ο πίνακας 6.8 περιγράφει την αύξηση των δαπανών για το “Π.Π.Δ.” και για το σύνολο της πολιτιστικής πολιτικής. Ο “Π.Π.Δ.” έχει ένα μικρό αλλά συνεχώς δυσανάλογα αυξανόμενο ποσοστό στο συνολικό προϋπολογισμό της πολιτιστικής πολιτικής.

Ο “Πολιτισμός Πολεοδομικού Διαμερίσματος” είναι ένα ευαίσθητο εργαλείο για τη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής. Περιλαμβάνει πολλές δραστηριότητες που συνήθως αποκλείονται από τους παραδοσιακούς πολιτιστικούς θεσμούς. Δραστηριότητες που εκτείνονται από συγκεντρώσεις πολιτικών ομάδων, μαθήματα κιθάρας, μαθήματα ξένων γλωσσών, μαθήματα χορού της κοιλιάς και κεραμική, έως την έρευνα για την

ιστορία του πολεοδομικού διαμερίσματος ή της συνοικίας. Πρόκειται για ένα “πολιτισμό από τη βάση”, σε αντίθεση με τον “υψηλετή” ή “αντιπροσωπευτικό” πολιτισμό.

Πίνακας 6.8 : Πολιτιστικές δαπάνες από το κρατίδιο της πόλης του Αμβούργου, 1980, 1985 και 1989.

	1980	1985	1989
Συνολικός προϋπολογισμός (σε χιλ. μάρκα)	11,345,010	12,349,247	13,747,330
Πολιτιστική πολιτική	173,342	218,365	285,600
% του συνολικού προϋπολογισμού	1.5%	1.8%	2.1%
Μάρκα/κάτοικο	105	138	178
Πολιτισμός πολεοδομ.διαμερίσματος	571	4,101	8,232
% του προϋπολογισμού	0.3%	1.9%	2.9%
(μάρκα/κάτοικο)	0.35	2.58	5.12

Πηγή: Freie und Hansestadt Hamburg, Kulturbörde, 1989 : 57. Η πληροφορία παρασχέθηκε από το Κρατίδιο της Πόλης του Αμβούργου, Τμήμα Πολιτισμού, Αύγουστος 1990.

Υπολογίζεται ότι το 1988 τουλάχιστον 500.000 άτομα μετείχαν σε δραστηριότητες του “Πολιτισμού Πολεοδομικού Διαμερίσματος” (Freie und Hansestadt Hamburg, Kulturbörde, 1989: 49). Εάν κατατάξουμε τους διοργανωτές και τους συμμετέχοντες σύμφωνα με τον τόπο διαμονής τους, φθάνουμε στην ακόλουθη μήτρα:

		Διαμονή κοινού	
		Τοπική συνοικία	Άλλη
Διαμονή διοργανωτών	Τοπική συνοικία	A	B
	Άλλη	Γ	Δ

Οι πολιτικοί στόχοι του “Πολιτισμού Πολεοδομικού Διαμερίσματος” κατευθύνονται προς δραστηριότητες τύπου Α, αλλά καθώς οι εγκαταστάσεις μεγαλώνουν και γίνονται ελκυστικότερες, η περιοχή “συλλογής” διευρύνεται, και η ελκυστικότητα των εγκαταστάσεων μετακινείται προς το Δ. Η ερμηνεία αυτή υποστηρίζεται από μια πιλοτική μελέτη που πραγματοποίησε σε δύο διαμερίσματα του Αμβούργου ο Mildenburg (1987). Παραμένει όμως δύσκολο να υπολογιστεί σε ποιό βαθμό ο “Πολιτισμός Πολεοδομικού Διαμερίσματος” εκπληρώνει τους τοπικής κατεύθυνσης στόχους του και προσελκύει άτομα που αλλιώς δεν θα συμμετείχαν σε πολιτιστικές δραστηριότητες.

Συμπέρασμα : οι επιδράσεις της πολιτιστικής πολιτικής

Σε αντίθεση με πολλές εικασίες για τις θετικές επιδράσεις της πολιτιστικής πολι-

τικής στη χωροθέτηση επιχειρήσεων, η ακριβής επίπτωσή της δεν είναι ακόμη σαφής. Στη Γερμανία είναι λιγιστές οι μελέτες που έχουν ερευνήσει αυτό το ζήτημα. Οι Χένκελ κ.α. (1986) πήραν συνέντευξη από 140 στελέχη σε 110 επιχειρήσεις που ανήκαν σε διαφορετικούς κλάδους, ενώ η “Κομουναλβερμπάντ Ρουρ” (Skrodzki, 1989) κατέγραψε τις απόψεις 74 διευθυντών επιχειρήσεων στην περιοχή του Ρουρ. Από τις πιο πάνω μελέτες προκύπτουν τρία συμπεράσματα :

Πρώτον, ο “πολιτισμός”, έστω και εάν αυξάνεται η σπουδαιότητά του, δεν ανήκει στους παράγοντες χωροθέτησης στους οποίους οι ερωτηθέντες διευθυντές αποδίδουν υψηλή προτεραιότητα. Για παράδειγμα, στην μελέτη των Χένκελ κ.α. (1986 : 143-55) ο πολιτισμός έρχεται τρίτος ως παράγοντας χωροθέτησης μετά τη “συγκοινωνιακή προσπελασιμότητα” και την “αγορά εργασίας”, αλλά το αποτέλεσμα αυτό δεν είναι πολύ καθαρό επειδή οι συγγραφείς υπήγαγαν τον “πολιτισμό” στη γενική κατηγορία “αξία κατοικίας και ποιότητα αναψυχής”.

Δεύτερον, το εύρος και η ποιότητα των πολιτιστικών εγκαταστάσεων επηρεάζουν την εικόνα μιας πόλης. Στην έρευνα της “Κομουναλβερμπάντ Ρουρ”, το 69 % των διευθυντών που ρωτήθηκαν θεωρούσαν ότι οι πολιτιστικές εγκαταστάσεις συμβάλλουν σημαντικά στην εικόνα και την ποιότητα ζωής μιας πόλης (Skrodzki, 1989 : 85).

Τρίτον, οι πολιτιστικές εγκαταστάσεις κρίνονται σημαντικές για την προσέλκυση επιχειρήσεων με προσωπικό υψηλής ειδίκευσης και μόρφωσης. Όσο περισσότερο μια επιχείρηση στηρίζεται στο ανθρώπινο κεφάλαιο των υπαλλήλων της, τόσο πιο πολύ εξαρτάται από αυτόν τον “ήπιο” παράγοντα χωροθέτησης. Το πιο πάνω συμπέρασμα επιβεβαιώνεται από μία ακόμη διαπίστωση: το 30 % των διευθυντών σε επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα θεωρούν ότι ο “πολιτισμός” είναι σημαντικός παράγοντας χωροθέτησης έναντι του 50 % διευθυντών σε επιχειρήσεις του τομέα των υπηρεσιών (Skrodzki, 1989 : 87). Η σημασία που αποδίδεται στον πολιτισμό για τους υπαλλήλους εδράζεται στην υπόθεση ότι οι επιχειρήσεις χρειάζονται την εξειδίκευση και το δημιουργικό προσωπικό, και ο πολιτισμός είναι σημαντική πηγή δημιουργικότητας, καινοτομίας, και παιδείας, άποψη που τη συμμερίζονται αρκετοί συγγραφείς (Benkert, 1989 : 35' Gerwien και Holzhauser, 1989 : 195' Henckel *et al.*, 1986' Skrodzki, 1989 : 87). Μολονότι οι διαπιστώσεις αυτές βασίζονται σε μικρά δείγματα, υποθέτουμε ότι η σύγκλιση των αποτελεσμάτων τους είναι ένδειξη της εγκυρότητάς τους.

Μια άλλη διάσταση των επιδράσεων της πολιτιστικής πολιτικής αφορά στην τουριστική ανάπτυξη. Και πάλι, η εμπειρική απόδειξη δεν είναι επαρκής ώστε να μας επιτρέπει μια ακριβή αξιολόγηση της σημασίας του πολιτισμού για την επέκταση του τουρισμού και των τουριστικών δαπανών. Μπορούμε απλώς να συγκρίνουμε την ελκυστικότητα των έξι πόλεων που εξετάζουμε. Χρησιμοποιούμε τρεις δείκτες : τον αριθμό επισκεπτών που διανυκτερεύουν, τον συνολικό αριθμό διανυκτερεύσεων, και τον βαθμό πληρότητας των ξενοδοχείων (πίνακες 6.9, 6.10 και 6.11).

Η μέση διάρκεια παραμονής (σε ημέρες) είναι 2,9 ημέρες στο Βερολίνο, 2,1 στο Μόναχο και τη Στουτγάρδη, 1,9 στο Αμβούργο και την Κολωνία, και 1,8 στη Φραγκφούρτη. Έτσι το Αμβούργο ήταν σε καλύτερη θέση από την Φραγκφούρτη, αλλά πάντως σε χειρότερη από όλες τις υπόλοιπες πόλεις που εξετάζουμε εδώ. Αυτό τεκμηριώνεται περισσότερο και με τα στοιχεία του πίνακα 6.11. Ενώ στο Αμβούργο ο αριθμός των ξενοδοχειακών κλινών αυξήθηκε, η μέση διάρκεια παραμονής ήταν κυμαινό-

μενη, με κορύφωση το 1981 (για λεπτομερέστερη ανάλυση βλέπε Walter, 1989).

Πίνακας 6.9 : Αριθμός επισκεπτών που διανυκτερεύουν, 1980 και 1989

Πόλη	1980		1989		Μεταβολή % 1980-89 (1000 κατ.)
	Απόλυτος (χιλιάδες)	ανά 1000 κατ	απόλ. (χιλιάδες)	ανά 1000 κατ.	
Βερολίνο	1,344	707	2,398	1,159	63.9%
Αμβούργο	1,619	980	1,971	1,230	25.5%
Μόναχο	2,535	1,950	3,302	2,725	39.7%
Κολωνία	787	806	1,181	1,260	56.3%
Φραγκφούρτη	1,594	2,538	1,961	3,136	23.6%
Στουτγάρδη	465	799	562	998	24.9%

Πηγές : Statistisches Taschnbuch der Freien und Hansestadt Hamburg, 1981: 111· 1989: 131.

Πίνακας 6.10 : Αριθμός διανυκτερεύσεων, 1980 και 1989

Πόλη	1980		1989		Μεταβολή % 1980-89 (1000 κατ.)
	Απόλυτος (χιλιάδες)	ανά 1000 κατ.	απόλ. (χιλιάδες)	ανά 1000 κατ.	
Βερολίνο	3,451	1,820	6,581	3,182	74.8%
Αμβούργο	2,922	1,768	3,787	2,362	33.6%
Μόναχο	5,307	4,083	6,597	5,445	33.3%
Κολωνία	1,618	1,657	2,367	2,524	52.3%
Φραγκφούρτη	2,954	4,702	3,506	5,607	19.2%
Στουτγάρδη	1,176	2,020	1,203	2,137	5.8%

Πηγές : Statistisches Taschnbuch der Freien und Hansestadt Hamburg, 1981: 111· 1989: 131.

Από αυτά τα στοιχεία μπορούμε να συναγάγουμε ότι το Αμβούργο προσέλκυσε πράγματι πολλούς τουρίστες, οι οποίοι όμως παρέμειναν εκεί για ένα συγκριτικά σύντομο διάστημα. Έτσι, το Αμβούργο φαίνεται να είναι λιγότερο ελκυστικό στους τουρίστες από ό,τι οι άλλες πέντε πόλεις. Το γεγονός αυτό είναι γνωστό στους αρμόδιους του δήμου του Αμβούργου, αλλά έως τώρα είχε ελάχιστες συνέπειες στην πολιτική που ακολούθησαν. Η ανεπαρκής οργάνωση του "Χάμπουργκ Τουρισμ", του κυριότερου φορέα για την προβολή της πόλης, είναι μια ακόμη απόδειξη της αδράνειας του Αμβούργου ή, όπως την περιγράφουν μερικοί, της αυταρέσκειάς του. Η πόλη δεν διαθέτει σαφή αντίληψη για το μάρκετινγκ ούτε και συναίνεση γύρω από μια τέτοια αντίληψη. Τα προτερήματα του Αμβούργου δεν έχουν ανακαλυφθεί ακόμη και δεν αποτελούν αντικείμενο επιθετικών εκστρατειών μάρκετινγκ, όπως εκείνες που προωθεί το Βερολίνο ή η Φραγκφούρτη.

Πίνακας 6.11 : Βαθμός πληρότητας ξενοδοχειακών κλινών και μέση διάρκεια παραμονής, Αμβούργο, 1980-89

Ετος	Αριθμός διαθέσιμων κλινών	Πληρότητα	Μέση διάρκεια παραμονής (ημέρες)
1980	16,597	48.2	1.87
1981	17,240	47.8	1.95
1982	19,393	42.1	1.92
1983	19,007	41.9	1.87
1984	18,758	41.1	1.92
1985	19,378	43.1	1.89
1986	19,208	42.7	1.84
1987	20,046	43.7	1.84
1988	21,172	45.9	1.90
1989	20,861 ^α	49.0	1.92

Σημείωση : Διαθέσιμος αριθμός κλινών μειωμένος εξαιτίας της διαμονής Γερμανών από την Πολωνία και τη Ρουμανία, και από μετανάστες από τη ΛΔΓ.

Πηγές : Statistisches Taschenbuch für die Freie und Hansestadt Hamburg, 1982: 119, 120' 1984: 110'1985: 121-3' 1986: 126, 127' 1989: 130, 131' πρόσθετες πληροφορίες από την Υπηρεσία Στατιστικής του Αμβούργου.

Σχετικά με το ρόλο του πολιτισμού στην αναζωογόνηση των πόλεων, η ανάλυσή μας, και ιδιαίτερα τα δύο αντιδιαμετρικά παραδείγματα του Αμβούργου και της Φραγκφούρτης, οδηγούν σε τρία συμπεράσματα. Πρώτον, μπορεί να επιτευχθεί οικονομική ανάπτυξη χωρίς μια σαφή πολιτιστική πολιτική και θεαματικά νέα κτίρια πολιτιστικών εκδηλώσεων, όπως φαίνεται από την περίπτωση του Αμβούργου. Δεύτερον, η πολιτιστική πολιτική μπορεί να βελτιώσει δραστικά την εικόνα μιας πόλης, τόσο για τους κατοίκους της, όσο και για τους επιχειρηματίες από άλλα μέρη. Τρίτον, είναι πολύ πιθανό οι επενδύσεις στον πολιτισμό να μην αποτελούν κύριο παράγοντα επιτυχίας των στρατηγικών για την αναζωογόνηση των πόλεων. Αλλά, με θεωρητικά ίσες οικονομικές δυνατότητες σε πολλές μεγάλες πόλεις, οι επενδύσεις στον πολιτισμό μπορεί να αποτελούν βασικό παράγοντα στον ανταγωνισμό μεταξύ μητροπόλεων.

Βιβλιογραφία

- Behr, V. Gnad, F. and Kunzmann, K. R. (eds) (1989) 'Kultur, Wirtschaft, Stadtentwicklung' ('Culture, economy and Development'), *Dortmunder Beiträge zur Raumplanung*, 51, Dortmund, IRPUD.
- Benkert, W. (1989) *Zur Kritik der Umwegrentabilitätsrechnungen im Kulturbereich (Towards a Critique of Fiscal Rentability Calculations in the Cultural Sector)*, pp. 29-36, in Behr et al. (1989).
- Dangschat, J. S. and Ossanbrüge, J. (1990) 'Hamburg: crisis management, urban regeneration and Social Democrats', in D. Judd and M. Parkinson (eds), *Political Leadership and Urban Regeneration*, Sage, Urban Annual Reviews.
- Deutscher Städtetag (ed.) (1973) *Rettet unsere Städte jetzt! (Save our Cities Now!)*, Cologne, Deutscher Städtetag.

- Farmi, K. H. (1985) *Die Pumpe der Republik (The Pump of the Republic)*, Frankfurt, Merian.
- Flagge, I. (1988) 'Zwischen Moloch Stadt und Stadt als Heimat' ('Between the monster city and the city as a home'), in Hauff (ed.) (1988).
- Frey, B.S. and Pomerehne, W. W. (1989) 'Staatliche Förderung von Kunst und Kultur: Eine ökonomische Betrachtung' (Governmental subsidies for arts and culture: an economic view) in Behr et al. (1989).
- Friedrichs, J. Häussermann, H. and Siebel, W. (eds) (1986) *Süd-Nord Gefälle in der Bundesrepublik? (South-North Gradient in the FRG?)*, Opladen, Westdeutscher Verlag.
- Gans, H. J. (1974) *Popular Culture and High Culture*, New York, Basic Books.
- Gerwien, J. and Holzhauser, I. (1989) *Kultur und Wirtschaftsförderung in Neuss (Culture and Economic Development in Neuss)*, in Behr et al. (1989).
- Hauff, V. (ed.) (1988) *Stadt und Lebensstil. Thema: Stadtkultur (City and Lifestyle: Theme: Urban Culture)*, Weinheim & Basel, Bletz.
- Häusserman, H. and Siebel, W. (1987) *Neue Urbanität (New Urbanity)*, Frankfurt, Suhrkamp.
- Henckel, D. Grabow, W., Knopf, C., Raunch, N. and Regitz, W. (1986) *Produktions-technologien und Raumentwicklung (technologies of Production and Regional Development)*, Stuttgart, Kohlhammer.
- Herterich, F. (1988) *Urbanität- Stadtstyling oder Kultur des Widerspruchs? (Urbanity-Urban Styling or Culture of Contradiction?)* in Hauff, V. (ed) (1988).
- Hummel, M. and Berger, M. (1988) *Die volkswirtschaftliche Bedeutung von Kunst und Kultur (The National Economic Significance of Culture)*, Berlin-München: Dunker & Humblot.
- Jager, M. (1986) 'Class definition and the eshetics of gentrification: Victoriana in Melbourne', in N. Smith and P. Williams (eds), *Gentrification of the City* Boston, Allen & Unwin.
- Koch, H. et al. (1986) 'Kultur und Ungleichheit' ('Culture and inequalities'), in H. W. Franz, W. Kruse and H.G. Rolff (eds) (1986) *Neue alte Ungleichheiten (New Old Inequalities)*, Opladen, Westdeutscher Verlag.
- Kreissig, G. and Grabbe, J. (1987) *Kultur vor Ort (Local Culture)*, Stuttgart, Kohlhammer.
- Kunzmann, K. R. (1988) 'Kultur-Wirtschaft-Stadtentwicklung: Eine Einführung' ('Culture-economy-urban development: an introduction'), in Behr et al. (eds) (1989).
- Mildenberger, U. (1987) 'Stadtteilkultur in Hamburg' ('Urban district culture in Hamburg'), Hamburg, Department of Sociology (unpublished diploma thesis).
- Port Authority of New York and New Jersey (1983) *The Arts of Industry: Their Economic Importance to the New York-New Jersey Metropolitan Region* New York, The Port Authority of NY & NJ.
- Sauberzweig, D. (1988) 'Die wichtigste Chance überhaupt' ('The main chance'), *Die Deutsche Bühne*, 9.
- Sauberzweig, D. (1989) 'Fragen an eine Kulturpolitik der Stadt' ('Problems of an urban cultural policy'), *Universitas*, 6.
- Scholz, C. (1989) *Frankfurt-eine Stadt wird verkauft (Frankfurt-A City for Sale)*, Frankfurt am Main, ISP-Verlag.
- Skrodzki, B. (1989) 'Stadtenwicklung und Kultur im Ruhrgebiet aus der Sicht von Geschäftsführern von Unternehmen' ('Urban Development and Culture in the Ruhr: the Views of Managers and Entrepreneurs'), in Behr et al. (1989).
- Staatliche Pressestelle der Freien und Hansestadt Hamburg (ed.) (1982) *Stadtteilkultur in Hamburg ('Urban District Culture in Hamburg')*, Hamburg, Staatliche Pressestelle, 27.
- Staatliche Pressestelle der Freien und Hansestadt Hamburg (ed.) (1989) *Kulturkonzept '89 (Culture Concept '89)*, Hamburg, Staatliche Pressestelle.
- Taubmann, W. and Behrens, F. (1986) *Wirtschaftliche Auswirkungen von Kulturangeboten in Bremen (Economic Impacts of Cultural Facilities in Bremen)*, University of Bremen, Department of Geography.
- Uhlig, K.R. (1986) 'Ein neuer Begriff von Kultur' ('A new meaning of culture') *Stadt*, 3, 17-21.
- von Viereck, S. (1988) *Hinter weissen Fassaden (Behind White Facades)*, Reinbeck, Rowohlt.
- Walter, E. (1989) 'Tourismus in Hamburg' ('Tourism in Hamburg'), *Hamburg in Zahlen*, 12.
- Whitt, J. A. (1987) 'Mozart in the metropolis: the arts coalition and the urban growth machine', *Urban Affairs Quarterly*, 23.

πής στρατηγική για τη διαμόρφωση μιας εικόνας της πόλης και μια στρατηγική για την ολοκληρωμένη οικονομική ανάπτυξη της πόλης, στηριζόμενης στην πολιτιστική πολιτική.

Η αποκέντρωση ως κινητήρια δύναμη της πολιτιστικής ανάπτυξης

Για να αντιληφθούμε τη σημασία που έχει η πολιτιστική πολιτική στη στρατηγική των αριστερών ομάδων που επιδιώκουν να καταλάβουν ή κατέχουν τη δημοτική εξουσία, χρειάζεται να κατανοήσουμε το πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτές τοποθετούνται. Την εποχή των δημοτικών εκλογών του 1977, το Μομπελιέ βρισκόταν σε μια περίεργη θέση, γιατί μολονότι η πόλη ήταν κατά παράδοση δεξιά, τα περίχωρα — ο Κόκκινος Νότος — ήταν έντονα αριστερά.⁽³⁾ Όπως συνέβαινε και στην περίπτωση της Ρεν, μετά το 1977,⁽⁴⁾ η πρωτεύουσα της περιφέρειας δεν ήταν, από πολιτική άποψη, τυπικό δείγμα της. Στις άλλες πόλεις, τη Μπεζιέ, τη Νιμ και τη Σετ, για παράδειγμα, στους νομούς (Γκαρ και Οντ) και στον Περιφερειακό Δημοσίο Οργανισμό επικρατούσαν παντού το Σοσιαλιστικό και το Κομμουνιστικό κόμμα. Οι εκλογές του 1983 ανέτρεψαν εντελώς αυτήν την κατάσταση. Ο δήμος του Μομπελιέ, τον οποίο είχε κερδίσει η αριστερά το 1977, αποτέλεσε την εξαίρεση σε ένα σύστημα πόλεων ελεγχόμενο από τη δεξιά.

Η πόλη έχει σηματοδοτεί από μια σημαντική αλλαγή στον πληθυσμό της και από μία ανάπτυξη νέων στρωμάτων από μισθωτούς μεσαίου εισοδήματος. Αυτά τα κοινωνικο-πολιτικά στοιχεία εμφανίστηκαν τόσο στη Ρεν όσο και στο Μομπελιέ με ελαφρές διαφορές στην έμφαση. Η μεγαλύτερη ανομοιότητα έγκειται στο ρόλο του πολιτισμού στις στρατηγικές των δύο πόλεων πριν από το 1977. Όπως υποδεικνύει ο Πατρίκ Λε Γκαλ⁽⁵⁾, στη Ρεν η διοίκηση των χριστιανοδημοκρατών ανέπτυξε μια “εκουγχρονιστική” πολιτιστική πολιτική, προσαρμοσμένη στην τροχιά της κοινωνικής εξέλιξης της πόλης. Από την άλλη μεριά, οι πολιτικές τις οποίες είχε ακολουθήσει ο δήμος στο Μομπελιέ πριν από το 1977 επιδίωκαν να επιτύχουν την ευπρέπεια χωρίς καμιά προσπάθεια καινοτομίας. Οι δημοτικοί εκπρόσωποι, οι οποίοι ήσαν κυρίως εκπρόσωποι του τοπικού κατεστημένου, εξακολούθησαν να ενισχύουν το κύρος των παραδοσιακών πολιτιστικών ιδρυμάτων όπως το Μουσείο, η Βιβλιοθήκη, η Σχολή Καλών Τεχνών, η Ακαδημία Μουσικής. Το 1977, τα ιδρύματα αυτά απορροφούσαν τα δύο τρίτα του προϋπολογισμού της πολιτιστικής πολιτικής.

Δεν έγινε καμιά προσπάθεια να αποκεντρωθούν οι πολιτιστικοί πόλοι έλξης στα περιφερειακά διαμερίσματα της πόλης. Δεν δόθηκε σημασία στο πώς θα ζωντανέψει ο τοπικός πολιτισμός. Το Μομπελιέ άρχισε να υστερεί πολιτιστικά όλο και περισσότερο, σε σχέση με άλλα αστικά κέντρα της Γαλλίας που είχαν την τύχη να έχουν δημοτικές αρχές με μεγαλύτερη φαντασία, όπως η Ρεν και η Γκρενόμπλ. Υπήρχε ένα σημαντικό πολιτικό χάσμα ανάμεσα στη δημοτική ηγεσία του Μομπελιέ και τα αιτήματα για μεταρρύθμιση που πρόβαλλε η αριστερά.

Πολιτιστική πολιτική : μια δημοκρατική σαλάτα ;

Μετά το 1977, η νέα αριστερή δημοτική αρχή υιοθέτησε τη χάραξη μιας πολιτιστι-

κής πολιτικής για την πόλη που ανταποκρινόταν στα αιτήματα των υποστηρικτών της. Στηριζόμενη στις πολυάριθμες θεατρικές ομάδες που συνενώθηκαν σε έναν οργανισμό με την ονομασία *δράση για το νέο θέατρο (action pour le jeune théâtre)* και σε κινήματα που έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στην ταυτότητα της περιφέρειας, η νέα δημοτική αρχή ανέπτυξε μια πολιτιστική πολιτική η οποία διέφερε ριζικά από εκείνη των προκατόχων της. Η νέα αυτή πολιτική εμπνεόταν και εξυπηρετούσε τρεις στόχους : την αποκέντρωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων και εγκαταστάσεων, την πολιτιστική αφύπνιση, και τον εκδημοκρατισμό στη χάραξη της πολιτιστικής πολιτικής.

Τον πρώτο στόχο συμβόλιζε η ανέγερση των “Σπιτιών για όλους”. Αυτές οι εστίες πολλαπλών σκοπών, από τις οποίες κτίστηκαν δεκαπέντε, είχαν σχεδιαστεί για να υπάρχει κάτω από μια στέγη ένα φάσμα από πολιτιστικές, αθλητικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες με έδρα τη συνοικία. Από το 1977 έως το 1981, το συνολικό ποσό που χορηγήθηκε για την υλοποίηση αυτής της πολιτικής ήταν συγκρίσιμο με τις δαπάνες για όλες τις άλλες πολιτιστικές εγκαταστάσεις. Τα “Σπίτια για όλους” απορρόφησαν σημαντικό μερίδιο του συνολικού προϋπολογισμού που διατέθηκε στον πολιτισμό. Ο πίνακας 7.1 δείχνει καθαρά την ταχύτητα με την οποία άλλαξαν οι προτεραιότητες μετά το 1981. Οι αλλαγές αυτές δεν μπορούν να εξηγηθούν από το γεγονός ότι είχε τελειώσει το πρόγραμμα της δημιουργίας νέων πολιτιστικών κτιρίων, αφού ο αριθμός των “Σπιτιών για όλους” μεταξύ 1985 και 1990 αυξήθηκε από οκτώ σε δεκαπέντε. Δείχνουν απλώς μια μεταστροφή στους στόχους της πολιτικής.

Πίνακας 7.1 : Οι δαπάνες του Δημοτικού Συμβουλίου του Μομπελιέ για τα “Σπίτια για όλους” ως ποσοστό της συνολικής δαπάνης κεφαλαίων για τον πολιτισμό (σε γαλλ. φράγκα)

	Σπίτια για όλους	Άλλες πολιτιστικές εγκαταστάσεις ⁽⁴⁾	%
1978	700,000	1,260,000	55.5
1979	2,200,000	2,897,000	75.9
1980	2,551,000	4,390,000	58.1
1981	4,666,000	8,350,000	55.9
1982	2,990,000	16,820,000	17.8
1983	3,790,000	15,310,000	24.8
1984	2,192,000	15,100,000	14.5
1985	885,000	35,960,000	2.5

Σημείωση: ⁽⁴⁾ Μουσείο, βιβλιοθήκη, Ακαδημία Μουσικής, Σχολή Τεχνών, θέατρο, αίθουσες συναυλιών.

Πηγή: Όλα τα στοιχεία που περιέχονται στους πίνακες που συνοδεύουν αυτό το κεφάλαιο δόθηκαν στον συγγραφέα από το Δημοτικό Συμβούλιο του Μομπελιέ, το Πολεοδομικό Συγκρότημα του Μομπελιέ, τη Νομαρχία του Ερό και το Περιφερειακό Συμβούλιο του Λανγκεντόκ-Ρουσιγιόν.

Ο δεύτερος στόχος, τα μέτρα για πολιτιστική αφύπνιση, υλοποιήθηκε με την αύξηση της βοήθειας του δήμου προς τις διάφορες θεατρικές ομάδες, οι οποίες είχαν σημαντική συνεισφορά στη νίκη της αριστεράς στις δημοτικές εκλογές στο Μομπελιέ.

Ενας άλλος τρόπος υλοποίησης αυτού του στόχου ήταν η υποστήριξη της διοργάνωσης νέων πολιτιστικών εκδηλώσεων. Για παράδειγμα, τα πρώτα μεσογειακά φεστιβάλ εβραϊκού και κινεζικού κινηματογράφου και χορού έγιναν στο Μομπελιέ. Η προώθηση εκδηλώσεων όπως οι παραπάνω, ωστόσο, απορροφά μικρό μόνο μερίδιο του δημοτικού προϋπολογισμού.

Ο τρίτος στόχος, ο εκδημοκρατισμός στη χάραξη της πολιτιστικής πολιτικής, είχε, ωστόσο, μάλλον λησμονηθεί. Η πολιτιστική πολιτική του Μομπελιέ περιελάμβανε προτάσεις για τη θέσπιση μιας Δημοτικής Διεύθυνσης για τον Πολιτισμό που θα συγκέντρωνε αξιωματούχους του δήμου, καλλιτεχνικούς διευθυντές και το κοινό γενικά, προκειμένου να καθορίζουν τους στόχους της τοπικής πολιτιστικής πολιτικής. Η Διεύθυνση αυτή, όμως, ποτέ δεν είδε το φως της ημέρας. Παρόμοια, εγκαταλείφθηκε και ένα σχέδιο που επιδίωκε να δώσει τη δυνατότητα σε άτομα από διάφορες περιοχές της πόλης να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων για τις παροχές στον πολιτισμό.

Αναδρομικά, τρία ήταν τα στοιχεία που χαρακτήριζαν τα πρώτα στάδια στην ανάπτυξη των νέων πολιτιστικών πολιτικών. Το πρώτο ήταν μέρος μιας προσπάθειας να εφαρμοστεί ένα πολιτικό πρόγραμμα που συνδύαζε διαφορετικούς στόχους: τη σημαντική διεύρυνση του φάσματος των πολιτιστικών προσφορών, την αποκέντρωση, και τον εκδημοκρατισμό της πρόσβασης στον πολιτισμό, καθώς και την αναγέννηση της ταυτότητας της περιφέρειας. Οι δύο πρώτοι στόχοι, γενικά, επιτεύχθηκαν. Οι δύο τελευταίοι παραμερίστηκαν. Δεύτερον, οι πολιτιστικές πολιτικές επιδίωκαν να επισημάνουν τις τοπικές ανάγκες και να προσπαθήσουν να τις ικανοποιήσουν επιτόπου. Και ήταν σ' αυτό ακριβώς το πνεύμα που οι θεατρικές ομάδες έλαβαν γενναία επιχορήγηση (βλέπε πίνακα 7.2). Τέλος, τα μέσα ενημέρωσης ελάχιστα πρόσεξαν την πολιτιστική πολιτική και δεν έγινε καμιά συστηματική προσπάθεια να υπάρχει συντονισμός στην πολιτική αυτή. Ο δήμαρχος Ζ. Φρες, περιέγραψε αυτή τη φάση της χάραξης πολιτιστικής πολιτικής ως "αυτοσχεδιασμό".⁽⁶⁾

Πίνακας 7.2: Θεατρικές ομάδες: επιδοτήσεις του Δημοτικού Συμβουλίου του Μομπελιέ για λειτουργικά έξοδα

1975	1,179,000 Γ. Φρ.
1976	1,256,000 Γ. Φρ.
1977	1,400,000 Γ. Φρ.
1978	2,536,000 Γ. Φρ.
1979	8,529,000 Γ. Φρ.
1980	9,941,000 Γ. Φρ.
1981	11,652,000 Γ. Φρ.
1982	18,965,000 Γ. Φρ.
1983	26,486,000 Γ. Φρ.
1984	29,100,000 Γ. Φρ.
1985	31,372,000 Γ. Φρ.

Οι θεσμικοί πόροι της περιφέρειας

Η σημαντική αύξηση του πολιτιστικού προϋπολογισμού του Μομπελιέ επέβαλε

να αναζητηθούν νέες μέθοδοι χρηματοδότησής του. Σχετικά με αυτό, η προηγούμενη πολιτιστική πολιτική άφησε στην καινούργια δημοτική αρχή αρκετά μεγάλη δυνατότητα χειρισμών. Η προηγούμενη αντίληψη, εκείνη του “καλού πάτερ φαμίλια”, η οποία συνίστατο στη σχεδόν έμμονη επιθυμία να διατηρηθεί ο ισολογισμός και στη συστηματική άρνηση δανεισμού, άφησε ανοιχτή τη δυνατότητα να αντληθούν σημαντικά ποσά με πίστωση. Επάνω σ’ αυτήν τη βάση αυξήθηκε το μέγεθος του προϋπολογισμού για τον πολιτισμό, όπως και για άλλους τομείς.

Η εξέλιξη του πολιτιστικού προϋπολογισμού στο Μομπελιέ φαίνεται στον πίνακα 7.3.

Πίνακας 7.3 : Αύξηση των δαπανών του Δημοτικού Συμβουλίου του Μομπελιέ που διατίθενται στον πολιτισμό, (1978-81 (σε φράγκα ανά κάτοικο)

	1978	1981	%
Δαπάνη κεφαλαίου	12.9	65.7	+ 251.3
Δαπάνη εισοδήματος	112.3	249.7	+ 53.0
Συνολική δαπάνη	152.2	315.4	+ 64.0
Ποσοστό προϋπολογισμού διατιθέμενο στον πολιτισμό	7.1%	10.67%	+ 50.3

Πίνακας 7.4 : Ποσοστό του περιφερειακού πολιτιστικού προϋπολογισμού που διατίθεται στο Μομπελιέ (%)

1975	1976	1977	1978	1979	1980
0	0	27.7	15.6	24.6	35.6

Ενα αποτέλεσμα της μεταβολής στη σύνθεση της πολιτικής πλειοψηφίας στο δήμο ήταν ότι δόθηκε στην πόλη η δυνατότητα πρόσβασης στον προϋπολογισμό του Περιφερειακού Συμβουλίου, το οποίο ήταν της ίδιας πολιτικής αντίληψης. Η οικονομική βοήθεια που πρόσφερε το Περιφερειακό Συμβούλιο, το οποίο αποτελείται από πέντε τμήματα, ήταν σημαντική. Πράγματι, το ποσοστό του πολιτιστικού προϋπολογισμού που διέθετε το περιφερειακό Συμβούλιο για τον δήμο του Μομπελιέ, δείχνει ότι η πολιτιστική πολιτική στο Μομπελιέ ήταν μια από τις κυριότερες προτεραιότητές του (βλέπε πίνακα 7.4).

Η περιφερειακή προτεραιότητα που δόθηκε στο Μομπελιέ απέκτησε ακόμη μεγαλύτερη σημασία, αφού το Κράτος δεν έπαιζε αξιόλογο ρόλο στη χρηματοδότηση της πολιτιστικής πολιτικής του δήμου.

Η πολιτιστική πολιτική ως επικοινωνιακή στρατηγική

Μέσα σ’ αυτό το ευνοϊκότατο θεσμικό κλίμα, το Μομπελιέ ανέλαβε να αναπροσανατολίσει την πολιτιστική του πολιτική. Έχουμε ήδη επισημάνει την αύξηση του προϋπολογισμού της πολιτιστικής πολιτικής. Οι πίνακες 7.1 και 7.2 δείχνουν την αλλαγή

που έγινε το 1982 στην προσφορά πολιτιστικών εγκαταστάσεων και τη χρηματοδότησή τους. Αποδεικνύουν επίσης ότι το ποσοστό που δαπανήθηκε για να αποκεντρωθεί ο πολιτισμός εξακολούθησε να μειώνεται σε όφελος πολιτιστικών εγκαταστάσεων που είχαν μεγαλύτερη διαρθρωτική σημασία. Η τάση αυτή σηματοδότησε την ωρίμανση της νέας δημοτικής πολιτιστικής πολιτικής και των κοινωνικών ομάδων που είχαν φέρει στην εξουσία τη νέα ηγεσία. Ωστόσο, οι μεταβολές που συνέβησαν μετά το 1981, αποτελούν επίσης ένδειξη ότι οι αριστερές ομάδες δεν μπόρεσαν να εδραιώσουν μια ισχυρή ταυτότητα και μια δυναμική της περιφέρειας για ένα “λαϊκό πολιτισμό” στην πόλη.⁽⁷⁾ Οι ομάδες αυτές, αφού πρηγουμένως προσωποποίησαν μια εναλλακτική επιλογή για την άσκηση εξουσίας, βρέθηκαν με τη σειρά τους να χάνουν την επαφή με τις προσδοκίες της πλειοψηφίας των νέων κοινωνικών στρωμάτων της πόλης.

Τα πολιτιστικά σύμβολα και η κατασκευή τους

Αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών ήταν η πολιτιστική πολιτική να υιοθετήσει δύο τρόπους στην αναζήτηση μεγαλύτερης αναγνώρισης. Πρώτα απ’ όλα, αυτό το εξέφρασε η στρατολόγηση κορυφαίων προσωπικοτήτων, χωρίς διακρίσεις υπέρ των ντόπιων, προκειμένου να εργαστούν στο δήμο.⁽⁸⁾ Η Ντομινίκ Μπαγκουέ στο χορό, ο Ζερόμ Σαβαρύ στο θέατρο, και ο Συρίλ Ντιντρίς στη μουσική, όλοι τους ήταν “αστέρες” πριν έρθουν στο Μομπελιέ. Με αυτούς, ο πολιτισμός στο Μομπελιέ προσέλαβε μια “εικόνα” που απευθυνόταν τόσο στον εξωτερικό κόσμο όσο και στον τοπικό πληθυσμό. Η πολιτιστική πολιτική συνοδεύτηκε από μια στρατηγική δημόσιας επικοινωνίας, με διαφημιστικές καταχωρίσεις σε εθνικά και διεθνή περιοδικά και αφίσες, που απορρόφησαν το 1 % του δημοτικού προϋπολογισμού, με στόχο να βελτιώσει η πόλη την εικόνα της προς τα έξω.⁽⁹⁾

Η μεταβολή αυτή απεικονίζει ένα από τα ιδιότυπα παράδοξα της αποκέντρωσης στη Γαλλία κατά τη δεκαετία του 1980. Η φιλοσοφία της εκχώρησης εξουσίας από το κέντρο συνοδεύτηκε από μια αντίστροφη τάση να στρατολογούνται όσοι είχαν ειδικά ταλέντα και ικανότητες από το εθνικό επίπεδο, συνήθως από το ίδιο το Παρίσι. Ο διευθυντής του Συνεδριακού Κέντρου “Κόρουμ” του Μομπελιέ ήταν ο πρώην διευθυντής του Μεγάρου Συνεδρίων του Παρισιού. Ο διευθυντής των Πολιτιστικών Υποθέσεων στο Μομπελιέ ήρθε από το πολιτιστικό κέντρο Μπομπούρ του Παρισιού.

Η απόφαση να αξιοποιηθεί η επικοινωνιακή διάσταση του πολιτισμού εξηγεί την εκπληκτική αύξηση των δαπανών της πολιτιστικής πολιτικής. Το κόστος αυτών των εγχειρημάτων ήταν πρωτοφανές. Διατηρήθηκε η υποστήριξη προς τα “Σπίτια για όλους”, καθώς και η υποστήριξη που δινόταν προς τις μικρότερες καλλιτεχνικές ομάδες και τους πολιτιστικούς συλλόγους. Αλλά οι κυριότερες προσπάθειες ήταν στραμμένες προς εκείνες τις θεαματικές παραγωγές που μπορούσαν να εξαχθούν και να κάνουν την πόλη να διακριθεί στα μάτια του εκτός πόλης κόσμου.⁽¹⁰⁾ Τέτοιου είδους πρωτοβουλίες ήταν : η παροχή πρόσθετης χρηματοδότησης για κινηματογραφικά φεστιβάλ και νέα έμφαση στον “διεθνή” χαρακτήρα τους, η καθιέρωση διεθνών φεστιβάλ μουσικής και χορού, η δημιουργία χορευτικών ομίλων και ενός θεάτρου εθνικής και διεθνούς φήμης, η αύξηση της χρηματοδότησης της ορχήστρας του Μομπελιέ/ Λανγκεντόκ-Ρουσιγιόν. Η χρηματοοικονομική σταθερότητα της ορχήστρας ήταν εγγυημένη με σύμβαση, σύμφωνα με την οποία το κράτος ανέλαβε να καλύπτει, μαζί με τον

δήμο, το 50 % του ετήσιου προϋπολογισμού της, ενώ το υπόλοιπο 50 % το κάλυπτε η περιφέρεια (βλέπε πίνακα 7.5).

Η δεύτερη πτυχή της νέας στρατηγικής αφορούσε στη δημιουργία νέων φυσικών υποδομών. Εκτός από τη δημιουργία ενός νέου θεάτρου —του “Γκραμόν” — άλλα δύο μεγαλεπήβολα έργα ξεκίνησαν στα τέλη εκείνης της περιόδου. Το “Ζενίτ”, με ένα ευέλικτο σχέδιο για μια αίθουσα συναυλιών ικανής να χωρέσει τις μεγαλύτερες συναυλίες ροκ και θεάματα βαριετέ, μαζί με άλλα μαζικά θεάματα, ήταν αντιγραφή του “Ζενίτ” του Παρισιού. Από τη στιγμή που εγκαινιάστηκε, τοποθέτησε την πόλη του Μομπελιέ στον χάρτη ως έναν από τους σημαντικότερους πόλους για διεθνείς ψυχαγωγικές εκδηλώσεις. Το συγκρότημα του Συνεδριακού Κέντρου “Κόρουμ” και της Οπερας κτίστηκε στην καρδιά της παλαιάς πόλης. Σχεδιάστηκε έτσι ώστε να εκπληρώνει έναν διπλό ρόλο: την εξυπηρέτηση συνεδρίων και, με την δεύτερη αίθυσά του, χωρητικότητας 2.000 θέσεων, το ανέβασμα παραστάσεων όπερας και μουσικής. Έχει εξοπλισμό για να εξυπηρετεί φεστιβάλ κινηματογράφου και μουσικής. Σε αντίθεση με την Οπερα της Βασίλης στο Παρίσι, η οποία δεν έχει τον διπλό ρόλο του “Κόρουμ”, και χρηματοδοτείται εξ ολοκλήρου από το κράτος, το συνεδριακό κέντρο του Μομπελιέ συντηρείται κυρίως από τον δήμο.⁽¹⁾

Η νέα πολιτιστική πολιτική του δήμου ήταν στενά δεμένη με τις επιταγές του ανταγωνισμού μεταξύ πόλεων. Η ευρύτερη πολιτιστική πολιτική έδωσε στο Μομπελιέ τη δυνατότητα να προσφέρει ένα ευρύτερο φάσμα πολιτιστικών υπηρεσιών που απευθύνονταν στα νέα κοινωνικά στρώματα. Η προοπτική αυτή ήταν η πρώτη ένδειξη της σύνδεσης ανάμεσα στις στρατηγικές της πολιτιστικής και αυτές της οικονομικής ανάπτυξης. Ο πολιτισμός στο Μομπελιέ απευθύνεται σε στελέχη επιχειρήσεων και υπεύθυνους οικονομικών αποφάσεων σε εκείνους τους βιομηχανικούς κλάδους που έχουν πάψει να εξαρτώνται από την εγγύτητα φυσικών πόρων —βιομηχανίες υπηρεσιών, έρευνα, υπολογιστές. Η στρατηγική αυτή τελικά ήταν επιτυχής. Πέρα από τις φυσικές καλλονές του τοπίου με τη Μεσόγειο και τον ήλιο, και την παρουσία ενός πανεπιστημίου με 50.000 φοιτητές, το πολιτιστικό περιβάλλον έγινε ένας από τους κυριότερους παράγοντες που έπεισε πολλές εταιρίες να εγκατασταθούν στο Μομπελιέ κατά την τελευταία δεκαετία.

Πίνακας 7.5 : Προϋπολογισμός της ορχήστρας Μομπελιέ/ Λανγκεντόκ-Ρουσιγιόν

Ετος	Συνολικό κόστος	Κρατική εισφορά	Τοπικές εισφορές (δήμος, νομός, περιφέρεια)
1980	3,800,000		3,800,000
1981	5,500,000	400,000	5,100,000
1982	12,000,000	2,165,000	9,835,000
1983	17,500,000	3,460,000	14,040,000
1984	19,000,000	6,300,000	12,700,000
1985	21,855,000	7,215,000	14,640,000
1986	22,880,000	7,505,000	15,375,000

Σημείωση: Τοπικές εισφορές από το Δημοτικό Συμβούλιο του Μομπελιέ, τη Νομαρχία του Ερό, και το Περιφερειακό Συμβούλιο του Λανγκεντόκ-Ρουσιγιόν.

Η καλωδίωση της πόλης

Το 1985, το Δημοτικό Συμβούλιο του Μομπελιέ άρχισε τη διαδικασία καλωδίωσης της πόλης. Επιφανειακά, η πολιτική του Μομπελιέ απέναντι στην καλωδίωση αποτελεί τμήμα της παροχής ενός φάσματος από καθαρά πολιτιστικές υπηρεσίες : αύξηση του αριθμού των τηλεοπτικών προγραμμάτων και ανάπτυξη περιφερειακών παραγωγών. Αλλά ως προς τις δαπάνες κεφαλαίου, επρόκειτο για ένα πείραμα που προηγείτο της εποχής του. Η τεχνολογία που εφαρμόστηκε ήταν πολύ προωθημένη, με χρήση οπτικών ινών. Η καλωδίωση αποτελούσε τμήμα της βασικής υποδομής για ένα σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον που επιδιώκει να προσελκύσει τεχνολογικά προηγμένες επιχειρήσεις.

Το Δημοτικό Συμβούλιο του Μομπελιέ προσπάθησε να προσδώσει κοινωνική διάσταση στην καλωδιακή πολιτική του. Η καλωδίωση προοριζόταν για δύο γεωγραφικές περιοχές : τη γειτονιά της “Αντιγόνης” που έκτισε ο ισπανός αρχιτέκτονας Ρικάρντο Μποφίλ, η κορωνίδα της πολεοδομικής ανάπλασης του Μομπελιέ, και τη “Λα Παγιάντ”. Η “Λα Παγιάντ” είναι μια “Ζώνη Αμεσης Πολεοδόμησης” (Zone à urbaniser en priorité - ZUP) που θεσπίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1960 για να ανταποκριθεί στη δημογραφική επέκταση της πόλης, ιδιαίτερα στην εισροή των επαναπατριζομένων από την Αλγερία. Αρχικά είχε σχεδιαστεί ως μια σχετικά μικρή ζώνη, αλλά ο πληθυσμός της μεγάλωσε σημαντικά και τώρα είναι υπερδιπλάσιος από όσο είχε σχεδιαστεί αρχικά. Απομονωμένη από την πόλη, γεωγραφικά και κοινωνικά, έχει ένα μεγάλο πληθυσμό μεταναστών, με χαμηλά εισοδήματα και ποσοστό ανεργίας μεγαλύτερο από τον μέσο όρο του Μομπελιέ. Η “Λα Παγιάντ” έχει πολλά από τα χαρακτηριστικά ενός αστικού γκέτο.

Η “κοινωνική διάσταση” της καλωδίωσης ήταν μία όψη της επιθυμίας του δήμου να σπάσει την απομόνωση στην πόλη μέσω της υιοθέτησης τεχνικών πολιτικών για τις δημόσιες επικοινωνίες, τις μεταφορές και τον πολιτισμό. Η λογική αυτής της πολιτικής ήταν επίσης ισχυρή και από εμπορική άποψη. Τα λιγότερο προνομιούχα, από οικονομική άποψη, στρώματα είναι ακριβώς εκείνα που στρέφονται περισσότερο προς τις οπτικο-ακουστικές μορφές πολιτιστικής κατανάλωσης στο σπίτι, παρά προς τη ζωντανή ψυχαγωγία. Η υιοθέτηση της καλωδίωσης στο Μομπελιέ δείχνει την ευστοχία της παραπάνω θέσης, αφού η “Λα Παγιάντ” προηγείται ως προς αυτό σε σχέση με την υπόλοιπη πόλη.

Η δημοτική στρατηγική, ωστόσο, για την κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ενσωμάτωση της καλωδίωσης, τουλάχιστον προς το παρόν, δεν έχει επιτύχει πλήρως. Η αμφιλεγόμενη απόφαση του δήμου να χρησιμοποιήσει την “Φρανς-Τελεκόμ”, μια δημόσια επιχείρηση, και η πολύπλοκη φύση της σχέσης της δημοτικής αρχής με τους ιδιώτες εταίρους της, δεν επέτρεψαν ούτε να δημιουργηθεί ένα δίκτυο προσιτό σε τοπικές εταιρίες ούτε να αναπτυχθεί μία τοπική βιομηχανία παραγωγής προγραμμάτων. Ακόμη και ως προς τον μετριοπαθέστερο στόχο της ενθάρρυνσης εγγραφής συνδρομητών, το δίκτυο έχει μείνει στάσιμο, γύρω στο 15 % των κατοίκων. Οι αιρετοί εκπρόσωποι προσπαθούν να ξεπεράσουν αυτήν την αποτυχία αναπτύσσοντας μια “στρατηγική τύπου Κονκόρντ”. Τονίζοντας την αδυναμία της ζήτησης για καλωδίωση, η οποία ελπίζουν πως θα είναι παροδική, η στρατηγική αυτή προτίθεται να δώσει τη δυνατότητα στους υπεύθυνους για τη χάραξη πολιτικής του Μομπελιέ να προβά-

λουν την εικόνα μιας πόλης πρωτοποριακής στις νέες επικοινωνιακές τεχνολογίες.

Η δημιουργία του πόλου “Αντένα”, που περιλαμβάνει καλωδιακή τηλεόραση σε αλληλεπίδραση με άλλα είδη των νέων μέσων επικοινωνίας, μαζί με άλλους τέσσερεις πόλους, ανταποκρίνεται σ’ αυτόν τον στόχο. Εως τώρα, ο “Αντένα” έχει καταφέρει απλώς να δώσει μια νέα βάση για δραστηριότητες που ήδη προϋπήρχαν, και για λιγοστές μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις ειδικευμένες σε ηλεκτρονικές εικόνες και τηλεπικοινωνιακές υπηρεσίες. Από την άλλη μεριά, απέτυχε ολοκληρωτικά η δημιουργία ενός Διεθνούς Εργαστηρίου Εικόνων το 1985, το οποίο προοριζόταν να είναι διαθέσιμο σε κινηματογραφικά συνεργεία και για εργασίες μετά την παραγωγή.

Με άλλα λόγια, οι αλλαγές στρατηγικής στην επικοινωνιακή πολιτική αντικατοπτρίζουν το σύνολο των αλλαγών στην πολιτιστική πολιτική της πόλης. Η αλληλεπίδραση ανάμεσα στους ντόπιους καλλιτέχνες και τα πολιτιστικά κινήματα της πόλης ήταν σχεδιασμένη να καταλήξει στην ανάπτυξη μιας τοπικής τηλεόρασης διαφορετικού χαρακτήρα, ένα εργαλείο για δημιουργικότητα και τοπική δημοκρατία. Ο στόχος αυτός εγκαταλείφθηκε γρήγορα για χάρη μιας “ιδιωτιστικής” και τυποποιημένης αντίληψης για την τηλεόραση.⁽¹²⁾

Πολιτιστική πολιτική και τοπική οικονομική ανάπτυξη

Η σύνδεση ανάμεσα σ’ αυτά τα δύο είδη δημόσιας πολιτικής θα νόμιζε κανείς ότι είναι ζήτημα κοινής λογικής. Όπως έγραψε ο δήμαρχος Ζ. Φρες :

Η λειτουργία της πολιτιστικής ζωής μιας τεχνοπόλης σκοπό έχει να παρέχει μια καλή αιτία ώστε οι εταιρίες να εγκαθίστανται στην πόλη. Όλες οι ευρωπαϊκές πόλεις ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Αντίπαλοι του Μομπελιέ δεν είναι μόνο η Γκρενόμπλ, η Λυών, η Τουλούζη, το Αίζ, η Μασσαλία, αλλά επίσης και το Μιλάνο, το Μπέρμπιγχαμ και το Μόναχο. Τη στιγμή που μια εταιρία πρέπει να αποφασίσει πού θα εγκατασταθεί ... θα κάνει την επιλογή της με βάση δευτερεύουσες λεπτομέρειες, όπως είναι η ποιότητα της πολεοδομικής ανάπτυξης, οι αθλητικές εγκαταστάσεις και η πολιτιστική ζωή.⁽¹³⁾

Ενας ορισμός της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης είναι η ενεργοποίηση αχρησιμοποίητων πόρων που βρίσκονται μέσα στον κοινωνικό οργανισμό της πόλης ώστε να προωθηθεί η οικονομική καινοτομία. Στο Μομπελιέ όμως, αυτοί οι πόροι προήλθαν κυρίως από τα έξω και δεν ήταν προηγουμένως μέρος του παραδοσιακού οργανισμού της πόλης.⁽¹⁴⁾ Αλλά ορισμένοι τομείς με ουσιαστικά συμβολική σημασία, όπως ο πολιτισμός, αποτελούν ένα δυναμικό μέσο για να επιτευχθεί η ενσωμάτωση των “νέων κατοίκων του Λανγκεντόκ” στον οργανισμό της πόλης. Ετσι εξηγείται γιατί η πολιτιστική πολιτική ήταν το πρώτο πεδίο άσκησης πολιτικής που ήρθε στο προσκήνιο κατά τη θεσμική συνεργασία ανάμεσα στους δήμους της Νιμ και του Μομπελιέ.

Η ανασύνθεση των θεσμικών συμμαχιών

Η αλλαγή της πολιτικής πλειοψηφίας στο Περιφερειακό Συμβούλιο το 1986 ήταν ένα γεγονός εξαιρετικής σημασίας για την ανάπτυξη της πολιτιστικής πολιτικής. Η στροφή προς τα δεξιά της περιφερειακής διοίκησης του Λανγκεντόκ έφερε ξανά στην επιφάνεια το θέμα της κατανομής των χρηματοδοτήσεων της περιφέρειας. Ένα θέμα που είχε σημαδέψει τις προηγούμενες περιόδους. Η άρση της υποστήριξης από την

περιφερειακή διοίκηση προς τις πολιτιστικές πολιτικές του Μομπελιέ, αν και σταδιακή, ήταν πάντως εντυπωσιακή. Στα τοπικά μέσα ενημέρωσης δέσποζαν οι διαμάχες για τη διεύθυνση της περιφερειακής ορχήστρας, τις τοπικές της δραστηριότητες και τα μέσα χρηματοδότησής της. Η νέα διοίκηση της περιφέρειας πίστευε ότι η προκάτοχός της είχε χρηματοδοτήσει τις πολιτιστικές εγκαταστάσεις και δραστηριότητες του Μομπελιέ σε υπερβολική έκταση και σε βάρος άλλων πόλεων της περιφέρειας. Η περιφερειακή διοίκηση έκλεισε το Περιφερειακό Γραφείο Πολιτισμού, διέκοψε τη συνεισφορά του στη χρηματοδότηση του “Κόρουμ” και πάγωσε τη χρηματοδότηση της ορχήστρας. Αυτό συνέβη ακριβώς την ίδια στιγμή που οι δημοτικές πολιτιστικές πολιτικές απαιτούσαν μεγαλύτερη χρηματοδότηση.

Η ανάγκη αυτή να βρεθούν τοπικοί πόροι εξηγεί και την πρόσφατη ιδιωτικοποίηση της ύδρευσης της πόλης,⁽¹⁵⁾ από την οποία η περιφέρεια εισέπραξε ως τίμημα 250 εκατομμύρια φράγκα από τη Γενική Εταιρία Υδάτων. Το πιο πάνω παράδειγμα ιδιωτικοποίησης αποκάλυψε μια σημαντική στροφή της δημοτικής πολιτικής που πραγματοποιείται ταυτόχρονα και στη Νιμ, τη Γκρενόμπλ και την Τουλούζη.⁽¹⁶⁾ Οι γαλλικές πόλεις, καθώς αναπτύσσουν μαζικά τις δραστηριότητές τους στη σφαίρα του πολιτισμού, εκχωρούν συχνά τις παραδοσιακά δημόσιες υπηρεσίες στον ιδιωτικό τομέα : τροφοδοσία, δημόσια συγκοινωνία, διάθεση απορριμμάτων, καθαριότητα κλπ. Οι νέες προτεραιότητες της δημοτικής πολιτικής είναι ο πολιτισμός, ο αθλητισμός, ο πολεοδομικός σχεδιασμός και η οικονομική και κοινωνική πολιτική.⁽¹⁷⁾ Η παραίτηση της περιφέρειας από τη χρηματοδότηση των “παραδοσιακών” πολιτικών κλόνισε τη χρηματοοικονομική ισορροπία αυτής της στρατηγικής.

Πίνακας 7.6 : Συνεισφορά του διαμερίσματος στο πρόγραμμα πολιτιστικής πολιτικής του Μομπελιέ

<i>Πελάτες</i>	<i>Οικονομική συνεισφορά του δήμου</i>	<i>Οικονομική συνεισφορά της επαρχίας</i>
Φεστιβάλ Μομπελιέ-Χορός	3,000,000	2,300,000
Ομιλος Μπαγκουέ (χορός)	300,000	1,000,000
Φεστιβάλ Μουσικής Ραντιο-Φρανς	2,050,000	3,000,000
Ορχήστρα του Μομπελιέ	6,000,000	16,055,000
Θέατρο των 13 Ανέμων	3,000,000	1,000,000
Πολιτιστικός Σύνδεσμος του Κόρουμ		4,200,000
Σύνδεσμος Διαχείρισης Οπερας	40,000,000	5,680,000
Μομπελιέ-Φωτοβιζιόν	340,000	220,000
Φεστιβάλ εβραϊκού ισραηλινού Κινηματογράφου	60,000	50,000
Φεστιβάλ Μεσογειακού Κινηματογράφου	800,000	300,000
Ομιλος Ζ.Ταφανέλ (χορός)	200,000	200,000
Σύνολο	55,750,000 (62%)	34,005,000 (38%)

Το Δημοτικό Συμβούλιο του Μπομπελιέ αντέδρασε άμεσα σ'αυτές τις πολιτικές εξελίξεις, ενισχύοντας τις λειτουργίες της πολιτιστικής πολιτικής της επαρχίας (district), ενός θεσμού για τη διοίκηση της μητροπολιτικής ζώνης του Μπομπελιέ.⁽⁸⁸⁾ Η διαδικασία αυτή όπου εξωτερικεύεται⁽⁸⁹⁾ η επιχορήγηση ενός ποσοστού της χρηματοδότησης του πολιτισμού έχει μια λογική, αφού η επαρχία συμβάλλει κυρίως σε δαπάνες που συνδέονται με πολιτιστικές δραστηριότητες των οποίων η εμβέλεια ξεπερνάει την πόλη (βλέπε πίνακα 7.6). Αυτή η διάκριση υποδεικνύει και μια άλλη έντονη διάκριση ανάμεσα στις πολύ δαπανηρές πολιτιστικές πολιτικές, οι οποίες αφορούν εκδηλώσεις που είναι είδηση για τα μέσα ενημέρωσης, και τις πολιτικές που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των τοπικών πολιτιστικών οργανώσεων.

Η πολιτιστική πολιτική του δήμου έχει δημιουργήσει δύο ξεχωριστούς τομείς. Ο πρώτος, τον οποίο ορίζουμε ως τομέα "προβολής", περιλαμβάνει την Οπερα, τη Φιλαρμονική Ορχήστρα, το Διεθνές Φεστιβάλ Μπομπελιέ-Χορός, το Διεθνές Φεστιβάλ Μουσικής Μπομπελιέ - Ραντιο-Φρανς, το Μπομπελιέ Φωτοβιζιόν, το Διεθνές Φεστιβάλ Μεσογειακού Κινηματογράφου, τον Ομιλο Μπαγκουέ, το Θέατρο των 13 Ανέμων.

Ο τομέας "προβολής" έχει σχετικά ομοιογενή υπόσταση. Ο άλλος τομέας, τον οποίο ορίζουμε ως παραδοσιακό, είναι πολύ πιο ανομοιογενής και χρηματοδοτείται σε μεγάλο βαθμό από τον δήμο του Μπομπελιέ. Οι φορείς "προβολής" υποστηρίζονται από το κράτος, το Γενικό Συμβούλιο του Νομού του Ερό, το Περιφερειακό Συμβούλιο του Λανγκεντόκ-Ρουσιγιόν, και τον ιδιωτικό τομέα μέσω της χορηγίας. (βλέπε πίνακες 7.7, 7.8, 7.9 και 7.10)

Πίνακας 7.7: Πολιτιστικές επιδοτήσεις από το Δημοτικό Συμβούλιο του Μπομπελιέ, 1986-90: τομέας προβολής (σε χιλιάδες φράγκα)

Πελάτες	1986	1987	1988	1989	1990
Διαχείριση Οπερας				1,064	40,000
Φιλαρμονική Ορχήστρα	2,275	2,570	2,642	10,170	6,000
Φεστιβάλ Χορού	3,270	3,244	3,350	2,550	3,000
Θέατρο των 13 Ανέμων	1,365	1,520	2,470	2,790	3,000
Φεστιβάλ Μουσικής	897	2,717	1,851	3,029	2,050
Ομιλος Μπαγκουέ	100	240	863		300
Φεστιβάλ Μεσογ.Κινηματογρ.	400	400	400	400	800
Διεθνείς Ημέρες (Φωτογρ.)	80	420	329	552	340
Σύνολο	8,387	11,111	11,605	20,555	55,490

Τα στοιχεία αυτά λαμβάνουν υπόψη εκείνους μόνο τους θεσμούς, τα σχέδια και τις δραστηριότητες που συνδέονται σαφώς με το Μπομπελιέ. Μια επίπτωση της αποκέντρωσης στη Γαλλία ήταν, ωστόσο, ότι δημιούργησε ένα στοιχείο ανταγωνισμού ανάμεσα στις διάφορες βαθμίδες περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι προσπάθειες να γίνει η δημοτική πολιτική περισσότερο ενδιαφέρουσα για τα μέσα επικοινωνίας έχουν δημιουργήσει ανταγωνισμό στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής. Κάθε

βαθμίδα διοίκησης προτιμάει να δρά μονομερώς στο πολιτιστικό πεδίο, και να παράγει, για παράδειγμα, το δικό της μουσικό φεστιβάλ, ξεχωριστό από εκείνο της πρωτεύουσας της περιφέρειας. Οι στάσεις αυτές δημιουργούν, αναπόφευκτα, επικαλύψεις και πολιτικό κατακερματισμό. Αυτό δεν οφείλεται μόνο στους παραδοσιακούς ανταγωνισμούς μεταξύ δεξιάς και αριστεράς. Η πλειοψηφία του νομού είναι σοσιαλιστική, όπως και ο δήμαρχος του Μομπελιέ, ενώ η περιφέρεια είναι συντηρητική. Και δεν είναι σαφές αν ο πληθυσμός έχει επίγνωση των πολιτικών διαφορών. Οι προσπάθειες της περιφέρειας και της νομαρχίας επικεντρώνονται συνήθως σε διάφορα φεστιβάλ στο Μομπελιέ και στις καινούργιες πολιτιστικές εγκαταστάσεις και κτίρια της πόλης, ενώ οι δημοτικές πολιτικές συνήθως πιστώνονται για τις περιφερειακές πολιτιστικές δαπάνες.

Πίνακας 7.8: Πολιτιστικές επιδοτήσεις από το Δημοτικό Συμβούλιο του Μομπελιέ, 1986-90: παραδοσιακός τομέας (σε χιλιάδες φράγκα)

Δραστηριότητα	1986	1987	1988	1989	1990
Διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις (6)	50	505	588	555	570
Θέατρο (18 θίασοι)	877	537	317	383	370
Μουσική (26 σύλλογοι)	114	115	244	113.5	118.5
Χορός (8 όμιλοι)	90	80	60	100	400
Λογοτεχνία/Φιλοσοφία (6 σύλλογοι)	-	55	90	127	128
Εικαστικές τέχνες (3 συλ.)	-	5	5	5	70
Διάφοροι (34 σύλλογοι)	318	175.5	206.5	170	122
Σύνολο	1,449	1,470	1,510.5	1,453.5	1,778.5

Πίνακας 7.9 : Στροφή στη σχέση ανάμεσα στον τομέα προβολής και τον παραδοσιακό τομέα (δαπάνες παραδοσιακού τομέα ως ποσοστό % του τομέα προβολής)

1986	1987	1988	1989	1990
17.3	13.2	13.0	7.0	3.2

Ενα τέτοιου είδους ανταγωνιστικό πλαίσιο δεν είναι κάτι που χαρακτηρίζει μόνο το Μομπελιέ. Το ίδιο μπορεί να συναντήσει κανείς και στη Νιμ: ανταγωνισμός ανάμεσα στο δήμο, τον οποίο ελέγχει το κόμμα των γκαλικών (UDF), και το Γενικό Συμβούλιο του νομού Γκαρ που ελέγχεται από τους Σοσιαλιστές. Η έντασή του, ωστόσο, είναι ίσως ισχυρότερη στο Μομπελιέ από ό,τι αλλού. Μια εξήγηση αυτού του φαινομένου μπορεί να αναζητηθεί στην ιστορία του δικτύου των πόλεων του Λανγκεντόκ. Το

δίκτυο αποτελούνταν από πόλεις ισάξιες, χωρίς να υπάρχει κάποια πρωτεύουσα με την πραγματική έννοια της λέξης, ούτε κάποια ιεραρχία πόλεων.⁽²⁰⁾ Η ραγδαία ανάπτυξη του Μομπελιέ συνέβαλε στην αποσταθεροποίηση αυτής της ισορροπίας και προκάλεσε μια οξύτερη αντίδραση από μέρους άλλων κέντρων εξουσίας σ' αυτή την περιφέρεια από ό,τι αλλού.

Πίνακας 7.10 : Οι χρηματοδότες πολιτιστικών δραστηριοτήτων στο Μομπελιέ: τομέας προβολής 1985-90 (σε χιλιάδες φράγκα)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Δήμος	6,150	9,027	10,957	11,436	19,491	55,490
Επαρ. ^(α)	2,350	2,500	2,137	3,315	24,160	29,490
Γ.Σ. (α)	1,000	1,640	1,460	1,950	2,500	2,735
Άλλοι (α)	135	785	785	785	885	900
ΠΣ (α)	13,235	14,860	12,095	13,105	2,000	2,700
Κράτος	7,965	15,165	15,745	16,600	17,172	13,696
Χορηγοί	-	-	-	-	6,484	8,584
Σύνολο	30,835	43,977	43,179	47,191	72,692	124,010

Σημείωση. (α) : Επαρ.=Επαρχία' ΓΣ=Γενικό Συμβούλιο του Νομού του Ερό' Άλλοι=Άλλοι νομοί' ΠΣ=Περιφερειακό Συμβούλιο Λανγκεντόκ-Ρουσιγιόν.

Το γεγονός αυτό, συνέβαλε στην προσέγγιση των πόλεων Νιμ και Μομπελιέ. Και οι δύο πόλεις αντιμετωπίζουν την εχθρότητα των νομαρχιών και επιθυμούν επίσης να προωθήσουν την οικονομική ανάπτυξη με παρόμοιες "εκσυγχρονιστικές" πολιτικές στρατηγικές. Ο διάδρομος Μομπελιέ-Νιμ είναι σαφώς ο σημαντικότερος άξονας της περιφέρειας για την εγκατάσταση νέων επιχειρήσεων. Το 1990, το Μομπελιέ και η Νιμ υπέγραψαν ένα σχέδιο συμφωνίας, με τη σύσταση μιας μικτής ομάδας εργασίας και τον εντοπισμό μιας σειράς από τομείς συνεργασίας.⁽²¹⁾ Στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής, η συνεργασία εκτείνεται στην από κοινού λειτουργία των Ακαδημιών Καλών Τεχνών και Μουσικής, τη συμπαραγωγή λυρικών έργων και συμφωνιών, τις κοινές προσκλήσεις αξιόλογων ομίλων χορού, τον συντονισμό του προγραμματισμού συναυλιών, τον από κοινού προγραμματισμό του φεστιβάλ μουσικής του "Ράντιο Φρανς" και το ταυτόχρονο ανέβασμα του φεστιβάλ Μεσογειακού Κινηματογράφου στις δύο πόλεις.

Η διασύνδεση της πολιτιστικής πολιτικής με την οικονομική ανάπτυξη στο Μομπελιέ

Στη σχέση ανάμεσα στις πολιτικές για την πολιτιστική και την οικονομική ανάπτυξη του Μομπελιέ υπάρχουν τρία ζητήματα. Το πρώτο είναι θεσμικό. Η ανάπτυξη μιας πολιτιστικής πολιτικής από την επαρχία δίνει τη δυνατότητα στο Μομπελιέ να δημιουργεί διασυνδέσεις ανάμεσα στην πολιτιστική πολιτική και τη στρατηγική του

για την “τεχνοπόλη”. Η δεύτερη όψη της σχέσης ανάμεσα στις πολιτικές για την πολιτιστική και την οικονομική ανάπτυξη είναι η αυξανόμενη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στη χρηματοδότηση του πολιτισμού. Η χορηγία παρέχει σήμερα ένα σχετικά μικρό ποσό της χρηματοδότησης — το 6,9 % το 1990 για τον τομέα “προβολής” και ελάχιστα για τα υπόλοιπα. Ακόμη, η χρησιμοποίηση της χορηγίας του ιδιωτικού τομέα δεν είναι συστηματική, ούτε συντονισμένη, και εξακολουθεί να έχει περιορισμένη εφαρμογή και να εξαρτάται από την καλή θέληση μερικών μεμονωμένων διευθυντών επιχειρήσεων. Είναι πάντως σημαντικό ότι άρχισε να κάνει την εμφάνισή της.

Το τρίτο ζήτημα σχετίζεται με την επικοινωνιακή στρατηγική της πόλης. Εάν μια πόλη έχει εντοπίσει έναν τομέα “προβολής”, αυτό διευκολύνει πολύ την προώθηση των στόχων της για οικονομική ανάπτυξη. Η τακτική κάλυψη των πολιτιστικών δραστηριοτήτων του Μομπελιέ από τις ημερήσιες εφημερίδες και τα περιοδικά εθνικής κυκλοφορίας αποτελεί τμήμα μιας στρατηγικής που έχει στόχο να κερδίσει η πόλη την αναγνώριση. Επί πλέον, η συστηματική αναζήτηση από την πόλη βραβείων και επαίνων στο πεδίο της πολιτιστικής δραστηριότητας,⁽²²⁾ είναι ένα επιτυχημένο εργαλείο προβολής της πόλης στον έξω κόσμο και δικαίωσή της εντός. Παρόμοια βραβεία διαφημίζονται τακτικά μέσα στην πόλη σε πινακίδες που χρησιμοποιούνται για την ενημέρωση των δημοτών.

Η ανάλυση των στοιχείων παρακολούθησης στα διάφορα φεστιβάλ παρέχει μια ένδειξη για τη γεωγραφική εμβέλεια των πολιτιστικών πρωτοβουλιών της πόλης.

Πίνακας 7.11 : Παρακολούθηση των κυριότερων πολιτιστικών εκδηλώσεων που έγιναν στο Μομπελιέ το 1990 κατά γεωγραφική προέλευση των θεατών (%)

Εκδήλωση	Μομπελιέ	Νομός	Περιφέρεια	Άλλο
Φεστιβάλ Μομπελιέ-Χορός (45.000 θεατές)	59	-	24	17
Φεστιβάλ Μουσικής (53.000 θεατές)	52	-	23	25
Φεστιβάλ Κινηματογράφου (28.000 θεατές)	68.5	15	-	16.5
Θέατρο των 13 Ανέμων (4.200 συνδρομητές, 40.000 θεατές)	57	31	-	17

Πάνω από το 50 % όσων παρακολούθησαν παραστάσεις ήσαν κάτοικοι του Μομπελιέ, ανεξάρτητα από εποχή — καλοκαίρι για τη μουσική και τον χορό, φθινόπωρο για τον κινηματογράφο. Η παρακολούθηση από ένα σημαντικό αριθμό θεατών που ζουν έξω από την πόλη και την περιφέρεια, εξαιτίας της φυσικής γοητείας του Μομπελιέ, αποτελεί ένδειξη της ισορροπίας ανάμεσα στη στρατηγική για το εσωτερικό και σ’ αυτήν που απευθύνεται στον εκτός της πόλης και της περιφέρειας κόσμο. Η κοινωνική σύνθεση των θεατών αποδεικνύει το υψηλό ποσοστό παρακολούθησης από

φοιτητές, δάσκαλους, δημόσιους υπαλλήλους, επαγγελματίες και τις τάξεις των στελεχών επιχειρήσεων, ιδιαίτερα νεαρότερων ομάδων ηλικιών, μεταξύ 15 και 40 χρονών. Αυτό αντιστοιχεί αρκετά προς τη φυσιογνωμία των καινούργιων κατοίκων του Μομπελιέ, επιβεβαιώνοντας ότι τα φεστιβάλ αποτελούν πολύτιμα εργαλεία για την κοινωνική ενσωμάτωση.

Οι επιπτώσεις της πολιτιστικής πολιτικής στο Μομπελιέ

Η αξιολόγηση των πολιτικών επιλογών είναι πάντοτε ένα λεπτό ζήτημα. Η εμπιστοσύνη προς τις έρευνες κοινής γνώμης είναι ιδιαίτερα εύθραυστη. Μια έρευνα, πάντως, που πραγματοποιήθηκε το 1988, έδειξε πως η ικανοποίηση των κατοίκων από την πολιτιστική πολιτική στην πόλη — ικανοποίηση από τις πολιτιστικές εγκαταστάσεις, 79%, και από τις πολιτικές ενεργοποίησης των κατοίκων, 80 % — ήταν μεγαλύτερη από κάθε άλλο πεδίο άσκησης δημοτικής πολιτικής.

Η αξιολόγηση της σχέσης ανάμεσα στις πολιτιστικές και τις οικονομικές πολιτικές είναι ακόμη δυσκολότερη. Οι στατιστικές που εμφανίζουν ότι έχουν δημιουργηθεί πολλές νέες θέσεις εργασίας δεν αποδεικνύουν με σαφήνεια την αποτελεσματικότητα του συνδυασμού της πολιτιστικής πολιτικής με την στρατηγική οικονομικής ανάπτυξης.

Ο πολιτισμός μπορεί να έχει να διαδραματίσει ειδικό ρόλο στον ανταγωνισμό ανάμεσα στις ευρωπαϊκές πόλεις και ειδικότερα ανάμεσα στις πόλεις των νότιων περιφερειών της Γαλλίας. Διάφοροι άλλοι παράγοντες, όπως το καλό κλίμα και η μικρή απόσταση από τη θάλασσα εξηγούν επίσης το ενδιαφέρον που δείχνουν οι επιχειρήσεις για την περιοχή του Μομπελιέ. Το περιβάλλον, η ποιότητα και η προσπελασιμότητα του δικτύου επικοινωνιών, μαζί με τον δημοτικό οικονομικό παρεμβατισμό αποτελούν εξίσου σημαντικούς παράγοντες. Ορισμένες πρόσφατες μελέτες σχετικά με τη χωροθέτηση επιχειρήσεων δείχνουν τη σχετική έλλειψη σημασίας των πολιτιστικών παραγόντων, εάν εκτιμηθούν ανεξάρτητα από τη διασύνδεσή τους με την τοπική βιομηχανική δομή και τη διαθεσιμότητα ειδικευμένου εργατικού δυναμικού.⁽²³⁾ Η συζήτηση στρέφεται έτσι προς τη δυναμική συμβολή της πολιτιστικής πολιτικής στην ανάπτυξη της τοπικής βιομηχανίας.

Σημειώσεις

1. Η εισαγωγή αυτή γράφτηκε από τον M. Lacave.
2. Βλ. G. Saez, "Les politiques de la culture", στο M. Grawitz και J. Leca, "Traité de science politique", vol. IV, *Les politiques publiques*, σσ. 403-5.
3. Βλ. R. Ferras, "Le Languedoc-Roussillon", στο Y. Lacoste (εκδ.) (1986), "Géopolitique des régions françaises", vol. 3, Paris, Fayard.
4. Βλ. το κείμενο του Π. Λε Γκαλ για τη Ρεν σ' αυτό το βιβλίο (κεφάλαιο 9).
5. Στο ίδιο.
6. G. Frêche (1986), "Montpellier: les équipements culturels au coeur de la renaissance urbaine", διεθνές συνέδριο "La renaissance des centre-ville", Quebec.
7. N. Gaye (1984), "Politiques culturelles et collectivités territoriales en Languedoc-Roussillon", διατριβή DEA στις πολιτικές επιστήμες. Πανεπιστήμιο του Μομπελιέ I.

8. Η διαδικασία αυτή έχει αναλυθεί λεπτομερώς, και έχουν γίνει συγκρίσεις μεταξύ Γκρενόμπλ, Λυών και Μομπελιέ, από τον G. Saez (1990), "*L'innovation dans les services culturels urbains et la logique de création artistique locale*", Έκθεση για το Πολεοδομικό Σχέδιο, Paris, Ministère de l'Équipement et du Logement.
9. Βλ. M. Ajar, C. Arpaillance, B. Chikhaoui (1990), "Politique municipale de communication: la construction identitaire de Montpellier", στο "*Montpellier: pluralisme institutionnel de gestion du social et de contreproductivité de la diffusion d'images urbaines*", CEPEL-APRES, Έκθεση για το Πολεοδομικό Σχέδιο, Paris, Ministère de l'Équipement et du Logement.
10. Βλ. M. Ponguy (1989), "Politiques culturelles territoriales: une approche en termes de référentiel" όδι "Politique culturelle et territoire", *Les Papiers* 6, Toulouse, Presses Universitaires.
11. Σύμφωνα με στοιχεία που παρασχέθηκαν από τον δήμο, τα οποία κατά καιρούς κατηγορούνται ως υποτιμημένα, το "Κόρουμ" κόστισε 800 εκατομύρια φράγκα. Από αυτά, το γαλλικό κράτος έδωσε τα 50, ιδιώτες επενδυτές τα 180, ο Δήμος του Μομπελιέ τα 220, το Διαμέρισμα του Μομπελιέ τα 280 εκ. φράγκα.
12. Βλ. E. Nigrier (1989), "La maîtrise politique des réseaux de communication. Le cas des politiques publiques de câblage à Metz, Montpellier et Rennes", διδ. διατριβή στις πολιτικές επιστήμες, Πανεπιστήμιο του Μομπελιέ I.
13. G. Frêche (1991), "Princes ciceronien" στο "*L'artiste, le Prince*", Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble.
14. Βλ. E. Ritaine, "Territoire: espace de règles du jeu politique", *Quaderni*, 12-13, "Territoire et communication", Paris, CREDAP, Université de Paris-Dauphine. Ο συγγραφέας αντιπαραβάλλει δύο πρότυπα ανάπτυξης εκείνο του Πράτο της Τοσκάνης, όπου η ανάπτυξη βασίζεται πράγματι στην υντονισμένη κινητοποίηση πολλών τοπικών πόρων, και εκείνο του Μομπελιέ, όπου η ανάπτυξη θεμελιώνεται σε συνεισφορές από τα έξω.
15. Για άλλες υποθέσεις, βλέπε E. Negrier (εκδ.) (1989), "*Décentralisation, territoire et nouveaux services de communication. Les politiques publiques de réseau en Languedoc-Roussillon*", Έκθεση για το Πολεοδομικό Σχέδιο, Ministère de l'Équipement et du Logement, Paris.
16. Για την περίπτωση της Τουλούζης, βλέπε A. Lefebvre (εκδ.) (1990), "*Les services urbains en quête de modernisation: exemples toulousains dans le champ de la culture-loisirs-communication*", Έκθεση για το Πολεοδομικό Σχέδιο, Ministère de l'Équipement et du Logement, Paris.
17. Η πόλη που θα αποτελούσε το πρώτο παράδειγμα αυτής της καινούργιας διατύπωσης μέσα στη περιφέρεια ήταν η Νιμ, όχι μόνο με την πολιτική που είχε για την επιλεκτική ιδιωτικοποίηση, αλλά επίσης, ως προς ορισμένους τομείς υψηλής προτεραιότητας, επαναφέροντας στον άμεσο δημόσιο έλεγχο ορισμένες υπηρεσίες που είχαν υπαχθεί στον ιδιωτικό έλεγχο. Βλ. V. Hoffmann-Martinot (1988), "Gestion moderniste à Nîmes", *Les annales de la recherche urbaine*, 38.
18. Το διαμέρισμα (ή επαρχία) (district) είναι ένα συγκρότημα που αποτελείται από τον δήμο του Μομπελιέ και τους δεκατέσσερις όμορους αστικούς δήμους. Διαθέτοντας αυτοτελή προϋπολογισμό, ασκεί έλεγχο σε ορισμένους πολύ ειδικούς τομείς, όπως μεταφορές και οικονομική ανάπτυξη. Αποτελεί τη βάση της τεχνόπολης του Μομπελιέ, η οποία ιδρύθηκε το 1985 και περιλαμβάνει πέντε πόλους ειδικευμένους σε διάφορα είδη βιομηχανικής έρευνας: "Ευρωιατρική", "Αγροπόλις", "Αντένα", "Ηλιοπόλις", και "Communicatique".
19. Αξίζει να επισημανθεί ότι αυτή η "εξωτερίκευση" είναι μόνο σχετική, αφού ο αντιδήμαρχος της πόλης είναι πρόεδρος της επαρχίας.
20. Βλ. R. Dugrand (1963), "*Villes et campagnes en Bas-Languedoc*", Paris, Presses Universitaires de France.

21. Οι τομείς που έχουν καθοριστεί έως τώρα είναι: πολιτισμός, οικονομική ανάπτυξη, παιδική μέριμνα, απασχόληση, τουρισμός, το πανεπιστήμιο, δημοτικές υπηρεσίες, πολεοδομική ανάπτυξη, δημόσιες συγκοινωνίες, περιβάλλον και επικοινωνίες (καλωδιακή, δορυφορική τηλεόραση, και από κοινού προβολή των δύο πόλεων).
22. Το Μομπελιέ πήρε το 1986 το βραβείο της “καλύτερης πόλης για τον πολιτισμό” από το περιοδικό MURS-MURS, το 1987 το βραβείο της “ασμενίας σκούπας” για την καθαριότητα της πόλης, και έχει περιγραφεί ως “η υπ’ αριθμόν ένα πανεπιστημιακή πόλη όπου η διαβίωση είναι ευχάριστη” (περιοδικό “*L’Etudiant*”, 1987), κλπ. Ο εκλεκτικισμός αυτής της δίψας για βραβεύσεις είναι τεράστιος. Μια εθνική έρευνα που πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1990 έδειξε πως το 66 % των Γάλλων θα ήθελαν να ζουν στο Μομπελιέ.
23. Βλέπε, π.χ., T. Saint-Julien (1984), “*La division interurbaine du travail. La crise et l’évolution de travail dans les villes*”, Paris, Εκθεση για το Πολεοδομικό Σχέδιο, Ministère de l’Equipement et du Logement’ AGURCO (1987), “*Mutations des services et dynamiques urbaines. Contribution à une étude de la région lyonnaise*”, Εκθεση για το Πολεοδομικό Σχέδιο’ CREUSET (1986), “*Milieux urbains et développement local*”, Εκθεση για το Πολεοδομικό Σχέδιο’ C. Courbet, P. Judet (1986), “*Nouveaux espaces de production en France et en Italie*”, les Annales de la Recherche Urbaine, 29.

Λίβερπουλ : μια ιστορία χαμένων ευκαιριών ;

Μάικλ Πάρκινσον και Φράνκο Μπιανκίνι

Το Λίβερπουλ παρουσιάζει μία παραδοξολογία από τη σκοπιά ενός βιβλίου που έχει θέμα τη συμβολή της πολιτιστικής πολιτικής στην αναζωογόνηση των πόλεων. Από ορισμένες πλευρές, η πόλη διαθέτει μεγαλύτερο δυναμικό και πόρους από ό,τι πολλές ανάλογες επαρχιακές πόλεις της Μεγάλης Βρετανίας. Πέρα από του να είναι η έδρα του διασημότερου συγκροτήματος ροκ (Σ.τ.μ.: των Μπήτλς), το Λίβερπουλ διαθέτει σε αφθονία αρχιτεκτονική, πολιτιστική κληρονομιά, μουσική, αίθουσες τέχνης και μουσεία, ποδοσφαιρικές ομάδες, τηλεοπτικές εταιρίες, πειραματικά θέατρα, καλλιτέχνες και θεατρικούς συγγραφείς. Έχει κάνει όμως τα λιγότερα για να τα εντάξει και να τα αξιοποιήσει με στρατηγικό τρόπο, απ' ό,τι πολλές, λιγότερο προικισμένες, πόλεις. Η ιστορία της πολιτιστικής πολιτικής και της ανασυγκρότησης του Λίβερπουλ είναι μια ιστορία χαμένων ευκαιριών. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, λίγες βρετανικές πόλεις συνειδητοποίησαν την ευκαιρία να εκμεταλλευτούν τον τομέα του πολιτισμού. Κατά τη δεκαετία του 1980, ωστόσο, πολλές πόλεις — με καλύτερο παράδειγμα τη Γλασκώβη, μια από τις πόλεις που εξετάζονται σ' αυτό το βιβλίο — άρχισαν να διερευνούν με ζέση σχετικές στρατηγικές. Το Λίβερπουλ και πάλι δεν κατάφερε να ανταποκριθεί.

Οι πολιτικές μεταβολές που έγιναν στην πόλη στα τέλη της δεκαετίας οδήγησαν σε μια σειρά δοκιμαστικών πολιτικών πρωτοβουλιών που στόχο είχαν την αξιοποίηση των τοπικών πολιτιστικών πόρων. Το 1992, ο πολιτισμός και οι πολιτιστικές βιομηχανίες είχαν ήδη μπει σταθερά στην ημερήσια διάταξη των επιλογών πολιτικής για την πόλη. Αλλά το Λίβερπουλ δεν έχει αξιοποιήσει ακόμη τη δυναμική του. Το κεφάλαιο αυτό αναλύει τις προσπάθειες του Λίβερπουλ στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και κάνει μία εκτίμηση των προοπτικών του για τη δεκαετία του 1990. Ταυτόχρονα, θα παρουσιάσει τα χαρακτηριστικά και την ποιότητα της δημόσιας ζωής στην πόλη κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες.

Η εξέταση της αποτυχίας του Λίβερπουλ να εκμεταλλευτεί τις ευκαιρίες που είχε στον τομέα της πολιτιστικής πολιτικής πρέπει να πάρει υπόψη της το ευρύτερο οικονομικό, πολιτιστικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις στην πόλη. Τα προηγούμενα είκοσι χρόνια, το Λίβερπουλ αγωνίστηκε να καταπολεμήσει τα έντονα οικονομικά προβλήματα που είχαν απλωθεί σε όλες τις πτυχές της δημόσιας ζωής του. Ειδικότερα, το δημοτικό συμβούλιο, ο σημαντικότερος οικονομικός και πολιτικός παράγοντας στο Λίβερπουλ, χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο πολιτικών και ιδεολογικών ιδιοτήτων που συνδυάστηκαν ώστε να κρατήσουν τα πολιτιστικά ζητήματα έξω από την πολιτική που το συμβούλιο διαμόρφωνε για την πόλη. Από τη δεκαετία του 1970, το δημοτικό συμβούλιο βιώνει την έντονη πόλωση, αστάθεια και δημοσιονομική πίεση, η οποία το υποχρέωνε να θέτει αλλού τις πολιτικές του

προτεραιότητες. Απέτυχε να υποστηρίξει ή να καθοδηγήσει άλλους φορείς του πολιτιστικού τομέα να αναζητήσουν μια νέα στρατηγική.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, οι πολιτικές προτεραιότητες του συμβουλίου άλλαξαν και οι πολιτιστικοί πόροι εντάχθηκαν στην πολιτική συζήτηση μέσα στον δήμο. Μια σειρά από πολιτικά, διοικητικά, οικονομικά και φορολογικά προβλήματα, ωστόσο, δημιουργούν ακόμη μερικά ερωτηματικά για την ικανότητα του Λίβερπουλ να μπει στον ανταγωνισμό που υπάρχει ανάμεσα στις επαρχιακές πόλεις που προωθούν τα πολιτιστικά τους αποθέματα ως αιχμή της ανασυγκρότησής τους. Το 1992, το Λίβερπουλ δεν έχει ακόμη μπορέσει να επιδείξει την πολιτική ηγεσία, τη διοικητική ικανότητα, τους οικονομικούς πόρους ή τη δημόσια δέσμευση που απαιτούνται για να μετατραπούν οι προθέσεις πολιτικής σε πραγματικά επιτεύγματα.

Σύγκριση, σύγκρουση και πολιτισμός στη δημόσια ζωή της πόλης (1970-87)

Το κύριο γνώρισμα της δημόσιας ζωής στο Λίβερπουλ έως και τις αρχές της δεκαετίας του 1990 είναι η οικονομική και πολιτική αστάθεια. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, το Λίβερπουλ δοκιμάστηκε από μεγάλες οικονομικές κρίσεις, εξαιτίας της αποχώρησης του ιδιωτικού κεφαλαίου, πράγμα που με τη σειρά του δημιούργησε σημαντικά κοινωνικά προβλήματα και συνεχή πολιτική αντιπαράθεση ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα που κυβερνούσαν την πόλη. Αντίθετα από τη Γλασκώβη, την άλλη βρετανική πόλη που εξετάζεται σ' αυτό το βιβλίο, και παρά την εργατική δομή της και την προλεταριακή παιδεία της, η πόλη δεν αποτελεί παραδοσιακό οχυρό των Εργατικών. Για σύνθετους κοινωνικούς και ιδιότυπους λόγους, κατά το μεγαλύτερο μέρος του εικοστού αιώνα στο Λίβερπουλ δεν κυβερνούσε το Εργατικό Κόμμα αλλά το Συντηρητικό. Ο έλεγχος του δήμου από τους Συντηρητικούς διακόπηκε τη δεκαετία του 1970. Δεν αντικαταστάθηκε από μια γερή πλειοψηφία των Εργατικών, αλλά από μια περίοδο αδύναμης και διχασμένης κυβέρνησης συμμαχίας μεταξύ Φιλελεύθερων και Συντηρητικών έως τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Αυτή η πολιτική αστάθεια σήμαινε ότι κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980, σε μια περίοδο έντονης οικονομικής ύφεσης, στον δήμο δεν υπήρχε κάποια σαφής πολιτική ή διοικητική ηγεσία. Ήταν δύσκολο να εκπονηθεί μια μεσοπρόθεσμη στρατηγική για το οικονομικό μέλλον της πόλης. Ήταν μάλιστα ακόμη πιο δύσκολο να αναπτυχθεί μια καινοτόμος στρατηγική που να περιλαμβάνει την πολιτιστική πολιτική.

Ο έντονα κομματικός χαρακτήρας του πολιτικού διαλόγου στη διάρκεια αυτής της περιόδου σήμαινε ότι σ' αυτόν επικρατούσαν βραχυπρόθεσμες εκλογικές βλέψεις και ψηφοθηρικός ανταγωνισμός, ειδικότερα σχετικά με δύο ζητήματα — το επίπεδο της τοπικής φορολόγησης και το εύρος και ο μελλοντικός ρόλος της δημόσιας στέγης στην πόλη. Επικεντρώνοντας την προσοχή και τους πόρους σε περιοχές κατοικίας της εργατικής τάξης, στην περιφέρεια της πόλης, οι προτεραιότητες αυτές εμπόδισαν να μπει στην ημερήσια διάταξη το ζήτημα του δυνητικού ρόλου του κέντρου της πόλης. Αυτό είχε καίρια επίδραση στη συζήτηση για τη συμβολή που μπορούσε να έχει η πολιτιστική πολιτική στο οικονομικό μέλλον του Λίβερπουλ, αφού ο κύριος όγκος των τοπικών πολιτιστικών εγκαταστάσεων και δραστηριοτήτων είναι συγκεντρωμένος στο κέντρο της πόλης. Υπήρχε, ωστόσο, ελάχιστο πολιτικό περιεχόμενο σ' αυτό το

γεγονός και άρα του δόθηκε ελάχιστη πολιτική προσοχή. Τις παραπάνω πολιτικές προτιμήσεις συμπλήρωναν εκείνες των πολεοδόμων του δήμου. Στο μεγαλύτερο μέρος αυτής της περιόδου, η ιδεολογία της επαγγελματικής πολεοδομίας ήταν υπέρ της καταδάφισης των φτωχογειτονιών, της “μετάγγισης” ανθρώπων στις περιοχές της περιφέρειας, και της ελαχιστοποίησης της κυκλοφοριακής συμφόρησης στα κέντρα των πόλεων και το Λίβερπουλ δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Τα παραπάνω πολιτικά και διοικητικά δεδομένα εμπόδιζαν το δημοτικό συμβούλιο να αναπτύξει μια ξεκάθαρη οπτική για το κέντρο της πόλης σχετικά με τη δημιουργία θέσεων εργασίας και πλούτου, και την αναβάθμιση της τοπικής ποιότητας ζωής.

Υπήρχαν και άλλοι λόγοι που εξηγούν γιατί εκείνη την περίοδο δεν μπόρεσαν να αναδειχθούν τα θέματα του πολιτισμού και η συμβολή του στην τοπική οικονομία. Ο ιδεολογικός χαρακτήρας του Εργατικού Κόμματος του Λίβερπουλ έπαιξε κεντρικό ρόλο. Στο κόμμα, όπως και στην ίδια την πόλη, κυριαρχούν περισσότερο τα συμφέροντα της εργατικής τάξης παρά της μεσαίας τάξης, και περισσότερο τα συνδικάτα των χειρονακτών παρά των ειδικευμένων τεχνιτών. Η παραπάνω έλλειψη συμφερόντων της μεσαίας τάξης έδωσε βέβαια στο κόμμα μια ιδιαίτερη δομή ηγεσίας και πολιτικές προσανατολισμένες πρωταρχικά προς τις ανάγκες ευημερίας των οπαδών και μελών του από την εργατική τάξη. Αλλά επηρέασε επίσης την εσωτερική πολιτική παιδεία του κόμματος, η οποία έγινε δογματική, κλειστή και εργατίστικη σε ύφος. Αυτό σήμαινε κατ’ επέκταση ότι το Εργατικό Κόμμα ενδιαφερόταν πρωταρχικά για ζητήματα σχετικά με την παραγωγή και ιδιαίτερα με θέσεις εργασίας για χειρώνακτες εργάτες. Έδειχνε πολύ λιγότερο ενδιαφέρον για άλλες επιλογές ή τις καταπολεμούσε. Για παράδειγμα, οι οικονομικές δυνατότητες δραστηριοτήτων όπως η αναψυχή, ο τουρισμός, οι τέχνες, το λιανικό εμπόριο ή ακόμη και οι θέσεις εργασίας στον τομέα των υπηρεσιών γραφείου, που είναι συγκεντρωμένες στο κέντρο της πόλης, αντιμετώπιζονταν με δυσπιστία. Οι προτεραιότητες αυτές του Εργατικού Κόμματος δημιούργησαν επίσης ένα μεγάλο πολιτιστικό και πολιτικό χάσμα με τον ιδιωτικό τομέα μέσα στην πόλη. Ο ιδιωτικός τομέας αισθανόταν ότι οι Εργατικοί ήσαν εχθρικοί προς τα συμφέροντα των επιχειρήσεων με μια ευρεία έννοια. Ειδικότερα, οι επιχειρήσεις στο κέντρο της πόλης πίστευαν ότι το Εργατικό Κόμμα συγκέντρωνε την προσοχή του και διοχέτευε τους πόρους στις περιοχές της πόλης που ζούσαν οι εργάτες και όπου, κατά συνέπεια, είχε τη δυναμική του, και δεν ενδιαφερόταν να στηρίξει τις προσπάθειές τους να αναπτύξουν την περιοχή του κέντρου.

Το γεγονός αυτό φέρνει στην επιφάνεια ένα άλλο σημαντικό γνώρισμα του Λίβερπουλ, που διαπλέκεται με αυτά τα ζητήματα — την περιορισμένη συμβολή του ιδιωτικού τομέα στην οικονομική και κοινωνική ζωή της πόλης. Ο ιδιωτικός τομέας δεν εισέβαλε στο προσκήνιο ως ένα ισχυρό λόμπυ συμφερόντων για το κέντρο της πόλης και τους πολιτιστικούς της θεσμούς. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί με ποικίλους τρόπους. Ο προφανέστερος είναι ότι η παρακμή του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας κατά την περίοδο ύφεσης της δεκαετίας του 1970 σήμαινε πως οι κυριότεροι οικονομικοί φορείς της πόλης βρίσκονται πρωταρχικά στον δημόσιο τομέα. Το δημοτικό συμβούλιο, η υπηρεσία υγιεινής, το πανεπιστήμιο και το πολυτεχνείο είναι οι μεγαλύτεροι εργοδότες και οι βασικότεροι παράγοντες. Ο ίδιος ο ιδιωτικός τομέας είναι σχετικά μικρός. Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι εναπομένοντες μεγάλες

επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα τείνουν να γίνουν μεγάλοι εργοδότες, συνήθως εθνικοί και διεθνείς όμιλοι, που δεν θεωρούν ότι είναι τοπικές επιχειρήσεις με άμεσο συμφέρον στην τοπική οικονομία. Το αποτέλεσμα είναι ότι γενικά δεν διαδραματίζουν σπουδαίο ρόλο στη δημόσια ζωή της πόλης. Αυτό έχει συμβάλει στο να μην υπάρχει καμμία ισχυρή ομάδα του ιδιωτικού τομέα που να προωθεί τα συμφέροντα του κέντρου της πόλης.

Η υπερίχυση των μεγάλων επιχειρήσεων σημαίνει επίσης ότι το Λίβερπουλ έχει μικρή σχέση με μια παράδοση μικρών εταιριών με τοπικούς ηγέτες που μπορούν να παίξουν ηγετικό ρόλο στην πόλη. Η μαζική απώλεια πληθυσμού της μεσαίας τάξης από την περιφέρεια και η μετακόμιση σε προάστεια πολλών επαγγελματιών που εργάζονταν στην πόλη, σήμαινε μείωση του αριθμού πιθανών ηγετών αφοσιωμένων στην πόλη, οι οποίοι θα μπορούσαν να προωθήσουν το κέντρο της πόλης και τους πολιτιστικούς θεσμούς της ως ισχυρή εναλλακτική πρόταση για οικονομική ανάπτυξη. Το γεγονός ότι πολλοί επαγγελματίες της μεσαίας τάξης κατά παράδοση θεωρούσαν ότι άλλες πιο ευημερούσες πόλεις της περιοχής — όπως το Τσέστερ και το Σάουθπορτ — είναι φυσικά κέντρα λιανικού εμπορίου, ψυχαγωγίας και αναψυχής επέτεινε την έλλειψη πολιτικής στήριξης για μια στρατηγική ανάπτυξης του κέντρου του Λίβερπουλ που θα περιελάμβανε τη διαμόρφωση πολιτιστικών πολιτικών.

Όταν το 1983, το Εργατικό κόμμα πήρε τελικά τον έλεγχο του δημοτικού συμβουλίου του Λίβερπουλ, η κληρονομιά των συγκρούσεων της δεκαετίας του 1970 συνέχισε να χρωματίζει τον πολιτικό διάλογο. Σε όλη εκείνη τη δεκαετία, από τις αρχές του 70, όπου επικρατεί η πολιτική των συμμαχιών, η σύγκριση και η παράλυση, το Εργατικό Κόμμα κυριαρχείται από μια ακραία τροτσιστική φράξια, την “Αγωνιστική Τάση” (Militant Tendency). Το αποτέλεσμα ήταν πως όταν οι Εργατικοί ανέλαβαν τον έλεγχο του δήμου, ήταν δεσμευμένοι να προωθήσουν μια μεγάλη πολιτική αντιπαράθεση με την εθνική κυβέρνηση των Συντηρητικών, σχετικά με το επίπεδο των χρηματοοικονομικών πόρων τους οποίους χορηγούσε για τις υπηρεσίες του δήμου και ειδικότερα για το στεγαστικό πρόγραμμά του. Από το 1983 έως το 1987, η διαμάχη γινόταν συνεχώς οξύτερη καθώς το Εργατικό δημοτικό συμβούλιο απειλούσε ότι θα χρεωκοπήσει τον δήμο αν η κυβέρνηση των Συντηρητικών δεν έδινε περισσότερα χρήματα. Ταυτόχρονα, οι Εργατικοί δανείστηκαν σημαντικά ποσά από ξένες τράπεζες για να στηρίξουν ένα μεγάλο πρόγραμμα κατασκευής λαϊκής στέγης. Η αντιπαράθεση δέσποζε στους τίτλους των ειδήσεων σε εθνικό επίπεδο επί πολλά χρόνια αλλά τελικά έληξε το 1987, με καταισχύνη για το δημοτικό συμβούλιο των Εργατικών που καθαιρέθηκε από τη Βουλή των λόρδων, καθώς πολλοί ηγέτες του διαγράφηκαν από την εθνική ηγεσία του Εργατικού Κόμματος. Από εκείνη την ημερομηνία και έπειτα, στο δήμο αναδείχθηκε μια καινούργια διοίκηση των Εργατικών, με διαφορετικές πολιτικές προτεραιότητες.

Η εσωτερική επανάσταση στο Εργατικό Κόμμα το 1987

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, η πολιτική και οικονομική ζωή του Λίβερπουλ βρισκόταν σε αναβρασμό. Η σύγκρουση του Εργατικού δημοτικού συμβουλίου με την κυβέρνηση για το θέμα των πόρων, η δέσμευσή του για τη λαϊκή στέγη και ο διαταγμός του να αναγνωρίσει τη σημασία του κέντρου της πόλης και του οικονομικού δυνα-

μικού του, είχαν φέρει τις σχέσεις του με τον ιδιωτικό τομέα της πόλης στο ναδίρ. Τρόπος εξόδου από το αδιέξοδο δεν φαινόταν να υπάρχει, αφού στη δεκαετία του '80 το Εργατικό Κόμμα επανερχόταν στην τοπική εξουσία συστηματικά και με μια εμφανή λαϊκή υποστήριξη της πολιτικής και της τακτικής του. Τελικά ο κόμπος λύθηκε με την παρέμβαση εξωγενών δυνάμεων, των δικαστηρίων και της εθνικής ηγεσίας του Εργατικού Κόμματος, που διέγραψε από το Κόμμα τους συμβούλους της *Αγωνιστικής Τάσης*. Αλλά, δεκαπέντε χρόνια πολιτικής παράλυσης και συνακόλουθης αντιπαράθεσης που περιόριζε το εύρος του πολιτικού διαλόγου αποτέλεσαν το εχέγγυο ώστε η πολιτιστική πολιτική να μην μπορεί να παίξει κανένα ρόλο στο διάλογο για το οικονομικό μέλλον και τη δημόσια ζωή της πόλης. Μετά το 1987, τις ηγετικές θέσεις κατέλαβαν διαφορετικές, μετριοπαθέστερες μερίδες της Κυβερνώσας ομάδας του Εργατικού Κόμματος. Αυτή η καινούργια ηγεσία προσπάθησε να αναπτύξει, κατά την επόμενη περίοδο, μια νέα οικονομική στρατηγική για την πόλη και να εξυπηρετήσει τον τοπικό ιδιωτικό τομέα. Τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας, έγιναν στην πόλη αρκετές δοκιμαστικές προσπάθειες και συμμαχίες ανάμεσα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Το γεγονός αυτό, με τη σειρά του, ενθάρρυνε την ανάπτυξη ενός νέου φόρουμ για μια στρατηγική οικονομικής ανάπτυξης, στην οποία άρχισε να αποκτά σημασία ο πολιτιστικός ρόλος του κέντρου της πόλης.

Η στρατηγική των Εργατικών δημιούργησε νέες προτεραιότητες, αφού εστίασε την προσοχή της στις καινούργιες λειτουργίες της πόλης που ήταν προσανατολισμένες προς την κατανάλωση, σε αντίθεση με τις παραδοσιακές, οι οποίες ήταν προσανατολισμένες προς την παραγωγή. Το νέο Εργατικό δημοτικό συμβούλιο αντιμετώπισε το κέντρο της πόλης με διαφορετικό τρόπο από ό,τι οι προκάτοχοί του, αναγνωρίζοντας πως εκεί υπήρχαν πολλές ευκαιρίες που είχαν μείνει ανεκμετάλλευτες. Ενώ η προηγούμενη Εργατική διοίκηση είχε στρέψει τους πόρους στις δημοτικές υπηρεσίες των πιο στερημένων περιοχών της πόλης, η νέα στρατηγική έδινε έμφαση στις δυνατότητες του κέντρου της πόλης προκειμένου να αναπτυχθεί το λιανικό εμπόριο, ο πολιτισμός, η αναψυχή, ο τουρισμός και το εμπόριο. Με την αλλαγή αυτή αναγνωρίστηκε ότι το δημοτικό συμβούλιο είχε ελάχιστη επιρροή στις δραστηριότητες του ιδιωτικού τομέα στην τοπική οικονομία αλλά ότι ασκούσε κάποιον έλεγχο στο περιβάλλον του κέντρου της πόλης, στο οποίο ήταν συγκεντρωμένο περίπου το 40 % των θέσεων εργασίας της πόλης. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, το δημοτικό συμβούλιο εκπόνησε μια σειρά μελετών στρατηγικής σχετικά με το κέντρο της πόλης, τις τέχνες και τις πολιτιστικές βιομηχανίες καθώς και τον τουρισμό, οι οποίες υποστήριζαν την ανάγκη να υπάρξει ποικιλία στην οικονομική βάση της πόλης και, ειδικότερα, να αναζωογονηθεί το κέντρο της πόλης.

Η άποψη της νέας ομάδας των Εργατικών για τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές βιομηχανίες διαμορφώθηκε από άλλους, λιγότερο πολιτικούς παράγοντες. Ένας απ' αυτούς ήταν οι επιτυχίες του Αναπτυξιακού Συνδέσμου του Μερσεσάιντ (Merseyside Development Corporation - MDC) ο οποίος επικέντρωσε την προσοχή του στη δυναμική του τουρισμού, της αναψυχής και της πολιτιστικής κληρονομιάς του Λίβερπουλ. Ο MDC ιδρύθηκε από την εθνική κυβέρνηση το 1981 για να προωθήσει την αναζωογόνηση των αποβαθρών του Λίβερπουλ. Ο Αναπτυξιακός Σύνδεσμος, που ήταν ανεξάρτητος από το δημοτικό συμβούλιο και είχε σημαντικούς κρατικούς πόρους και εξουσίες

για πολεοδομικό σχεδιασμό, ανέπτυξε σταδιακά μια στρατηγική για τον τουρισμό και την αναψυχή, η οποία κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980 άρχισε να είναι αποδοτική.

Ακόμη πιο σημαντικό, στα τέλη της δεκαετίας είχε κάνει ουσιαστική πρόοδο στη φυσική ανακαίνιση των αποβαθρών στο παραλιακό μέτωπο της πόλης. Κορωνίδα του στέμματος ήταν το Αλμπερτ Ντοκ, η μεγαλύτερη ομάδα διατηρητέων κτιρίων, προστασίας Α' βαθμού, σε όλη τη χώρα. Στις αρχές της δεκαετίας το συγκρότημα ήταν εγκαταλειμμένο αλλά το 1988, αναστηλωμένο πια, στέγασε την Τέιτ Γκάλερυ του Βορρά, το Ναυτικό Μουσείο και ένα κέντρο ειδήσεων ενός περιφερειακού τηλεοπτικού σταθμού, μαζί με καταστήματα, εστιατόρια, γραφεία, εκθεσιακούς χώρους και πολυτελείς κατοικίες. Το 1988, το Αλμπερτ Ντοκ είχε γίνει ο τρίτος δημοφιλέστερος ελεύθερος τουριστικός πόλος έλξης, που τον ξεπερνούσαν μόνο η Ακτή Αναψυχής του Μπλάκπουλ και το Βρετανικό Μουσείο (Mellor, 1991). Οι εξελίξεις αυτές δεν μεταμόρφωσαν απλώς μερικά τμήματα του φυσικού κορμού της πόλης: έθεσαν στην ημερήσια διάταξη και τα ζητήματα της δυναμικής του Λίβερπουλ στις βιομηχανίες τουρισμού και αναψυχής και της σχέσης ανάμεσα στο παραλιακό μέτωπο και το παρακείμενο κέντρο της πόλης. Υποχρέωσαν το δημοτικό συμβούλιο να προσέξει την αναζωογονητική δυναμική του πολιτισμού, της αναψυχής και του κέντρου της πόλης. Κατά την περίοδο της κυριαρχίας της *Αγωνιστικής Τάσης* στα μέσα της δεκαετίας του 1980, το δημοτικό συμβούλιο θεωρούσε ότι ο Αναπτυξιακός Σύνδεσμος του Μερσουσάιντ ήταν ένας θεσμός επιβεβλημένος από το Ουάιτχολ (Σ.τ.μ. τη βρετανική κυβέρνηση) που είχε αποτρέψει κυβερνητικούς πόρους προς την τοπική αυτοδιοίκηση και αρνιόταν να συνεργαστεί μαζί του. Η ανάδειξη μιας νέας μετριοπαθούς ομάδας το 1987 επέτρεψε τη συμφιλίωση και την ανάπτυξη ενός διαλόγου για τα κοινά συμφέροντα.

Μια διαφορετική συμβολή στη συζήτηση για τη δυναμική των πολιτιστικών βιομηχανιών ήρθε το 1986, με τη δημοσίευση από το "Μερσουσάιντ Αρτς", του τοπικού Περιφερειακού Πολιτιστικού Συλλόγου, μιας μελέτης με τίτλο *Η οικονομική σημασία του πολιτισμού στο Μερσουσάιντ*. Αυτή η σημαντική εργασία επισήμαινε για πρώτη φορά το μέγεθος της συνεισφοράς που είχαν οι υπάρχοντες πολιτιστικοί φορείς στις οικονομικές επιδόσεις της πόλης, απευθυνόμενοι στις ελίτ άλλων περιοχών και δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας και πλούτο. Η μελέτη αποκάλυψε ότι στο Μερσουσάιντ εργαζόνταν στον πολιτισμό πάνω από 3.000 άτομα, και ότι οι δαπάνες των πολιτιστικών οργανισμών και των πελατών τους έδιναν τον ίδιο αριθμό θέσεων εργασίας. Η μελέτη υπολόγισε πως κάθε θέση εργασίας στον πολιτιστικό τομέα δημιουργούσε 2,8 θέσεις εργασίας στην υπόλοιπη οικονομία. Οι πολιτιστικές δραστηριότητες δεν στήριζαν μόνο τις θέσεις εργασίας στο λιανικό εμπόριο και σε άλλες ατομικού χαρακτήρα υπηρεσίες, αλλά συνέβαλλαν επίσης στην επέκταση της τουριστικής βιομηχανίας στην περιοχή. Η μελέτη αποκάλυψε ότι σχεδόν το 30 % των τουριστών ήρθαν αποκλειστικά για να επισκεφθούν πολιτιστικές εγκαταστάσεις και ότι ένα άλλο 38 % ήρθε ενμέρει για τον ίδιο λόγο. Επίσης, μεσαία στελέχη και τεχνοκράτες αναγνώριζαν, σύμφωνα με την έρευνα, τη σημασία που έχουν "τα μουσεία, τα θέατρα, οι συναυλίες, και οι άλλες πολιτιστικές εγκαταστάσεις": το 80 % πίστευε ότι αποτελούσαν σημαντικό παράγοντα στην απόφαση για το πού θα μείνει κανείς, και σχεδόν το

70 % θεωρούσε ότι αυτό ήταν σημαντικός λόγος για να εργαστούν στην περιοχή (Policy Studies Institute, 1986).

Ενας τρίτος παράγοντας που επέδρασε στη δημιουργία δημοτικής πολιτιστικής πολιτικής στο Λίβερπουλ ήταν το γεγονός ότι το δημοτικό συμβούλιο απορρόφησε μερικές από τις αρμοδιότητες στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής — καθώς και ένα μέρος της στρατηγικής επεξεργασίας και του ειδικευμένου προσωπικού — του Επαρχιακού Συμβουλίου του Μερσυσάιντ, το οποίο είχε καταργήσει η Συντηρητική κυβέρνηση το 1986.

Μια πολιτιστική στρατηγική για το Λίβερπουλ

Η πρώτη σημαντική ένδειξη για τις επιπτώσεις αυτού του συνδυασμού παραγόντων ήρθε μόλις λίγους μήνες μετά τις τοπικές εκλογές του Μαΐου 1987, όταν μια νέα μετριοπαθής ομάδα Εργατικών αντικατέστησε τους συμβούλους της *Αγωνιστικής Τάσης* που είχαν καθαιρεθεί. Τον Νοέμβριο του 1987, το δημοτικό συμβούλιο δημοσίευσε το πρώτο κείμενο στρατηγικής που ήταν αφιερωμένο ειδικά στην πολιτιστική πολιτική, με τίτλο “Μια στρατηγική για τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές βιομηχανίες για το Λίβερπουλ”. Αυτή η σημαντική έκθεση τοποθετούσε την ανάπτυξη του πολιτισμού και των πολιτιστικών βιομηχανιών μέσα στο νέο γενικό πλαίσιο του συμβουλίου για την οικονομική ανάπτυξη, και τις συνέδεε ειδικότερα με τις στρατηγικές του για τον τουρισμό και την ανάπτυξη του κέντρου της πόλης. Η σύνδεση της πολιτιστικής πολιτικής με την οικονομική ανάπτυξη αποτέλεσε ένα σημαντικό ξεκίνημα για το δημοτικό συμβούλιο. Οι προηγούμενες δειλές πρωτοβουλίες του δημοτικού συμβουλίου στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής δεν είχαν αποτελέσει εξαίρεση στην παράδοση της τοπικής αυτοδιοίκησης της Μεγάλης Βρετανίας, η οποία έδινε μεγαλύτερη προτεραιότητα στην κοινωνική ενσωμάτωση και τον εκδημοκρατισμό της πρόσβαση στον πολιτισμό παρά στην οικονομική αναζωογόνηση. Στην πραγματοποίηση αυτής της μεταστροφής συνέβαλε η επίδραση που άσκησαν στο Επαρχιακό Συμβούλιο του Μερσυσάιντ οι στρατηγικές για τις πολιτιστικές βιομηχανίες τις οποίες ανέπτυξε το Συμβούλιο του Μείζονος Λονδίνου της περιόδου 1981-86. Ο κυριότερος παράγοντας, ωστόσο, ήταν μάλλον η διαρκής πίεση την οποία ασκούσε η κεντρική κυβέρνηση μέσω της χρησιμοποίησης από τον δήμο των πόρων του Προγράμματος Πόλεων. Επί καθεστώτος της *Αγωνιστικής Τάσης*, το δημοτικό συμβούλιο είχε χρησιμοποιήσει τη χρηματοδότησή του κυρίως για να στηρίξει τη στρατηγική του για την κατασκευή λαϊκής στέγης. Μετά την καθάρση των συμβούλων της *Αγωνιστικής Τάσης*, η κυβέρνηση επέμενε ότι εάν το δημοτικό συμβούλιο ήθελε να αποσπάσει τέτοια κονδύλια στο μέλλον θα έπρεπε να επικεντρώσει αυτούς τους πόρους περισσότερο σε πρωτοβουλίες με σαφέστερο οικονομικό προσανατολισμό παρά σε λειτουργίες κοινωνικής πρόνοιας.

Η μελέτη “Μια στρατηγική για τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές βιομηχανίες για το Λίβερπουλ” περιέγραφε το πλήθος των αποθεμάτων και πλεονεκτημάτων που είχε ήδη η πόλη στο πεδίο του πολιτισμού. Για παράδειγμα, στο Λίβερπουλ υπάρχουν αρκετές μεγάλες επιχειρήσεις που ασχολούνται με εκτύπωση και εκδόσεις, ηλεκτρολογία και τηλεπικοινωνίες, οι οποίες παίζουν σημαντικό ρόλο στη μετάδοση και τη διάθεση της παιδείας. Η πόλη διαθέτει την πρώτη επαγγελματική ορχήστρα της χώ-

ρας, τον παλαιότερο θίασο ρεπερτορίου, την πρώτη δανειστική βιβλιοθήκη και το πρώτο πολιτιστικό κέντρο. Το συγκρότημα των εθνικών μουσείων και αιθουσών εκθέσεων είναι ίσως το σημαντικότερο εκτός του Λονδίνου, και απασχολεί εξακόσια άτομα, προσελκύοντας γύρω στα δύο εκατομμύρια επισκέπτες. Οι δέκα πρώτες καλλιτεχνικές και πολιτιστικές εγκαταστάσεις προσέλκυαν το 1986 δύομισυ εκατομμύρια τουρίστες. Το Λίβερπουλ, τέλος, είναι έδρα μιας επιτυχημένης ανεξάρτητης τηλεοπτικής εταιρίας και φιλοξενεί πολλές κινηματογραφικές παραγωγές.

Η παραπάνω στρατηγική εντόπιζε τέσσερα σημεία στα οποία οι πολιτιστικές βιομηχανίες είχαν αξιόλογη συνεισφορά στην ευημερία της πόλης: η δημιουργία οικονομικής δραστηριότητας και πλούτου, η επέκταση της ανάμειξης της κοινότητας και η ανάπτυξη κοινής παιδείας, η εικόνα και η φήμη της πόλης, και τέλος, η ελκυστικότητα της για τον τουρισμό. Υποστήριζε η στρατηγική αυτή ότι ο πολιτισμός και οι πολιτιστικές βιομηχανίες είχαν δυνατότητες να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας. Μπορούσαν να προκαλέσουν αύξηση εισοδημάτων μέσω των εισιτηρίων, των εμπορικών τους δραστηριοτήτων και της προσέλκυσης ιδιωτικών χορηγιών. Μπορούσαν να απελευθερώσουν την πολιτιστική δυναμική μέσα στην κοινότητα και ιδιαίτερα να επανεμψυχώσουν όσους είχαν αποξενωθεί από τη ζωή της πόλης. Ένα ζωηρό πολιτιστικό σκηνικό, τέλος, θα αύξανε την ελκυστικότητα της πόλης για τους τουρίστες και θα βοηθούσε στην ενθάρρυνση των επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα.

Η νέα στρατηγική προσπάθησε να κρατήσει μια ισορροπία ανάμεσα στα παραδοσιακά ενδιαφέροντα του δημοτικού συμβουλίου για την κοινωνική πρόνοια και την αναγκαιότητα να επιτευχθεί οικονομική ανάπτυξη. Η πρώτη μπορούσε να προστατευτεί με την προσπάθεια να μεγιστοποιηθεί η συμμετοχή της κοινότητας στον πολιτισμό. Η οικονομική διάσταση, αντίθετα, θα απαιτούσε: υποστήριξη σε εγκαταστάσεις και επιχειρήσεις που είναι σημαντικές για να διατηρηθεί ο περιφερειακός ρόλος της πόλης ως κέντρου πολιτισμού και ως πόλου έλξης τουριστών· υποστήριξη των επιχειρήσεων που σχετίζονται με τον πολιτισμό και έχουν καλές προοπτικές ανάπτυξης και προώθηση νέων πολιτιστικών δραστηριοτήτων ή προγραμμάτων υψηλής πολιτιστικής ποιότητας από κάπου αλλού. Η νέα στρατηγική είχε έξι ευρείς στόχους:

1. Να υποστηρίξει πολιτιστικές δραστηριότητες που διατηρούν τον περιφερειακό ρόλο του κέντρου της πόλης και να βοηθήσει στη διατήρηση και ανάπτυξη των τοπικών καλλιτεχνικών ταλέντων, ενώ θα δίνει τη δυνατότητα στους κατοίκους να γνωρίσουν τα καλύτερα δείγματα της σύγχρονης και της παραδοσιακής τέχνης.
2. Να υποστηρίξει τη διοργάνωση ενός μεγάλου ετήσιου καλλιτεχνικού φεστιβάλ που θα συνδυάζει τις καλύτερες εμπειρίες του Λίβερπουλ με τις καλύτερες που πρόσφεραν άλλες πόλεις.
3. Να μεγιστοποιήσει τις δυνατότητες του πολιτισμού και των πολιτιστικών βιομηχανιών για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, προετοιμάζοντας ένα διαχειριστικό έλεγχο των πόρων του συμβουλίου οι οποίοι θα μπορούν να βοηθήσουν τις τοπικές πολιτιστικές και επιχειρηματικές οργανώσεις, και αναπτύσσοντας εγκαταστάσεις που θα μπορούν να διαθέτουν σε πολιτιστικές οργανώσεις λειτουργίες επαγγελματικής κατάρτισης, εκπαίδευσης, διανομής και μάρκετινγκ. Και ακόμη, υποστηρίζοντας προγράμματα κατάρτισης που παρέχουν βασικές

- ειδικότητες σχετικές με τον πολιτισμό.
4. Να επεκτείνουν τις τοπικές και τις εξωτερικές αγορές για καλλιτεχνικό και πολιτιστικό υλικό που παράγεται τοπικά.
 5. Να εξασφαλίσει ότι οι κύριες πολιτιστικές εγκαταστάσεις και εκδηλώσεις είναι προσιτές σε όλους και να υποστηρίξει την ανάπτυξη των τεχνών στην κοινότητα.
 6. Να υλοποιήσει προγράμματα για τη βελτίωση του περιβάλλοντος κοντά στα κυριότερα καλλιτεχνικά αξιοθέατα και στους δρόμους που χρησιμοποιούνται συχνά από μεγάλο αριθμό επισκεπτών.

Σε πλήρη αντίθεση με το πνεύμα των προκατόχων του της *Αγωνιστικής Τάσης*, το δημοτικό συμβούλιο αναγνώρισε ότι οι δικοί του πόροι ήταν περιορισμένοι και ότι θα έπρεπε να προκαλέσει τη συμμετοχή ενός ευρύτερου φάσματος οργανώσεων : του Συμβουλίου Πολιτισμού και του "Μερουςάιντ Αρτς", της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, του Τμήματος Απασχόλησης και των προγραμμάτων του για την επαγγελματική κατάρτιση, του Συμβουλίου Χειροτεχνίας και πολλών ακόμη χρηματοδοτικών φορέων και πολιτιστικών οργανώσεων.

Η έκθεση ήταν προφανώς μια σημαντική καταγραφή του υπάρχοντος και του δυνητικού πολιτιστικού πλούτου της πόλης, ο οποίος ήταν εκμεταλλεύσιμος. Μεγάλη σημασία επίσης είχε το γεγονός ότι σηματοδότησε την πρώτη σαφή αναγνώριση από το δημοτικό συμβούλιο του γεγονότος ότι το κέντρο της πόλης — τόπος των περισσότερων πολιτιστικών εγκαταστάσεων — έπρεπε να μεταμορφωθεί ώστε οι άνθρωποι να νοιώθουν ότι τους ανήκει, ότι μπορούν να το επισκεφθούν με ασφάλεια, ότι έχει εύκολη και φθηνή προσπέλαση και ότι η εμφάνιση, το ύψος και η ατμόσφαιρά του προσελκύουν τον κόσμο. Η στρατηγική αυτή αναγνώριζε πως αυτό με τη σειρά του προκαλούσε μερικά κρίσιμα ζητήματα σχετικά με την αστυνομική προστασία, το συγκοινωνιακό δίκτυο και τα γενικά επίπεδα συντήρησης του περιβάλλοντος του κέντρου της πόλης.

Το κέντρο της πόλης στην ημερήσια διάταξη

Η κατάσταση του κέντρου της πόλης είναι ένα κρίσιμο ζήτημα για οποιαδήποτε πόλη επιδιώκει να εκμεταλλευτεί τους πολιτιστικούς της πόρους. Ήταν ιδιαίτερα σημαντικό στο Λίβερπουλ, γιατί το επίπεδο της γενικής συντήρησης του περιβάλλοντος από το δημοτικό συμβούλιο ήταν σχετικά χαμηλό, αποτέλεσμα των ευρύτερων πολιτικών παραγόντων που επισημάναμε προηγουμένως. Οι δεκαετίες της παράλυσης και οι μετέπειτα αντιπαραθέσεις των δεκαετιών 1970 και 1980, μεταξύ άλλων προβλημάτων, είχαν δημιουργήσει εντάσεις και συγκρούσεις ανάμεσα στους υπαλλήλους του δήμου και τους πολιτικούς του Εργατικού Κόμματος από τη μια μεριά, και τα διευθυντικά στελέχη του δημοτικού συμβουλίου από την άλλη. Συγκρούσεις που είχαν οδηγήσει σε δραματική πτώση την αποδοτικότητα των εργατών του δημοτικού συμβουλίου. Οι στενοί δεσμοί ανάμεσα σ' αυτό το εργατικό δυναμικό και τα σωματεία του με τη δομή εξουσίας του Εργατικού Κόμματος του Λίβερπουλ σήμαινε ότι επί μία δεκαετία οι ανεπαρκείς και απαρχαιωμένες πρακτικές εργασίας δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν ή να καταργηθούν διοικητικά. Το αποτέλεσμα ήταν πως τα επίπεδα της

συντήρησης του περιβάλλοντος και της καθαριότητας σε όλη την πόλη ήσαν χαμηλά και ιδιαίτερα άσχημα στο κέντρο της πόλης. Μολονότι η αρχιτεκτονική δομή των περισσότερων κεντρικών εμπορικών τετραγώνων ήταν βασικά καλή, η εμφάνισή τους ήταν ασυμβίβαστη με την προσπάθεια να αναπτυχθεί και να προβληθεί το Λίβερπουλ ως τουριστικός πόλος και ως μια παλλόμενη, δυναμική, δημιουργική πόλη. Επί πλέον, οι δεσμοί ανάμεσα στα εργατικά συνδικάτα και το Εργατικό δημοτικό συμβούλιο επέτρεπαν την παρουσία χαμηλής ποιότητας μικροπωλητών του δρόμου σε όλες τις περιοχές πολυτελών καταστημάτων, συντηνοντας έτσι στην εικόνα του Λίβερπουλ ως εμπορικού κέντρου χαμηλής στάθμης. Αυτή η κακή συντήρηση και εξαθλιωμένη εμφάνιση του κέντρου της πόλης βρισκόταν σε έντονη αντίθεση με τις παρακείμενες περιοχές με τις αποβάθρες και το παραλιακό μέτωπο, τα οποία είχε ανακαινίσει ο Αναπτυξιακός Σύνδεσμος του Μερσουσάιντ (MDC) και τα είχε διατηρήσει σε πολύ υψηλά επίπεδα — παράγοντας που εξηγεί, τουλάχιστον ενμέρει, την επιτυχία του MDC στην προώθηση του τουρισμού κατά τη δεκαετία του 1980.

Πράγματι, το γενικότερο ζήτημα του ρόλου και της κατάστασης του κέντρου της πόλης ως στοιχείου της στρατηγικής για την οικονομική ανάπτυξη του Λίβερπουλ αποτέλεσε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 ένα σημαντικότατο πολιτικό θέμα μέσα στον δήμο. Καθώς το δημοτικό συμβούλιο συνειδητοποιούσε όλο και περισσότερο τη δυναμική της περιοχής, αφιέρωνε σημαντικό χρόνο προσπαθώντας να αναπτύξει ένα συνεταιρισμό ιδιωτικού-δημόσιου τομέα, ανάμεσα στο ίδιο και άλλους βασικούς τοπικούς φορείς — το MDC, την κυβερνητική ομάδα δράσης και σημαντικά τοπικά επιχειρηματικά συμφέροντα — οι οποίοι θα επικέντρωναν την προσοχή τους στην ανάγκη να ανακαινιστεί, να αναπτυχθεί και να προβληθεί το κέντρο της πόλης ως σημείο εκκίνησης μιας εκστρατείας για τη βελτίωση της εικόνας του Λίβερπουλ και την προσέλκυση επενδύσεων από τα έξω, όπως είχε κάνει με επιτυχία η Γλασκώβη στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, το δημοτικό συμβούλιο του Λίβερπουλ είχε προσδιορίσει τα στοιχεία της στρατηγικής για την αναζωογόνηση μέσω μιας πολιτιστικής πολιτικής. Το πραγματικό ζήτημα ήταν κατά πόσον ο δήμος μπορούσε να υλοποιήσει αυτή την πολιτική.

Εφαρμόζοντας τη στρατηγική : επιτεύγματα και προβλήματα (1987-92)

Το δημοτικό συμβούλιο του Λίβερπουλ ξεκίνησε το φθινόπωρο του 1987 μια φιλόδοξη προσπάθεια να αναπροσανατολίσει την πολιτιστική πολιτική προς την κατεύθυνση των στόχων της γενικότερης στρατηγικής της για οικονομική ανάπτυξη. Το τμήμα αυτό του βιβλίου εξετάζει τις απόπειρες του συμβουλίου να εφαρμόσει τη στρατηγική του, και εντοπίζει μερικούς από τους θεσμικούς, διοικητικούς, χρηματοοικονομικούς και πολιτικούς περιοριστικούς παράγοντες που επιβράδυναν τη διαδικασία μετάπλασης των στρατηγικών στόχων του συμβουλίου σε πρακτικές πολιτικές. Η συζήτηση επικεντρώνεται στις προσπάθειες του δημοτικού συμβουλίου να αναπτύξει τις πολιτιστικές βιομηχανίες, να ανακατανεύσει τα οφέλη που δημιουργεί μια αναπτυξιακή στρατηγική μέσω της πολιτιστικής πολιτικής, να ζωντανεύει την πόλη με τη διοργάνωση πολιτιστικών φεστιβάλ και άλλων πολιτιστικών εκδηλώσεων, να προβάλλει το Λίβερπουλ και να αναπτύξει τον τουρισμό, να εκμεταλλευτεί το φυσικό πλούτο

της πόλης και να δημιουργήσει ένα σύστημα χάραξης πολιτικής που να μπορεί να υλοποιεί στρατηγικές αποφάσεις.

Η ανάπτυξη των πολιτιστικών βιομηχανιών

Στη μελέτη “Μια στρατηγική για τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές βιομηχανίες για το Λίβερπουλ”, το δημοτικό συμβούλιο υιοθέτησε έναν ορισμό για τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές βιομηχανίες ο οποίος περιελάμβανε τις ακόλουθες βασικές δραστηριότητες: σκηνικές τέχνες· διαφήμιση· ραδιοφωνία· βιομηχανία κινηματογράφου, βίντεο και φωτογραφίας· μουσική βιομηχανία, ζωντανή και ηχογραφημένη παραγωγή, διανομή και εμπορεία βιβλίων, περιοδικών και άλλων εντύπων, συμπεριλαμβανομένης και της υπηρεσίας βιβλιοθήκης. Σε ένα τέτοιο ορισμό θα μπορούσαν σίγουρα να συμπεριληφθούν και τα μουσεία και οι αίθουσες εκθέσεων, οι εικαστικές τέχνες, το ντιζάιν και η μόδα. Οι παρεμβάσεις του συμβουλίου στους χώρους της λαϊκής μουσικής, του κινηματογράφου, του βίντεο και της ραδιοφωνίας είναι συζητήσιμες. Το συμβούλιο θεώρησε την παρέμβασή του στους πιο πάνω χώρους ως τρόπο για να προσελκύσει στην πόλη επενδυτές, πολιτιστικούς παραγωγούς και επιχειρηματίες από αλλού, καθώς και, κυρίως, για να σταματήσει τη διαρκή αιμορραγία πολιτιστικών ταλέντων από την πόλη προς το Λονδίνο, ή προς άλλα μέρη του Ηνωμένου Βασιλείου και προς το εξωτερικό· και για να το πετύχει αυτό ίδρυσε στο Λίβερπουλ φορείς για την ανάπτυξη και την εμπορική εκμετάλλευση της τοπικής δημιουργίας.

Κινηματογράφος, βίντεο και ραδιοφωνία

Το αστικό τοπίο του Λίβερπουλ και η πολιτιστική ιδιαιτερότητα των κατοίκων του πρόσφεραν κατά παράδοση μια πλούσια φλέβα υλικού για την κινηματογραφική και την τηλεοπτική βιομηχανία. Τα τελευταία χρόνια, οι θεατρικές τηλεοπτικές σειρές που έχουν γράψει συγγραφείς από το Λίβερπουλ (“Αγόρια από το Μπλάκσταφ”, “Ψωμί”) και οι σαπουνόπερες (το “Μπρουκσάιντ” της τηλεόρασης του Μερσουάιντ) είχαν ως σκηνικό την πόλη και γυρίστηκαν σ’ αυτήν. Ακόμη, στις ταινίες που γυρίστηκαν στο Λίβερπουλ τη δεκαετία του 1980 περιλαμβάνονται και το “Γράμμα στον Μπρέζνιεφ”, “Μη παράδοση”, “Απόμακρες φωνές”, “Ήσυχες ζωές”, “Χορεύοντας στο σκοτάδι” — που όλες τους είναι έργα ντόπιων δημιουργών — και “Ο ενδυματοποιός”. Το δημοτικό συμβούλιο, προκειμένου να αξιοποιήσει το πλεονέκτημα σ’ αυτό το πεδίο και να προωθήσει το Λίβερπουλ ως τόπο για την κινηματογραφική βιομηχανία, συγκρότησε το 1989 το Γραφείο Συνδέσμου με τον Κινηματογράφο (Film Liaison Office - FLO), το πρώτο της Μεγάλης Βρετανίας. Το γραφείο που εγκαινιάστηκε και χρηματοδοτήθηκε από κοινού με την Τηλεοπτική Εταιρία Μέρσου, η οποία εδρεύει στο Λίβερπουλ, είχε ως πρότυπο τις επιτροπές κινηματογράφου που υπάρχουν σε μερικές αμερικανικές πόλεις και πολιτείες. Στο FLO δόθηκε ένα ευρύ πεδίο δράσης: να προσφέρει επιτόπια βοήθεια για να προσελκύσει σκηνοθέτες στην πόλη, να καταγράψει τις ανάγκες της ντόπιας κινηματογραφικής βιομηχανίας του Λίβερπουλ, να ενθαρρύνει εσωτερικές επενδύσεις στον κινηματογράφο, να συντονίζει την πολιτική του δημοτικού συμβουλίου στη χρηματοδότηση του κινηματογράφου και να βοηθήσει την εκστρατεία του Λίβερπουλ για το “Τσάνελ 5”, ένα καινούργιο τηλεοπτικό κανάλι που αναμένεται να βγει στον αέρα την παραμονή της πρωτοχρονιάς του 1994. Τους δώδε-

κα πρώτους μήνες της λειτουργίας του FLO, χρησιμοποίησαν τις υπηρεσίες του περί τα σαράντα κινηματογραφικά και τηλεοπτικά συνεργεία. Τα συνεργεία που γύρισαν ταινίες στην πόλη διακίνησαν περίπου 1 εκατομμύριο λίρες στην τοπική αγορά το 1989 και 1,5 εκατομμύριο το 1990. Είναι βέβαια δύσκολο να προσδιοριστεί επακριβώς για πόσες κινηματογραφικές και τηλεοπτικές εταιρίες η παρουσία ενός δημοτικού κινηματογραφικού γραφείου αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για την απόφασή τους να χρησιμοποιήσουν ως τόπο γυρίσματος το Λίβερπουλ.

Το δημοτικό συμβούλιο πήρε πρωτοβουλίες και σε άλλους συγγενείς χώρους. Για παράδειγμα, ανέθεσε σε συμβούλους να διερευνήσουν ποιές μορφές υποστήριξης μπορούσαν να δοθούν σε μη εμπορικούς και ανεξάρτητους κινηματογραφικούς και τηλεοπτικούς δημιουργούς. Το συμβούλιο, με μια από τις πιο επιχειρηματικές πρωτοβουλίες του, ήταν ένας από τους πρώτους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης της Μεγάλης Βρετανίας που μπήκε στο πεδίο της χρηματοδότησης εμπορικών ταινιών, μετέχοντας με 128.000 λίρες στην παραγωγή της ταινίας *Ο άνθρωπος από το Πρου*, της “Λίβερπουλ Φιλμς” και του BBC. Η επιχείρηση για το “Τσάνελ 5” σχεδιάστηκε ως τμήμα μιας πιο μακροπρόθεσμης εκστρατείας για τον κινηματογράφο και τα μέσα επικοινωνίας, με σκοπό να προσελκύσει επενδυτές στο Μερσουσάιντ. Ακόμη σημαντικότερο είναι το γεγονός ότι το 1992 το συμβούλιο —από κοινού με την κυβερνητική Ομάδα Δράσης για την Πόλη, το Βρετανικό Ινστιτούτο Κινηματογράφου και την Βορειοδυτική Επιτροπή Τεχνών — ίδρυσε την Εταιρία Ανάπτυξης της Κινούμενης Εικόνας (Moving Image Development Board - MIDA), έναν ανεξάρτητο φορέα για την ανάπτυξη όλων των πτυχών του τομέα της κινούμενης εικόνας στο Μερσουσάιντ — κινηματογράφο, τηλεόραση, βίντεο, κινούμενα σχέδια, γραφικές τέχνες με υπολογιστές. Το FLO θα λειτουργεί μέσα στην Εταιρία, η οποία αναμένεται ότι θα χρηματοδοτείται μακροπρόθεσμα από μια συνεργασία ιδιωτικού-δημόσιου τομέα.

Λαϊκή μουσική

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, το Λίβερπουλ υπήρξε ένας από τους τακτικότερους παραγωγούς επιτυχημένων συγκροτημάτων μουσικής ροκ, με γνωστότερο και θεαματικότερο παράδειγμα τους Μπητλς. Κατά την τελευταία δεκαετία, αρκετά συγκροτήματα, όπως οι “Φράνκι Γκόουζ του Χόλυγουντ”, οι “Τιάρντροπ Εξπλόουντς”, οι “Έκο εντ δε Μπάνιμεν” και οι “Κρίστιανς”, ξεκίνησαν από το Λίβερπουλ, και έγιναν διάσημα σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο, χαράζοντας συχνά τάσεις τις οποίες πολλοί έχουν μιμηθεί. Η συγκέντρωση της μουσικής βιομηχανίας και των σχετικών υπηρεσιών στο Λονδίνο, ωστόσο, δεν αφήνει την οικονομία του Λίβερπουλ να επωφεληθεί από τα κέρδη που δημιουργούν τα τοπικά συγκροτήματα. Για παράδειγμα, το συμβούλιο έχει εκτιμήσει ότι ούτε μία λίρα από τα 250 εκατομμύρια κέρδη του πρώτου δίσκου των “Φράνκι Γκόουζ του Χόλυγουντ” δεν επανεπενδύθηκε στο Λίβερπουλ.

Για να διερευνηθεί πώς να μεγιστοποιηθεί η συμβολή της λαϊκής μουσικής στην οικονομική και κοινωνική ευημερία της πόλης, το δημοτικό συμβούλιο χρηματοδότησε το 1989 μια ειδική μελέτη για να εξετάσει την κατάσταση της μουσικής βιομηχανίας του Λίβερπουλ, σε σχέση με τις περιφερειακές, εθνικές και διεθνείς τάσεις, να επεξεργαστεί ειδικές προτάσεις για δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις, και να διαμορφώσει μια στρατηγική για την προώθηση μουσικών φεστιβάλ στην πόλη. Η μελέτη

συμπέρανε ότι ο τζίρος της μουσικής βιομηχανίας του Λίβερπουλ είναι περίπου 14 εκατομμύρια λίρες, με μια αντίστοιχη πλήρη απασχόληση 700 ατόμων. Εντόπισε έλλειψη ειδικοτήτων σε όλους τους τομείς που δεν σχετίζονται άμεσα με παραγωγή ιδεών και με παραστάσεις: διοίκηση, οργάνωση και χρηματοοικονομικός τομέας, τεχνικές και νομικές υπηρεσίες, μάρκετινγκ. Η μελέτη, επίσης, εκτίμησε τις πιθανότητες να δημιουργηθεί μια τοπική υπηρεσία ανάπτυξης και παροχής συμβουλών για τη μουσική βιομηχανία, προκειμένου να εντοπίζει τα τοπικά ταλέντα, να παρέχει πόρους για την εμπορική της ανάπτυξη, να συνδεθεί με τον τοπικό ιδιωτικό τομέα ώστε να μεγιστοποιηθεί η συγκράτηση στην τοπική οικονομία του εισοδήματος της μουσικής βιομηχανίας, και να λειτουργεί ως εκδοτική εταιρία, υπηρεσία κατάρτισης και παροχής συμβουλών. Οι παραπάνω προτάσεις, ωστόσο, δεν έχουν υλοποιηθεί έως τώρα.

Ανακατανομή των ωφελειών: κατάρτιση, εκπαίδευση, πρόσβαση και άλλα ζητήματα ισότητας

Η εμπειρία από διάφορες πόλεις των Η.Π.Α. και της Δυτικής Ευρώπης υποδεικνύει ότι οι στρατηγικές αναζωογόνησης με άξονα την πολιτιστική πολιτική — ιδιαίτερα όταν αυτές εστιάζονται σε έργα “προβολής” στο κέντρο της πόλης — μπορεί να φέρουν μικρά μόνον οφέλη σε μειονεκτούσες κοινωνικές ομάδες. Η πολιτιστική πολιτική μπορεί πράγματι να οξύνει τις συγκρούσεις ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια της πόλης, τον ιδιωτικό και τον δημόσιο χώρο, τους τουρίστες και τους κατοίκους, την οικονομική ανάπτυξη και τους στόχους για την ποιότητα ζωής. Οι πολιτικές για την επαγγελματική κατάρτιση, την εκπαίδευση και την πρόσβαση είναι κρίσιμοι μηχανισμοί προκειμένου να διασφαλιστεί μια δικαιότερη γεωγραφική και κοινωνική κατανομή των ωφελειών από τις στρατηγικές αναζωογόνησης των πόλεων με άξονα την πολιτιστική πολιτική.

Στη συζήτηση που γίνεται στο Λίβερπουλ για την παροχή κατάρτισης και εκπαίδευσης στο πεδίο του πολιτισμού, δεσπόζουν δύο κύριες πρωτοβουλίες. Η μία είναι το Πρόγραμμα “Χόουπ Στρίτ” και η άλλη είναι η προτεινόμενη ίδρυση του Ινστιτούτου του Λίβερπουλ για τις Τέχνες Θεάματος (Liverpool Institute for the Performing Arts - LIPA, ή σχολή “Fame” όπως είναι περισσότερο γνωστή εκεί), το οποίο εγκαινιάστηκε από το μέλος των Μπήτλς, Πώλ ΜακΚάρτνευ. Το Πρόγραμμα “Χόουπ Στρίτ” είναι το σκέλος του “Εβριμαν Θίατερ” για την κατάρτιση και τη διασύνδεση με την κοινότητα. Η χρηματοδότησή του προέρχεται από το Πρόγραμμα της Πόλης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Τμήμα Εκπαίδευσης και Επιστημών. Απεθύνεται κυρίως σε άνεργους του Λίβερπουλ, ηλικίας κάτω των 25 ετών, στους οποίους προσφέρει κατάρτιση σε μια ποικιλία από ειδικότητες που σχετίζονται με το θέατρο, από τη διεύθυνση παράστασης έως τη διαφήμιση και τη διοίκηση. Στις αρχές του 1992, το σχέδιο αυτό αντιμετώπισε μια σοβαρή κρίση χρηματοδότησης, η οποία οδήγησε στην προσωρινή απόλυση του πλεονάζοντος προσωπικού του.

Η μελέτη σχετικά με τις δυνατότητες ίδρυσης της LIPA ολοκληρώθηκε το 1990. Συνιστούσε να ιδρυθεί ένα εθνικό και διεθνές κέντρο κατάρτισης για όλες τις ειδικότητες που σχετίζονται με τη μουσική ποπ, σε συνδυασμό με την παροχή ενός πλήρους κύκλου μαθημάτων που θα κατέληγαν σε ένα δίπλωμα “Μουσικής στην κοινότητα”, με ένα κέντρο πόρων — το οποίο θα περιλάμβανε εγκαταστάσεις για “ανοιχτή διδα-

σκαλία” — και “ένα διεθνές κέντρο για τις λαϊκές μουσικές του κόσμου”. Το LIPA μπορούσε να γίνει μοναδικό όχημα ανάπτυξης ειδικοτήτων και προσέλκυσης των αναγκαίων επενδύσεων για μιá γηγενή μουσική βιομηχανία του Λίβερπουλ.

Υπάρχει σαφής ανάγκη συντονισμού ανάμεσα στο Πρόγραμμα “Χόουπ Στρίτ”, το LIPA, και το πλήθος των άλλων προγραμμάτων που υπάρχουν στο Λίβερπουλ για εκπαίδευση και κατάρτιση στον πολιτιστικό τομέα. Στα πλαίσια αυτών των πρωτοβουλιών, είναι επίσης επιτακτικό η ανάπτυξη της υποδομής για την κατάρτιση να συνοδεύεται από την ίδρυση τοπικών πολιτιστικών βιομηχανιών, ικανών να απορροφήσουν ειδικευμένους εργάτες, προκειμένου να μπορέσει η πόλη να δρέψει όλες τις ωφέλειες τις οποίες παράγει η δική της δεξαμενή δημιουργικότητας.

Η πόλη αντιμετωπίζει ωστόσο κάποιο ιδιαίτερα δύσκολο πρόβλημα. Η κοινότητα των μαύρων εξακολουθεί να είναι γεωγραφικά απομονωμένη, κοινωνικά και οικονομικά σε μειονεκτική θέση, και επί πλέον πολιτιστικά έχει υποβαθμισμένη ή κακή εκπροσώπηση. Το δημοτικό συμβούλιο απάντησε στο πρόβλημα αυτό δημιουργώντας μια επιτροπή για την ανάπτυξη του πολιτισμού στην κοινότητα των μαύρων, διασφαλίζοντας ότι οι πολιτιστικές οργανώσεις της πόλης θα παίρνουν υπόψη τους την οπτική των μαύρων στον προγραμματισμό, τις προσλήψεις, την εκπαίδευση, την κατάρτιση και άλλες δραστηριότητες. Η επιτροπή είναι υπεύθυνη για τη γενική ανάπτυξη του πολιτισμού των μαύρων, για τις εικαστικές τέχνες, τις τέχνες θεάματος καθώς και τη λογοτεχνία των μαύρων. Υπάρχει επίσης ένα στέλεχος του δήμου ο οποίος συντάσσει σε μια από τις βιβλιοθήκες της πόλης ένα αρχείο που καταγράφει την εμπειρία της ζωής των μαύρων στην πόλη. Η επιτροπή ήταν σχετικά επιτυχημένη ως προς την εισαγωγή του πολιτισμού των μαύρων στα σχολεία της ενδότερης πόλης. Όπως υποστηρίζεται όμως σε μια μελέτη για την πολιτιστική ζωή στην περιοχή του Τόξτεθ, όπου έχει συγκεντρωθεί η κοινότητα των μαύρων, ο πολιτισμός τους αντιμετωπίζει ακόμη “τη διπλή αναπηρία της ασταθούς χρηματοδότησης και του αγώνα για αυτοδίκαιη πολιτιστική και καλλιτεχνική αναγνώριση” (Dixon, 1991’ 6).

Ζωντανεύοντας την πόλη

Στο Λίβερπουλ διοργανώνεται μια σειρά από πολιτιστικά φεστιβάλ. Σ’αυτά περιλαμβάνεται το Φεστιβάλ Κωμωδίας, το Φεστιβάλ του Ποταμού Μέρσου, που χρηματοδοτείται από το MDC, το “Ερθμπιτ” (ένα τριήμερο συναυλιών ροκ και ποπ), το Φεστιβάλ του “Ερυθρού Αστέρα Μπρούχαχα”, ενός νεανικού θεάτρου από την ανατολική Ευρώπη, το καρναβάλι της Καραϊβικής και το “Βίντεο-Πόζιτιβ”, το μεγαλύτερο φεστιβάλ τέχνης του βίντεο στη Μεγάλη Βρετανία, που χρηματοδοτείται από τον δήμο μέσω του κυβερνητικού Προγράμματος Πόλεων. Προγραμματίζονται μερικά καινούργια φεστιβάλ, όπως ένα φεστιβάλ λαϊκής μουσικής που ετοιμάζεται στο πλαίσιο ενός γενικότερου εορτασμού του λαϊκού πολιτισμού της πόλης. Το 1992, “Η Κούρσα των Ψηλών Πλοίων” επιστρέφει στο Λίβερπουλ, για να τιμηθεί η ανακάλυψη της Αμερικής από τον Κολόμβο.

Είναι φανερό πως σ’ αυτό το χώρο υπάρχουν πολλές δυνατότητες. Για να μπορέσει, ωστόσο, να λειτουργήσει η στρατηγική για την πολιτιστική αναζωογόνηση πρέπει να λυθούν κάποια προβλήματα. Ανάμεσα σ’αυτά είναι η ανάγκη να παρέχεται : καλύτερος φωτισμός των δρόμων και δημόσιες συγκοινωνίες αργά τη νύχτα, ελαστι-

κότερο ωράριο λειτουργίας για τα καταστήματα του κέντρου της πόλης, τα καφενεία και τους άλλους τόπους συνάθροισης, ακριβέστερη και πλατιά ενημέρωση για το “τι γίνεται στην πόλη”, ένας συνδυασμός αντιρρηπαντικής εκστρατείας και περιβαλλοντολογικών φυλλαδίων για να βελτιωθεί η οπτική ποιότητα του περιβάλλοντος του κέντρου της πόλης, και μεγαλύτερη ποικιλία στην “οικονομία της νύχτας” όπου κυριαρχούν οι παμπ και τα κλαμπ.

Προβάλλοντας το Λίβερπουλ και αναπτύσσοντας τον τουρισμό.

Τα προβλήματα της εικόνας του Λίβερπουλ είναι εξίσου σοβαρά με εκείνα που εμφανίστηκαν σε κάθε άλλη πόλη της Μεγάλης Βρετανίας. Είναι ενδιαφέρον, ωστόσο, το γεγονός ότι ο πολιτισμός έχει διαδραματίσει, ιστορικά, θετικό ρόλο στη διαμόρφωση της εικόνας του Λίβερπουλ. Για παράδειγμα, κατά τη δεκαετία του 1960, παρά τη συνεχιζόμενη οικονομική παρακμή της, η πόλη επανέκτησε ένα μέρος της εθνικής και διεθνούς της σημασίας ως κέντρο για την καθημερινή μόδα και τον νεανικό και τον λαϊκό πολιτισμό — μια επαρχιακή εναλλακτική επιλογή αντί του Λονδίνου. Ο πολιτιστικός δυναμισμός της εργατικής τάξης του Λίβερπουλ της δεκαετίας του 1960, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τους Μπήτλς, τους Μέρσυ Μπητ και τους ποιητές ποπ του “Μέρσυ Σάουντ” ήταν εναρμονισμένος με την εθνική διάθεση που επικρατούσε τα πρώτα χρόνια της Εργατικής κυβέρνησης του Χάρολντ Ουίλσον, ο οποίος ήταν βουλευτής του Μερσουσάιντ, και με τις υποσχέσεις του για μια οικονομική αναγέννηση με βάση την ταξική κινητικότητα και την αταξικότητα. Ακόμη και η Σκάουζ, η συνήθως περιφρονημένη τοπική διάλεκτος, έγινε ξαφνικά της μόδας.

Κατά τη δεκαετία του 1980, όμως, η πόλη — σε αντίθεση με τη Γλασκώβη, το Μπράντφορντ, το Σέφιλντ και το Μπέρμιγχαμ που συνήθως δεν διαθέτουν τόσους πολιτιστικούς πόρους όσους το Λίβερπουλ — δεν ήταν σε θέση να εκμεταλλευτεί τις δυνατότητες της σημαντικής πολιτιστικής της ζωτικότητας για να αυτοδιαφημιστεί. Ένα από τα προβλήματα ήταν η έλλειψη συντονισμού ανάμεσα στους πολλούς φορείς που ήταν αρμόδιοι για την προβολή του Λίβερπουλ. Η πόλη δεν έχει επίσης εκμεταλλευτεί έως τώρα τη διεθνή πολιτιστική φυσιογνωμία της, αδυνατώντας να διαμορφώσει μια “πολιτιστική εξωτερική πολιτική”, προκειμένου να δημιουργήσει επωφελείς σχέσεις με άλλες πόλεις της δυτικής Ευρώπης και άλλων χωρών του κόσμου.

Ο πολιτιστικός τουρισμός αυξήθηκε σε εξαιρετικό βαθμό στο Λίβερπουλ κατά τη δεκαετία του 1980, με διάφορες εκδηλώσεις, όπως το Διεθνές Φεστιβάλ Κήπου, που προσέλκυσε περί τα 3,4 εκατομμύρια επισκέπτες και το λανσάρισμα νέων αξιοθέατων, όπως η Τέιτ Γκάλερι, το Ναυτικό Μουσείο και το Φεστιβάλ Κωμωδίας. Τα δύο πρώτα χρόνια αφότου άνοιξε, η Τέιτ δέχθηκε περί τους 1,4 εκ. επισκέπτες. Το Ναυτικό Μουσείο του Μερσουσάιντ, στο οποίο η είσοδος είναι με εισιτήριο, το 1988 είχε πάνω από 400.000 εισιτήρια, ενώ το 1991 επισκέφθηκαν το Αλμπερτ Ντοκ συνολικά 5 εκατομμύρια άτομα. Ένα από τα κρίσιμα ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστεί προκειμένου να εδραιωθεί η ανάπτυξη του τουρισμού είναι η ποιότητα του περιβάλλοντος στο κέντρο της πόλης. Αυτό αποτέλεσε αντικείμενο μιας πρόσφατης πολυετομικής μελέτης, την οποία παράγγειλε το δημοτικό συμβούλιο από κοινού με το MDC, την Ομάδα Εργασίας και το Αγγλικό Τουριστικό Επιμελητήριο.

Εκμετάλλευση των φυσικών πόρων

Τα προγράμματα για τις πολιτιστικές βιομηχανίες μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην εκμετάλλευση των υποχρησιμοποιούμενων φυσικών πόρων. Στη συζήτηση που γίνεται στο Λίβερπουλ σχετικά με αυτό το θέμα, δεσπόζει η πρόταση για ίδρυση μιας “συνοικίας δημιουργικών βιομηχανιών” στην διατηρητέα περιοχή της Ντιούκ Στριτ, ένα τμήμα του κέντρου της πόλης που συνδέει την κεντρική περιοχή εμπορικών καταστημάτων με τη γειτονιά των φοιτητών του πανεπιστημίου και του πολυτεχνείου, την Τσαινατάουν, την περιοχή της νυχτερινής ζωής και τον καινούργιο τουριστικό πόλο στην προκουαία της πόλης. Η αναπτυξιακή εταιρία του Λονδίνου “Τσαρτερχάουζ Εστέιτς” αγόρασε το 1989 την επικαρπία των δημοτικών οικοπέδων στην περιοχή με 8,5 εκατομμύρια λίρες, και κατέστρωσε μια δεκαετή στρατηγική για την ίδρυση μιας “πολιτιστικής ζώνης” που να συνδυάζει κατοικίες, γραφεία, “ειδικά” καταστήματα, εστιατόρια και πολιτιστικές χρήσεις. Οι τελευταίες θα περιλαμβάνουν την παροχή πολιτιστικών χώρων και εγκαταστάσεων για μια ποικιλία δραστηριοτήτων προσανατολισμένων στην παραγωγή, σε πεδία όπως η χειροτεχνία, το ντιζάιν, η μόδα, η ηλεκτρονική μουσική και τα μέσα επικοινωνίας. Σύμφωνα με τους αισιόδοξους υπολογισμούς των επιχειρηματιών, η δεκαετής στρατηγική θα πρέπει να φέρει στην περιοχή επενδύσεις άνω των 100 εκατομμυρίων λιρών και να δημιουργήσει 2.500 θέσεις εργασίας.

Ο επιχειρηματίες αυτοί εργάζονται συνεταιρικά με το δημοτικό συμβούλιο, το οποίο τονίζει ότι υπάρχουν οι όροι για την επιτυχία του σχεδίου ανάπτυξης. Τα επιχειρήματά του εκτείνονται από την άνοδο του τουρισμού στο Λίβερπουλ, το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τις δημιουργικές βιομηχανίες και για τη διαμονή στο κέντρο της πόλης, έως την αρχιτεκτονική ποιότητα, τον ειδικό χαρακτήρα και την καταλληλότητα για ανακαίνιση πολλών κτιρίων της περιοχής για στεγαστικές, επιχειρηματικές και πολιτιστικές χρήσεις. Ακόμη, το συμβούλιο αναφέρεται με έμφαση στη σχετική επιτυχία παρόμοιων σχεδίων στο Σέφιλντ (Γειτονιά Πολιτιστικών Βιομηχανιών), το Μπράντφορντ (Μικρή Γερμανία) και τη Γλασκώβη (Μέρτσαντ Σίτυ), σε περιοχές που με κανένα τρόπο δεν ήταν τόσο ελκυστικές όσο η Ντιούκ Στριτ. Αυτοί οι αισιόδοξοι υπολογισμοί, ωστόσο, πρέπει να αντιπαρατεθούν στην πραγματικότητα των χαμηλών τιμών της γης και των ακινήτων της περιοχής, την κλίμακα των πόρων που απαιτούνται για την ανακαίνιση πολλών κτιρίων της και τη συρρίκνωση των δημόσιων επιδοτήσεων προς τις μικρές καλλιτεχνικές και επικοινωνιακές επιχειρήσεις. Ολα αυτά θα έχουν επιπτώσεις στην ικανότητά τους να επιβιώσουν, για να μην πούμε να επεκταθούν σε νέους χώρους της περιοχής. Η πρόοδος στην ανάπτυξη αυτής της περιοχής παραμένει περιορισμένη. Αλλά το σχέδιο, που καλύπτει περίπου το ένα τέταρτο του κέντρου της πόλης, διατηρεί την κεντρική θέση του στη στρατηγική αναζωογόνησης με άξονα την πολιτιστική πολιτική.

Δημιουργώντας αποτελεσματικά όργανα χάραξης πολιτικής, εφοδιασμένα με επαρκείς πόρους.

Η μετα-Αγωνιστική Εργατική διοίκηση που ανέλαβε τον δήμο το 1987 δημιούργησε για πρώτη φορά μια επίσημη επιτροπή του δημοτικού συμβουλίου για τη χάραξη

πολιτιστικής πολιτικής. Μέσα στο Τμήμα Βιβλιοθηκών και Πολιτισμού του συμβουλίου δημιουργήθηκε μια Επιτροπή Πολιτισμού και Πολιτιστικών Βιομηχανιών, η οποία απασχολούσε ένα βοηθό διευθυντή, ένα στέλεχος σύνδεσμο με τον κινηματογράφο και μια ομάδα ανάπτυξης του πολιτισμού των Μαύρων. Η εφαρμογή της στρατηγικής, ωστόσο, δεν έχει πάντοτε προτεραιότητα μέσα στην τοπική αυτοδιοίκηση. Πολλοί είναι αυτοί που ακόμη δεν έχουν πεισθεί για τη σημασία του ρόλου της πολιτιστικής πολιτικής στην αναζωογόνηση της πόλης. Δεν υπάρχει ιδιαίτερη επιτροπή για τον πολιτισμό, αλλά μόνο μια ομάδα εργασίας μέσα στην υποεπιτροπή Βιβλιοθηκών και Πολιτισμού. Η διυπηρεσιακή συνεργασία έχει ζωτική σημασία για την επιτυχία της στρατηγικής του συμβουλίου για τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές βιομηχανίες και των σχεδίων του για οικονομική και τουριστική ανάπτυξη και ξαναζωντάνεμα του κέντρου της πόλης. Εως τώρα, πάντως, δεν έχει υπάρξει τέτοιος εκτεταμένος συντονισμός.

Η έλλειψη οικονομικών πόρων εξακολουθεί να αποτελεί περιοριστικό παράγοντα για το δημοτικό συμβούλιο. Ο προϋπολογισμός του συμβουλίου για τον πολιτισμό είναι μόνο περί τις 100.000 λίρες, και προφανώς δεν αντέχει στη σύγκριση με πολλές άλλες πόλεις της Μεγάλης Βρετανίας και άλλων χωρών της υπόλοιπης δυτικής Ευρώπης. Το Λίβερπουλ είναι επίσης θύμα της πολιτικής της “ισομερούς χρηματοδότησης” που υιοθετεί σήμερα το Συμβούλιο Πολιτισμού για τα θέατρα. Με αυτήν την πολιτική, η επιχορήγηση του Συμβουλίου Πολιτισμού είναι ίση με τις συνεισφορές της τοπικής αυτοδιοίκησης. Τα δημοσιονομικά προβλήματα του δημοτικού συμβουλίου περιορίζουν την ικανότητά του να συνεισφέρει. Συνακόλουθα το Συμβούλιο Πολιτισμού διστάζει να χρηματοδοτήσει τους τοπικούς φορείς. Η πολιτική αυτή προκάλεσε μεγάλη κρίση το 1990, καθώς τα δύο θέατρα ρεπερτορίου της πόλης, που διαθέτουν στέγη, απειλήθηκαν με συγχώνευση ή με κλείσιμο. Η κατάργηση του Επαρχιακού Συμβουλίου, το οποίο είχε την ικανότητα να χρηματοδοτεί φορείς εγκατεστημένους στο Λίβερπουλ από τον φόρο των γειτονικών δήμων, και —παρά τη δημιουργία από την τοπική αυτοδιοίκηση του Μερσουσάιντ ενός κονσόρτσιουμ για χρηματοδότηση του πολιτισμού — η δυσκολία να αναπτυχθεί ένα αποτελεσματικό όργανο σε επαρχιακό επίπεδο στο χώρο της πολιτιστικής πολιτικής, οξύνουν απλώς τα οικονομικά προβλήματα του επιχορηγούμενου πολιτιστικού τομέα του Λίβερπουλ.

Συμπεράσματα

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, το Λίβερπουλ είχε βγει μέσα από μια από τις χειρότερες πολιτικές και οικονομικές θύελλες της δεκαετίας του 1980 με μια πιο ξεκαθαρισμένη άποψη για το πού ήθελε να πάει και με μια προθυμία από τη μεριά του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα να συνεργαστούν για να προωθήσουν τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα της πόλης. Οι συγκρούσεις της δεκαετίας του 1980 είχαν αντικατασταθεί από μια μεγαλύτερη συναίνεση για τα προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπιστούν στη δεκαετία του 1990. Πρόοδος είχε επίσης συντελεστεί και στον τομέα των πολιτιστικών βιομηχανιών. Οι προσπάθειες του Αναπτυξιακού Συνδέσμου (MDC) και του Τουριστικού Επιμελητηρίου του Μερσουσάιντ είχαν αρχίσει να καρποφορούν. Ο τουρισμός αναπτυσσόταν και η προκυμαία της πόλης είχε βελτιωθεί σημαντικά. Το δημοτικό συμβούλιο είχε αναγνωρίσει τις δυνατότητες του τομέα των πολιτιστικών

βιομηχανιών. Είχε στη διάθεσή του ένα ρηξικέλευθο κείμενο στρατηγικής το οποίο αναγνώριζε ότι υπάρχει ανάγκη να αναπτυχθούν ντόπιες πολιτιστικές βιομηχανίες και να δημιουργηθούν διασυνδέσεις ανάμεσα στην πολιτιστική πολιτική και τα άλλα πεδία πολιτικής. Είχε κάνει επίσης ορισμένες διοικητικές βελτιώσεις ως προς την ικανότητά του να εφαρμόσει αυτή τη στρατηγική. Είχε αναγνωρίσει τη ζωτική σημασία που είχε το κέντρο της πόλης ως πόλος οικονομικής ανάπτυξης και αποδέχθηκε την ανάγκη να το διαχειριστεί και να το διατηρήσει καλύτερα, και να ενσωματώσει σ' αυτό την αναπτυσσόμενη τουριστική περιοχή στην παραλία. Αυτό επιβεβαιώθηκε ιδιαίτερα το 1991, όταν η πόλη απέσπασε πόρους από την κυβερνητική πρωτοβουλία "Πρόκληση της Πόλης" για να προωθήσει σημαντικά την ανάπτυξη του κέντρου της πόλης. Το γεγονός αυτό έσπασε το μπετόν των πολιτικών που είχαν εχθρική στάση απέναντι στο κέντρο κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980. Ταυτόχρονα, το δημοτικό συμβούλιο διαμόρφωσε λειτουργικότερες σχέσεις συνεργασίας με τον Αναπτυξιακό Σύνδεσμο του Μερσουσάιντ (MDC).

Ο πολιτισμός και οι πολιτιστικές βιομηχανίες αναγνωρίστηκαν ως ένας από τους κυριότερους τομείς της αύξησης της απασχόλησης στο δημοτικό "Σχέδιο Οικονομικής Ανάπτυξης" για το 1992-93. Συγκροτήθηκε μια υπο-ομάδα για τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές βιομηχανίες, με στελέχη από διαφορετικά τμήματα του συμβουλίου, για να εξετάσει τη δυνητική συμβολή του πολιτισμού και των πολιτιστικών βιομηχανιών στην οικονομική ανάπτυξη.

Μια άλλη ενθαρρυντική ένδειξη ήταν το ενδιαφέρον που έδειξε για την πολιτιστική πολιτική η κυβερνητική Ομάδα Εργασίας του Μερσουσάιντ, η οποία το 1990 χρηματοδότησε τη σύνταξη μιας έκθεσης για την οικονομική σημασία των πολιτιστικών βιομηχανιών στο Λίβερπουλ. Η έκθεση απέδειξε ότι οι πολιτιστικές βιομηχανίες της πόλης — που ορίζονται ότι είναι: το θέατρο, η μουσική, τα μουσεία και οι αίθουσες εκθέσεων, οι βιβλιοθήκες, οι πελάτες του Μερσουσάιντ σε άλλους πολιτιστικούς τομείς, η ραδιοφωνία, η παραγωγή, η παρουσίαση και η διανομή ταινιών κινηματογράφου και βίντεο και χωρίς το εκδοτικό συγκρότημα της "Λίβερπουλ Ντέιλι Ποστ εντ Εκο" — την περίοδο 1989-90 απασχολούσαν περί τα 2.400 άτομα και είχαν ακαθάριστα έσοδα περί τα 70 εκατομμύρια λίρες. Η έκθεση υπολόγιζε επίσης ότι οι έμμεσες ωφέλειες αυτών των τομέων ως προς την απασχόληση μπορούσαν να ανέλθουν σε άλλες 3.800 θέσεις σε ξενοδοχεία, επισιτισμό και άλλες παρεμφερείς υπηρεσίες (Comedia, 1991). Η συνεργασία ανάμεσα στο δημοτικό συμβούλιο, την Ομάδα Εργασίας του Μερσουσάιντ και της Βορειοδυτικής Επιτροπής Πολιτισμού στην εφαρμογή της πολιτιστικής πολιτικής της πόλης έχει βελτιωθεί, με πρώτο της προϊόν τη δημιουργία της Εταιρίας Ανάπτυξης της Κινούμενης Εικόνας.

Στο ίδιο το κέντρο της πόλης έγιναν αξιόλογες φυσικές ανακαινίσεις σε πολλούς δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους στο τελευταίο μέρος της δεκαετίας. Σημειώθηκε συνεχής επέκταση στους τομείς των μέσων ενημέρωσης και του κινηματογράφου, με περισσότερα τηλεοπτικά προγράμματα και ταινίες που προέρχονταν από την πόλη ή γυρίστηκαν εκεί. Τα κυριότερα μουσεία και αίθουσες εκθέσεων εξακολούθησαν να ανθούν καλλιτεχνικά, αλλά και από άποψη επισκεπτών. Το Ινστιτούτο Τεχνών Θεάματος του Λίβερπουλ, η σχολή "Φέιμ", εξακολούθησε να προσφέρει πολλές δυνατότητες. Η Φιλαρμονική Ορχήστρα είχε διαμορφώσει νέες μουσικές προδιαγραφές, ανέ-

πτυσσε ένα σοβαρό πρόγραμμα για την κοινότητα και διοργάνωσε μια επιτυχημένη περιοδεία στις Η.Π.Α., κατά την οποία λειτούργησε ως πρεσβευτής της πόλης. Είχε κάνει μεγάλα βήματα στην αύξηση του επιπέδου της ιδιωτικής χορηγίας για να αντισταθμίσει τη μείωση της δημόσιας επιχορήγησης, και είχε αρχίσει μια σημαντική αναδιαμόρφωση της αίθουσας συναυλιών της ώστε να μπορεί να λειτουργεί και ως συνεδριακό κέντρο. Το Θέατρο “Πλειχάουζ” είχε ξεπεράσει τις οικονομικές του δυσχέρειες και έδινε παραστάσεις μπροστά σε πολυπληθές κοινό.

Εξακολουθούσαν, ωστόσο, να υπάρχουν αρκετά προβλήματα. Πολλά μεγάλα έργα, όπως το Κέντρο Μέσων Επικοινωνίας του Μερσουάιντ, η σχολή Φέιμ και η περιοχή των δημιουργικών βιομηχανιών, απαιτούσαν σημαντικές επενδύσεις και ίσως να αποδεικνύονταν ότι ήταν δύσκολη η παραγματοποίησή τους στη δεκαετία του 1990, εάν η εθνική οικονομική ύφεση οδηγούσε τους επιχειρηματίες ακινήτων να είναι πιο επιφυλακτικοί από ό,τι κατά την περίοδο της επέκτασης στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Τα συνεχιζόμενα δημοσιονομικά προβλήματα του δημοτικού συμβουλίου και η μείωση του ύψους των επιδοτήσεων του Συμβουλίου Πολιτισμού σήμαιναν ότι κατά τη δεκαετία του 1990, οι τέχνες και οι πολιτιστικές βιομηχανίες του Λίβερπουλ θα έπρεπε να συντηρούνται από μια συρρικνωμένη βάση πόρων. Μολονότι το ίδιο πρόβλημα μπορούσε να εντοπιστεί και σε άλλες βρετανικές πόλεις στις αρχές της δεκαετίας του 1990, τα πράγματα ήταν εμφανώς δυσκολότερα για το Λίβερπουλ, γιατί αυτό είχε κάνει μικρότερη πρόοδο στη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας.

Πίσω από τα ειδικά προβλήματα που αντιμετώπιζε ο τομέας των πολιτιστικών βιομηχανιών υπήρχαν τα γενικότερα προβλήματα του Λίβερπουλ και του ίδιου του δημοτικού συμβουλίου. Η οικονομία της πόλης έδειξε κάποια σημάδια ανάπτυξης στο τελευταίο μέρος της δεκαετίας του 1980, αλλά η οικονομική βάση της παρέμεινε σχετικά εύθραυστη και ευάλωτη. Οι πολιτιστικές βιομηχανίες μπορούσαν να συνεισφέρουν στη δημιουργία πλούτου, τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την εικόνα της πόλης και την ανάπτυξη του τουρισμού. Ωστόσο, τα οικονομικά και τα συναρτημένα κοινωνικά προβλήματα της πόλης εξακολουθούσαν να είναι σημαντικά. Το 1992, η ανεργία ήταν ακόμη 16 %, και το 50 % του πληθυσμού βίωνε με κάποια μορφή τη φτώχεια. Τέτοια προβλήματα προκαλούσαν ερωτήματα για την κλίμακα της τοπικής αγοράς για πολιτιστική κατανάλωση, η οποία συνήθως εξαρτάται από σχετικά υψηλή στάθμη διαθέσιμου εισοδήματος. Πράγματι, εάν η πολιτιστική πολιτική ήταν επικεντρωμένη πρωταρχικά στην κατανάλωση, μπορούσε να ενισχύσει τον σκεπτικισμό σχετικά με τη συμβολή του πολιτισμού και των πολιτιστικών βιομηχανιών στο κοινό καλό. Η εφαρμογή της πολιτιστικής στρατηγικής του δημοτικού συμβουλίου κατά τη δεκαετία του 1990 θα πρέπει να ισορροπεί προσεκτικά τους δύο στόχους της: την προώθηση της πολιτιστικής κατανάλωσης και των βιομηχανιών εξυπηρέτησης του καταναλωτή που συνδέονται με αυτήν, και την ανάπτυξη της υποδομής για την τοπική πολιτιστική παραγωγή. Η πιο πάνω στρατηγική επιλογή έχει συνέπειες επίσης και στην ποιότητα των θέσεων εργασίας που θα μπορούσαν να δημιουργηθούν. Μια πολιτιστική πολιτική που επιδιώκει να προωθήσει τον ρόλο του Λίβερπουλ ως τουριστικού και εμπορικού κέντρου — τομείς που χαρακτηρίζονται συνήθως από χαμηλή εξειδίκευση, χαμηλές αμοιβές και χαμηλή στάθμη ικανοποίησης από την εργασία — χρειάζεται να εξισορροπείται με στρατηγικές για τη δημιουργία θέσεων εργασίας σε τομείς με μεγαλύτερη

εξειδίκευση και μεγάλη προστιθέμενη αξία, όπως το ντιζάιν, η ηλεκτρονική μουσική, ο κινηματογράφος και η ραδιοφωνία. Ακόμη, μια πολιτική επικεντρωμένη αποκλειστικά στην πολιτιστική κατανάλωση με βάση το κέντρο της πόλης θα μπορούσε να αποξενώσει ακόμη περισσότερο από τη ζωή της πόλης τους κατοίκους υποβαθμισμένων προαστίων και φτωχικών περιοχών της ενδότερης πόλης για τους οποίους οι πολιτιστικές παροχές του κέντρου μπορεί να είναι εξαιρετικά δυσπρόσιτες. Όλοι οι παραπάνω συλλογισμοί υποδεικνύουν ότι στη συζήτηση για την πολιτιστική πολιτική στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 είναι πιθανό να κυριαρχήσουν οι ανησυχίες για την ισότητα και την πρόσβαση.

Το δεύτερο μείζον πρόβλημα ήταν το ίδιο το δημοτικό συμβούλιο. Η επικρατούσα ομάδα των Εργατικών παρέμενε διχασμένη ως προς την ακολουθητέα πολιτική και η αριστερή της πτέρυγα διαγράφηκε το καλοκαίρι του 1990 από την εθνική ηγεσία του Εργατικού Κόμματος. Δεν είχε ακόμη επιτευχθεί σαφής πολιτική ηγεσία και σταθερότητα. Ορισμένες υπηρεσίες του συμβουλίου παρέμεναν ανεπαρκείς. Οι βασικές λειτουργίες του δημοτικού συμβουλίου εξακολουθούν να βρίσκονται στην καρδιά κάθε στρατηγικής για αναζωογόνηση που στηρίζεται στις πολιτιστικές βιομηχανίες. Εάν οι βασικές υπηρεσίες — και ιδιαίτερα οι υπηρεσίες περιβάλλοντος — είναι σαφώς ανεπαρκείς, τα θεμέλια μιας στρατηγικής για αναζωογόνηση με άξονα την πολιτιστική πολιτική παραμένουν, στην καλύτερη περίπτωση, ασταθή.

Γενικότερα, οι πόλεις που είχαν αναπτύξει με επιτυχία τέτοιες στρατηγικές είχαν αποσπάσει ένα βαθμό εσωτερικής συναίνεσης για τη φύση της στρατηγικής που έπρεπε να ακολουθήσουν και τα μέσα για να την πραγματοποιήσουν. Το Λίβερπουλ δεν είχε ακόμη επιτύχει τέτοια συναίνεση, αν και κάτι είχε αρχίσει να διαμορφώνεται βαθμιαία. Είχε δημιουργηθεί μια εταιρική σχέση μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, η οποία επιχειρούσε να αναπτύξει μια μακροπρόθεσμη στρατηγική για την προώθηση της πόλης στην αγορά. Οι σχέσεις ανάμεσα στη Συντηρητική κυβέρνηση και το Εργατικό δημοτικό συμβούλιο είχαν βελτιωθεί σημαντικά μετά την περίοδο της *Αγωνιστικής Τάσης*. Το 1992, η πόλη είχε σχεδιάσει πολλά καινοτόμα έργα. Δεν αποτελούσαν όμως μια συνεκτική στρατηγική που να συνδέει τις προτεραιότητες με πόρους, συμφωνημένους στόχους και δράσεις. Μια τέτοια στρατηγική παραμένει αναγκαία, ίσως και ικανή, συνθήκη επιτυχίας.

Παρά τους παραπάνω προβληματισμούς, διατηρείται η αίσθηση ότι το Λίβερπουλ έχει τεράστια πλεονεκτήματα που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν. Πράγματι, ενόψει της παρακμής πολλών παραδοσιακών κλάδων της οικονομίας του, ο πολιτισμός και οι πολιτιστικές βιομηχανίες του προσφέρουν μια από τις μεγαλύτερες ευκαιρίες να φτάσει στην οικονομική επιτυχία, παρά τους ενδεχόμενους κινδύνους. Το Λίβερπουλ διαθέτει πολλά από τα προσόντα μιας μεγαλούπολης που δεν τα έχουν πολλές άλλες πόλεις. Έχει ένα θαυμάσιο παραθαλάσσιο τοπίο. Έχει πολλά δείγματα βικτωριανής και γεωργιανής αρχιτεκτονικής και όμορφα δημόσια πάρκα. Έχει μια παλλόμενη πολιτιστική σκηνή με καλλιτέχνες, θεατρικούς συγγραφείς, μουσικούς, λαϊκούς ψυχαγωγούς. Η πόλη έχει δικό της ύφος και αυθεντικότητα. Τα προτερήματα αυτά όμως χρειάζονται αξιοποίηση εάν το Λίβερπουλ σκοπεύει να μην υστερήσει σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές πόλεις. Μένει ακόμη να δοκιμαστεί η δυνατότητα να το πράξει μέσα στο δυσχερές οικονομικό κλίμα της δεκαετίας του 1990.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ark Consultants (1990), 'Music information centre and network', *Music City Report*, 4.
- Beck, Antony (1990) ('But where can we find a Heineken? Commercial sponsorship of the arts on Merseyside', *Political Quarterly*, 61, 4.
- Beck Antony (1991) 'Penny Lane', *Local Arts UK*, November.
- Clark, Gillian and Subhan, Nazreen (1986) *Four Hundred Years and Now What?*, Liverpool, Merseyside Arts.
- Comedia (1991), *The Cultural Industries in Liverpool. A Report to Merseyside Task Force*, Liverpool.
- Corner, John and Harvey, Sylvia (1991) *Enterprise and Heritage. Crosscurrents of National Culture*, London, Routledge.
- Dixon, Ruby M. (1991), *Black arts, Poverty and the Issue of Equity-A Study of Art and Creative Culture Within Toxteth*, University of Liverpool, Race and Social Policy Unit.
- Harpe, Wendy (1990), *A Question of Equity*, Liverpool, Merseyside Arts.
- Institute of Popular Music (1990), 'Survey of music industries on Merseyside', *Music City Report*, 2
- ISIS (1990), *Merseyside Film and Video Report*, Liverpool.
- Liverpool City Council (1987a), *An Arts and Cultural Industries Strategy for Liverpool. A Framework*.
- Liverpool City Council (1987b), *Liverpool City Center. Strategy Review*.
- Liverpool City Council (1987c), *A Tourism Strategy for Liverpool. A Framework*.
- Liverpool City Council (1990), *Bold Street/Duke Street Action Plan*.
- Mellor, Adrian (1991), 'Enterprise and heritage in the dock', in Corner, John and Harvey, Sylvia (eds) (1991).
- Myerscough, John (1988), *Economic Importance of the Arts on Merseyside*, London, Policy Studies Institute.
- Policy Studies Institute (1986), *The Economic Importance of the Arts on Merseyside*, Liverpool, Merseyside Arts.
- Schools for Performing Art Trust (1990), *The Liverpool Institute for Performing Arts. A Feasibility Study*.

Οι συγγραφείς θέλουν να ευχαριστήσουν τους Dave Abdullah, Dee Hennessy, και Paul Mingard, δημοτικούς συμβούλους του Λίβερπουλ, για τη βοήθειά τους στην έρευνα σ' αυτό το κεφάλαιο.

Ρεν : Καθολικός ανθρωπισμός και αστική επιχειρηματικότητα

Πατρίκ Λε Γκαλέ

Η σχέση ανάμεσα στον πολιτισμό και την τοπική οικονομική ανάπτυξη προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πράγματι, το γεγονός ότι τα τελευταία δέκα χρόνια οι γαλλικές πόλεις έχουν ασχοληθεί με τις πολιτιστικές πολιτικές σε μεγαλύτερη ίσως κλίμακα από ό,τι οι άλλες ευρωπαϊκές, θέτει ζητήματα για τις επιπτώσεις του εντεινόμενου ανταγωνισμού μεταξύ πόλεων. Επί πλέον, το υπουργείο Πολιτισμού της Γαλλίας ήταν πρωτοπόρο, από τη δεκαετία του 1960, σε δημόσιες πολιτιστικές πολιτικές οι οποίες είχαν μεγάλες κοινωνικές επιπτώσεις. Την προηγούμενη δεκαετία, ιδιαίτερα, το υπουργείο εκπόνησε διάφορα φιλόδοξα σχέδια πολιτιστικής πολιτικής που αντιστοιχούσαν στις φιλοδοξίες των πόλεων. Η πολιτιστική πολιτική κατά τη δεκαετία του 1980 υπήρξε σημαντικό πεδίο ανάπτυξης και καινοτομίας. Αντίθετα, όμως, από ό,τι συνέβαινε με μερικές πόλεις της Μ. Βρετανίας, οι πολιτιστικές πολιτικές συνήθως δεν αντιμετωπίζονταν ως εργαλείο αναζωογόνησης πόλεων σε παρακμή. Και αυτό γιατί, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, οι περισσότερες γαλλικές πόλεις, με εξαίρεση λίγες βιομηχανικές, ήταν οικονομικά ανθηρές και είχαν πρωτοστατήσει σε καινοτομικές μορφές οικονομικής ανάπτυξης. Τα παραδείγματα της Ρεν στην Βρετανία και του Μομπελιέ στην περιφέρεια του Ρουσιγιόν, στη νότια Γαλλία, απεικονίζουν με τον καλύτερο τρόπο αυτήν την τάση.

Η μεταπολεμική ανάπτυξη της Ρεν : οικονομική ανάπτυξη και ανθρωπισμός

Εως το 1945, η Ρεν ήταν μια μάλλον πληκτική επαρχιακή πρωτεύουσα. Σήμερα ανήκει στις πιο επιτυχημένες, καινοτόμες και δυναμικές αστικές περιοχές της Γαλλίας. Η πολιτιστική πολιτική υπήρξε ουσιώδης συνιστώσα της μεταμόρφωσης της Ρεν.

Η Ρεν είναι πρωτεύουσα της περιφέρειας της Βρετανίας, 375 χλμ. δυτικά του Παρισιού. Είναι μια πόλη της εποχής του "Παλαιού Καθεστώτος" ("*ancien regime*") [Σ.μ. : της προεπαναστατικής Γαλλίας], όπως την περιγράφει ο ιστορικός Μωρίς Αγκυλόν. Μια πόλη που ήταν πρωτεύουσα περιφέρειας πριν από την επανάσταση του 1789, είχε κοινοβούλιο και πνευματική ζωή, καθώς και εκπροσώπους από το κεντρικό κράτος, τους "επιμελητές" ("*intendants*"), το ρόλο των οποίων ανέλαβαν οι έπαρχοι. Η Ρεν, όπως και η Γκρενόμπλ, η Τουλούζη, το Αιξ, η Ορλεάνη, το Στρασβούργο, ή το Μομπελιέ, γνώρισε σχετική παρακμή κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, επειδή δεν αναπτύχθηκε βιομηχανικά. Αντίθετα, ανάπτυξη πραγματοποιήθηκε στο Σαιντ-Ετιέν, το Λε Κρεζό, και τη Λίλη-Ρουμπέ-Τουρκουέν, η οποία οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην

εκβιομηχάνιση του δέκατου ένατου αιώνα. Στη Ρεν, αντίθετα, κυριαρχούσαν η εκκλησία, ο στρατός, ο σιδηρόδρομος, το πανεπιστήμιο και η περιφερειακή διοίκηση. Δεν υπήρχε βιομηχανική αστική τάξη ούτε τραπεζίτες, και η εργατική τάξη ήταν ισχνή. Μεταπολεμικά, όλοι οι δήμαρχοι της Ρεν και οι κυριότεροι πολιτικοί ηγέτες ήταν καθηγητές πανεπιστημίου ή, μερικές φορές, δάσκαλοι.

Το καθεστώς της Ρεν στη Βρετάνη είναι κάπως διφορούμενο. Από τη μια μεριά είναι πρωτεύουσα της περιφέρειας της Βρετάνης, και έχει μια έντονη αίσθηση της βρετόνικης ταυτότητας. Από την άλλη μεριά όμως οι εκπρόσωποι του κράτους στη Ρεν είναι σημαντικές προσωπικότητες που χρησιμοποιούν την πόλη για να ελέγχουν την περιφέρεια. Αυτή η πολιτιστική αμφισημία αποτελεί μόνιμο γνώρισμα της Ρεν. Υπάρχει επίσης αμφισημία και στον τρόπο με τον οποίο ο λαός της Βρετάνης αντιλαμβάνεται το ρόλο της Ρεν.

Μετά το 1945, οι πόλεις του “Παλαιού Καθεστώτος” είχαν τη μεγαλύτερη αστική ανάπτυξη στη Γαλλία, σε βάρος εν μέρει των βιομηχανικών πόλεων. Όταν το Σαιντ-Ετιέν και οι άλλες πόλεις αντιμετώπιζαν μια κρίση παρόμοια με εκείνη των πόλεων της Μεγάλης Βρετανίας, η Ρεν, το Αιξ και η Γκρενόμπλ άνθιζαν, διπλασιάζοντας τον πληθυσμό τους ανάμεσα στις δεκαετίες του 1950 και του 1970. Οι πόλεις αυτές χαρακτηρίζονται από το νεανικό τους πληθυσμό, τα καλά πανεπιστήμια, την υψηλή στάθμη εκπαίδευσης, όπου οι φοιτητές αντιπροσωπεύουν σε μερικές περιπτώσεις περίπου το 20 % του πληθυσμού, εταιρίες υψηλής τεχνολογίας, μικρή εργατική τάξη, λιγοστά προβλήματα στο εσωτερικό της πόλης και ισχυρό τριτογενή τομέα. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, οι πόλεις αυτές ήσαν δυναμικοί τόποι που ακολουθούσαν καινοτομικές οικονομικές και πολιτιστικές πολιτικές με επιχειρηματικό τρόπο, προκειμένου να προωθήσουν την ανάπτυξη. Η Ρεν ανήκει σ’αυτήν την ομάδα πόλεων, αν και διαφέρει γεωγραφικά αφού οι περισσότερες από αυτές βρίσκονται στον νότο.

Προκειμένου να κατανοήσει κανείς τη σημασία της πολιτιστικής πολιτικής στη Ρεν, πρέπει να πάρει υπόψη του ένα δεύτερο γνώρισμα: το ρόλο των Χριστιανοδημοκρατικών ηγετικών κύκλων της πόλης. Η Βρετάνη είναι μια κελτική περιφέρεια, όπου ο καθολικισμός υπήρξε δεσπόζουσα δύναμη. Η αύξηση του πληθυσμού της Ρεν από τη δεκαετία του 1950 — από 90.000 κατοίκους σε 200.000 σήμερα, μόνο μέσα στο κέντρο της πόλης — επιταχύνθηκε με τη μετανάστευση από αγροτικές περιοχές της Βρετάνης, όπου η γεωργία εκσυγχρονιζόταν. Πολλοί ηγέτες διαφόρων οργανώσεων της Ρεν πριν έρθουν στην πόλη ήταν πρώην μέλη προοδευτικών χριστιανικών οργανώσεων της αγροτικής Βρετάνης, ή εργάζονταν στο πανεπιστήμιο όπου δρούσε η Φοιτητική Χριστιανική Νεολαία, ή η άλλοτε καθολική συνδικαλιστική οργάνωση *Δημοκρατική Γαλλική Συνομοσπονδία Εργασίας* (Confédération Française Démocratique du Travail - CFDT). Αυτό είχε δύο συνέπειες. Οι τοπικοί ηγετικοί κύκλοι αποτελούν μια σειρά από διασυνδεδεμένα δίκτυα και συμερίζονται ένα γενικό σύνολο αξιών. Η οικονομική ανάπτυξη της Ρεν επωφελήθηκε πολύ από αυτήν την κατάσταση.

Από το 1953 έως το 1977, στο δήμο της Ρεν δέσποζε ένας Χριστιανο-δημοκράτης δήμαρχος (“*grand maire*”), ο Υ. Φρεβίλ, καθηγητής πανεπιστημίου και τοπικός πρόεδρος, που κατείχε πολλά αξιώματα — βουλευτής, έπειτα γερουσιαστής, πρόεδρος του πολεοδομικού διαμερίσματος, πρόεδρος του νομού. Ανήκε στο τότε Καθολικό πολιτικό κόμμα, το *Κίνημα των Λαϊκών Δημοκρατικών* (Mouvement des Républicains

Populaires - MRP). Η εκλογή του σηματοδότησε μια καμπή, γιατί εκλέχτηκε ως σύμμαχος των Σοσιαλιστών εναντίον της τοπικής αστικής τάξης, την οποία αποτελούσαν κυρίως καταστηματάρχες και μικροεπιχειρηματίες που τα κυριότερα ενδιαφέροντά τους ήταν πώς να αποφύγουν τους φόρους. Το πρόγραμμα του Φρεβίλ χαρακτηριζόταν από τέσσερεις ιδέες : πολεοδομικό σχέδιο για να ελεγχθεί η επέκταση της πόλης, ανάπτυξη του εκπαιδευτικού συστήματος, ενίσχυση και επέκταση των υποδομών της πόλης και καθιέρωση της Ρεν ως διεθνές πνευματικό και πολιτιστικό κέντρο. Πρωταρχικός σκοπός του ήταν, το 1953, να προσελκύσει βιομηχανίες υψηλής τεχνολογίας, αναπτύσσοντας το πανεπιστήμιο και άλλους ερευνητικούς φορείς. Η εκπαίδευση και ο πολιτισμός, καθώς και η οικονομική ανάπτυξη, εντάσσονταν στο σχέδιο του Φρεβίλ και αποτελούσαν χαρακτηριστικό της εποχής του. Εκτός όμως από το δημοτικό συμβούλιο, τις αξίες αυτές συμεριζόνταν ευρύτατα και οι περισσότεροι τοπικοί παράγοντες. Στη Ρεν, κάθε συλλογικό σχέδιο που βασίζεται σε τέτοιου είδους στόχους έχει πάντοτε πιθανότητες να κινητοποιήσει την πλειοψηφία των τοπικών δυνάμεων. Από τη δεκαετία του 1950, στη Ρεν υπήρχε η πλατιά συμφωνία ότι η ανάπτυξη του πολιτισμού και της εκπαίδευσης αποτελούν προτεραιότητες για την πόλη.

Το πρόγραμμα του Φρεβίλ ήταν, ωστόσο, πολύ ρηξικέλευθο. Μπορεί να ανιχνεύσει κανείς μέσα σ' αυτό την ανθρωπιστική χριστιανοδημοκρατική επιρροή στην ιδέα ότι η εκπαίδευση και ο πολιτισμός για όλους αποτελούν το κλειδί για την ανάπτυξη μιας αρμονικής πόλης. Επίσης, μπορεί να διακρίνει κανείς την τάση για περιφερειακή αποκέντρωση και την πανεπιστημιακή επιρροή στην ιδέα ότι η προώθηση του διεθνούς πολιτιστικού κύρους της Ρεν απέναντι στο Παρίσι, και η ανάπτυξη του πανεπιστημίου και της έρευνας αποτελούν το κλειδί για την ανάπτυξη της πόλης.

Ένα άλλο σημαντικό σημείο ήταν ο χαρακτήρας της σχέσης ανάμεσα στους ηγετικούς κύκλους της Ρεν και το κεντρικό γαλλικό κράτος. Η εκσυγχρονιστική στρατηγική του Δημοτικού Συμβουλίου της Ρεν μπορούσε να επιτύχει μόνο επειδή εναρμονιζόταν με τις κρατικές πολιτικές. Από τη μια μεριά υπήρχε ο Φρεβίλ και οι τοπικοί πολιτικοί ηγέτες που επηρέαζαν την κυβέρνηση με εξαιρετική αποτελεσματικότητα μέσω πολιτικών διασυνδέσεων και δημοσίων υπαλλήλων. Από την άλλη, η Ρεν ήταν μια από τις πρώτες πόλεις που αναβάθμισε τις προσλήψεις και αύξησε τον αριθμό των στελεχών της τοπικής αυτοδιοίκησης στη δεκαετία του 1950, δέκα χρόνια νωρίτερα από άλλες γαλλικές πόλεις. Υπάρχει μια παράδοση πολύ καλών σχέσεων ανάμεσα στη Ρεν και το Παρίσι. Για παράδειγμα, κατά τη δεκαετία του 1960, το Δημοτικό Συμβούλιο της Ρεν κατάφερε να επωφεληθεί σε μεγάλη κλίμακα από την κατεύθυνση της οικονομικής αποκέντρωσης, που ξεκίνησε μέσα στην περιφερειακή πολιτική της κυβέρνησης, και να ιδρύσει ένα δεύτερο πανεπιστήμιο. Ήταν κι' αυτό ένα σημαντικό στοιχείο στη διαμόρφωση της πολιτιστικής της πολιτικής.

Πόλεις και πολιτισμός στη Γαλλία : μερικές σημαντικές τάσεις

Στη Γαλλία υπάρχει μια ισχυρή παράδοση δημόσιας παρέμβασης στην πολιτιστική πολιτική. Για παράδειγμα, στη δεκαετία του 1960 ο Ντε Γκωλ διόρισε υπουργό Πολιτισμού τον συγγραφέα Αντρέ Μαλρώ, ο οποίος διαμόρφωσε μια κρατική πολιτιστική πολιτική. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της Γαλλίας είναι ο συγκεντρωτισμός της εξουσίας, και είναι εξίσου σαφές ότι στο πολιτιστικό πεδίο η κυριαρχία του Παρισιού στην

υπόλοιπη χώρα ήταν κατά παράδοση εξαιρετικά σημαντική. Οι πολιτιστικές αξίες και τάσεις διαμορφώνονται στο Παρίσι. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, αυτή η παράδοση της επέμβασης του κράτους στο πεδίο του πολιτισμού αυξήθηκε. Μετά το 1981, ο σοσιαλιστής υπουργός Πολιτισμού Ζακ Λανγκ αναβάθμισε δραστικά τη φυσιογνωμία της πολιτιστικής πολιτικής. Υποστήριξε ένα ευρύ φάσμα πρωτοβουλιών, με αποτέλεσμα ο προϋπολογισμός για τον πολιτισμό να αυξηθεί σχεδόν στο 1 % του συνολικού κρατικού προϋπολογισμού. Αυτό βρίσκεται σε ευθεία αντίθεση με τη βρετανική παράδοση όπου ο πολιτισμός είναι σε μικρότερο βαθμό θέμα δημόσιας πολιτικής ή κρατικού παρεμβατισμού.

Η γαλλική τοπική αυτοδιοίκηση παρενέβη σταδιακά στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής, κάπου είκοσι χρόνια μετά την κεντρική κυβέρνηση. Η διαδικασία ξεκίνησε αρχικά από τις μεγαλύτερες πόλεις και τις πρωτεύουσες περιφερειών, και ακόμη σ' αυτές αναφέρεται. Οι μικρότερες πόλεις, όμως, καθώς και οι νομοί, και πιο πρόσφατα οι περιφέρειες, διευρύνουν το φάσμα των παρεμβάσεών τους στο πεδίο του πολιτισμού. Η Ρεν ήταν η πρώτη πόλη στη Γαλλία που διατύπωσε και άσκησε μια πολιτιστική πολιτική ήδη από το 1962. Ακολούθησε η Γκρενόμπλ το 1965. Σήμερα εξακολουθούν να είναι από τις πιο καινοτόμες πόλεις ως προς την πολιτιστική πολιτική.

Η τοπική αυτοδιοίκηση στη Γαλλία έχει μια μακρά ιστορία πολιτιστικών δαπανών σε τοπικά μουσεία, βιβλιοθήκες, και τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις. Η ιδέα όμως της πολιτιστικής πολιτικής απέκτησε υπόσταση πραγματικά κατά τη δεκαετία του 1970, οπότε πολλές πόλεις ακολούθησαν τα πρωτότυπα παραδείγματα της Ρεν και της Γκρενόμπλ. Η μελέτη των Friedberg και Urfalino (1984) εντόπισε τη διαδικασία με την οποία τα δημοτικά συμβούλια μεταστράφηκαν, από το να δίνουν χρήματα σε μερικές δραστηριότητες στο να ασκούν "πολιτιστικές πολιτικές" μέσα σε συγκεκριμένο και συνεκτικό πλαίσιο, σε στενή σύνδεση με τη συνολική στρατηγική του συμβουλίου. Η μελέτη απέδειξε πόσο ευρείες ήσαν οι παρεμβάσεις των τοπικών αρχών. Υποστήριζαν δραστηριότητες που εκτεινόταν από τις επαγγελματικές έως τις ερασιτεχνικές τέχνες, από τα παραδοσιακά θεάματα έως τα ελιτίστικα, από το θέατρο έως τα κόμικς, από την όπερα έως την πρωτοποριακή τζαζ και τα συγκροτήματα ροκ, από τον χορό έως τη φωτογραφία ή τα μουσεία και τις βιβλιοθήκες. Το έργο τους απέδειξε ότι η συζήτηση περί πολιτισμού έκρυβε μεγάλη ποικιλία ως προς τις μορφές του. Ειδικότερα, επισημαίνουν ένα "παιχνίδι του καταλόγου" (jeu du catalogue). Σε αντίθεση με τις επίσημες παρουσιάσεις των πολιτιστικών πολιτικών της τοπικής αυτοδιοίκησης, οι μελετητές αυτοί έδειξαν ότι η τοπική αυτοδιοίκηση δαπανούσε χρήματα σε μια σειρά δραστηριοτήτων με σκοπό να έχει μικρή δραστηριότητα ταυτόχρονα σε όλα τα πεδία - λίγο από λαϊκές τέχνες, λίγο από ελιτίστικες, λίγο από εκδηλώσεις κύρους. Βρήκαν να υπάρχει ελάχιστη συνεπής, ορθολογική στρατηγική, εκτός από την εκ των υστέρων ανακατασκευή της.

Στη Γαλλία, τόσο η Αριστερά όσο και οι Καθολικές οργανώσεις συνέδεαν κατά παράδοση την πολιτιστική πολιτική με τη μαζική εκπαίδευση και την κοινωνική αλλαγή. Το αποτέλεσμα ήταν ότι η πολιτιστική πολιτική συνδέθηκε συχνά με αριστερές πολιτικές και ιδεολογίες. Εξαιτίας του ρόλου της στην εκπαίδευση και την κοινωνική αλλαγή, η αξιολόγηση της πολιτικής δεν περιορίστηκε ποτέ σε ποσοτικές μετρήσεις, όπως για παράδειγμα το μέγεθος ακροατηρίου ή η οικονομική βιωσιμότητα. Έτσι, το

ακροατήριο είναι αποσυνδεδεμένο από τη διαδικασία παραγωγής αποφάσεων. Σε αυτό το παιχνίδι, πρωταρχικοί παράγοντες είναι οι επαγγελματίες του πολιτιστικού τομέα και οι αξιωματούχοι και σύμβουλοι της τοπικής αυτοδιοίκησης. Αυτή η διπλή διάσταση, το “παιχνίδι του καταλόγου” και οι περιορισμένοι παράγοντες που εμπλέκονται στην λήψη αποφάσεων, έχει οδηγήσει σε μια αυξητική δυναμική όπου οι πόλεις κινούνται προς περισσότερες δραστηριότητες, περισσότερα θεάματα, ευρύτερη ποικιλία πολιτιστικών δραστηριοτήτων, χωρίς πραγματικό έλεγχο της εκάστοτε πολιτικής. Αυτό οδήγησε σε προβλήματα και, συνακόλουθα, σε προσπάθειες να αναμορφωθεί η χάραξη πολιτιστικής πολιτικής στις πόλεις. Όπως πάντα, πρωτοπόρος σ’ αυτήν τη διαδικασία ήταν η Ρεν.

Μια τοπική πολιτιστική πολιτική για να μορφώσει τον λαό ή για να αναπτύξει μια πολιτιστική μητρόπολη στα πλαίσια του ανταγωνισμού μεταξύ ευρωπαϊκών πόλεων ;

Η περίοδος που εξετάζεται σ’ αυτό το κεφάλαιο μπορεί να υποδιαιρεθεί σε τρία μέρη, έστω κι’ αν ο ρόλος που διαδραματίζουν μερικοί από τους βασικούς ηγέτες και διαχειριστές των τοπικών πολιτιστικών φορέων αποτελεί ένα ισχυρό στοιχείο συνέχειας. Τα πολιτικά γεγονότα, ωστόσο, σηματοδοτούν ορισμένα κύρια σημεία καμπής. Την πρώτη περίοδο, μεταξύ 1959 και 1971, ο δήμαρχος ακολούθησε τις προοδευτικές πολιτικές των Χριστιανοδημοκρατών, οι οποίες έδιναν μεγάλη έμφαση στο ρόλο του πολιτισμού. Μεταξύ 1971 και 1977, το δημοτικό συμβούλιο μετακινήθηκε δεξιότερα και αναπτύχθηκαν έντονες συγκρούσεις μεταξύ παραγόντων του πολιτιστικού χώρου, όπου η αριστερά είχε τη μεγαλύτερη υποστήριξη. Πράγματι, το 1977 η αριστερά κέρδισε το δημοτικό συμβούλιο. Η δεύτερη περίοδος, από το 1978 έως το 1981, επομένως, χαρακτηριζόταν από αβεβαιότητα και ασυνέχεια. Κατά την τρίτη περίοδο, μετά το 1981, όταν στην κεντρική εξουσία βρισκόταν το Σοσιαλιστικό Κόμμα, το Δημοτικό Συμβούλιο της Ρεν ήταν σε θέση να αναζητήσει την πολιτική που θα του επέτρεπε να εφαρμόσει το φιλόδοξο πρόγραμμά του.

Εκπαίδευση, πολιτισμός και αρμονική ανάπτυξη της πόλης (1959-71)

Ο εθελοντικός τομέας της Ρεν ήταν εξαιρετικά ισχυρός μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι Καθολικοί ασκούσαν επιρροή μέσω ενός δικτύου εθελοντικών οργανώσεων που ασχολούνταν με τον αθλητισμό, τον πολιτισμό, την αναψυχή και τις κοινωνικές δραστηριότητες. Αυτό το πλήθος των εθελοντικών εταιριών και συλλόγων συνδέονται μεταξύ τους από δύο κύριες οργανώσεις. Η πρώτη είναι ο “Κύκλος Πωλ Μπερ”, ο οποίος συγκεντρώνει τις μη θρησκευτικές εταιρίες, και η δεύτερη είναι το δίκτυο της Ένωσης Εργοδοτών, το οποίο συγκεντρώνει εταιρίες που συνδέονται με την Καθολική εκκλησία.

Η φιλοδοξία του Φρεβίλ για τη Ρεν ήταν να την εκσυγχρονίσει μέσω ενός προγράμματος πολιτιστικής ανάπτυξης. Διόρισε ως αντιδήμαρχο τον Μισέλ Λε Ρου, κάτι σαν πρόεδρο επιτροπής για πολιτιστικά θέματα, ήδη από το 1962. Ήταν ο πρώτος διορισμός αυτού του είδους στη Γαλλία και αποτέλεσε την αφετηρία της πρωτοπορίας της Ρεν στις πολιτιστικές πολιτικές των πόλεων. Ο Μισέλ Λε Ρου ήταν ένας Καθολι-

κός αγωνιστής που είχε δράσει στο Καθολικό φοιτητικό κίνημα και στο κίνημα λαϊκής εκπαίδευσης, το οποίο συνδεόταν με τις προοδευτικές Χριστιανοδημοκρατικές οργανώσεις. Ήταν επίσης δημοσιογράφος στην τοπική εφημερίδα "Ουεστ-Φρανς", και είχε πολλές διασυνδέσεις με πολλές εθελοντικές οργανώσεις. Πίστευε ότι ο πολιτισμός, όπως και η στέγαση, ήταν αναγκαίος για την αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη της πόλης. Πράγματι, οι κοινωνικές και οι πολιτιστικές δραστηριότητες αντιμετωπίζονταν μαζί, σε ένα κοινό τομέα πολιτικής, γνωστό ως κοινωνικο-πολιτιστικό.

Ο Φρεβίλ δημιούργησε ένα φορέα που αποτέλεσε πρότυπο και για άλλες πόλεις της Γαλλίας: την Κοινωνική και Πολιτιστική Υπηρεσία (Office Social et Culturel - OSC). Αυτή σχηματίστηκε από κοινού με το δημοτικό συμβούλιο, το όργανο που ήταν αρμόδιο για την κοινωνική στέγη (HLM), και μια κυβερνητική υπηρεσία αρμόδια για τη χορήγηση διαφόρων κοινωνικών παροχών, το Ταμείο Οικογενειακών Επιδομάτων (Caisse des Allocations Familiales - CAF). Το CAF και το HLM ενδιαφέρθηκαν με βάση την αρχή ότι το δημοτικό συμβούλιο θα πρέπει να επενδύσει σε κοινωνικά και πολιτιστικά κέντρα σε συνεργασία με εκπροσώπους από ένα ευρύ φάσμα εθελοντικών συλλόγων. Με αυτόν τον τρόπο, για πρώτη φορά, οι αποφάσεις για επένδυση σε κοινωνικές και πολιτιστικές εγκαταστάσεις και δραστηριότητες λαμβάνονταν σε συνεργασία με τον εθελοντικό τομέα. Το γεγονός αυτό, με τη σειρά του, έδωσε τρομακτική ώθηση στην ανάπτυξη εθελοντικών οργανώσεων, οι οποίες στη Ρεν ήταν ήδη δραστήριες στον πολιτιστικό τομέα. Η διαχείριση ορισμένων εγκαταστάσεων ήταν αντικείμενο διαπραγμάτευσης ανάμεσα στις κυριότερες οργανώσεις που τις χρησιμοποιούσαν. Για πρώτη φορά στη Γαλλία, ήταν εφικτή μια γνήσια μορφή συνδιαχείρισης, γιατί το συμβούλιο χορήγησε ένα μεγάλο ποσό για πολιτιστικές δραστηριότητες και στη συνέχεια εκχώρησε στην Κοινωνική και Πολιτική Υπηρεσία (OSC) την αρμοδιότητα για την κατανομή των πόρων και τη λήψη αποφάσεων για τις επενδύσεις υποδομής. Διαμορφώθηκε μια στρατηγική για την δημιουργία πολιτιστικών εγκαταστάσεων και νέων πολιτιστικών προγραμμάτων για κάθε συνοικία, ιδιαίτερα στις εργατικές περιοχές, συνήθως σε συνδυασμό με νέα στεγαστικά προγράμματα. Το γεγονός ότι το δημοτικό συμβούλιο συνήθως αποδεχόταν τις προτάσεις που έκανε η OSC αποδεικνύει τον βαθμό της αμοιβαίας εμπιστοσύνης ανάμεσα στους δύο φορείς. Η όλη διαδικασία ήταν ένα πρώιμο παράδειγμα αποκέντρωσης της χάραξης της πολιτιστικής πολιτικής ενός Οργανισμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Την ίδια εποχή, εγκαταστάθηκε στη Ρεν ένα από τα πολιτιστικά κέντρα (Maisons de la Culture) που είχε ιδρύσει σε όλη τη χώρα ο υπουργός Πολιτισμού Αντρέ Μαλρώ, για να αποκεντρώσει τις παροχές από το Παρίσι.

Ο πολιτισμός ως εργαλείο πολιτικής αλλαγής : η ιδεολογική κρίση και η άνοδος της αριστεράς.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, ο πολιτισμός ήταν πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα στις κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις της Ρεν. Η συναίνεση της δεκαετίας του 1960 για την πολιτιστική πολιτική κατέρρευσε. Τα γεγονότα του 1968 έφεραν σημαντικές αλλαγές στην πολιτική σκηνή της Ρεν. Στη δεξιά, ο δήμαρχος Φρεβίλ είχε δείξει σημάδια συμπάθειας για μερικές ιδέες που προβλήθηκαν το 1968 και προσπάθησε να υπερασπιστεί το πανεπιστήμιο. Εξαιτίας αυτού, ενμέρει, έχασε την έδρα του στη

Βουλή από ένα δεξιά. Γενικότερα, στις δημοτικές εκλογές του 1971 έγιναν μεγάλες αλλαγές μέσα στο δημοτικό συμβούλιο. Ο Φρεβίλ απέτυχε να διατηρήσει τη συμμαχία του με την προοδευτική πτέρυγα των πρώην Χριστιανο-δημοκρατών. Έχασε την υποστήριξη σημαντικών τοπικών πολιτικών ηγετών, όπως του Λε Ρου και άλλων πρώην Καθολικών συνδικαλιστών ηγετών, οι οποίοι είχαν αποτελέσει την κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης του προγράμματος της δεκαετίας του 1960 για τον πολιτισμό και την εκπαίδευση, και στράφηκε στα δεξιά συμμαχώντας με πολιτικούς που συνδέονταν περισσότερο με επιχειρηματικά συμφέροντα, απομακρυνόμενος σταδιακά από τον Καθολικό αγωνιστή που εργαζόταν στη λαϊκή εκπαίδευση.

Στην αριστερά, ο Μάιος του 1968 ριζοσπαστικοποίησε πολλά άτομα και ομάδες και ενισχύθηκαν όλες οι οργανώσεις της αριστεράς, από τους κομμουνιστές έως τους τροτσικιστές και ιδιαίτερα τους μαοϊκούς που είχαν αρκετή επιρροή στη Ρεν. Πολλοί πρώην Καθολικοί συνδικαλιστές ηγέτες, μέλη της αγροτικής και εργατικής τάξης ή των φοιτητικών συλλόγων των Καθολικών, μετακινήθηκαν προς την άκρα αριστερά, και συχνά έγιναν ηγέτες αριστεριστικών οργανώσεων. Οι παραπάνω πολιτικές ομάδες απέκτησαν αρκετή επιρροή στον πολιτιστικό τομέα. Ταυτόχρονα, μαζί με τα νέα κοινωνικά κινήματα, αναδείχθηκε μια νέα γενιά σοσιαλιστών ηγετών, οι οποίοι κατά τη δεκαετία του 1980 επωφελήθηκαν από την υποστήριξη του κράτους.

Ο πολιτισμός αποτέλεσε σημείο ιδεολογικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στη δεξιά και την αριστερά, το δημοτικό συμβούλιο και τον εθελοντικό τομέα. Από τη μια μεριά, το δημοτικό συμβούλιο έδειξε αυξανόμενη δυσπιστία προς διάφορους παράγοντες του πολιτιστικού πεδίου, τους οποίους θεωρούσε αριστερούς. Το συμβούλιο, ωστόσο, δεν είχε κάποια στρατηγική εκτός από το να ανακτήσει τον αυστηρό έλεγχο αυτού του τομέα και να δαπανήσει σ' αυτόν λιγότερα χρήματα. Οι ιδεολογίες και οι ιδέες που αναπτύχθηκαν μετά το 1968 οδήγησαν πολλούς παράγοντες που δρούσαν στο χώρο του πολιτισμού να αισθανθούν ότι τους χειραγωγούσαν τα κυρίαρχα συμφέροντα. Ήθελαν να χρησιμοποιήσουν τον πολιτισμό για να καταγγείλουν την εκμετάλλευση και την αλλοτρίωση και ως εργαλείο για να αλλάξουν την κοινωνία και τη ζωή. Για να είναι πιο ριζοσπαστικοί και για να καταπολεμήσουν τα συμφέροντα της αστικής τάξης, πίστευαν πως έπρεπε να αποκτήσουν μεγαλύτερη αυτονομία από το συμβούλιο και τις οικονομικές του προτεραιότητες.

Το γεγονός αυτό οδήγησε αναπόφευκτα σε συγκρούσεις. Πολλοί άνθρωποι που ασχολούνταν με τον πολιτιστικό τομέα — διευθυντικά στελέχη, πρόεδροι πολιτιστικών συλλόγων, δάσκαλοι και πανεπιστημιακοί, σημαντικοί καταναλωτές αυτών των δραστηριοτήτων — ανήκαν στην αριστερά. Αυτή η μόνιμη αντίθεση ανάμεσα στο συμβούλιο και τους παράγοντες του χώρου του πολιτισμού χρησιμοποιήθηκε από το Σοσιαλιστικό Κόμμα ως βάση για να στρατολογήσει τα μέλη και τα ηγετικά στελέχη του. Οι αριστεριστικές ομάδες πήγαιναν επίσης για αναμέτρηση. Το γεγονός αυτό έκανε τις πολιτικές της Κοινωνικής και Πολιτικής Υπηρεσίας (OSC) να είναι μόνιμη πηγή σύγκρουσης. Το συμβούλιο κατένευε τις αρμοδιότητες για τον πολιτισμό σε πολλούς συμβούλους και απέκτησε τον άμεσο έλεγχο ορισμένων εγκαταστάσεων.

Εκείνη την περίοδο, η άποψη που επικρατούσε ήταν ότι ο πολιτισμός και η οικονομική ανάπτυξη ήταν ανταγωνιστικά μεταξύ τους. Οι περισσότεροι παράγοντες του πολιτιστικού χώρου θεωρούσαν ότι η προσπάθεια να συνδεθεί ο πολιτισμός με την

οικονομική ανάπτυξη ήταν συμμαχία με τον διάβολο. Από αυτήν την άποψη, είναι αποκαλυπτικό να δει κανείς τις διακηρύξεις των κομμάτων για τις δημοτικές εκλογές του 1977. Η αριστερά, με επικεφαλής τους Σοσιαλιστές, έκανε επίθεση στις τοπικές επιχειρήσεις. Οι ομιλίες και τα κείμενα των αριστερών πολιτικών χρησιμοποιούσαν την ιδέα του πολιτισμού για να βοηθήσουν τον κόσμο να κατανοήσει την κοινωνική και οικονομική θέση τους μέσα στην κοινωνία και να επιφέρουν την πολιτική αλλαγή. Στη διάρκεια των οικονομικών κρίσεων των δεκαετιών του 1970 και του 1980, τόσο η αριστερά όσο και η δεξιά απέρριπταν τον προοδευτικό Χριστιανικό συμβιβασμό και το Χριστιανικό όραμα για την πόλη. Από τη μια μεριά, το δεξιό δημοτικό συμβούλιο προσπάθησε να τονώσει και να επιταχύνει τον εκσυγχρονισμό της πόλης σε συνεργασία με τα επιχειρηματικά συμφέροντα, συχνά προωθώντας μεγαλεπήβολα σχέδια πολεοδομικής ανάπτυξης. Για να αποκτήσει διεθνή υπόσταση η Ρεν, έπρεπε να πλησιάσει τα επιχειρηματικά συμφέροντα. Ο πολιτισμός επρόκειτο να φέρει κύρος. Από την άλλη μεριά, οι πολιτιστικοί παράγοντες και οι αριστερές ομάδες έβλεπαν ότι η οικονομική κρίση είναι ένδειξη για το επερχόμενο τέλος του καπιταλισμού. Στα μεγαλεπήβολα φιλόδοξα σχέδια του δημάρχου αντιπαρέθεταν μια πολιτική βασισμένη στις ανάγκες του λαού. Μια πολιτική που αντιστρατεύονταν τα συμφέροντα της αστικής τάξης. Αυτή η ιδεολογική θεώρηση του κόσμου εμπόδιζε την ανάπτυξη της πολιτιστικής πολιτικής στη Ρεν. Παρά την αμφίπλευρη ριζοσπαστικοποίηση, ωστόσο, πολλοί φορείς και σύλλογοι ακολούθησαν ενδιαφέρουσες πρωτοβουλίες. Στο Πολιτιστικό Κέντρο, για παράδειγμα, διορίστηκε καινούργιος διευθυντής, ο οποίος αύξησε το κύρος του κέντρου με νέες πολιτικές για το θέατρο και τον πολιτισμό του τρίτου κόσμου.

Η αριστερά ανέλαβε τον έλεγχο του Δημοτικού Συμβουλίου της Ρεν το 1977, με τη σαφή δέσμευση να αναπτύξει μια πολιτιστική πολιτική. Συνέταξαν δύο κείμενα για τους σκοπούς της πολιτιστικής πολιτικής οι οποίοι αντικατόπτριζαν την επικρατούσα αριστερή ιδεολογία της εποχής και την έλλειψη συνεκτικής στρατηγικής για την πόλη. Σε ένα πλαίσιο όπου οι επαγγελματίες του πολιτισμού είχαν υποστηρίξει την αριστερά, έπαιζε σημαντικό ρόλο η αυξητική λογική του “παιχνιδιού του καταλόγου”. Οποιος βρισκόταν στον πολιτιστικό χώρο, βρήκε την ευκαιρία να ζητήσει σημαντικές χρηματοδοτικές αυξήσεις. Χρειάστηκαν δύο χρόνια για να είναι σε θέση το καινούργιο συμβούλιο να ικανοποιήσει όλα τα νέα αιτήματα που του είχαν τεθεί. Στη διαδικασία λήψης αποφάσεων υπερίσχυαν παράγοντες του πολιτιστικού χώρου. Πράγματι, το συμβούλιο αύξησε τη συμμετοχή του κυρίως σε ένα ευρύτερο φάσμα δραστηριοτήτων και αύξησε σταθερά τον συνολικό προϋπολογισμό από το 8% των συνολικών δημοτικών δαπανών το 1977, στο 12% το 1982. Αυτό προβλήθηκε ως μια πολιτική “κάλυψης της υστέρησης”, επειδή στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 η Ρεν είχε χάσει έδαφος ως προς άλλες γαλλικές πόλεις, και εμφανέστερα, τη Γκρενόμπλ.

Ο πολιτισμός απέκτησε υψηλή θέση από θεσμική άποψη με τον διορισμό μέσα στη δημοτική αρχή ενός διευθυντή για την πολιτιστική ανάπτυξη. Ενας δάσκαλος, ο Μαρσιάλ Γκαμπιγιάρ, διορίστηκε αντιδήμαρχος για τον πολιτισμό. Είχε ασχοληθεί με την πρώην Κοινωνική και Πολιτιστική Υπηρεσία (OSC), ήταν ηγετική μορφή μέσα στο συμβούλιο και ήταν ιδιαίτερα προσκείμενος στον δήμαρχο. Εφαρμόστηκαν οι μεταρρυθμίσεις της OSC που είχαν σχεδιαστεί το 1973. Η OSC αναδιοργανώθηκε και

μετονομάστηκε OSCR (Κοινωνική και Πολιτιστική Υπηρεσία της Ρεν). Παρά το γεγονός αυτό, διατηρήθηκε η αρχή με βάση την οποία είχε ιδρυθεί η OSC, και η OSCR εξακολούθησε να διαδραματίζει μεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στο δημοτικό συμβούλιο και τον εθελοντικό τομέα. Ανανεώθηκε το προσωπικό, με τους περισσότερους από τους νεοεισερχόμενους να είναι εναρμολωμένοι πολιτικά με το συμβούλιο. Η OSCR είχε λιγότερες διαχειριστικές αρμοδιότητες, αφού το συμβούλιο επέβαλε ορισμένες αποφάσεις πολιτικής. Υποτίθεται ότι η OSCR θα γινόταν κυρίως ένα φόρουμ για τοπικούς συλλόγους, το οποίο θα ενθάρρυνε καινοτομίες και θα πρότεινε ιδέες για τη χάραξη πολιτικής. Τέλος, το καινούργιο συμβούλιο, και ειδικότερα τα πρόσωπα που εργάζονταν στον χώρο του πολιτισμού, ήταν πολύ ευαίσθητοι στο ζήτημα της περιφερειακής ταυτότητας. Εγινε προσπάθεια να ενθαρρυνθεί η τοπική και η περιφερειακή πολιτιστική παραγωγή με έμφαση στην “Ρεν μέσα στη Βρετανία”, όπως λέει ένας λογάκιος του δήμου.

Η ανάπτυξη της τοπικής πολιτιστικής πολιτικής (1981-83)

Το έτος 1981 σηματοδοτεί μια καμπή στη Ρεν. Εως τότε, το νέο συμβούλιο είχε υιοθετήσει μια μάλλον προσεκτική στρατηγική για την πολιτιστική πολιτική. Οι σύμβουλοι έπρεπε να προσαρμοστούν με τη νέα θέση τους στην εξουσία. Είχαν την άποψη ότι οι οικονομικές και οι κοινωνικές αλλαγές απορρέουν από τον έλεγχο του κράτους. Μια αποτελεσματική τοπική πολιτική θα ήταν ανέφικτη χωρίς την πραγματοποίηση αλλαγών στο κέντρο. Είχαν πιστέψει πως η κρίση του καπιταλισμού, η οποία στη Ρεν είχε έκδηλες συνέπειες, μπορούσε να αντιμετωπιστεί μόνο με μια σοσιαλιστική στρατηγική που θα εφαρμόζονταν σε κρατικό επίπεδο. Το αποτέλεσμα ήταν ότι δίσταζαν να διατυπώσουν στρατηγικές οικονομικής ανάπτυξης που να αξιοποιούν τους πολιτιστικούς πόρους της πόλης. Το 1981, Πρόεδρος της Γαλλίας εκλέχτηκε Σοσιαλιστής, και η αριστερά κέρδισε τις βουλευτικές εκλογές. Το γεγονός αυτό άλλαξε το πλαίσιο για την τοπική οικονομική ανάπτυξη και τις πολιτιστικές πολιτικές. Ο δήμαρχος της Ρεν έγινε παράλληλα και υπουργός. Εγινε μέγας πλούχιος (grand notable), και ήταν σε θέση να αξιοποιήσει κρατικούς πόρους στο Παρίσι για να χρηματοδοτήσει τη στρατηγική του. Σήμαινε επίσης ότι είχε δεσμευτεί στην επιτυχία της κυβερνητικής πολιτικής και ότι η Ρεν θα βρισκόταν στην πρώτη γραμμή της εφαρμογής των πολιτικών που σχεδίαζε η κυβέρνηση. Η Ρεν έπρεπε να αδράξει την ευκαιρία, να ανταποκριθεί γρήγορα στις προτεραιότητες που έθεσε η κυβέρνηση και να επωφεληθεί από τη χρηματοδότηση που θα ακολουθούσε. Παράλληλα, οι μεταρρυθμίσεις της αποκέντρωσης και η θέσπιση ενός συστήματος αποκεντρωμένου περιφερειακού σχεδιασμού έδωσαν την ευκαιρία στη Ρεν να επεξεργαστεί τη στρατηγική της. Υστερα από τέσσερα χρόνια εξουσίας, ο δήμαρχος ένοιωσε αρκετή αυτοπεποίθηση ώστε να αναπτύξει φιλόδοξα σχέδια για την πόλη. Λόγω της προνομίουχου θέσης του στη γαλλική κυβέρνηση, είχε τη δυνατότητα να εντοπίσει ποιά είναι τα καιρία ζητήματα για το μέλλον των πόλεων. Και εξασφάλισε στη Ρεν τη δυνατότητα να είναι ανάμεσα στις πρώτες πόλεις που θα εκμεταλλεύονταν τις νέες ευκαιρίες.

Μεταξύ 1981 και 1983, το Δημοτικό Συμβούλιο της Ρεν προώθησε ένα επεκτατικό πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης ώστε να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας τοπικά και να αξιοποιηθούν πλήρως οι κρατικές επιχορηγήσεις. Οι πολιτικοί και οικονομικοί

ηγετικοί κύκλοι, με την καθοδήγηση του δημάρχου και των συμβούλων του, επωφελήθηκαν από τις μεταρρυθμίσεις της αποκέντρωσης για να επεξεργαστούν μια νέα στρατηγική ανάπτυξης της πόλης.

Η πολιτιστική πολιτική ήταν σημαντικά επηρεασμένη από τις αλλαγές που έγιναν στην κεντρική κυβέρνηση μετά το 1981. Ο Ζακ Λανγκ, ο νέος υπουργός Πολιτισμού, είχε πολλά φιλόδοξα σχέδια. Ήδη από το καλοκαίρι του 1981, ειδικοί συνεργάτες και δημοτικοί σύμβουλοι από τη Ρεν βρέθηκαν στο Παρίσι για να διαπραγματευτούν διάφορα προγράμματα για την πόλη τους. Κατά την άποψη των δημοσίων υπαλλήλων, η Γκρενόμπλ και η Ρεν ήταν από τις πιο δυναμικές πόλεις που μπορούσαν να επωφεληθούν από την κυβερνητική αλλαγή. Πράγματι, μερικοί σύμβουλοι του υπουργού προέρχονταν από την Γκρενόμπλ. Όταν βρέθηκαν στο Παρίσι, προσπάθησαν να βρουν χρήματα για μια ποικιλία προγραμμάτων που τα επεξεργάστηκαν τοπικά και ήσαν ευθυγραμμισμένα με τις προτεραιότητες που έθετε το υπουργείο. Όπως είδαμε προηγουμένως, οι ηγετικοί κύκλοι της Ρεν έχουν μια παράδοση να είναι καλοί στο να επεξεργάζονται σχέδια που να ευθυγραμμίζονται με τις προτεραιότητες της κεντρικής κυβέρνησης. Οι δήμαρχοι της Ρεν περιστοιχίζονταν πάντοτε από αξιωματούχους και συμβούλους οι οποίοι εργάζονταν παλαιότερα στην κεντρική κυβέρνηση ή σε οργανισμούς στο Παρίσι και οι οποίοι γνώριζαν τις δικτυώσεις. Αυτό αποδείχθηκε ιδιαίτερα αποτελεσματικό στην περίπτωση της πολιτιστικής πολιτικής.

Τον Οκτώβριο του 1982, το Δημοτικό Συμβούλιο της Ρεν και το Υπουργείο Πολιτισμού υπέγραψαν μια συμφωνία - μια "σύμβαση" - με την οποία το κράτος έδινε 4,7 εκατομμύρια φράγκα στο Δημοτικό Συμβούλιο της Ρεν για παρεμβάσεις στο πολιτιστικό πεδίο, και ένα ακόμη εκατομμύριο φράγκα μεταξύ 1982 και 1983. Αυτή η απευθείας συμφωνία ανάμεσα στον δήμο και την κυβέρνηση, η οποία παρέκαμπε την περιφερειακή κυβέρνηση, ήταν ενδεικτική του καινούργιου ρόλου που είχε δοθεί στις περιφερειακές πόλεις. Πράγματι, η συμφωνία ήταν αιτιολογημένη από τη διαδικασία αποκέντρωσης καθώς και από το γεγονός ότι από την κρατική υποστήριξη θα επωφελούντο ορισμένες πόλεις περιφερειακής σημασίας, όπως η Ρεν, οι οποίες είχαν υποστηρίξει μια πολιτιστική πολιτική για μεγάλο διάστημα.

Τον προηγούμενο ισχυρισμό ότι στη Ρεν γινόταν ένα "παιχνίδι καταλόγου" δικαιολογούν ορισμένα προγράμματα, τα οποία υποστηρίζονταν από το κράτος και από τον δήμο. Αν αναλύσει κανείς το περιεχόμενο της σύμβασης, είναι δυνατόν να αποκτήσει μια ιδέα για τα στοιχεία της πολιτιστικής πολιτικής της Ρεν και να εντοπίσει μεταβολές στις προτεραιότητές της. Πρώτη προτεραιότητα ήταν να αναπτύξει την καλλιτεχνική δημιουργικότητα. Στο πεδίο της μουσικής, η κυβέρνηση υποστήριζε την όπερα και την ίδρυση μιας περιφερειακής συμφωνικής ορχήστρας. Στο πεδίο του χορού, το 1978 ιδρύθηκε ένα χορευτικό θέατρο, με χρηματοδότηση από την κυβέρνηση και το δημοτικό συμβούλιο. Το Χορογραφικό Θέατρο της Ρεν ανέβασε πολλές καινούργιες παραστάσεις και υποστηρίχτηκαν περιοδείες του σε άλλες πόλεις. Από το συμβούλιο εισέπραττε κάθε χρόνο περίπου 700.000 φράγκα και από το κράτος άλλα 700.000. Στην περίπτωση του δραματικού θεάτρου, το συμβούλιο συνεισφέρει 300.000 φράγκα τον χρόνο. Το 1982, ωστόσο, το κράτος, προκειμένου να συμβάλει στην ίδρυση του Εθνικού Κέντρου Δράματος/Κομεντί της Ρεν, αύξησε την επιχορήγησή του περίπου σε 6 εκατομμύρια φράγκα. Ο δήμος και το Υπουργείο υποστήριξαν επίσης ορισμέ-

νους νεανικούς θεατρικούς θιάσους, που είχαν τις έδρες τους σε διάφορα μέρη της πόλης, καθώς και διάφορες μορφές θεατρικής κατάρτισης. Στο σχετικά μη ανεπτυγμένο πεδίο των εικαστικών τεχνών, ο δήμος και το Υπουργείο πολλαπλασίασαν τις προσπάθειές τους και τις πρωτοβουλίες τους με εκθέσεις και μουσεία. Γι' αυτόν τον τομέα, το Υπουργείο πρόσφερε 250.000 φράγκα.

Δεύτερη προτεραιότητα ήταν να αναπτυχθεί η επαγγελματοποίηση της πολιτιστικής πολιτικής. Ο υπουργός ήθελε να δημιουργήσει ένα δίκτυο από επαγγελματίες στο χώρο του πολιτισμού και να ξεπεράσει την εμβέλεια των εθελοντικών οργανώσεων που κατά παράδοση ασχολούνταν με αυτόν.

Η διεύρυνση του κοινού που θα ενδιαφερόταν για πολιτιστικές δραστηριότητες ήταν σημαντικός στόχος της σύμβασης. Πάρθηκε μια ποικιλία μέτρων. Για παράδειγμα, αναπτύχθηκαν βιβλιοθήκες σε κάθε συνοικία, και υποστηρίχθηκε ένα πολιτιστικό κέντρο για ισλαμιστές φοιτητές. Περιλαμβάνονταν επίσης η κατάρτιση στον τομέα του κινηματογράφου και η ανάπτυξη πρωτοβουλιών για να αυξηθεί το αναγνωστικό κοινό. Αυτά έλαβαν συνολική κρατική επιχορήγηση 850.000 φράγκων. Άλλες προτεραιότητες ήταν η προώθηση του βρετόνικου πολιτισμού και το άνοιγμα της Ρεν σε πολιτισμούς από όλο τον κόσμο. Περιλαμβάνονταν ακόμη η ίδρυση ενός μουσείου και ενός οικο-μουσείου σε ένα αγρόκτημα, για να τεκμηριώσουν τον αγροτικό πολιτισμό της Βρετανής, η υποστήριξη προς την περιφερειακή πολιτιστική παραγωγή, και η τήρηση ειδικών αρχείων μουσικής και χορού. Το 1982, το Υπουργείο πρόσφερε 850.000 φράγκα για να υποστηρίξει τον "παλαιό" και τον "νέο" πολιτισμό της περιφέρειας. Το δημοτικό συμβούλιο αποφάσισε επίσης να ιδρύσει ένα φιλόδοξο πολιτιστικό κέντρο σε μια λαϊκή γειτονιά στα νότια της πόλης, που κόστισε αρκετά εκατομμύρια φράγκα.

Στη σύμβαση υπάρχουν τρία σημεία που αξίζουν να τονιστούν ιδιαίτερα. Πρώτον, η αύξηση των προϋπολογισμών για την πολιτιστική πολιτική. Το 1981-82, οι μεγαλύτερες γαλλικές πόλεις δαπάνησαν για τον πολιτισμό, κατά μέσο όρο, το 12% του δημοτικού προϋπολογισμού τους. Η Γκρενόμπλ και μερικές πόλεις με πιο πρόσφατη απασχόληση στο πεδίο αυτό δαπάνησαν μεγαλύτερο ποσοστό. Ο αριθμός αυτός το 1977-78 ήταν περίπου 8%. Το 1990, πλησίαζε το 15%. Το "παιχνίδι του καταλόγου", η ανάπτυξη περιφερειακών πρωτευουσών σε βάρος των μικρότερων πόλεων και των αγροτικών περιοχών, η πίεση από το κράτος να προχωρήσει η επαγγελματοποίηση στον πολιτιστικό τομέα και ο αυξανόμενος ανταγωνισμός μεταξύ πόλεων συνέβαλαν σε μια δραματική αύξηση στα κόστη για την πολιτιστική πολιτική.

Δεύτερον, μέσα στη σύμβαση του 1982 μπορεί να βρεί κανείς τόσο πολιτικές παραδοσιακού τύπου όσο και πιο φιλόδοξες. Από τη μια μεριά, το δημοτικό συμβούλιο ήθελε να προσφέρει στους ανθρώπους περισσότερες ευκαιρίες για περισσότερες εγκαταστάσεις πολιτιστικής κατανάλωσης και θέσεις εργασίας. Ήθελε επίσης να προσφέρει επαγγελματική κατάρτιση και να υποστηρίξει τον περιφερειακό πολιτισμό. Από την άλλη μεριά, το δημοτικό συμβούλιο προωθούσε μεγαλεπήβολα προγράμματα πολιτιστικών εκδηλώσεων όπου η ποιότητα του θεάτρου, της λαϊκής μουσικής και του χορού έπρεπε να είναι εθνικά ή ακόμη και διεθνώς αναγνωρισμένη ώστε να ενισχύει το κύρος της πόλης. Η Ρεν έχει τώρα το σημαντικότερο φεστιβάλ ροκ στη Γαλλία, με την ονομασία "Les Transmusicales".

Η δεύτερη σημαντική μεταβολή κατά την περίοδο 1981-83 αφορούσε στην εσωτε-

ρική δυναμική της πόλης. Με το καινούργιο θεσμικό πλαίσιο μετά τις μεταρρυθμίσεις της αποκέντρωσης, οι περιφέρειες έπρεπε να εκπονήσουν ένα σχέδιο περιφερειακής ανάπτυξης και να υπογράψουν μια σύμβαση με το κράτος που να ορίζει πώς θα εφαρμοστεί το σχέδιο αυτό. Το περιφερειακό σχέδιο θα καταρτιζόταν όταν η κάθε βαθμίδα διακυβέρνησης, από τις κοινότητες (communes) έως τους νομούς (départements), θα έθετε τις δικές της προτεραιότητες. Αυτό δεν λειτούργησε έτσι, γιατί οι περιφέρειες δεν είχαν αρκετό ενδιαφέρον ή πολιτική νομιμοποίηση να ακολουθήσουν την παραπάνω διαδικασία. Η Ρεν αποφάσισε να παίξει το καινούργιο παιχνίδι και να διατυπώσει ένα “σχέδιο ανάπτυξης” για το πολεοδομικό της συγκρότημα. Το δημοτικό συμβούλιο, και το συμβούλιο ολόκληρου του πολεοδομικού συγκροτήματος στο οποίο δέσποζε η Ρεν, ίδρυσε ένα νέο οργανισμό, από κοινού με το Εμπορικό Επιμελητήριο και τα συνδικάτα. Επί έξι μήνες, περί τα τετρακόσια άτομα από τοπικές εθελοντικές ομάδες κάθε είδους και από φορείς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα συνεδρίαζαν σε επιτροπές για να καταστρώσουν μια στρατηγική για τα επόμενα έξι χρόνια. Το “Σχέδιο ανάπτυξης της περιοχής της Ρεν” ήταν ένα ενδιαφέρον μείγμα από πολιτικές αρχές, οικονομικές αναλύσεις, και σαράντα πέντε πρωτοβουλίες για τις οποίες έπρεπε να βρεθούν χρήματα μέσω διαπραγματεύσεων ανάμεσα στους τοπικούς ηγετικούς κύκλους και το κράτος. Το σχέδιο αυτό παρουσίαζε μια άποψη για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, η οποία ήταν αποδεκτή από τους περισσότερους τοπικούς παράγοντες. Το κυριότερο θέμα του ήταν ότι η δημιουργία θέσεων εργασίας στη Ρεν μπορούσε να επιτευχθεί με την ανάπτυξη και αξιοποίηση της ικανότητας για επιστημονική έρευνα, η οποία είχε συσσωρευθεί στην περιοχή τα προηγούμενα είκοσι χρόνια. Το σχέδιο καθιέρωνε την αρχή ότι, για να γίνει ανάπτυξη στη Ρεν, έπρεπε η πόλη να ενθαρρύνει την προηγμένη έρευνα και να προωθήσει την διαπλοκή της έρευνας, της επαγγελματικής κατάρτισης, της παραγωγής και του μάρκετινγκ. Συνακόλουθα, αποφασίστηκε να δημιουργηθεί ένα επιστημονικό “πάρκο”, ένας από τους πρώτους φορείς αυτού του είδους στη Γαλλία. Η Ρεν έπρεπε επίσης να αναπτύξει τις διεθνείς σχέσεις της παίρνοντας υπόψη τις προτεραιότητές της για οικονομική ανάπτυξη. Αποφασίστηκε ότι μια πολιτική που θα συνδέει τα σχέδια οικονομικής ανάπτυξης, το πρότυπο επιστημονικό πάρκο, μια στρατηγική χωροθετικού μάρκετινγκ, πολιτιστικές εκδηλώσεις και καινοτομίες, θα αύξαινε τις ευκαιρίες για την πόλη μέσα στον εντεινόμενο οικονομικό ανταγωνισμό μεταξύ πόλεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Πολιτισμός και νέες τεχνολογίες για να γίνει ευρωπαϊκή μητρόπολη (1983-90)

Το “σχέδιο ανάπτυξης” της περιοχής της Ρεν μετέβαλε τη θέση της πολιτιστικής πολιτικής στη χάραξη πολιτικής για την πόλη. Σε κάποιο βαθμό, οι τοπικοί ηγετικοί κύκλοι είχαν επανέλθει στη στρατηγική που είχε προδιαγράψει ο Φρεβίλ στη δεκαετία του 1950. Το πλαίσιο της δεκαετίας του 1980 επέβαλε αυξημένο ανταγωνισμό ανάμεσα σε αστικές περιοχές. Αντί να χρησιμοποιούν την εκπαίδευση και τον πολιτισμό για να στηρίζουν τον εκσυγχρονισμό — όπως έκαναν τη δεκαετία του 1950 — κατά τη δεκαετία του 1980 έβαζαν στον πυρήνα της διαδικασίας οικονομικής ανάπτυξης την προηγμένη έρευνα και τις “βιομηχανίες της γνώσης”.

Οι προτεραιότητες της πολιτιστικής πολιτικής άλλαξαν. Οι κυριότερες καινοτο-

μίες της δεκαετίας του 1980 είχαν σχέση με τις στρατηγικές για την οικονομική ανάπτυξη και τη δημιουργία προφίλ, οι οποίες οδήγησαν σε ριζικές μεταβολές στη σχέση ανάμεσα στην πολιτιστική και την οικονομική πολιτική. Μέσα στο καινούργιο τοπικό πλαίσιο για τον πολιτισμό, πρέπει να τονιστούν ιδιαίτερα μερικά στοιχεία. Πρώτον, το επιστημονικό πάρκο, η “Αταλάντη της Ρεν”, που ήταν επιτυχημένο και αποτέλεσε τη βιτρίνα της στρατηγικής για την οικονομική ανάπτυξη της Ρεν. Τα κυριότερα ερευνητικά κέντρα του επιστημονικού πάρκου εργάζονται στα πεδία της εγγραφής εικόνας, των τηλεπικοινωνιών και της ηλεκτρονικής. Μετά το 1983, παράλληλα με τη νέα οικονομική στρατηγική, το δημοτικό συμβούλιο ανέπτυξε τη νέα στρατηγική για το μάρκετινγκ της χωροθέτησης, με βάση την έρευνα, τις νέες τεχνολογίες, την ιστορία και τον πολιτισμό. Η πόλη απέκτησε τη φιλοδοξία να γίνει ευρωπαϊκή μητρόπολη. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα τριάντα χρόνια, οπότε η περιφερειακή της διάσταση προβαλλόταν συνειδητά προς τα έξω, η Ρεν επέλεξε να παρουσιαστεί στον κόσμο ως μία εκσυγχρονιστική, φιλόδοξη πόλη, που συνδέεται με άλλες γαλλικές και ευρωπαϊκές πόλεις μέσα από συστήματα δικτύων. Σε αρμονία με αυτήν τη στρατηγική, η Ρεν ήταν ο πρώτος δήμος που εγκατέστησε ένα σύστημα καλωδιακής τηλεόρασης, ενισχύοντας τη φυσιογνωμία της ως εκσυγχρονιστικής πόλης. Το δημοτικό συμβούλιο προώθησε επίσης ένα εθνικό πρόγραμμα βραβείων για τις πιο καινοτόμες επιχειρήσεις, πράγμα που έδωσε την ευκαιρία στους δημοσιογράφους να δούν πώς η Ρεν είχε μεταμορφωθεί σε μια καινοτόμο και δυναμική πόλη. Μέσα σε διάστημα λίγων χρόνων, η Ρεν οικοδόμησε την εικόνα ενός σύγχρονου και επιχειρηματικού τόπου, έχοντας ως κλειδί στη διαδικασία αυτή την επιτυχία του επιστημονικού πάρκου της και την πολιτιστική της πολιτική.

Προτεραιότητα της Ρεν, ως προς τον πολιτισμό, έγινε η προώθηση της πόλης ως Πολιτιστικής Πρωτεύουσας, με βάση την παράδοση που είχε ως πόλη καινοτομιών. Από τη μια μεριά, ανέπτυξε πολιτιστικές εκδηλώσεις που είχαν σχέση με τις νέες τεχνολογίες και το μέλλον, από την άλλη, σχεδίαζε να αναβαθμίσει το κύρος των “παραδοσιακών” πολιτιστικών της εκδηλώσεων. Η πρώτη κατεύθυνση ήταν να αναπτύξει πολιτιστικές μορφές που να συνδέονται με τις νέες τεχνολογίες. Επειδή αυτό αποτελούσε προτεραιότητα και της κεντρικής κυβέρνησης, η Ρεν πιάστηκε γρήγορα από τις προτάσεις του υπουργείου Πολιτισμού για τη δημιουργία ενός κέντρου για νέες τεχνολογίες (CSTI), όμοιου με το Πάρκο των Επιστημών στη Λα Βιλέτ στο Παρίσι. Η Ρεν ήταν από τις πρώτες πόλεις της Γαλλίας που απέκτησε τέτοιο κέντρο, και διαμέσου του δικτύου της από δυναμικούς πολιτιστικούς συλλόγους, εξέδωσε ένα τακτικό ενημερωτικό δελτίο και ανέπτυξε πρωτοβουλίες πολιτιστικής δράσης γύρω από το κέντρο. Όλα αυτά ήταν εναρμονισμένα με την προώθηση του επιστημονικού πάρκου της πόλης. Το συμβούλιο εξήγγειλε επίσης ένα Φεστιβάλ Ηλεκτρονικής Τέχνης, με καλλιτέχνες που εργάζονταν με ηλεκτρονικά γραφικά και εφαρμογές της ηλεκτρονικής σε κτίρια στην πόλη. Το φεστιβάλ αυτό ήταν μια εθνική πολιτιστική εκδήλωση που ταίριαζε σε μία πόλη που προωθούσε στη συλλογική συνείδηση τη σύνδεση ανάμεσα στην τέχνη, την πόλη και την τεχνολογική καινοτομία. Το συμβούλιο διοργάνωσε μια έκθεση με τίτλο “Η Ρεν στο μέλλον”, η οποία έδειχνε διάφορες όψεις της ζωής του μέλλοντος στην πόλη και την επίδραση των νέων τεχνολογιών. Την έκθεση επισκέφθηκαν 50.000 άτομα, αριθμός αρκετά σημαντικός για μια πόλη 200.000 κατοί-

κων. Με άλλα λόγια, η “συνέργεια” ανάμεσα στην πολιτιστική πολιτική και τις νέες τεχνολογίες, μέσα στο πλαίσιο της οικονομικής στρατηγικής της πόλης, πέτυχε να προωθήσει και να προβάλλει μια σταθερή εικόνα της πόλης στον έξω κόσμο. Το μάρκετινγκ της Ρεν βασιζόταν στο επιστημονικό πάρκο, τα ερευνητικά κέντρα, τον νεανικό, μορφωμένο και δυναμικό πληθυσμό της που είχε 3.000 πανεπιστημιακούς και 40.000 φοιτητές. Η πόλη μπορούσε να ισχυριστεί ότι διέθετε τις πιο προηγμένες τεχνολογίες σε γραφικά με υπολογιστές, αρκετές μικρές εταιρίες υψηλής τεχνολογίας, το Φεστιβάλ Ηλεκτρονικής Τέχνης και ένα σημαντικό φεστιβάλ ροκ. Τόνιζε τόσο το σύγχρονο χαρακτήρα του επιστημονικού πάρκου όσο και την ομορφιά του ανακαινισμένου ιστορικού της κέντρου. Οι τοπικοί ηγετικοί κύκλοι είχαν την άποψη ότι η επιτυχία της πόλης εξαρτιόταν από την ικανότητά της να είναι σύγχρονη και καινοτόμος σε όλους τους τομείς. Τα καινούργια προγράμματα στα πεδία της κοινωνίας, της εκπαίδευσης και του πολιτισμού αποτελούσαν ευκαιρίες για να αποδειχθεί ότι ο σύγχρονος χαρακτήρας της Ρεν δεν περιοριζόταν στο επιστημονικό της πάρκο.

Το δεύτερο στοιχείο της πολιτιστικής στρατηγικής της Ρεν ήταν η αναβάθμιση της φυσιογνωμίας των τοπικών πολιτιστικών ιδρυμάτων. Η σύμβαση με την κεντρική κυβέρνηση ήταν βασικό τμήμα αυτής της στρατηγικής γιατί έδινε τη δυνατότητα να αναπτυχθούν σημαντικές πολιτιστικές εγκαταστάσεις. Εως το 1981, η πόλη υιοθετούσε μια επιφυλακτική προσέγγιση προς το Πολιτιστικό της Κέντρο (Maison de la Culture). Για την προώθηση ενός φιλόδοξου προγράμματος, διορίστηκε για την περίοδο 1982-85, ένας διευθυντής. Εξακολουθούσαν, ωστόσο, να υπάρχουν αμφιβολίες για τον πραγματικό χαρακτήρα αυτού του ιδρύματος και τον βαθμό στον οποίο θα έπρεπε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των κατοίκων ή να δημιουργεί θεάματα που θα μπορούσαν να αποσπάσουν εθνική ή διεθνή αναγνώριση. Το 1986 διορίστηκε νέος διευθυντής, με κύρος, ο οποίος αναδιοργάνωσε το Πολιτιστικό Κέντρο και απέσπασε χρήματα για ανακαίνιση των εγκαταστάσεών του. Μια λεπτομερής ανάλυση του προγράμματος του Κέντρου αποκαλύπτει ότι ακολουθούσε τις εθνικές τάσεις και ότι πολλές εκδηλώσεις, στο χορό, τη μουσική ή το θέατρο, ήταν ίδιες με εκείνες που μπορούσε να δεί κανείς σε άλλες περιφερειακές πρωτεύουσες ή στο Παρίσι. Η Ρεν ακολούθησε την τάση για ομογενοποίηση του πολιτιστικού προγραμματισμού, φαινόμενο που παρατηρείται στις περισσότερες περιφερειακές πρωτεύουσες της Γαλλίας.

Το δημοτικό συμβούλιο παρακολουθούσε αυτές τις νέες προτεραιότητες για την πολιτιστική πολιτική χωρίς να παραιτείται από το παραδοσιακό ενδιαφέρον του για άλλα πεδία. Η υποστήριξη του βρετόνικου πολιτισμού, μολονότι δεν είχε μειωθεί πραγματικά, δεν επωφελήθηκε στον ίδιο βαθμό, αφού δεν ταίριαζε στην εικόνα του “εκσυγχρονισμού”, την οποία ήθελε να προβάλλει η πόλη.

Το “παιχνίδι του καταλόγου” οδήγησε σε οικονομική κρίση την πολιτιστική πολιτική του Δημοτικού Συμβουλίου. Πράγματι, στα τέλη της δεκαετίας του 1980, είναι αξιοσημείωτο το πώς πολλές πόλεις —πχ. η Ορλεάνη και η Ανγκουλέμ— πέρασαν μια οικονομική κρίση την οποία προκάλεσε ενμέρει το υψηλό κόστος των πολιτιστικών και των αναπτυξιακών προγραμμάτων. Το υψηλό κόστος της άσκησης πολιτιστικής πολιτικής επέσυρε επικρίσεις τόσο από την αριστερά όσο και από τη δεξιά. Το 1983, μετά τις τοπικές εκλογές, μερικοί νεοεκλεγμένοι δεξιόι δήμαρχοι γαλλικών πόλεων έκλεισαν τα πολιτιστικά κέντρα τους γιατί τα θεωρούσαν πολύ δαπανηρά, ή

πολύ ελιτίστικα, ή πολύ αριστερά. Το 1987, οι γαλλικές περιφέρειες δαπάνησαν για τον πολιτισμό 770 εκατομμύρια φράγκα, ή 16 φράγκα ανά κάτοικο, μια αύξηση κατά 30 % ως προς το 1984. Οι γαλλικοί νομοί δαπάνησαν 2.688 εκατομμύρια φράγκα το 1987, ή 5,15 φράγκα ανά κάτοικο, μια αύξηση κατά 44 % ως προς το 1984. Οι πόλεις άνω των 150.000 κατοίκων, το 1981 δαπάνησαν για τον πολιτισμό 601 φράγκα κατά κεφαλή, το 1984, 789 φράγκα κατά κεφαλή, και το 1987, 905 φράγκα κατά κεφαλή. Οι δαπάνες της Ρεν βρίσκονται ελαφρώς πάνω από αυτούς τους μέσους όρους. Τα τελευταία χρόνια, καθώς οι πολιτιστικές δαπάνες σε μερικές περιπτώσεις έφτασαν το 15 % των δημοτικών προϋπολογισμών, πολλοί οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης αντιμετώπισαν οικονομική κρίση και άρχισαν να επανεξετάζουν το ζήτημα της κατανομής των πόρων για τον πολιτισμό. Σ' αυτή τη διαδικασία, η Ρεν δεν αποτελεί εξαίρεση. Για παράδειγμα, το Πολιτιστικό Κέντρο χρεωκόπησε. Αυτό ήταν έκπληξη, γιατί το Πολιτιστικό Κέντρο της Ρεν ήταν από τα πιο επιτυχημένα στη Γαλλία, όπως αποκαλύπτουν τα παρακάτω στοιχεία :

Πίνακας 91 : Αριθμός συνδρομητών, συνολικό ακροατήριο και δημόσια χρηματοδότηση για τα Πολιτιστικά Κέντρα της Γκρενόμπλ, της Χάβρη και της Ρεν

1987	Γκρενόμπλ	Χάβρη	Ρεν
Συνδρομητές	7,000	7,000	16,000
Ακροατήριο(ετήσιο)	74,000	97,000	165,000
Επιχορήγηση (εκ. φρ.)	24	21	15.8
από το κράτος	11	10.5	7.5
από το Δήμο	9	9.5	7.9

Εάν τα ακροατήρια είναι το μέτρο με το οποίο θα πρέπει να κριθούν τα Πολιτιστικά Κέντρα, τότε το Πολιτιστικό Κέντρο της Ρεν λειτούργησε σωστά. Από το 1982, όμως, αντιμετώπιζε τακτικά οικονομικές κρίσεις οι οποίες οδήγησαν στην αποχώρηση του διευθυντή του και άφησαν το δημοτικό συμβούλιο και την κεντρική κυβέρνηση να βρουν γι' αυτό έκτακτη χρηματοδότηση. Το γεγονός αυτό δημιούργησε, όπως ήταν αναπόφευκτο, πολιτικές έριδες. Είχε παρατηρηθεί προηγουμένως ότι στη διαδικασία χάραξης πολιτικής δέσποζαν παράγοντες του πολιτιστικού τομέα. Όποτε υπήρχε σύγκρουση, οι επαγγελματίες του χώρου του πολιτισμού ισχυρίζονταν ότι οι δημοτικοί σύμβουλοι ήσαν πεισματάρηδες πολιτικοί που δεν κατανοούσαν την πραγματικότητα του πολιτισμού και είχαν μια στενή, οικονομίστικη θεώρηση του κόσμου. Από το 1985, έχει σταματήσει η ελεγκτατική τάση στις πολιτιστικές δαπάνες. Ωστόσο, η διεύθυνση των πολιτιστικών φορέων δεν ήταν πάντοτε επαρκής και αυτό προκάλεσε μια νέα οικονομική κρίση. Το δημοτικό συμβούλιο προσπάθησε να βρεί διάφορες πηγές χρηματοδότησης των πολιτιστικών εγκαταστάσεων σε επίπεδο γειτονιάς, ακόμη και προσελκύοντας χρήματα από τον ιδιωτικό τομέα. Αυτό συμβάδιζε με τη νέα οικονομική στρατηγική του συμβουλίου, αλλά πολλοί ήσαν εκείνοι, στον χώρο του πολιτισμού, που θεώρησαν ότι αυτό ήταν απαράδεκτο.

Το Πολιτιστικό Κέντρο και ο φιλόδοξος διευθυντής του αντιμετώπισαν άλλη μια οικονομική κρίση το 1989. Υπήρχαν φήμες ότι μπορούσε να αντιμετωπίσει ένα έλλειμμα μεταξύ 2 και 8 εκατομμυρίων φράγκων. Εγινε διαχειριστικός έλεγχος από το συμβούλιο και ανακάλυψαν ότι το έλλειμμα που δημιουργήθηκε μέσα σε τρία χρόνια από το 1986 ήταν 23 εκατομμύρια φράγκα, σε ένα ετήσιο προϋπολογισμό του 1989 ύψους 34 εκατομμυρίων φράγκων. Η οικονομική κατάσταση του Κέντρου αποτέλεσε μείζον πολιτικό ζήτημα, οπότε το δημοτικό συμβούλιο και η κεντρική κυβέρνηση έπρεπε να επέμβουν δραστικά. Το Κέντρο σώθηκε, επειδή το συμβούλιο κατέβαλε 36 εκατομμύρια φράγκα. Αλλά από τους 68 υπαλλήλους του απολύθηκαν οι 36 και ο προϋπολογισμός του 1990 μειώθηκε σε 20 εκατομμύρια φράγκα. Για τη διαχείρισή του δημιουργήθηκε ένα ημιδημόσιο όργανο, αποτελούμενο από το δημοτικό συμβούλιο, μια τράπεζα του δημόσιου τομέα για την τοπική αυτοδιοίκηση και εταίρους από τον ιδιωτικό τομέα. Παρόμοια αναδιάρθρωση δεν έγινε μόνο στη Ρεν. Από το 1989, και η Γκρενόμπλ και η Χάβρη έπρεπε να αναδιοργανώσουν τα Πολιτιστικά Κέντρα τους για παρόμοιους λόγους και η Λα Ροσέλ χρειάστηκε να κλείσει το δικό της. Η κεντρική κυβέρνηση, την ίδια περίοδο, μείωσε τη χρηματοδοτική συνεισφορά της. Για παράδειγμα, το υπουργείο Πολιτισμού μείωσε τις επιχορηγήσεις του σε πολιτιστικούς φορείς όταν βρισκόταν στην εξουσία η κυβέρνηση Σιράκ, μεταξύ 1986 και 1989, και το δημοτικό συμβούλιο έπρεπε να προσφύγει στα δικαστήρια για να πάρει τα χρήματα που του είχε υποσχεθεί.

Για πρώτη φορά, λόγω των οικονομικών προβλημάτων του, το δημοτικό συμβούλιο ξεκίνησε μια εκτεταμένη αναθεώρηση της χρηματοδότησής του προς πολιτιστικές ομάδες, σε συνεργασία με τον OSCR και άλλους τοπικούς φορείς. Ο έλεγχος αυτός, τον οποίο πραγματοποίησαν οι ερευνητικές ομάδες Λάρες, είναι ένα πιλοτικό πείραμα στη Γαλλία. Έχει κινήσει μεγάλο ενδιαφέρον σε άλλες γαλλικές πόλεις. Το δημοτικό συμβούλιο συγκρότησε επίσης μια επιτροπή από πρόσωπα εκτός συμβουλίου για να κάνουν προτάσεις για μια νέα πολιτιστική πολιτική. Λέξεις κλειδιά έγιναν το μάνατζμεντ, η αξιολόγηση, ο κοστολογικός έλεγχος, η οργάνωση. Αυτό μπορεί να ανοίξει μια καινούργια περίοδο για την πολιτιστική πολιτική της Ρεν.

Συμπεράσματα

Τα συμπεράσματα αυτά επικεντρώνονται στα κυριότερα σημεία των σχέσεων ανάμεσα στις οικονομικές τάσεις και τον πολιτισμό και την έννοια της τοπικής πολιτιστικής πολιτικής. Η δεκαετία του 1980 μπορεί στο μέλλον να θεωρηθεί ως χρυσή εποχή των πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων. Οι γαλλικές πόλεις μεγάλωσαν καθώς οι οικονομικές τάσεις και οι κρατικές πολιτικές ευνόησαν τις περιφερειακές πρωτεύουσες σε βάρος των αγροτικών περιοχών και των μικρών πόλεων. Σημαντικό ρόλο σ' αυτήν τη διαδικασία διαδραμάτισε το υπουργείο Πολιτισμού που ενθάρρυνε και χρηματοδότησε πολλές καινούργιες πολιτιστικές πρωτοβουλίες. Τα δημοτικά συμβούλια επίσης είχαν τους οικονομικούς πόρους για να ενισχύσουν, ποιοτικά και ποσοτικά, τη συμμετοχή τους στο πεδίο του πολιτισμού.

Στη Γαλλία, στα μέσα της δεκαετίας του 1980, ο ανταγωνισμός μεταξύ πόλεων έδωσε σαφώς μεγάλη ώθηση στην καθιέρωση μεγαλεπήβολων πολιτιστικών εκδηλώσεων και φεστιβάλ ή την προσέλκυση αρχιτεκτόνων παγκόσμιας φήμης. Η πρακτική

αυτή είναι πιά αναγκαία για όσες πόλεις χρησιμοποιούν τον πολιτισμό ως στοιχείο του ανταγωνισμού μεταξύ πόλεων. Χρησιμοποιείται επίσης ευρύτατα από τοπικούς πολιτικούς ηγέτες προκειμένου να βελτιώσουν το προφίλ τους. Πέρα από τη λογική του ανταγωνισμού, υπάρχει επίσης και η κοινωνική λογική διάκρισης ανάμεσα σε διάφορες πόλεις. Σχετικά με τον ανταγωνισμό, πολλές γαλλικές πόλεις δεν έχουν ακόμη συνειδητοποιήσει ότι είναι πολύ μικρές, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, και ότι σε σύγκριση με τις γερμανικές, για παράδειγμα, οι προσδοκίες τους φαίνονται εξαιρετικά φιλόδοξες.

Όσον αφορά στις μεγάλες πόλεις της Γαλλίας παρατηρήθηκε, κατά την περασμένη δεκαετία, μια ιδιαίτερης σημασίας τάση: να δίνεται ολοένα μεγαλύτερη προσοχή στον πολιτισμό. Ταυτόχρονα όμως, ο πολιτισμός έπρεπε να συνδέεται στενά με τις βασικές προτεραιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης. Στην περίπτωση του Μομπελιέ ή της Ρεν, η άρθρωση αυτή είχε σχεδιαστεί σωστά. Εάν τα δημοτικά συμβούλια αναπτύξουν τον επιτελικό σχεδιασμό, τότε οι πολιτιστικές πολιτικές μπορούν να ενσωματωθούν ακόμη καλύτερα μέσα στις συνολικές στρατηγικές ανάπτυξης της πόλης. Ο οικονομικός περιοριστικός παράγοντας, ο οποίος κατά τη δεκαετία του 1990 πρόκειται να είναι βασικό πρόβλημα για τις γαλλικές πόλεις, θα επιβάλει να γίνουν προσαρμογές. Τα γεγονότα που παρατηρούνται στη Ρεν υποδεικνύουν ότι οι πόλεις μπορούν να οργανώσουν τις πολιτιστικές τους πολιτικές με διαφορετικό τρόπο, ώστε να ελέγχουν την αυξητική τάση του "παιχνιδιού του καταλόγου". Στο άμεσο μέλλον, είναι πιθανό να συμβούν οικονομικές κρίσεις σε πολλές πόλεις. Η δημιουργία ενός νέου φεστιβάλ, για παράδειγμα, θα αποτελέσει μια στρατηγική υψηλού κινδύνου, αφού ήδη υπάρχουν αρκετά.

Εως εδώ, υποθέσαμε ότι πράγματι υπάρχουν πολιτιστικές πολιτικές των πόλεων. Μπορεί να υποστηριχθεί, ωστόσο, πως οι διάφορες δραστηριότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης στο πεδίο του πολιτισμού δεν αποτελούν πολιτική. Το μέλλον της πολιτιστικής πολιτικής διακυβεύεται τώρα σε πολλές γαλλικές πόλεις, οι οποίες δεν μπορούν να αντέξουν το κόστος που συσσωρεύτηκε τα τελευταία χρόνια. Οι πολιτιστικές πολιτικές είναι ανάγκη να ελέγχονται από την τοπική αυτοδιοίκηση. Μια καινούργια τάση εμφανίζεται, όμως, που θα μπορούσε να εμποδίσει κάτι τέτοιο. Τα τρία τελευταία χρόνια, ο ιδιωτικός τομέας έχει διαδραματίσει αυξανόμενο ρόλο στη χρηματοδότηση πολιτιστικών εκδηλώσεων. Το γεγονός αυτό ευθυγραμμίζεται με τις προσπάθειες των πόλεων να διαφοροποιήσουν τους πόρους για τον πολιτισμό και να μοιράζονται το κόστος αυτών των εκδηλώσεων. Αλλά η ιδιωτικοποίηση των πολιτιστικών παρεμβάσεων αποτελεί τώρα συνηθισμένο φαινόμενο. Σε ορισμένες πόλεις που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσχέρειες, όπως πχ. η Αβινιόν, η διαχείριση των εκδηλώσεων μεταβιβάστηκε σε μια ιδιωτική εταιρία. Δημιουργήθηκε ένα νέο σύνολο εταιριών, από εταιρίες συμβούλων έως πολιτιστικούς επιχειρηματίες, που αναλαμβάνουν πολιτιστικές δραστηριότητες και εκδηλώσεις. Μερικές από αυτές ανήκουν σε εταιρίες όπως η Γενική Υδάτων που αποτελούν βασικό παράγοντα στην παροχή αστικών υπηρεσιών όπως ύδρευση, απορρίμματα, ή καλωδιακή τηλεόραση για την τοπική αυτοδιοίκηση. Οι τοπικές συνεργασίες ιδιωτικού-δημόσιου τομέα στο πολιτιστικό πεδίο αποκτούν μεγαλύτερη σημασία. Ιδιωτικοποίηση ή ανάπτυξη μιας πολιτιστικής πολιτικής πόλεων με βάση τον δημόσιο τομέα ; Αυτό, στη Γαλλία, δεν είναι ακόμη σαφές. Είναι

όμως δύσκολο να δει κανείς πώς ο πολιτισμός μπορεί να αποτελέσει εξαίρεση στη γενική τάση προς την αυξανόμενη ιδιωτικοποίηση του τοπικού δημόσιου τομέα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Balme, Richard (1985), 'L' Action Culturelle et ses Incidence sûr les Systèmes Politiques Municipaux', doctoral thesis, Bordeaux, Institut d' Etudes Politiques.
- Beaunez, Roger (1985), *Politiques culturelles et municipalités*, Paris, Editions Ouvrières.
- Boure, Robert (1989), 'La ville on risque de la communication', *Les papiers du GRESE*, 6, autumn.
- D' Angelo, Mario, et al. (1989), *Les politiques culturelles et les administrateurs*, Paris, La Documentation Française.
- Developpement Culturel*, nos 55, April 1983; 64, September 1985; 65, March 1986; 69, March 1987; 73, February 1988; 81, July 1989; 82, July 1989; 85 May 1990.
- Estebe, Philippe and Remond, Emmanuel (1983), *Les communes au rendez-vous de la culture*, Paris, Syros.
- Friedberg, E. and Urfalino, P. (1984), *Le jeu du catalogue*, Paris, La Documentation Française.
- Friedberg, E. and Urfalino, P. (1984a), 'Les municipalités et la culture', in *Esprit*, 1667, mars, p.45-110.
- Friedberg, E. and Urfalino, P. (1984b), 'La gestion des politiques culturelles municipales', in *Politique et management public*, 1, 2, 3-26.
- Gasquy-Resche, Yannick (1990), *Marseille, Montreal Centres Culturels Cosmopolites*, Paris, L' Harmattan.
- Herscovici, Alain (1989), 'Demandes culturelles et politique communale', *Les papiers du GRESE*, 6, autumn.
- Lefebvre, Alain (1989), 'Privatisation ou tutelle partagée? Exemples Toulousains dans le Domaine des Loisirs et de la Television Locale' *Les papiers du GRESE*, 6, autumn.
- Mazet, Pierre (1989), 'Les collectivités locales et les festival: Logiques emblématiques, logiques territoriales', *Les papiers du GRESE*, 6, autumn.
- Ministère de la Culture, Direction du Développement Culturel (1984), *Rock et politique culturelle: l' exemple de Rennes*, Paris.
- Ministère de la Culture, et de la Communication, Secretariat National à la Culture (1989), *L' état, les villes, la culture et les socialistes*, Paris.
- Negrier, Emmanuel (1989), 'Nouveaux réseaux de communication et territoire', *Les papiers du GRESE*, 6, Autumn.
- Padioleau, Jean G. (1989), 'Un mouvement de rationalisation de l' action publique urbaine, le planning stratégique', in Wachter, Serge (ed.), *Politiques publiques et territoires*, Paris, L' Harmattan.
- Pongy, Mireille (1989), 'Politiques culturelles territoriales: Une approche en termes de référentiel', *Les papiers du GRESE*, 6, autumn.
- Pontier, J. M., (1986), 'Les régions et la culture', in *Revue Française de droit administratif*, 4.
- Rizzardo, René (1988), 'Coopération des collectivités publiques et action culturelle', contribution to a colloquium held in Grenoble, 1-2 December.
- Saez, Guy (1983), 'Politique de style, politique de ville (Grenoble et Rennes devient la culture)', *Les cahiers de l' animation*, 3, 41.
- Saez, Guy (1989), 'De l' autonomie des politiques culturelles territoriales', *Les papiers du GRESE*, 6, autumn.
- Saez, Guy (1990), 'Le niveau de la politique culturelle métropolitaine: Coherence ou Fragmentation', in Gasquy-Resche (1990).
- Saez, Guy (1990a), *Les villes en recomposition. Les politiques culturelles à Grenoble et Montpellier*, Grenoble, CERAT.
- Ville de Rennes (1979), *La vie culturelle à Rennes*, Rennes.
- Ville de Rennes (1979), *La politique culturelle dans les équipements de quartier*, Rennes, 19 February.
- Ville de Rennes (1987), *La vie culturelle à Rennes*, Rennes.

Πολιτισμός, σύγκρουση και πόλεις : ζητήματα και προοπτικές για τη δεκαετία του 1990

Φράνκο Μπιανκίνι

Εισαγωγή

Το βιβλίο αυτό δεν έχει την πρόθεση να είναι η τελευταία λέξη στο θέμα της πολιτιστικής πολιτικής στη δυτική Ευρώπη, αλλά μάλλον η αφετηρία μιας συζήτησης. Το τελευταίο κεφάλαιο επιχειρεί να διερευνήσει τις αμφιλεγόμενες επιπτώσεις που προκαλούνται από την υιοθέτηση πολιτιστικών πολιτικών ως στρατηγικών για την αναζωογόνηση των πόλεων, να προσφέρει προσωρινές απαντήσεις σε μερικά ερωτήματα που προκύπτουν σε άλλα κεφάλαια και να υποδείξει μια μελλοντική ημερήσια διάταξη για υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και για ερευνητές. Η χρησιμοποίηση της πολιτιστικής πολιτικής ως στοιχείου των στρατηγικών για την αναζωογόνηση των πόλεων αποτελεί όλο και περισσότερο μία μη αμφισβητήσιμη πραγματικότητα. Η συναίνεση αυτή όμως συγκαλύπτει σοβαρά διλήμματα σχετικά με στρατηγικές επιλογές στην οικονομική, πολιτιστική και κοινοτική ανάπτυξη. Το κεφάλαιο αυτό εξετάζει τη δυνατότητα να αναπτυχθούν πολιτιστικές πολιτικές, με βάση την αναγνώριση αυτών των διλημάτων, οι οποίες θα προσπαθήσουν να συμφιλιώσουν τις κοινωνικές και τις πολιτιστικές προτεραιότητες με εκείνες της οικονομικής ανάπτυξης.

Το κεφάλαιο εξετάζει επίσης ευρύτερα θέματα σχετικά με την πολιτιστική πολιτική και το μέλλον των πόλεων ως δημόσιων χώρων και πολιτικών κοινοτήτων. Ειδικότερα, επικεντρώνει την προσοχή του στο ζήτημα του βαθμού στον οποίο οι πολιτιστικές πολιτικές μπορούν να βοηθήσουν τις πόλεις να λειτουργήσουν και πάλι ως γνήσια δημοκρατικοί δημόσιοι χώροι και καταλύτες για τη δημόσια κοινωνική ζωή. Η συζήτηση για την πολιτιστική πολιτική και το μέλλον των πόλεων ως δημόσιων χώρων, κατά τη δεκαετία του 1990, συνδέεται με τη συζήτηση για το μέλλον της ιδιότητας του πολίτη και της τοπικής δημοκρατίας στη δυτική Ευρώπη. Δύο καιρία προβλήματα σ' αυτό το πεδίο είναι οι αυξανόμενες κοινωνικές, χωροταξικές και πολιτιστικές διακρίσεις σε βάρος των ομάδων χαμηλού εισοδήματος στις δυτικοευρωπαϊκές πόλεις και η ανάγκη ενσωμάτωσης των εθνικών και φυλετικών μειονοτήτων στον κοινωνικό ιστό. Είναι φανερό, ότι η λύση αυτού του δεύτερου προβλήματος θα είναι δύσκολο να βρεθεί. Μπορούν άραγε οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής να ενθαρρύνουν τις κοινότητες των μεταναστών και άλλες μειονεκτούσες κοινωνικές ομάδες να δείξουν τη σημασία που έχουν οι ιδέες τους, οι προσδοκίες τους, οι ικανότητες τους και οι πόροι τους για την συνολική ανάπτυξη της πόλης ; Η

μετά το 1992 Ευρώπη θα είναι εμποτισμένη με μια θριαμβευτική, πολιτισμολογική έννοια του ευρωπαϊκού πολιτισμού και της ευρωπαϊκής ταυτότητας, με έμφαση στην “υψηλή” τέχνη, ή θα επιμείνει στους λαϊκούς, τοπικούς και εθνικούς πολιτισμούς; Ή μήπως μέσα από τις πολιτιστικές πολιτικές των ευρωπαϊκών πόλεων θα μπορούσε να αναδειχθεί κάτι πιο σύγχρονο, δυναμικό, περιεκτικό και δημοκρατικό; Κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980, οι πολιτιστικές πολιτικές των πόλεων σε πολλές περιπτώσεις υπήρξαν πιο καινοτόμες και βασίζονταν σε ευρύτερους ορισμούς του “πολιτισμού” από ό,τι οι πολιτικές σε εθνικό επίπεδο. Οι δήμοι ήσαν συνήθως πιο αποτελεσματικοί από τις εθνικές κυβερνήσεις στην προώθηση της πολιτιστικής πολυφωνίας.

Οι τελευταίες ενότητες αυτού του κεφαλαίου σκιαγραφούν μια πορεία για τις πολιτιστικές πολιτικές των πόλεων της δυτικής Ευρώπης. Αυτό ξεκινάει με την αναγνώριση του γεγονότος ότι οι δήμοι έχουν ήδη κεντρικό και αναντικατάστατο ρόλο στη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής για τις πόλεις, αλλά αναζητεί ποιές μορφές υποστήριξης μπορεί να προσφέρει ένας υπερεθνικός θεσμός, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, ώστε να διευκολύνει το έργο της διοίκησης των πόλεων. Παρά τους σημαντικούς οικονομικούς, πολιτικούς και νομοθετικούς περιορισμούς που επιβάλλονται στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, στο κεφάλαιο αυτό υποστηρίζεται ότι οι ευρωπαϊκές πόλεις μπορούν να κάνουν πολλά πράγματα για να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα των πολιτιστικών τους πολιτικών, απλώς διδασκόμενες από την πείρα επιτυχημένων πόλεων και αναθεωρώντας τις στρατηγικές παρεμβάσεις τους. Εντοπίζονται τρεις ευρείες περιοχές στις οποίες θα ήταν ευεργετική μια αλλαγή προοπτικών: η ανάγκη για οργανικούς δεσμούς ανάμεσα στις πολιτικές για τον πολιτισμό και τις πολιτικές για την επαγγελματική κατάρτιση, την εκπαίδευση, την έρευνα και την ανάπτυξη; η σημασία της υιοθέτησης ευρύτερων ορισμών για την “αναζωογόνηση των πόλεων” και την “ποιότητα ζωής” ως βάσεων για τη χάραξη πολιτικής; και, το σπουδαιότερο, η υιοθέτηση μιας προοπτικής για “πολιτιστικό σχεδιασμό”, με σημαντικές επιπτώσεις στην κατάρτιση υπεύθυνων για τη χάραξη πολιτικής και τη συνεργασιακή λειτουργία των δημοτικών αρχών.

Τρία διλήμματα στην ανάπτυξη πολιτιστικής πολιτικής των πόλεων

Στις περισσότερες πόλεις, οι πολιτιστικές πολιτικές που επιδίωκαν να προωθήσουν την τοπική οικονομική ανάπτυξη και να υποστηρίξουν τις στρατηγικές μάρκετινγκ της πόλης κατά τη δεκαετία του 1980 είχαν αποσπάσει σε μεγάλο βαθμό την πολιτική συναίνεση, τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι πολιτιστικές πολιτικές, ωστόσο, μπορούν να έχουν αμφιλεγόμενες πολιτιστικές, οικονομικές, κοινωνικές και χωροταξικές επιπτώσεις, οι οποίες μπορούν να ειδωθούν με μορφή στρατηγικών διλημάτων. Για παράδειγμα, μπορούν να δημιουργηθούν συγκρούσεις ανάμεσα στην πολιτιστική προσφορά στο κέντρο της πόλης και τις περιφερειακές περιοχές, ανάμεσα στις στρατηγικές που κατευθύνονται προς την κατανάλωση και εκείνες που υποστηρίζουν την τοπική πολιτιστική παραγωγή. Αυτά δεν είναι τα μοναδικά διλήμματα που αντιμετωπίζουν οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής: τα τονίζουμε εδώ επειδή τα έχουν αντιμετωπίσει πολλές πόλεις που παρουσιάζονται σ' αυτό το βιβλίο.

Χωροταξικά διλήμματα : εντάσεις κέντρου πόλης-περιφέρειας, και ο κίνδυνος από την κοινωνική αναβάθμιση

Οι οικονομικές ανισότητες έχουν σαφή χωροταξικό χαρακτήρα σε πολλές μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις. Κατά τη δεκαετία του 1980, εμφανίστηκαν νέες συγκρούσεις ανάμεσα στους ευημερούντες κατοίκους του κέντρου και των προαστείων, και τους πολίτες χαμηλού εισοδήματος που ζούσαν σε υποβαθμισμένες περιοχές της ενδότερης πόλης και σε απομακρυσμένα οικιστικά συγκροτήματα, οι οποίοι δεν είχαν ευκαιρίες συμμετοχής στην πολιτιστική αναγέννηση του κέντρου της πόλης γιατί υπονομεύονταν από ορισμένους παράγοντες. Σημαντικότερος από αυτούς ήταν ίσως η περαιτέρω επιδείνωση της σχετικής οικονομικής θέσης αυτών των κοινωνικών ομάδων, οι οποίες ήταν τα κυριότερα θύματα της αύξησης της μακροχρόνιας ανεργίας και της διαδικασίας εκμηδένισης των δικών τους ειδικοτήτων, η οποία συνδέεται με την οικονομική αναδιάρθρωση. Ο αυξανόμενος φόβος για την εγκληματικότητα, και η ραγδαία κλιμάκωση του κόστους της πολιτιστικής κατανάλωσης εκτός σπιτιού, σε σύγκριση με τα οικιακά ισοδύναμά της, συνέβαλαν στην αύξηση της ψυχαγωγίας στο σπίτι και στη μείωση της συμμετοχής των ομάδων χαμηλού εισοδήματος σε πιά “δημόσιες” μορφές πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Πώς μπορεί να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα στα ζωντανά, χαρούμενα κέντρα πόλεων, στα οποία ανθούν οι πολιτιστικές δραστηριότητες και τις συνεχώς περιθωριοποιούμενες περιφέρειες; Ένας τρόπος να αντιμετωπίζονται τέτοιου είδους συγκρούσεις στη χωροταξική κατανομή της πολιτιστικής προσφοράς είναι να δημιουργηθούν πολιτιστικές εγκαταστάσεις με βάση τις συνοικίες, όπως αποδεικνύουν οι εμπειρίες δύο πόλεων που εξετάζονται σ' αυτό το βιβλίο, του Αμβούργου και της Μπολόνια. Το κρατίδιο της πόλης του Αμβούργου δημιούργησε ένα σύστημα συνοικιακών πολιτιστικών κέντρων, τα οποία χρησιμοποιούνται από μισό εκατομμύριο άτομα κάθε χρόνο, για δραστηριότητες που εκτείνονται από μαθήματα ξένων γλωσσών έως συναυλίες ροκ και πολιτικές συγκεντρώσεις. Στη Μπολόνια, το “Πρόγραμμα Νεολαίας” του δήμου το 1981 επανεξόπλισε και ανακαίνισε τα συνοικιακά κέντρα νεότητας της πόλης και προκάλεσε — με την παροχή μαθημάτων επαγγελματικής κατάρτισης, δανείων, χώρων και τεχνικών εγκαταστάσεων — την άνθηση επιχειρήσεων ηλεκτρονικής μουσικής, βίντεο, γραφικών τεχνών με υπολογιστές, χειροτεχνίας και άλλων πολιτιστικών τομέων. Όπως φάνηκε στο κεφάλαιο της Τζουντ Μπλούμφιλντ, τα καινούργια κέντρα νεότητας συνέβαλαν στην προώθηση της κοινωνικής συνοχής στην πόλη. Βοήθησαν πολλούς νέους να επανενταχθούν στην τοπική οικονομία, και δημιούργησαν προϋποθέσεις πολιτικού διαλόγου ανάμεσα σ' αυτούς, τις δημοτικές αρχές και την υπόλοιπη κοινωνία των πολιτών.

Η δημιουργία πολιτιστικών κέντρων στις συνοικίες και η υποστήριξη που δίνεται σε δραστηριότητες της λαϊκής βάσης μπορούν να συνδυαστούν αποτελεσματικά με στρατηγικές που επιδιώκουν τον εκδημοκρατισμό της πρόσβασης σε πολιτιστικές εγκαταστάσεις στο κέντρο της πόλης. Η εφαρμογή “κάρτας εισόδου” με έκπτωση για εύκολη πρόσβαση σε πολιτιστικές εγκαταστάσεις για τους κατοίκους της περιοχής, η ευρύτερη διάδοση έγκυρης ενημέρωσης για τα αξιοθέατα και τις δραστηριότητες στο κέντρο της πόλης, καθώς και η βελτίωση της αστυνομικής προστασίας, του φωτισμού των δρόμων, των δημόσιων συγκοινωνιών τη νύχτα και της ασφάλειας της στάθμευ-

σης αυτοκινήτων, θα αποτελούσαν σημαντική συμβολή στις περισσότερες πόλεις για να προωθηθεί η προσπελασιμότητα.

Τέτοιου είδους παρεμβάσεις, ωστόσο, δεν είναι αρκετές από μόνες τους για να γεφυρώσουν το χάσμα ανάμεσα στο κέντρο της πόλης και τις υστερημένες περιφερειακές περιοχές. Οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής για τις πόλεις πρέπει να αναγνωρίσουν τη σημασία που έχει η ανάπτυξη εκείνου που περιγράφει ο Michael Walzer ως “ανοιχτό χώρο”, ο οποίος “έχει σχεδιαστεί για μια ποικιλία χρήσεων, όπου περιλαμβάνονται και οι απρόβλεπτες και οι μη προβλέψιμες χρήσεις, και χρησιμοποιούνται από πολίτες που κάνουν διάφορα πράγματα και είναι προετοιμασμένοι να ανεχθούν, ακόμη και να ενδιαφερθούν, για πράγματα που δεν κάνουν” (1986 : 470). Ο Μάρτεν Χάγιερ υποστηρίζει στο δικό του κεφάλαιο ότι η ανάπτυξη στρατηγικών πολεοδομικού προγραμματισμού και σχεδιασμού με βάση την αντίληψη του ανοιχτού χώρου μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για μια αποτελεσματική πολιτιστική στρατηγική, που θα συνέβαλε στην αναζωογόνηση του κέντρου της πόλης και την ενσωμάτωση των περιθωριακών κοινωνικών στρωμάτων στη δημόσια ζωή.

Ένα δεύτερο είδος χωροταξικού διλήμματος στη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής για τις πόλεις είναι η ανάγκη να αντιμετωπιστεί το γεγονός ότι, όπως διακήρυξε μια επιγραφή στους τοίχους του Μοντρεάλ, σε πολλές περιπτώσεις “οι καλλιτέχνες είναι τα τάγματα εφόδου της κοινωνικής αναβάθμισης” (Toronto Arts Council, 1988). Η καθιέρωση ορισμένων περιοχών μέσα στις πόλεις ως “πολιτιστικών ζωνών”, σε μερικές περιπτώσεις —όπως στην καινούργια συνοικία των μουσείων της Φραγκφούρτης (Simor, 1988) — έχει προκαλέσει κοινωνική αναβάθμιση, έχει εκτοπίσει τους τοπικούς κατοίκους και τα μέσα επιβίωσής τους, και έχει αυξήσει τις τιμές των οικοπέδων, τα ενοίκια και το κόστος ζωής, όπως φαίνεται, για παράδειγμα, από τις τιμές στα τοπικά καταστήματα. Οι παραπάνω διαδικασίες μπορούν να εκτοπίσουν από την περιοχή καλλιτέχνες και άλλους πολιτιστικούς παραγωγούς που επιβιώνουν με σχετικά χαμηλά εισοδήματα. Τέτοιες περιπτώσεις αποδεικνύουν καθαρά πόσο ακατάλληλες είναι οι στρατηγικές της ανεξέλεγκτης αναζωογόνησης με άξονα τα ακίνητα, και θέτουν σημαντικά ζητήματα για τη χάραξη πολιτικής στη δεκαετία του 1990.

Διλήμματα οικονομικής ανάπτυξης : κατανάλωση εναντίον παραγωγής

Στη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής υπάρχει συνήθως ένας σαφής διαχωρισμός, που μπορεί να δημιουργήσει εντάσεις και συγκρούσεις, ανάμεσα σε στρατηγικές με κατεύθυνση την κατανάλωση και σε εκείνες με κατεύθυνση την παραγωγή. Οι πρώτες αναπτύσσουν και προωθούν τα πολιτιστικά αξιοθέατα και τις δραστηριότητες στην πόλη για να προσελκύσουν τουρίστες, καταστήματα λιανικής πώλησης, ξενοδοχεία και εστιατόρια. Οι δεύτερες παρέχουν υποστήριξη για εκδόσεις, κινηματογράφο, τηλεόραση, ηλεκτρονική μουσική, ντιζάνι, μόδα και άλλες πολιτιστικές βιομηχανίες που απαιτούν ιδιαίτερες ειδικότητες και υποδομές.

Θα ήταν παρακινδυνευμένο, μακροπρόθεσμα, για τις πόλεις να στηρίζονται σε πρότυπα οικονομικής ανάπτυξης που έχουν ως υπόβαθρο πολιτιστικές πολιτικές προσανατολισμένες στην κατανάλωση, έστω κι'αν αυτά τα πρότυπα μπορούν βραχυπρόθεσμα να δημιουργήσουν μιά καλή εικόνα της πόλης και να αποφέρουν πολιτικά οφέ-

λη. Η επιτυχία των στρατηγικών που χρησιμοποιούν την πολιτιστική πολιτική για να προωθήσουν τα εμπορικά καταστήματα και τις βιομηχανίες καταναλωτικών υπηρεσιών, να αναπτύξουν τον τουρισμό και να προσελκύσουν εξωτερικές επενδύσεις εξαρτάται όλο και περισσότερο από παράγοντες στους οποίους οι πόλεις ασκούν περιορισμένο έλεγχο. Παράγοντες που εκτείνονται από τις τιμές των αεροπορικών εισιτηρίων έως τις μεταβολές του διαθέσιμου εισοδήματος των κατοίκων και των επισκεπτών. Ένα σχετικό πρόβλημα αφορά στην ποιότητα των θέσεων εργασίας που δημιουργούνται από τις καταναλωτιστικές αντιλήψεις για την αναζωογόνηση με άξονα την πολιτιστική πολιτική. Οι Μπουθ και Μπούλ αποδεικνύουν σ' αυτό το βιβλίο ότι η πολιτιστική αναζωογόνηση της Γλασκώβης συνέβαλε στην αύξηση της απασχόλησης στις βιομηχανίες τουρισμού και αναψυχής της πόλης, από 14.785 θέσεις το 1985, σε 25.000 το 1989. Η απασχόληση όμως που δημιουργήθηκε από τις πολιτιστικές πολιτικές με βάση την “επίδραση του πελάτη” — που είναι ιδιαίτερα έντονη στους κλάδους των εμπορικών καταστημάτων, των ξενοδοχείων και των εστιατορίων — συχνά έχει χαμηλή αμοιβή, είναι περιορισμένου χρόνου, και χαρακτηρίζεται από εκμηδένιση των ειδικοτήτων και χαμηλό επίπεδο ικανοποίησης από την εργασία, υποβάθμιση των νομικών δικαιωμάτων και συνθηκών εργασίας. Γι' αυτούς τους λόγους ακριβώς, έχει σημασία για τις πόλεις να υιοθετούν μια πολιτική που συνδυάζει την προώθηση της πολιτιστικής κατανάλωσης με στρατηγικές ανάπτυξης των τοπικών πολιτιστικών βιομηχανιών, οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν θέσεις εξειδικευμένης εργασίας σε οικονομικούς κλάδους με υψηλή προστιθέμενη αξία. Πρωτοβουλίες όπως η Μπιενάλε της Μπολόνια για νέους καλλιτέχνες από μεσογειακές χώρες, που περιγράφεται στο κεφάλαιο της Μπλούμφιλντ, αποδεικνύουν πώς τα φεστιβάλ μπορούν να συνδυάσουν με φαντασία την υποστήριξη της καινοτομίας στην πολιτιστική παραγωγή με την αύξηση της πολιτιστικής κατανάλωσης.

Διλήμματα πολιτιστικής χρηματοδότησης : το “εφήμερο” εναντίον “μόνιμου”

Το θέμα που προκύπτει από τις μελέτες των συγκεκριμένων περιπτώσεων είναι ότι οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής πρέπει να επιλέξουν ανάμεσα σε “εφήμερα” προγράμματα εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων — όπως φεστιβάλ και άλλες πρωτοβουλίες πολιτιστικής δράσης — και σε επενδύσεις σε “μόνιμες” εγκαταστάσεις, όπως αίθουσες συναυλιών, βιβλιοθήκες, μουσεία και κέντρα τέχνης. Η αντιπαράθεση αυτή — η οποία ήταν κοινή ανάμεσα στους επικριτές των πολιτικών για τις θερινές πολιτιστικές δραστηριότητες του Δημοτικού Συμβουλίου της Ρώμης στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980 — από πολλές απόψεις είναι τεχνητή. Οι φαινομενικά “εφήμερες” εκδηλώσεις, εάν οργανωθούν με συνέπεια και εάν επαναλαμβάνονται, μπορούν να αποτελέσουν “μόνιμα” χαρακτηριστικά του πολιτιστικού τοπίου της πόλης, παράγοντας μακροπρόθεσμα οφέλη όσον αφορά την εικόνα της πόλης, τον τουρισμό και την τοπική πολιτιστική παραγωγή.

Η διχοτομία “εφήμερου-μόνιμου”, ωστόσο, μας επιτρέπει να επικεντρώσουμε την προσοχή μας στο γεγονός ότι το κόστος συντήρησης και η δανειακή επιβάρυνση των πολιτιστικών κτιρίων είναι συνήθως τόσο υψηλά ώστε απορροφούν το μεγαλύτερο μέρος των διαθέσιμων πόρων. Για παράδειγμα, η Τζούλια Γκονζάλες σ' αυτό το βιβλίο

παρατηρεί ότι πάνω από το 80 % του πολιτιστικού προϋπολογισμού του Δημοτικού Συμβουλίου του Μπιλμπάο για το 1986 δαπανήθηκε για την ανακαίνιση και συντήρηση κτιρίων για πολιτιστικές χρήσεις, με αποτέλεσμα να μείνουν ελάχιστοι πόροι για τη χρηματοδότηση και τον προγραμματισμό πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Η ίδια κριτική έχει γίνει και για πολλά Πολιτιστικά Κέντρα —τα μεγάλα πολυδύναμα καλλιτεχνικά κέντρα που κτίστηκαν στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 σε ορισμένες επαρχιακές πόλεις της Γαλλίας (Ardagh, 1990).

Σε εποχές οικονομικής στενότητας, οι δημοτικές αρχές είναι πιθανότερο να περικόψουν τη χρηματοδότηση δραστηριοτήτων που θεωρούνται “περιθωριακές” και απευθύνονται συνήθως σε μειονεκτούσες κοινωνικές ομάδες ή έχουν καινοτόμο ή πειραματικό χαρακτήρα, παρά να αποσύρουν χρήματα που έχουν επενδυθεί σε θέατρα, αίθουσες συναυλιών και άλλες φυσικές εγκαταστάσεις (Challans, 1991). Σε αυτό το πλαίσιο, η μεγαλύτερη χρήση δημόσιων και ελεύθερων χώρων, προσωρινών κατασκευών και κτιρίων που συνδυάζουν τον πολιτισμό με άλλα είδη χρήσεων, θα μπορούσε να αποδεσμεύσει πόρους για να χρηματοδοτηθούν εκδηλώσεις, δραστηριότητες και νέες πολιτιστικές παραγωγές.

Η πολιτιστική πολιτική και το μέλλον των πόλεων ως δημόσιων χώρων και ως δημοκρατικών κοινωνιών

Οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής αντιμετωπίζουν όλο και πιά συχνά διάφορες αρνητικές για τις πόλεις τάσεις, οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν ως μονολειτουργισμός, πολιτιστική τυποποίηση και διάβρωση του αστικού τρόπου ζωής. Οι διαδικασίες αυτές —όπως αναγνώρισε πρόσφατα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο *Πράσινο βιβλίο για το περιβάλλον των πόλεων* (1990) — επηρεάζονται από μια σειρά παραγόντων. Σ’ αυτούς περιλαμβάνεται η κοινωνική αναβάθμιση — με την έννοια της εκτόπισης παλαιών κατοίκων — των ιστορικών κέντρων των πόλεων με την εισροή ευκατάστατων επαγγελματιών, οι διακρίσεις σε βάρος των κατοίκων χαμηλού εισοδήματος σε υποβαθμισμένα περιφερειακά οικιστικά συγκροτήματα, η συνεχιζόμενη επιρροή της λειτουργιστικής παράδοσης με τη διαίρεση σε ζώνες σύμφωνα με τη φιλοσοφία και την πρακτική της ευρωπαϊκής πολεοδομίας, τα εμπορικά κέντρα που ξεφυτρώνουν σαν μανιτάρια στα περίχωρα των πόλεων, η συνακόλουθη βαθμιαία εξαφάνιση καταστημάτων για τα καθημερινά ψώνια στα κέντρα των πόλεων, η κοινοτυπία του διεθνούς στυλ της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, η αυξανόμενη εμπορευματοποίηση και ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου, και η εισαγωγή νέων μορφών αστυνόμευσης που προορίζεται να απαλλάξει τις περιοχές εμπορικών καταστημάτων του κέντρου της πόλης από τους “ανεπιθύμητους”. Ένα αποτέλεσμα αυτών των πιέσεων είναι ότι η ζωή μας γίνεται ολοένα και πιο μονότονη αφού από κοινωνική άποψη, το περιβάλλον γίνεται όλο και πιο ομοιογενές.

Η συμμετοχή μειονοτικών εθνικών και φυλετικών ομάδων στη δημόσια και την πολιτιστική ζωή στις ευρωπαϊκές πόλεις είναι ιδιαίτερα προβληματική. Πολλοί εργαζόμενοι που ανήκουν στην ασιατική, αφρικανική, αφρο-καραϊβική, τουρκική και πιο πρόσφατα ανατολικοευρωπαϊκή εθνική κοινότητα είναι παγιδευμένοι στους ανειδίκευτους κλάδους των αγορών εργασίας στις πόλεις, με περιορισμένες προοπτικές κινητικότητας, ή ακόμη χειρότερα, υφίστανται άγρια εκμετάλλευση ως παράνομοι ερ-

γάτες στην παραοικονομία. Υφίστανται συχνά διακρίσεις στη στέγαση, την εκπαίδευση, την αστυνομική προστασία και την παροχή άλλων αστικών υπηρεσιών, και υποφέρουν από την αυξανόμενη επιρροή των, εμφανώς ή αφανώς, ρατσιστικών κομμάτων και κινημάτων, από το γαλλικό Εθνικό Μέτωπο έως την ιταλική Λίγκα του βορρά, που έχουν αποκτήσει ισχυρές βάσεις σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις.

Το εύρος και η κλίμακα των προβλημάτων που έχουμε επισημάνει υποδεικνύουν ότι ένα από τα σημαντικότερα και κρίσιμα καθήκοντα για τη δεκαετία του 1990 θα είναι η σύνδεση της συζήτησης για το μέλλον των πόλεων ως φυσικών και οικονομικών οντοτήτων με τη συζήτηση για το μέλλον της ιδιότητας του πολίτη και της τοπικής δημοκρατίας. Η πολιτιστική πολιτική είναι ένα από τα εργαλεία με τα οποία θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μια τέτοια σύνδεση. Κατά τη δεκαετία του 1980, ωστόσο, στην εμπειρία της πολιτιστικής πολιτικής στις ευρωπαϊκές πόλεις υπήρχαν αντιφατικές τάσεις. Από τη μια μεριά, η πολιτική συναίνεση για την αξία της πολιτιστικής πολιτικής ως μοχλού για την κοινωνική καθώς και την οικονομική ανάπτυξη οδήγησε σε αποπολιτικοποίηση της συζήτησης για την πολιτιστική πολιτική, ιδιαίτερα σε σύγκριση με τη δεκαετία του 1970. Από την άλλη μεριά, πολλές δημοτικές αρχές προσπάθησαν να αντιστοιχίσουν περισσότερη τη διαδικασία χάραξης πολιτιστικής πολιτικής με τα αιτήματα, τις προσδοκίες και τις ιδέες των πολιτών, των κοινοτικών ομάδων και των τοπικών επιχειρήσεων, δίνοντας νέα έμφαση στις συνεργασίες ανάμεσα στον δημόσιο, τον ιδιωτικό και τον εθελοντικό τομέα. Εκπόνησαν "πολιτιστικά σχέδια" ελέγχοντας τη διαχείριση των πολιτιστικών τους πόρων και εντοπίζοντας τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Η προσφυγή στη γνώμη του κοινού και η εκχώρηση εξουσιών για τη λήψη αποφάσεων σε κοινοτικές ομάδες διασφάλισαν επίσης σε μερικές πόλεις ένα βαθμό δημοκρατικού ελέγχου στη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής. Οι προσπάθειες αυτές, ωστόσο, για να συμμετάσχουν οι πολίτες στη διαδικασία χάραξης της πολιτικής και στη συζήτηση για το μέλλον της πόλης θα πρέπει να διευρυνθούν και να εμβαθύνουν κατά τη δεκαετία του 1990. Οι πολιτιστικές πολιτικές των πόλεων κατά τη δεκαετία του 1990 θα πρέπει να διαπνέονται από μια νέα αντίληψη για τους πολίτες. Θα μπορούσαν να αποτελέσουν έτσι ένα βασικό έναυσμα για μια ευρύτερη διαδικασία πολιτικοποίησης και να δημιουργήσουν ισχυρότερους δεσμούς ανάμεσα στην κοινωνία των πολιτών και την πολιτική.

Οι πολιτιστικές πολιτικές θα πρέπει να αναγνωρίσουν και να σεβαστούν τα δικαιώματα των λαϊκών κινημάτων στις πόλεις για αυτονομία και αυτο-οργάνωση, και να εκφράσουν και να τιμήσουν τη διακριτότητα των ταυτοτήτων τους. Για να αντικρούσουν όμως την τάση αύξησης της κοινωνικής πόλωσης και του κατακερματισμού μέσα στις ευρωπαϊκές πόλεις, οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής οφείλουν να ενθαρρύνουν τα κοινωνικά κινήματα των πόλεων να συνεισφέρουν την ενεργητικότητά τους, τους πόρους και τις ιδέες τους στη συζήτηση για το μέλλον της πόλης και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής της ευρύτερης κοινότητας. Οι δημιουργικές εισροές και προοπτικές από τη μεριά των εθνικών μειονοτήτων και γεωγραφικών κοινοτήτων, οι οργανώσεις που εκπροσωπούν άτομα με ειδικές ανάγκες, τα φεμινιστικά κινήματα και οι περιβαλλοντικές ομάδες, θα μπορούσαν να βοηθήσουν τον εκδημοκρατισμό και τον εμπλουτισμό της πολιτιστικής πολιτικής της πόλης και θα μπορούσαν να θέσουν σημαντικά ζητήματα σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο

έχουν σχεδιαστεί οι λειτουργίες της πόλης.

Ο ρόλος των δημοτικών αρχών

Το βιβλίο απεικονίζει ένα ευρύ φάσμα από επιτεύγματα των ευρωπαϊκών πόλεων στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής. Επιτεύγματα που υποδεικνύουν πώς μπορεί η τοπική αυτοδιοίκηση να είναι καινοτόμος, επινοητική και δυναμική, και πώς μπορεί να ανταποκριθεί στις μεταβαλλόμενες οικονομικές συνθήκες και ανάγκες της κοινότητας. Οι μελέτες των περιπτώσεων σ' αυτό το βιβλίο τονίζουν το γεγονός ότι η επιτυχία της πολιτιστικής πολιτικής ως στρατηγικής για την αναζωογόνηση σε πόλεις που είναι προικισμένες με όμοιους πόρους υποβοηθείται καίρια από μια σειρά παραγόντων. Αυτοί είναι : η παρουσία στέρεων εταιρικών σχέσεων ανάμεσα στην τοπική αυτοδιοίκηση και τον ιδιωτικό και τον εθελοντικό τομέα, η ποιότητα της ηγεσίας της πόλης, η ικανότητα των επικεφαλής της πολιτιστικής πολιτικής να παράγουν πρακτικά σχέδια δράσης, και η επίγνωσή τους για τη θέση της πόλης μέσα στις εθνικές και διεθνείς πολιτιστικές ιεραρχίες των πόλεων. Είναι διδακτική, από αυτή την άποψη, η σύγκριση της επιτυχίας της Γλασκώβης με τη σχετική αποτυχία του Λίβερπουλ. Οι μελέτες των περιπτώσεων έδειξαν επίσης ότι οι πολιτιστικές πολιτικές έχουν επιπτώσεις σε όλα τα άλλα πεδία χάραξης πολιτικής, και είναι πολύ αποτελεσματικές όταν εντάσσονται σε ολοκληρωμένες αναπτυξιακές στρατηγικές. Υπάρχει σίγουρα χώρος στη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής για συνεργασίες ανάμεσα σε διάφορους φορείς, από την κεντρική κυβέρνηση και την τοπική αυτοδιοίκηση έως τον ιδιωτικό τομέα και τις πολιτιστικές οργανώσεις. Είναι όμως σαφές ότι οι τοπικά υπόλογοι και δημοκρατικά εκλεγμένοι φορείς πολλαπλών σκοπών, όπως είναι οι δημοτικές αρχές, είναι πιο κατάλληλοι από τις εθνικές κυβερνήσεις ή τον ιδιωτικό τομέα για να κάνουν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά οι πολιτιστικές πολιτικές.

Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας

Η έμφαση που δίνουμε στον κεντρικό ρόλο της δημοτικής αρχής δεν σημαίνει ότι οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Κοινότητας δεν μπορούν να διαδραματίσουν χρήσιμο ρόλο στην υποστήριξη των πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων. Οι αναλύσεις για την πολιτιστική πολιτική στη δυτική Ευρώπη επικεντρώνονται, ακόμη, υπερβολικά στην εθνική διάσταση. Υπάρχει ένα σοβαρό κενό στη συγκριτική γνώση και έρευνα για τον πλούτο των εμπειριών και των παραδόσεων της άσκησης πολιτιστικής πολιτικής σε επίπεδο πόλης. Για παράδειγμα, δεν υπάρχουν τυποποιημένοι ορισμοί για την εμβέλεια που έχουν οι πολιτιστικές πολιτικές των πόλεων. Η έλλειψη αξιόπιστων συγκριτικών στατιστικών εμποδίζει εμφανώς να γίνει ουσιαστική συζήτηση και συγκριτική έρευνα. Εδώ μπορεί να υπάρχει ένας ρόλος για τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Η Επιτροπή θα μπορούσε να υποστηρίξει ανταλλαγές προσωπικού και καλύτερων πρακτικών ανάμεσα σε δυτικοευρωπαίους υπεύθυνους της πολιτιστικής πολιτικής, καθώς και τη δημιουργία ενός κέντρου ανταλλαγών στον τομέα της έρευνας, ενός δικτύου για διάδοση πληροφοριών σχετικά με θέματα ευρωπαϊκής πολιτιστικής πολιτικής των πόλεων και ενός ταμείου πολιτιστικής συνεργασίας μεταξύ των πόλεων. Οι παραπάνω πρωτοβουλίες θα ήταν πολύτιμες αφού οι πόλεις σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες έχουν διαφορετικές εξειδικεύσεις. Για παράδειγμα, η ανάπτυξη το-

πικών στρατηγικών για τις βιομηχανίες των μέσων ενημέρωσης (Wynne κ.α., 1989· Cornford και Robins, 1990· Barnett, 1991· Bianchini, 1991b) καθώς και η ανάπτυξη πολιτιστικών πολιτικών που απευθύνονται σε εθνικές και φυλετικές μειονότητες (Owusu, 1986· Khan, 1991) είναι πιο συνηθισμένη στη Μ. Βρετανία από ό,τι σε άλλες χώρες της Ευρώπης. Οι γαλλικές πόλεις, από την άλλη μεριά, έχουν πλούσια εμπειρία στην προώθηση καινοτόμου αρχιτεκτονικής και νέων τηλεπικοινωνιακών τεχνολογιών, όπως η τηλεματική και η καλωδιακή τηλεόραση (βλέπε “Medias Pouvaires”, 18, 1990, και 22, 1991), ενώ οι ιταλικές πόλεις τείνουν να διαπρέπουν στη διοργάνωση φεστιβάλ κινηματογράφου και τεχνών θεάματος καθώς και καλλιτεχνικών εκθέσεων. Η Επιτροπή θα μπορούσε ακόμη να ενθαρρύνει συμφωνίες πολιτιστικής συνεργασίας μεταξύ πόλεων, όπως εκείνη που υπέγραψαν οι δήμοι του Μομπελιέ και της Νιμ, και η οποία περιγράφεται από τον Εμμανουέλ Νεγκριέ σ’ αυτό το βιβλίο. Οι συμφωνίες συνεργασίας ανάμεσα σε γειτονικές πόλεις περιφερειακής σημασίας είναι αναμφισβήτητα μία από τις κυριότερες προϋποθέσεις για την επιτυχία των πολιτιστικών πολιτικών των πόλεων σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο.

Η πολιτιστική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σήμερα δεν αποδίδει αρκετή σημασία στη δυναμική συμβολή των πολιτιστικών πόρων στην ανάπτυξη των πόλεων και των περιφερειών. Μερικές από τις πρωτοβουλίες της Επιτροπής, ωστόσο, συμβάλλουν σημαντικά στη διευκόλυνση της πρόσβασης στην ευρωπαϊκή αγορά για μικρής κλίμακας, ανεξάρτητους πολιτιστικούς παραγωγούς — για παράδειγμα, μέσω του πακέτου μέτρων για την υποστήριξη της ευρωπαϊκής οπτικο-ακουστικής βιομηχανίας, γνωστής ως MEDIA ’92 και MEDIA ’93. Η ανεξάρτητη πολιτιστική παραγωγή λαμβάνει χώρα συνήθως σε επαρχιακές πόλεις, μακριά από τις μεγάλες συγκεντρώσεις εμπορικών πολιτιστικών βιομηχανιών, και συνήθως βρίσκεται πιο κοντά απ’ ό,τι ο εμπορικός πολιτισμός στην εμπειρία των περιθωριακών κοινωνικών και πολιτικών ομάδων. Τέλος, πρωτοβουλίες μέσα στην MEDIA ’92, όπως το Ευρωπαϊκό Γραφείο Διανομής Ταινιών — το οποίο παρέχει οικονομική υποστήριξη στη διανομή ταινιών χαμηλού προϋπολογισμού σε ευρωπαϊκές πόλεις — μπορεί να μην είναι σε θέση να δημιουργήσουν βιώσιμες περιφερειακές εναλλακτικές λύσεις στα νευραλγικά κέντρα της Ευρωπαϊκής πολιτιστικής οικονομίας. Θα μπορούσαν όμως να ενθαρρύνουν την Επιτροπή κατά τη δεκαετία του 1990, να υποστηρίξει τη δημιουργία δικτύων ευρωπαϊκής κλίμακας από “ανεξάρτητες” πολιτιστικές βιομηχανίες με έδρα διάφορες πόλεις — για παράδειγμα, βιομηχανίες ηλεκτρονικής μουσικής και κινηματογράφου — που μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στην ανάπτυξη της πολιτιστικής πολυφωνίας και διαφορετικότητας, και μιας δημοκρατικής ευρωπαϊκής κοινωνίας πολιτών.

Προς μια προσέγγιση με βάση τον πολιτιστικό σχεδιασμό ;

Μια συνειδητοποίηση των στρατηγικών διλημάτων που θέτει η εμπειρία της δεκαετίας του 1980 θα βοηθήσει τη διαδικασία χάραξης πολιτιστικής πολιτικής των πόλεων στην Ευρώπη της δεκαετίας του 1990. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, οι πολιτικοί και οι υπεύθυνοι της πολιτιστικής πολιτικής αξιοποιούσαν θετικά τον πολιτισμό των πόλεων προκειμένου να βοηθήσουν τον μετασχηματισμό των τοπικών οικονομιών από τις “παλιές” λειτουργίες, στις “καινούργιες”, και να αμβλύνουν τις κοινωνικές επιπτώσεις της αναδιάρθρωσης. Οι ηγετικές προσωπικότητες των πόλεων

στη δυτική Ευρώπη ενθάρρυναν την ανάπτυξη πολιτιστικών πολιτικών, όπως είχαν κάνει και οι ομόλογοί τους στις Η.Π.Α. στη δεκαετία του 1970, προκειμένου να προωθήσουν τη φήμη των πόλεων τους, να αυξήσουν τον τουρισμό και άλλες ανερχόμενες βιομηχανίες υπηρεσιών και να βοηθήσουν στη δημιουργία τοπικής συναίνεσης σε μια εποχή οικονομικής και κοινωνικής μεταβολής, όπου έπρεπε να ληφθούν πολλές δύσκολες αποφάσεις. Η έμφαση που δόθηκε στη σημασία της κατανάλωσης, της ακίνητης περιουσίας και της εικόνας της πόλης αποτέλεσε, αναμφισβήτητα, σημαντικό επιπρόσθετο στοιχείο στα επιχειρήματα για τη χάραξη πολιτιστική πολιτικής των πόλεων. Η προοπτική της δεκαετίας του 1980, ωστόσο, είναι πολύ περιορισμένη για να προσφέρει στέρεη βάση για την ανάπτυξη της πολιτιστικής πολιτικής κατά την τρέχουσα δεκαετία. Θα υποστηρίζαμε ότι κατά τη δεκαετία του 1990 οι πόλεις θα πρέπει να κινηθούν προς μια πιο ολιστική αντίληψη για τον "πολιτιστικό σχεδιασμό", η οποία όταν διατυπώνει στρατηγικές για την ανάπτυξη των πόλεων θέτει στο κέντρο της σκηνής την πολιτιστική προοπτική.

Η έννοια του πολιτιστικού σχεδιασμού, που χρησιμοποιείται ήδη ευρύτατα στις Η.Π.Α. και στην Αυστραλία (Von Eckhardt, 1980' McNulty, 1991' Mercer, 1991), είναι ακόμη άγνωστη στους δυτικοευρωπαίους υπεύθυνους για την πολιτιστική πολιτική. Κεντρικά χαρακτηριστικά του είναι ότι στηρίζεται σε ένα πολύ ευρύ, ανθρωπολογικό ορισμό του "πολιτισμού" ως "τρόπου ζωής" και ότι ενσωματώνει τις τέχνες σε άλλες πτυχές του τοπικού πολιτισμού και στον ιστό και τις συνήθειες της καθημερινής ζωής στην πόλη. Το πεδίο δράσης του εκτείνεται από τις τέχνες, τα μέσα ενημέρωσης, τη χειροτεχνία, τη μόδα και το ντιζάιν έως τον αθλητισμό, την ψυχαγωγία, την αρχιτεκτονική και τη διαμόρφωση του τοπίου, την πολιτιστική κληρονομιά, τον τουρισμό, το φαγητό και τη διασκέδαση, την τοπική ιστορία, καθώς και τα χαρακτηριστικά του δημόσιου τομέα και της κοινωνικής ζωής της πόλης, την ταυτότητά της και την εικόνα της για τους ξένους. Ο πολιτιστικός σχεδιασμός μπορεί βοηθήσει τους δήμους να εντοπίσουν τους πολιτιστικούς πόρους της πόλης και να σκεφθούν στρατηγικά για την αξιοποίησή τους ώστε να επιτύχουν βασικούς στόχους σε τόσο διαφορετικά πεδία, όπως είναι ο φυσικός σχεδιασμός, η αρχιτεκτονική τοπίου, ο τουρισμός, η βιομηχανική ανάπτυξη, τα εμπορικά καταστήματα, η κοινοτική ανάπτυξη, εκπαίδευση και κατάρτιση.

Οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής στις δυτικοευρωπαϊκές πόλεις δεν έχουν ακόμη αρκετή επίγνωση της δυναμικής των πολιτιστικών τους πόρων. Τείνουν να επικρατούν ακόμη οι αισθητικοί ορισμοί του "πολιτισμού" ως "τέχνης", και οι πολιτικές για τις τέχνες σπάνια συντονίζονται με τις πολιτικές για τον αθλητισμό, τα μέσα ενημέρωσης και άλλα στοιχεία του τοπικού πολιτισμού. Το αποτέλεσμα αυτής της έλλειψης ολοκλήρωσης είναι η αποτυχία να αξιοποιηθούν οι δυνητικές "συνέργειες" και οι ευκαιρίες στρατηγικής ανάπτυξης. Ο πολιτιστικός σχεδιασμός από τη φύση του τέμνει τις διαιρέσεις ανάμεσα στον ιδιωτικό, τον δημόσιο και τον εθελοντικό τομέα, τα διαφορετικά θεσμικά ενδιαφέροντα και τις διαφορετικές επαγγελματικές κατηγορίες. Για να εφαρμόσουν στρατηγικές πολιτιστικού σχεδιασμού, οι δήμοι θα πρέπει να κινηθούν προς μια συνολικότερη αντίληψη για τη χάραξη πολιτικής. Αυτό είναι ήδη κάτι συνηθισμένο στη Γερμανία, όπου, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ορισμένες πόλεις έχουν καταστρώσει σχέδια πολιτιστικής ανάπτυξης που συνδέουν την πολιτι-

στική πολιτική με άλλα πεδία άσκησης δημοτικής πολιτικής (Ismayr, 1987 : 62-3).

Το ρεύμα υπέρ της ανάπτυξης συνολικών πολιτιστικών πολιτικών δυναμώνει επίσης και στη Μεγάλη Βρετανία. Το Δημοτικό Συμβούλιο του Μπέρμπιγχαμ, για παράδειγμα, το 1989 συγχώνευσε τις πολιτιστικές λειτουργίες πέντε επιτροπών του σε μια καινούργια, την υποεπιτροπή Τεχνών, Πολιτισμού και Οικονομίας (ACE). Πριν τη σύστασή της, η Επιτροπή Οικονομικών και Διαχείρισης ήταν αποκλειστικά αρμόδια για τις επιχορηγήσεις προς μεγάλους πολιτιστικούς οργανισμούς, ενώ τα φεστιβάλ και οι τέχνες της κοινότητας υπάγονταν στις Υπηρεσίες Αναψυχής, οι βιομηχανίες των μέσων ενημέρωσης στην Οικονομική Ανάπτυξη, και η καλλιτεχνική εκπαίδευση στην Επιτροπή Παιδείας (Sargeant, 1991).

Ο προσανατολισμός προς τον πολιτιστικό σχεδιασμό αποκαλύπτει επίσης και την ακαταλληλότητα των στενών επαγγελματικών ειδικοτήτων, οι οποίες μπορούν να δυσκολέψουν τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής να κεφαλαιοποιήσουν θετικά τους πολιτιστικούς τους πόρους. Σήμερα, η τυπική επαγγελματική κατάρτιση έχει τις ρίζες της βασικά στις παραδόσεις σπουδών διοίκησης για υπεύθυνους χάραξης πολιτιστικής πολιτικής, σπουδών μάρκετινγκ για στελέχη τουριστικής ανάπτυξης και σπουδών σχεδιασμού χρήσεων γής για πολεοδόμους. Υπάρχει σαφής ανάγκη για μορφές κατάρτισης στον πολιτιστικό σχεδιασμό σε ευρεία βάση, τις οποίες να μπορούν να παρακολουθούν υπεύθυνοι χάραξης πολιτιστικής πολιτικής με διαφορετικούς ορίζοντες και επαγγελματικές προΐστορίες. Η κατάρτιση θα πρέπει να παρέχει γνώσεις αστικής και περιφερειακής οικονομίας, ιστορίας, κοινωνιολογίας, πολιτικής επιστήμης, γεωγραφίας και πολεοδομίας, καθώς και γνώσεις για τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και τα πρότυπα πολιτιστικής πολιτικής των πόλεων σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Σκοπός της κατάρτισης τέτοιου είδους θα είναι να δημιουργηθεί μια κοινή γλώσσα ώστε να είναι σε θέση οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής να συνδέουν δημιουργικά τους διάφορους τομείς εργασίας, παράγοντας έτσι πλουσιότερες και αποτελεσματικότερες στρατηγικές για την ανάπτυξη των πόλεων.

Συμπεράσματα

Η προώθηση της τοπικής δημοκρατίας και των δικαιωμάτων των πολιτών ως κεντρική προτεραιότητα των πολιτιστικών πολιτικών κατά τη δεκαετία του 1990 και η υιοθέτηση μιας προοπτικής πολιτιστικού σχεδιασμού, επιβάλλουν να αναθεωρηθούν πολλές από τις υποθέσεις στις οποίες βασίστηκε η διαδικασία χάραξης πολιτικής στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. Κατ' αρχήν, όπως παρατηρεί η Τζούλια Γκονζάλες σ' αυτό το βιβλίο, θα πρέπει να αλλάξει η αντίληψη της έννοιας "ποιότητα ζωής" που υιοθετούν οι υπεύθυνοι της πολιτιστικής πολιτικής. "Ποιότητα ζωής" δεν είναι το εμπόρευμα που πρέπει να προωθηθεί στην αγορά ως στοιχείο της ανταγωνιστικότητας της πόλης, αλλά το πώς συνδέονται οι κάτοικοι με την πόλη τους ως συλλογική οντότητα, και πώς συμμετέχουν στη δημόσια ζωή της.

Γενικότερα, θα είναι απαραίτητο να επανεξεταστεί ποιά θα μπορούσε να είναι το αναζωογονητικό δυναμικό της πολιτιστικής πολιτικής. Η "αναζωογόνηση των πόλεων" είναι μια σύνθετη έννοια που περιλαμβάνει οικονομική, περιβαλλοντική, κοινωνική, πολιτιστική, συμβολική και πολιτική διάσταση. Οι πολιτιστικές πολιτικές, προκειμένου να είναι γνήσια αναζωογονητικές, θα πρέπει να έχουν θετικές επιπτώ-

σεις σε όλες τις παραπάνω παραμέτρους. Όπως είδαμε στο βιβλίο, η εμπειρία της δεκαετίας του 1980 ήταν αναγεννητική στη συμβολική και στην οικονομική σφαίρα, επειδή συνέδεσε την πολιτιστική πολιτική με το “μάρκετιγκ” των πόλεων και με στρατηγικές που επιδίωκαν την επέκταση του τουρισμού και άλλες βιομηχανίες καταναλωτικών υπηρεσιών. Η οικονομική επιτυχία των πόλεων κατά τη δεκαετία του 1990 θα εξαρτηθεί από τις προηγμένες βιομηχανίες και υπηρεσίες που χρησιμοποιούν εντατικά “ανθρώπινο κεφάλαιο” υψηλής ποιότητας, καθώς και εξειδικευμένες τεχνικές και γνώσεις. Προκειμένου να διατηρήσουν μια σημαντική θέση μέσα στις μελλοντικές στρατηγικές οικονομικής ανάπτυξης, οι πολιτικές για τον πολιτισμό θα πρέπει να συνδέονται με τις πολιτικές για την εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση, την έρευνα και την ανάπτυξη.

Το κεφάλαιο για τη Μπολόνια δείχνει ότι μια ολοκληρωμένη στρατηγική για τον πολιτισμό και την επαγγελματική κατάρτιση μπορεί να βοηθήσει στη δημιουργία δικτύων από εταιρίες που λειτουργούν στους κλάδους υπηρεσιών υψηλής εξειδίκευσης και υψηλής προστιθέμενης αξίας και μεταποιητικής βιομηχανίας. Το ίδιο κεφάλαιο τονίζει επίσης τη σημασία των στρατηγικών που ενθαρρύνουν τις αυτοδιαχειριζόμενες μορφές κατάρτισης, και γεφυρώνουν το χάσμα ανάμεσα στον ερασιτεχνισμό και τον επαγγελματισμό. Οι στρατηγικές αυτές μπορούν να συμβάλουν στην ενσωμάτωση μέσα στην τοπική οικονομία των γεωγραφικά και κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων στις ευρωπαϊκές πόλεις, των οποίων οι ικανότητες και το δυναμικό συνήθως παραγνωρίζονται από τον επαγγελματικό πολιτιστικό τομέα και τους επίσημους εκπαιδευτικούς θεσμούς. Ορισμένες πόλεις της Μ. Βρετανίας έχουν υιοθετήσει στρατηγικές για να ενισχύσουν τις τοπικές πολιτιστικές βιομηχανίες όπως τη μόδα, το ντιζάιν, τον κινηματογράφο, τη ραδιοφωνία και τη λαϊκή μουσική. Σε μερικές περιπτώσεις —όπως στη Ρεν και το Μομπελιέ που εξετάστηκαν σ’ αυτό το βιβλίο — ο πολιτιστικός τομέας και οι φορείς που έχουν αναλάβει προηγμένη έρευνα στα μέσα επικοινωνίας συνδέθηκαν με τις τεχνολογίες των τηλεπικοινωνιών. Τελευταία, μερικές πόλεις της “Τρίτης Ιταλίας” (Bianchini, 1990’ Pyke κ.α., 1990) αποδεικνύουν τη σημασία που έχει η συμβολή των χειροτεχνών, των σχεδιαστών και των εικαστικών καλλιτεχνών στην επιτυχία μικρών επιχειρήσεων που δρουν στους κλάδους του ενδύματος, της υαλοουργίας, του επίπλου, της υποδηματοποιίας, της κεραμοπλαστικής και της κεραμοουργίας.

Το μάρκετιγκ των πόλεων στο μέλλον μπορεί να είναι μια εξύμνηση της τοπικής πολιτιστικής παραγωγής και της συμβολής της στην ανάπτυξη μιας σύγχρονης οικονομίας. Η δυνατότητα αυτή μπορεί ήδη να ανιχνευτεί σε πρωτοβουλίες όπως η Μπιεννάλε νέων καλλιτεχνών της Μπολόνια, το Πάρκο των Μέσων στην Κολωνία ή το Διεθνές Φεστιβάλ Επιστήμης και Τεχνολογίας του Εδιμβούργου.

Συμπερασματικά, μια προοπτική πολιτιστικού σχεδιασμού με βάση την κατανόηση ότι οι τοπικοί πολιτιστικοί πόροι και οι πόλεις είναι “πολιτιστικές οντότητες” — τόποι όπου οι άνθρωποι συναντιώνται, συνομιλούν, συμερίζονται ιδέες και επιθυμίες, και όπου διαμορφώνονται οι ανάγκες και οι τρόποι ζωής — μπορούν να βοηθήσουν τους προγραμματιστές να αξιολογήσουν τις ανάγκες της κοινότητας, να διασφαλίσουν την πολιτιστική πολυφωνία και να συλλάβουν τα βασικά στρατηγικά ζητήματα για το μέλλον της πόλης. Σύμφωνα με αυτήν την προοπτική, θα πρέπει να προηγηθεί

μια ρητή δέσμευση για να αναζωογονηθεί η πολιτιστική, κοινωνική και πολιτική ζωή των κατοίκων και να υποστηριχθεί η χάραξη στρατηγικών για τη φυσική και οικονομική αναζωογόνηση.

Η δεκαετία του 1980 γνώρισε την άνθηση μελετών για την οικονομική σημασία του πολιτιστικού τομέα σε διάφορες πόλεις, και των άμεσων και έμμεσων επιπτώσεων που είχαν οι πολιτιστικές δραστηριότητες και πολιτικές στη δημιουργία απασχόλησης και πλούτου (Behr κ.α., 1989' Hummel και Berger, 1988' Myerscough, 1988). Αυτή η παράδοση με τις μελέτες ήταν χωρίς αμφιβολία σημαντική για την αναβάθμιση της φυσιογνωμίας των πολιτιστικών πολιτικών και τη συνηγορία υπέρ της αύξησης των επενδύσεων του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα στον πολιτισμό. Κατά τη δεκαετία του 1990, ωστόσο, θα χρειαστούν καινούργιες μεθοδολογίες και νέοι δείκτες για να μετρηθούν οι επιπτώσεις των πολιτιστικών πολιτικών και δραστηριοτήτων ως προς την ποιότητα ζωής, την κοινωνική συνοχή και την κοινοτική ανάπτυξη. Θα πρέπει να υπάρξουν αποδείξεις, στη βάση των οποίων θα μπορούσαν να στηριχθούν ισχυρότερα επιχειρήματα υπέρ του πολιτιστικού σχεδιασμού. Τέτοια επιχειρήματα μπορεί να είναι ένας από τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους να βρεθούν οι πολιτιστικές πολιτικές σε ηγετική θέση μέσα στις στρατηγικές για την ανάπτυξη των πόλεων και να δημιουργηθούν πιο ανθρωπίνες, ισορροπημένες και πολιτισμένες πόλεις για τη δεκαετία του 1990.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ardagh, John (1990) *France today*, Harmondsworth, Penguin.
- Barnett, Steven (1991) 'Selling us short? Cities, culture and economic development', in Fisher and Owen (eds) (1991).
- Behr, V. Gnad, F. and Kunzmann, K. R. (eds) (1989) 'Kultur, Wirtschaft, Stadtentwicklung', *Dortmunder Beiträge zur Raumplanung*, 51 Dortmund, IRPUD.
- Bianchini, Franco (1990) 'The third Italy: model or myth?', thematic study within *Urbanisation and the Functions of Cities in the European Community*, Centre for Urban Studies, University of Liverpool, October.
- Bianchini, Franco (1991a) 'Urban cultural policy', *National Arts and Media Strategy Discussion Documents*, 40, London, Arts Council.
- Bianchini, Franco (1991b) 'Models of cultural policies and planning in west European cities', in *The Cultural Planning Conference*, Mornington, Victoria, Australia, EIT.
- Blanchard, Simon (ed.) (1990) *The Challenge of Channel Five*, London, British Film Institute.
- Challans, Tim (1991) 'Local authorities and the arts' in *National Arts and Media Strategy Discussion Documents*, 16, London, Arts Council.
- Conford, James and Robins, Kevin (1990) 'Questions of geography', in Blanchard (ed.) (1990).
- Cummings, Milton and Katz, Richard (eds) (1987), *The Patron State. Government and the Arts in Europe, North America and Japan*, Oxford, Oxford University Press.
- Fisher, Mark and Owen, Ursula (eds) (1991) *Whose Cities?*, Harmondsworth, Penguin.
- Hummel, M. and Berger, M. (1988) *Die volkswirtschaftliche Bedeutung von Kunst und Kultur*, Berlin-Munich, Dunker & Humblot).
- Ismayr, Wolfgang (1987) 'Cultural federalism and public support for the arts in the Federal Republic of Germany', in Cummings and Katz (eds) (1987).
- Khan, Naseem (1991) 'Asian arts', in Fisher and Owen (eds) (1991).
- McNulty, Robert (1991) 'Cultural planning: a movement for civic progress', in *The Cultural Planning Conference*, *op. cit.*

-
- Mercer, Colin (1991) 'Brisbane's cultural development strategy: the process, the politics and the products', in *The Cultural Planning Conference, op. cit.*
- Myerscough, John (1988) *The Economic Importance of the Arts in Britain*, London, Policy Studies Institute.
- Owusu, Kwesi (1986) *The Struggle for Black Arts in Britain*, London, Comedia.
- Porter, Robert (ed.) (1980) *The Arts and City Planning*, New York, American Council for the Arts.
- Pyke, F. Becattini, G. and Sengenberger, W. (1990) *Industrial Districts and Inter-firm Co-operation in Italy*, Geneva, International Institute of Labour studies.
- Sargent, Anthony (1991) 'Views from a big city', in *National Arts and Media Strategy Discussion Documents*, 16, London, Arts Council.
- Simor, Anne (ed.) (1988) *The Role of the Arts in Urban Regeneration*, proceedings of a symposium organized by the America-European Community Association Trust at Leeds Castle, Kent, 28-30 October.
- Toronto Arts Council (1988) *No Vacancy. A Cultural Facilities Policy for the City of Toronto*.
- Von Eckhardt, Wolf (1980) 'Synopsis', in Porter (ed.) (1980).
- Walzer, Michael (1986) 'Pleasures and costs of urbanity', *Dissent*, summer.
- Wynne, Derek et al. (eds) (1989) *The Culture Industry*, Manchester, Greater Manchester Economic Development Ltd. and North West Arts.

...Η “αναζωογόνηση των πόλεων” είναι μια σύνθετη έννοια που περιλαμβάνει οικονομική, περιβαλλοντική, κοινωνική, πολιτιστική, συμβολική και πολιτική διάσταση. Οι πολιτιστικές πολιτικές, προκειμένου να είναι γνήσια αναζωογονητικές, θα πρέπει να έχουν θετικές επιπτώσεις σε όλες τις παραπάνω παραμέτρους. Όπως είδαμε στο βιβλίο, η εμπειρία της δεκαετίας του 1980 ήταν αναγεννητική στη συμβολική και στην οικονομική σφαίρα, επειδή συνέδεσε την πολιτιστική πολιτική με το “μάρκετιγκ” των πόλεων και με στρατηγικές που επιδίωκαν την επέκταση του τουρισμού και άλλες βιομηχανίες καταναλωτικών υπηρεσιών. Η οικονομική επιτυχία των πόλεων κατά τη δεκαετία του 1990 θα εξαρτηθεί από τις προηγμένες βιομηχανίες και υπηρεσίες που χρησιμοποιούν εντατικά “ανθρώπινο κεφάλαιο” υψηλής ποιότητας, καθώς και εξειδικευμένες τεχνικές και γνώσεις. Προκειμένου να διατηρήσουν μια σημαντική θέση μέσα στις μελλοντικές στρατηγικές οικονομικής ανάπτυξης, οι πολιτικές για τον πολιτισμό θα πρέπει να συνδέονται με τις πολιτικές για την εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση, την έρευνα και την ανάπτυξη.